मुहूर्त चिन्तामणिः पीयूषधारा नं (४) सहितः

सहा[illegible]पत्रसं:६५

मु॰ टी॰

काम्

श्रीगणेशाय नमः ॥ दधानं तुंगालीमनिशममलेगंडयुगले दधानं सर्वार्थान्निजचरणसेवासुकृतिने द-
१ याधारं सारं निखिलनिगमानामनुदिनं गजास्यं स्मेरास्यं तमिह कलये विघ्नविलये १ निपीतध्वान्ताय प्रस-
भमरुणायोग्रहसमे निकामं नानावितरणविनोदव्यसनिने समस्तप्रत्यूहप्रशमकृते श्रीदिनकृते नमस्ते न
स्मै यस्मै स्पृहयति समस्तांबुजवती लसत्पद्मश्रीलीलावसतिरनिशं वेदविहितस्फुरत्कर्माधारः श्रीतसुख-
पयोदः प्रतिदिनं जगती वा प्रख्यातः स जयति गुणानां जननभूर्विदर्भाख्यो देशो हरिवसदानंदजनक- टि
ः तस्मिन्विदर्भविषये विषयेविलक्षणश्रीतामणिर्धुमणिरेव वनं वमूर्जैः जाग्रच्चतुर्मुखवचतुर्मुखशाखि- राम॰
विधर्माधां प्रवर्तयितुमत्रपवित्रकीर्तिः ॥ वादैर्विजि वादैर्विजित्यधरणीतलमाससुमनस्सुनिरंतर्कशंकर्क- त १
शावुद्भिसिधैःचत्वार ऊर्जितसमर्जितकीर्तिदन्तस्तनादिगणसुरचिताः सकलासुयेन ५ जौ ज्योतिर्विदु-
डुजलयशोहराणांयत्किंवावं क्रंमसुनिर्मलकुलानसरणायकिंवाविधासरोरुहदशाग्रारणायवकिचा श्रीः

३ मानवनंद्य[illegible]श्रुतितत्त्वनैर्यैन मौनिष्ट ईतस्मात्पप्रारम्प व्यामनिषिगलमती वाक्पतीदिक्पतीनामग्रणः कासा
रत्नजास्फुरद्दधिकयशोराशिनिर्व्याप्यमातो प्रान्तूतां तौतत्र जौ श्रुतिगणगदित्ताचारधौंपवित्रौ ज्येष्टः श्री रा
नीलकंठस्तद्दनुगुणगणालंकृतो रामनामा ७ सीमामीमांसकानां कृतसुकृतचयः कर्कशास्त्रके
शास्त्रे ज्योतिःशास्त्रे च गर्गः फणिपतिभणितौति व्याकृतौ शेषनागः पृथ्वीशाकबर्रे स्फुरदतुलसभामंडने स्य
पंडितेंद्रः सा ह्याद्ध्री नीलकंठसमजनि जगतीमंडलेनीलकंठः रामो हेरंबवन्नक्रे रधिगन्नविशदानेकविद्यान
वद्योवुद्धिप्रधोनमानोगणितगुणवतां मानवानां सुखाय ग्रंथैर्नानाप्रकारैरतिकठिनतरं यैर्विनक्रे विशा
ले ज्योतिःशास्त्रीणं बेद्रुग्दृट नवमतुलं सेतुबंधं चकार ८ श्रुतिस्मृतिप्रोक्तसमस्तकर्मोपयुक्तमानं दिति
त्रिष्ठलोकं मुहूर्तचिंतामणिनामकं स ग्रंथं व्यधाच्छ्वर्वपुरेसुपद्ये १० श्रीनीलकंठस्य बभूव बभूव वैभूव वसा चंडि पत्री
कारव्योमयवेशाभूषानारायणस्यैवसमुद्रकन्या शर्वस्य गौरीव विराजते सा ११ तस्माद्देवविदग्रगणपतिस

मु॰ टी॰ २ कान्तश्रीनीलकंठात्मजयागोविंदाख्यसुतोजनिस्वगुरुतःसंप्राप्तविद्यागणः॥ यःशास्त्रामृतसिंधुरव धु
चोवीचिषुनिस्नाततांसानंदसमवाप्यसूरिकृतवान्ग्रंथेश्रमंज्योतिषे॥१२॥ अनेकबुधिमंडलाविरचितां
यौ टिटीकांकृतोनिधायरुद्रयेर्थनामिदमुहूर्तचिंतामणेःनिस्पष्टतरतद्गतप्रचुरमानावेत्सोक्तिनिर्बुधा
विवरणेकरामलकमास्तुकर्तुयतेयतो॰मुहूर्तचिंतामणिदुग्धसींधुमामथ्ययुक्तिभिजमंदरेणगोविं
स्तु दसंज्ञस्तनुतेसुखायपीयूषधारांसुविस्मरणं॥१४॥ तत्रादितोगणपतंप्रणम्यपादाब्जयुग्मंविदुषांसुतु
सुधा ष्टैश्रुनाँध्यायनवांद्रिटीकांगोविंददैवज्ञइमांकरोति॥१५॥ अथग्रंथादौग्रंथमध्येग्रंथांतेचमंगलमाचरणी रामः॰
यमितितिशिष्टाचारः उक्तंचमहाभाष्येमंगलादीनिमंगलमध्यानिमंगलांतानिचशास्त्राणिप्रथंतेवीरपुरु २
षाण्यायुष्मत्पुरुषकाणिचेतितच्चमंगलंत्रिविधंआशीरूपंनमस्काररूपंवस्तुनिर्देशरूपंचेतिउक्तंचदंडि
नाकाव्यादर्शे आशीर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशोवापितन्मुखमितिवस्तुनिर्देशोनत्वादौमहाराजस्यसिध्यादिरुप

ष्टानां वाग्ग्रथाशैकेयनंतत्वतावत् गार्ग्यमुनिवर्यवंश्योतिलकमेत्रावरुणलंकाराद्दिगंतर्गतमातृपुरनिवा-
सिसकज्योतिर्विन्मुकुटरत्नचिंतामणिज्योतिर्वित्सुतोनीलकंठज्योतिर्विदनुज्योतिर्वित्त्रिस्कंधज्योतिषशा- जोराम
स्त्रसरोजनिजयनास्करोग्रंथरूपम् हचिंतामणिनामकं श्रौतस्मार्त्तोघनेकमौपयिकं संहितास्कंधांतर्गत-
नानामुहूर्त्तसंग्रहरूपं ज्योतिषग्रंथंविकीर्षुरनेकनेकजन्मोपार्जितदुरितसंभूतविघ्नध्वंसकामोनिर्विघ्न-
ग्रंथसमाप्तिप्रचयगमनार्थंविशिष्टशिष्टाचारानुमितश्रुतिबोधितकर्त्तव्यताकमभिमतगणेशदेवता-
नुतिवीदरूपंमंगलंडिञ्वज्राछ्छदसोयिनिवध्नातिगोरीश्रवःकेतकपत्रमंगमाकृष्यदस्तेनदंदस्तुखाग्र
स्प० विघ्नमुहूर्त्तकलितद्वितीयदंतप्रशाहोहरतुद्विपाःद्विपोस्योविघ्नंहरतुरीत्यन्वयःसुष्ठुशोभितंस्यधाहारःद्विपः क
स्यहस्तिनआस्यमिवास्यंयस्यमुखंसद्विपास्योगणेशोयुष्माकंविघ्नंहरतुनिराकरोतुआशिषिलिङ्‌लो-
टाविनिसोहवाकी — शोद्विपास्यःगोरीश्रवःकेतकपत्रमंगंगौरीपार्वतीतस्याःश्रवसीकर्णोतयोःस्थि-

मु॰ टी॰

३

तयत्केतकपत्रं केतकीवृक्षस्य पुष्पं केतकं तस्य पत्रं तस्मै गणेशाय तं हस्तेन शुंडादंडेन कृत्वा आकृष्य दृढयत्नग्र
हीत्वा मुखाग्रे स्वमुखे ह्येव ददाति न तु गणार्घस्थापयतीति द्वंद्वत् अनेन वा बालसीला गणेशस्य सूचिता वा लो
हि नात्समीपवर्त्तियत्किंचित्स्वेष्टं वस्तु बलात्कारेण गृहीत्वा मुखे निक्षिपति अत एव कीदृशो गणेशः शु
ण्डाकलितद्वितीयदंतप्ररोहः मुहुर्हस्तेन ग्रहणेनाकलितो धातूनामनेकार्थत्वादनुहतो हस्तिद्वितीयदंतसा
दृश्यप्रापितो द्वितीयदंतस्य प्ररोहः उद्गमो नसः अनेनात्याश्चर्यं सूचितं भवति तथाहि हस्तिनो दृश्यमा
नाद्विदंता एव गणेशस्त्वेकदंत एवेति पुराणप्रसिद्धं केतकपत्रस्य मुखस्थापनसमये यावन्निगरणं करोति
तावद्गणेशोपि द्विदंत एव आलोकितो लोकैः अद्भुतोपमाख्योलंकारः उक्तं च दंडिना काव्यादर्शे यथा क
पंविस्सादृश्यं यत्रोद्भूतं प्रतीयते उपमानानामसातस्याः प्रपंचोयं प्रदर्श्यते यदि किंचिद्भवेत्पद्मं सु
भ्रु विभ्रांतलोचनं तत्ते मुखश्रियं धत्तामित्यसावद्भुतोपमेति इति श्लोकार्थो व्याख्यातः अत्र गणेशस्य नमस्कारादि

रम॰ २

३

रूपाप्रपूजाप्रभवे वर्त्तेनिहिता इति हरिराजः श्रियः पुत्रो नवान्याः शंकरस्य व्रतस्य पूजनमात्रयोपि वरदः सदात्र
योऽप्रत्यूहविस्मृतिबाः गणेशः सर्वदेवानामादौ पूज्यः स देवहिंसवैर पिमहाविघ्नानाशको न्यो न विद्यत इ
ति शिष्टाचारोप्येतन्मूलक एव यथा सुमुखश्चैकदंतश्च कपिलो गजकर्णकः लंबोदरश्च विकटो विघ्नन
नाशो गणाधिपः धूम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि वि
द्यारंभे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते इति गौरीति विषिक्रौरादिभ्यश्चेति
ङीष् केतकं केतकाः पुष्पसंज्ञे ड वयवार्थेऽस्त्रवय वेच प्राणेयाषधि वृक्षेभ्यः इत्यण् पुष्पमूले षु वहुलं इतित
स्य लुक ददातीति दद तत्रात प्रत्यये जौ हे त्यादि कत्वादिकरणस्य व्रापुः श्वेत्रातिश्चावितिद्विर्वचने उ
भे अभ्यस्तमित्यभ्यस्तसंज्ञायां आभ्यस्तयोरात इत्याकारलोपः ततउगिदचां सर्वस्थानेनाम धातोरिति प्राप्त
स नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमो नावः आकलिते तिति ष्टवहुव्रीहौ निष्ठांतस्य पूर्वनिपातः – द्विपास्यइति द्वाभ्यां

शुंडादंडमुखाभ्यांजलंपिबतीतिद्विपः आतोनुपसर्गेकइतिकः आतोलोपइटिचेत्याकारलोपः द्विपस्यमि म
४ वास्यंयस्याःसोद्विपास्यः सप्तम्युपमानपूर्वस्यवाच्योत्तरलोपश्चेतिबहुव्रीहिःसमासउत्तरपदलोपश्चहस्तो
तुपाणिनक्षत्रेइतिहस्तशब्दःपाणिनक्षत्रवाचकस्तथाप्युपचाराद्वृत्तिशुंडायामपिवर्त्ततेअतएवह
स्ताग्राताविति वदन्याणिनिरप्यनुकूलः क्षीरस्वाम्यपिबलिहस्तांशवःकराःइत्यस्यव्याख्यानेहस्तिशुं
डापिकरउपचारादितिव्याचख्यौतदत्रास्तुतेपिहस्तोनक्षत्रंनेहस्यात्करेनकरयोरपितिविघ्न
प्रकाशेहस्तिशुंडावाचकात्वमयुक्तंहस्तशब्दस्यअवाचककिंत्वनेगशब्देनुवितस्तथाहिलोकोत्तरव
र्णनानिपुणर्णनानिपुणकविकर्मकाव्यसक्षणस्यात्रकवित्वेसत्वात्यस्मिंत्पयेनेगशब्दोपादानम राम: १
युक्तंविशेषतोऽप्पारंनभूतेकतःतदृदोषौशब्दार्थौसगुणावनलंकृतीपुनःक्वापीतिकाव्यप्रकारे ४
क्तेर्दोषरहितयोःशब्दार्थयोःकाव्यतावसीयतेनचशब्ददोषप्रस्तावेकाव्यप्रकाशकारेणदोषोऽस्मासे

दुष्टंपदंश्रुतिकटुच्युतसंस्कृत्यप्रयुक्तमसमर्थंनिहितार्थमनुचितार्थंनिरर्थकमवाचकंत्रिधाश्लीलंसंदि
ग्धमप्रतीतंग्राम्यंनेयार्थमथभवेत्क्लिष्टंअविमृष्टविधेयांशंविरुद्धमतिकृत्समासगतमेवेतिशब्ददो॰
षाउक्ताःतत्रनेगशब्देनासमर्थंतिरकत्वादश्लीलार्थोदोषोनिहितोनभवतितस्यहरणंवामनेनो॰
क्तंअसभ्यार्थांतरमसभ्यस्मृतिहेतुश्चाश्लीलंअस्यार्थःयस्यपदस्यनिकार्थस्येकार्थोसभ्यःतदसभ्या
र्थांतरंयथावर्चइतिपदंतेजसिपुरीषेचयच्चपदमेकदेशद्वारेणासभ्यमर्थंस्मारयतितदसभ्यस्मृति
हेतुःयथाकृकाटिकेतिरावंनंगशब्देपिनानार्थःतरंगरचनाशकलपराजयनाशादीनामर्थानांप्र
करणंविनास्फुरणंविनास्फुरणात्तदसभ्यार्थंनिरस्यनाशस्यप्रतीतेरश्लीलत्वंकाव्यप्रकाशेप्यश्लीलो
दाहरणंपितृवसतिमहंव्रजामितांसहपरिवारजनेनयत्रमेभवतिसपदिपावकान्वयेहृदयमशेषितशो
कशल्यकंअत्रपितृवसतिशब्देनपितुर्गृहमितिविवक्षितंतत्रश्मशानार्थस्यापिप्रतीतेरश्लीलता

त्संगलार्थत्वं कथं तर्हि नगं जयं चापतुरव्ययस्य मिति कालिदासः अत्र नगगणाद्देन पराजयो विवक्षित इत्य
श्लीलत्वमिति चेत् सत्यं तत्र हि युक्त प्रस्तावे स्वरूपात्वास्यानादृद्दोषः प्रस्तुते ग्रंथारंभे प्रकरणाभावि
त्ति अतो न शाङ्गपाठोनुचितः तस्मात् गौरीश्रीवः केतवालपत्रसिपाठः सोधीयान् कस्यः केचित्तु त्रा
पाठे वहुक्षरपरिवर्त्तनया गौरीस्ववर्त्तनाय श्रवः केतकपत्रभागमिति पठंति तदेतत् सर्वं मत्सर
रहितैः सूरिभिर्विवेचनीयं अथ काव्यत्वादेव प्रसंगतो वर्णशुद्धिगणशुद्धि विचार्यते तत्र
श्लोकादाववसंपृक्तशुभफलदगकारप्रयोगे पादस्ति वर्णशुद्धिः तदुक्तं नामदेवेन कः खो गो घश्च लक्ष्मीं
वितारति वियशो ङः स्तथा च सुखं छः प्रीतिं मित्रलाभं जयकमरणरोगे झो ट खेदः खेद दुःखे डः शो
भां ढो विशोभां णः भ्रमणं मरणमथ च वर्णास्तु सुखं थस्त्वयुक्तं दो धः सौख्यं सुदं नः सुखनयमरणं क्लेश दुः
खान्यवर्णः योल क्ष्मीरश्च दाहं व्यसनमथ लवौ त्रासः सुखं षश्च खेदं सः सौख्यं हस्व खेदं व्यसनमथ

बलः समृद्धिं करोति संयुक्तं चेहनस्यात्सुखधररागपद्दुर्विर्णो विन्यासयोगः पद्यादौ वर्के गयवद्वसि
वसकले प्राकृतौ दोसमोयमिति तेन नायकादेः सुखं नवति अश्रहेरे परिश्रुधेतुनायकोन्नतिमर्छति
ति वचनात् प्रस्तुते ग्रंथकर्तुर्ध्येतुर ध्यापकस्य वा सुखं वाच्यं अथ गणाशुभं अथ गणाशुधिः त
त्रास्मिन्पक्षेद्वं कव्याच्छ दः तच्छन्दसां कंस्यादिं बेव ज्ञ्यदितो जगो गद इति तत्र गणस्य गणम पितेनै वोक्तं
सर्वगुर्मेर्मुखांतर्ध्वौयरावंतगलौ मतो मेध्यादौ ज्मौ त्रिलौ नौ द्वौ नवंत्य त्रगणास्त्रिका इति तत्र गणाल
क्ष्मीरामयिते नौ वोक्तं एषां गणानां फलान्यन्यैरभ्यधायि मकारः श्रियं योतिष्ठधिं चगतैं सकार स्थ
देशानंदव्यहानि तकारोजकारोरुजं तम्भकीर्तिं नः आयुः प्रयच्छत्यजस्रं जानानामिति वचनादिं दफ
लम ध्यापकाध्येतप्रभृतीनां ज्ञेयं रगणं सत्यद्रव्यहानिरूपफलदस्तगणस्यादौ प्रयोगोगाढ दु
ष्टमिदं काव्यमिति चेत्सत्यं उमा कात्यायनी गौरीति वचनाज्ञैः शास्त्रे देवतावाचकस्तदौस्मो ।

प्रयोगाद्दुष्टफलत्वंनास्तीतिसमाधिःयथोक्तंदेवतावाचकाःशब्दाःयेचभद्रादिवाचकाःतेसर्वेनैवनिंद्याः
स्युर्लिपितोगणतोपिचेतिननुचैवमयोध्येवज्ञानसर्पसंगतिःपादांतस्याक्षरस्यह्रस्वस्यलघितिलसंज्ञ
काकात्वात्संयोगेगुरुदीर्घंचेवेतिननुचैवमयोध्येवज्ञानसर्पसंगतिःपादांतस्याक्षरस्यह्रस्वस्यलघितिलसं
ज्ञाकात्वात्संयोगेगुरुदीर्घंचेतिविशेषलक्षणानाक्रांतत्वेनगुरुत्वायोगाच्चेउच्यतेपादांतस्थस्यलघोरपि
वैकल्पिकगुरुत्वोक्तेरदोषःयथोक्तंयथोक्तंवृत्तरत्नाकरेसानुस्वारोविसर्गांतोदीर्घोयुक्तपरश्चयःवापादां
तोल्वसोग्वक्रोज्ञेयोन्योमात्रिकोलघुर्जुरित्यलंअतिप्रसंगेनेतिशिवं॥११॥एवमादिमपद्येनेष्टदेवताशीर्वा
दरूपमंगलमभिधायेदानींज्योतिषग्रंथसारस्वमाणेरामज्योतिर्विद्विषयप्रयोजनसंबंधाधिकारिणः
स्वयत्कर्तव्यमुपजातिकयाप्रतिप्रतिजानीतेक्रियाकलापप्रतीपहेतुंसंक्षिप्तसारार्थविलाससंगमे
अनंतदैवज्ञसुतःसरामोमुहूर्तचिंतामणिमातनोतिसःप्रसिद्धोजगतीतलेअनंताख्योदैवज्ञोज्योतिर्वि

राम:
६

स्य

मु

न्तस्यामुतः पुत्रो रामो राम ज्योतिर्वित् मुहूर्त्तचिंतामणिं मुहूर्त्तानां दिनशुद्धिविशेषाणां अथवा मुहूर्त्तेशाद्येन दि
नस्पर्शाद्येन च पंचदशैर्या नागरूपं तेन उक्तं च रत्नमालायां दिनयः पंचदश गो विनागो रात्रेस्तथा तद्विमुहूर्त्तमानं इति त
त्रलक्षणया मुहूर्त्तो यत्र लक्षितः यथा मणिहीरकादिः समस्तकालो मुहूर्त्तेशाद्येन विवक्षितस्तस्य चिंता शुभरूपो वि
चारस्तस्य मणिरिव मुहूर्त्तचिंतामणिः यथा मणिहीरकादिः समस्तकांतीनां माधारस्तथायमपि ग्रंथो निखिलमुहू
र्त्तानामाधार इत्यन्वर्थेनामनंतलक्षणया मुहूर्त्तचिंतामणिं ज्योतिषग्रंथं मातनोति तिथिवारविष्ट्यादिसंनिवेशविशेष
धर्मनिरूपयतीत्यर्थः ननु जीर्णा अपि मुहूर्त्तग्रंथाः संति तैरेव निखिलमुहूर्त्तविचार इति वोढेसिद्धे किमनेन जीर्ण टि
मुहूर्त्तग्रंथानुवादरूपेण तेनेत्यत आह कीदृशं मुहूर्त्तचिंतामणिं क्रियाकलापप्रतिपत्तिहेतुं क्रियाः जातकर्मनामक
र्मादिकास्तासां कलापः समूहस्तस्य अमुष्मिन्मुहूर्त्ते एतस्मिन् शुभदिने न कार्यमित्येवं रूपा प्रतिपत्तिः सम्यग्ज्ञानं
तस्या हेतुं कारणं अमर्षः अन्येषु मुहूर्त्तग्रंथेषु तिथ्यादिप्रकरणे कर्मविशेषे शुभाशुभतिथ्यादिनिरूपिताः ए

शुभदिनेका

मु॰ टी॰ नं चाराः एवं तथा नक्षत्रप्रकरणेन नक्षत्राणां रूपेण वा योगप्रकरणे योगा एवं लग्नप्रकरणे लग्नान्येवाभिहितानि एवं
७ सत्सु ॥ खिलप्रकरणानां पुनः पुनं शंदे लग्ने मुहूर्ते विचारः सिध्येदिति गौरवमस्ति अत्र नैकस्मिन्नेव पद्ये यो मुहू-
र्त्ते विचारस्य तत्रैव निर्वाह इति लाघवं यथाग्वावात्र्यस्याक्षरहितप्रसङ्गदुनेस न नो मुनीनां विनाने दृष्टविषयदामधुपो
षा किंचिन्मि जानन् इत्यादिके चित्रसुक्रियाकलापप्रतिदेतोरिति पंचवस्यं तं पाह माहुः ननु मुहूर्ततत्त्वादावपि क्व चिदे
वं विधमुहूर्तनिरूपणाय येयं ग्रन्थ इत्यत आह दीर्घ शंमुहूर्तविज्ञानाणिं संज्ञितसारार्थविलासगर्भसंज्ञितः
शास्त्रैः सारार्थैनि पूर्णार्थविलासः प्रकाशः सगर्भे यस्यासौ संज्ञितस च्यासौ सारार्थविलासगर्भश्च संज्ञितसारार्थ
विलासगर्भस्तमिति कर्मधारयः अथ पीतानीतनग्रंथेषु शास्त्रलाघवेनार्थवार्थवाहुल्यमपि तथापि शास्त्रानां उ रामः ७
रवबोधार्थत्वाद्गुरुत्वादपि अध्ययने सति मस्त्यां सुरणात्क्षेपनुपादेयत्वं अत्र तु शास्त्रतो पि लाघवं तत्रापि ७
निषूक्तासाप्यर्थस्य तादृशा शास्त्रैर्निरूपणाद्यथा गुरुसुरवं विनैवार्थज्ञानं स द्योमनसिजागर्त्तितरां इत्येव स्वपमु

पादेयंतमननुकिंनधिमधितियार्थकमिदंशास्त्रंप्रयोजनमपिकिंनहिप्रयोजनमनुदिश्यमंदोपिप्रवर्त्तनेइतिन्यो या
त्उक्तंचसर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् यावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्तत्केनगृह्यतेअन्यच्चज्ञात
र्थंज्ञातसंबंधंश्रोतुंश्रोताप्रवर्त्ततेग्रंथादौतेनवक्तव्यःसंबंधःसप्रयोजनइतिउच्यतेमुहूर्त्तचिंतामणिमित्यनेनपदे
नसर्वस्वचिंतितत्पादिशुभाशुभप्रकरणनक्षत्रप्रकरणसंक्रांतिगोचरसंस्कारप्रकरणविवाहप्रकरणवधू
प्रवेशाग्न्याधानराजाभिषेकयंत्राप्रकरणगृहारंभगृहप्रवेशसमुदायाःसंहितापदार्थाःप्रतिपाद्यत्वेनविषयत्वा
ःयद्यपिवसिष्ठादिभिःसूर्यचाराद्युत्पातादिकमपिसंहितापदार्थेषुदाहृतमभिधायैतथाप्यत्रतेषांमुहूर्त्तविचारे
नुपयोगात्पृथक्कृतानोक्तमितितात्पर्यंमुहूर्त्तानांप्रतिक्षणलौकिकविस्तारार्हत्वेनतदभिधानात्अत्रनिधे
यपदार्थानांमुहूर्त्तचिंतामणिनामग्रंथस्यचप्रतिपाद्यप्रतिपादकभावःसंबंधःप्रयोजनंशुभाशुभकथनं
नैविवाहादिकालनिर्णयश्चयद्वाहनारदः प्रयोजनंतुगततःशुभाशुभनिरूपणंकत्रयपयोपिग्रहगण्यहसं

मुहू॰ ८

कांतियज्ञाध्ययनकर्मणांश्च प्रयोजनंव्रतोद्वा- क्रियाणांकालनिर्णयः एतज्जिज्ञासुरधिकारीसच द्विजएवनान्यः
तदुक्तंनारदेनोक्तंसिद्धांतसंहिताहोरारूपस्कंधत्रयात्मकंवेदस्यनिर्मलंचक्षुर्ज्योतिःशास्त्रमकल्मषंविनैव
तदखिलंश्रौतंस्मार्तंकर्मनसिध्यतितस्माज्जगद्धितायेदंब्रह्मणानिर्मितंपुराअतएवद्विजैरेतदध्येतव्यंप्रय
त्नतइतिअत्रैवकारस्यप्रपाठकक्रमेणयोजनेप्रयोजनंविनैवज्योतिःशास्त्राध्ययनस्यावश्यकत्वंप्रतीयते
द्विजैरेवेतिव्याख्यानेद्विजव्यतिरिक्तशूद्रेर्नाध्येयमितिचप्रतीयतेव्याद्वयमपियुक्तमेवद्विजाःब्राह्मणक्ष
त्रियवैश्याःउक्तंचकाशीखंडेब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःत्रयोवर्णाःद्विजाःस्मृताःप्रथमंमातृजोजाताःद्वि रामः१
तीयोपनायनादितियत्तुवसिष्ठवचने१ अध्येतव्यंब्राह्मणैरेवंतस्माज्ज्योतिःशास्त्रंपुण्यमेतद्रहस्यमेत ८
द्व्यासम्यगाप्नोतिनूनंधर्मार्थमोक्षमग्र्ययशश्चेतिश्रुत्वाविप्रब्राह्मणेननिष्कारणोधर्मःषडंगोवेदोध्येयोज्ञे
यश्चेतिब्राह्मणग्रहणमध्यापनेप्यावश्यकत्वसूचनार्थंअतएवमनुनाअरतेयजनंयाजनंचैवतथादान

प्रतिग्रहो ऽध्यापनं चाध्ययनं षट्कर्मा ब्राह्मणः स्मृतं इति क्षत्रियविशोस्त्वध्ययन एवाधिकारो नाध्यापनेत
दुक्तं मनुना प्रजानां रक्षणं दानमिज्याध्ययनमेव च विषयेष्वप्रसक्तिश्च क्षत्रियस्य समादिशेत् पशूनां रक्षणं दानमि
ज्याध्ययनमेव च वणिक्पथं च वैश्यस्य कृषिमेव चेति अत्र प्रजारक्षणाद्युक्तेर्नाध्यापनाधिकारः ननु कथं ज्योतिषं श्रौ
तस्मार्त्तकर्मोपयिकमिति चेदुच्यते अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेत्तमध्यापयीत तथा वसंते ब्राह्मणोग्नीनाद
र्शपौर्णमास्याभ्यां यजेतेत्यादिश्रुतयः संति तत्र वर्षज्ञानमादित्यादिग्रहचारपरिच्छेद्यसाध्यं तथा वसंताय
त्तानां च दर्शपौर्णमासयोश्च ज्ञानं ज्योतिषं विना सर्वं दुरतीत्यवश्यमध्येतव्यं ज्योतिःशास्त्रमुक्तं च वेदांगज्योति
षे वेदा हि यज्ञार्थमभिप्रवृत्ताः कालानुपूर्व्या विहिताश्च यज्ञाः तस्मादिदं कालविधानशास्त्रं यो ज्योतिषं वेद
स वेद यज्ञात् अत एव वेदस्य मुख्यमिदमंगं चक्षुरूपत्वात्तदप्युक्तं शिक्षायां घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं
स्मृतं ज्योतिषामयनं चक्षुर्निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते छंदः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पास्त्वथ पठ्यते तथा यथा शिखा

मयूराणांनागानांमणयोयथातद्वद्वेदांगशास्त्राणांगणितंमूर्द्धनिस्थितंएवंमुख्यतांसत्यांदृष्टांतोव
सिष्टसिधांतेवेदस्यचक्षुःकिलशास्त्रमेतत्प्रधानतांगेषुततोर्थजाता अंगैर्युतोन्यैःपरिपूर्णमूर्तिश्चक्षुर्विही
नःपुरुषोनकिंचित्तस्मात्कर्मोपियिकत्वाद्वत्रपमध्येयंज्योतिःशास्त्रंतत्राध्यापनेसमीचीनत्रिष्व्याए
वाध्यायेकं।प्यानक्षत्रप्रादयःतदुक्तंश्रुतौविद्याहवैब्राह्मणमाजगामगोप – माशेवधिष्टेहमस्मिअस्र
सूयकायानृजवेहितायनमांब्रुयाअवीर्यवतीतथास्यांसमरसारेपिनैतद्देयंदुर्विनीतायजातुज्ञानंगुप्तंत
क्षिसम्यक्कलायअस्यानेहिस्याप्प्रमानेववाचांदेवीकोपात्रिर्देहेत्रोविरायविनयावनतायदीयमानंप्रसन्ने
त्कल्पलपेवसत्फलायउपकृत्यनुचिंतकानिशास्त्राणिउपकारस्यपदंहिसाधुरेवेतिसिधांतशिरोमणाव
पिदिव्यंज्ञानंतीदृग्येयद्दूषिनिर्ब्रोह्मंवसिष्ठादिनिपारंपर्यवशाद्दस्यमवनांनीतंप्रकाशंपततःनैतद्देषिक
तयदुर्जनदुराचाराविराचासिनांस्पादायुःसुकृतहृायोमुनीक्षतांसीमानिमामुहूर्द्दइतिएवंसत्यासिसित

ज्योतिःशास्त्रे सर्वथा शूद्राणामनधिकारः उक्तंच मनुना एकमेव तु शूद्रस्य प्रभुः कर्म समादिशत् एतेषामे
व वर्णानां शुश्रूषामनसूययेति नारदवाक्यं तु प्रागेवाभिहितं तत्र यदि ब्राह्मणाः शूद्रं लोभादिना पाठयति
तस्मात्स्वयं पतति तदा महान्दोषः यदाह गर्गः लोभाद्वापि मोहाद्वा यो विप्रो ज्ञानतोपि वा शूद्राणामुपदेशं तु द
द्यात्स नरकं व्रजेत् लक्षं ददाति यः शूद्रः स हत्वा षोडश कर्मणां अघोरं युगसहस्राणि ते जायते श्वानयोनिषु सम्य
ग्वाच्यसुक्तोपि यः शूद्रः सर्वशास्त्रवित् वर्जयेद्वचनं तस्य कपालस्योदकं यथेति कपालं मनुष्यशिरोमध्यव
र्तिपि स्थितं तत्काध्यापको यः शूद्रं ततोध्यापितः शूद्रः तावुभौ पततो विप्रो स्वाध्याय क्रयविक्रयादिति सामा
न्यतो हेमाद्रौ देवलस्मरणाच्च अथैवंविधस्य ज्योतिःशास्त्राध्येतुर्माहात्म्यं आह मांडव्यः एवंविधस्य श्रुतिने
त्रशास्त्ररूपं तत्तुः खलु दर्शनेन विनिहंत्यशेषं कलुषं जनानां षड्व्रजे धर्मसुखास्पदं स्यात् अत्र ज्ञानविशेष
ज्योतिर्विदां पूज्यता तारम्यं जातौरस्य धायिद शादिनकृतपापं हंति सिंधात वेत्ता त्रिदिनजनित दोषं तत्रवि

मु॰ दी॰
१०

दृष्ट एव करणानगणाच्चेन्नाहं त्य होरात्र दोषजयतिथिनमं हस्तत्रतन्नत्रसूचीदैवज्ञोयनं बहुश्रुंतः पापं जनय
ति तस्य लक्षणं वराहसंहितायां अविदित्वैव यः शास्त्रं दैवज्ञत्वं प्रपद्यते स पंक्तिदूषकः पापो ज्ञेयो न क्षत्रसूचक
अन्यच्च तिथ्युत्पत्तिं न जानाति निगदत्वांगानि वसाधनं परवाक्येन वर्ततेनेते वै नक्षत्रसूचकाः तिथ्युत्पत्तिस्तु गहेण
त्वायुष्य एव वक्षत्राणि अश्विन्यादिनि शुभाशुभ लक्षणस्य च कानि सूचयतीति नक्षत्रसूचो वराहः शनक्षत्रसू
चको द्विष्टमुपवासं करोतिय सव्रजत्यं सब्रजत्यधनामित्रसार्थमन्नविडं विडं विना नक्षत्रसूचकं पापंस्त्रि
षजं शुल्क ऋजीवनं तादृक्पौराणिकाहांत्यब्राह्मणात्रेनार्चयेत् अत एव वसिष्ठः त्रिस्कंदपारंगमएव पूज्यः राम॰ १
श्राद्धे सदा भूसुरवृंदमध्ये नक्षत्रसूचीखलु पापरूपो हेयः सर्वधर्मेषु स्वेवराहोपि ग्रंथयत आर्यतश्चैव लक्षणं १०
जानाति यो द्विजः अग्रस्तु स्कंधेन वेत् श्राद्धेप्रजितः पंक्तिपावनः तासांवत्सरिके देवोवस्त्वयंमृतिमिष्ठ ताव
द्भुमृतोदियत्रैषपापं तत्र न विद्यते मुहूर्तेति थि नक्षत्रमतवश्चायनान्निवसर्वाण्येवाकुलानि स्युः न स्यात्संव

त्सरोयदिऽतएवयज्ञकर्मे शास्त्रेषु संतुः तस्कर किनवेत्यादिनामकृतागयन सांवत्सरिको योऽक्षेय इत्याहमहा
भारतेपि कितवोर्न्दृष्टानयस्मीत्यादिपयषषष्ष द्विम ध्येकुग्रालवोदे बलोकोन ह्यैवर्यश्रजीवतिएतानि
हविजानीयान्ब्राह्मणान्यं क्लिदृषाकानित्युक्तं तत्र ह्यवसत्त्वका ज्योतिर्विद्विषयं यदाहकदपपःहारस्त्रिक
स्त्रणादेतेश्रन्यगाहृत्रत्रसत्त्वकान्वर्जयेद्ब्रास्मणानेतान्सर्वकर्मसु यत्नतः इति न क्षत्रसत्त्वकश्चैवपर्वका
रश्चगर्हितः इति ब्रह्मपुराणेप्युक्तेः अपष्टइति वाक्यशेषोत्राधाहार्यः अतएव मनुः तिथिंपक्षन क्षत्रं ब्रू
यान्नत्रारिण्दिशेदित्याहस्मयमोपि न नक्षत्रतिथिंपुरापाहन्मुहूर्तानंगानि च ननिर्दिशेतियेविप्रातेर्नुक्तं
त्यहृषेन वेदिति वसिष्ठवाक्यंतु प्रागणिहितं महाप्रयोजनं त्वेतच्छास्त्रस्य सम्यक् ज्ञानात् ब्रह्मसायुज्यमिति
तदुक्तं गर्गेण ज्योतिश्चक्रे तु लोकस्य सर्वस्योक्तं शुभाशुभं ज्योतिर्ज्ञानंतु यो वेद स याति परमां गतिं परमां गतिं परमां
गतिं ब्रह्मसायुज्यमिति सूर्यसिद्धांतेपि दिव्यं चक्षुर्ग्रहर्क्षाणां दर्शितं ज्ञानमुत्तमं विज्ञायार्कादिलोकेषु स्था

मु.टी.
११ नेप्राप्नोतिज्ञाप्यतंवराहसंहितायामपिनसांवत्सरपाठीनक्षीरकेपरिपच्यतेब्रह्मलोकप्रतिष्ठांचलभतेदैवचिंतकै
र्देवेंद्रतिसंवत्सरंवर्षमधिकृत्यकृतोग्रंथःसंवत्सरःअधिकृत्यकृतेग्रंथेइत्यण्आदिवृद्धिःतत्पठितुंशीलम
स्यससांवत्सरपाठीज्योतिर्विदुच्यतेवसिष्ठेनगणितकामुष्मिकरूपंफलद्वयमप्युक्तंप्राकृणंतत्त्वबुध्वास
म्यगाप्नोतिनूनंधर्मार्थमोक्षमप्ययशश्चेतितस्माज्ज्योतिःशास्त्रमवश्यमध्येतव्यमितिस्थितंननुज्योतिः
शास्त्राध्ययनेन्यायशास्त्रादिवत्किंवाहमात्रफलंउतचिकित्साशास्त्रवत्प्रत्यक्षदृष्टफलमुच्यतेदृष्टमे
वनवतिग्रहाणांचंद्रादीनांद्विधाअप्यस्तोदयाःएकेस्तर्यासंनिवेशेनअपरेप्रत्यहंक्षितिजसंबंधवशा रा.न.११
त्तत्रापिसूर्यासन्नवशेनोनोमगुरुशनीनांप्राच्यामेवोदयःप्रतीच्यामेवास्तःअथाप्युदीच्यांयाम्यायांशुनक्ष ११
त्रेकेशुभफलंअशुभनक्षत्रेअशुभफलंयज्ञोपवीतविवाहादिमंगलकृत्येषुशुभलग्नानुष्ठितेशुभफ
लाप्तिःयत्रफलंविसंवादीवारःसजन्मकालीनसदसद्ग्रहवशेनराजवमादयोन्येपिप्रत्ययाऊह्याःसर्वेषामपि

शास्त्राणामध्ययनेमोक्षाख्यदरूपं लब्धं तु वाचनिकमेव तदस्मिन्नपि शास्त्रे तुल्यमित्यलमपि प्रसक्तानुप्रस
क्तेनेति शिवं ॥ अथ मुहूर्तचिंतामणिनामकं ग्रंथकरणप्रतिज्ञामभिधायेदानीं सामान्यतो मुहूर्तविचारार्थमु
त्सर्गापवादरूपागुणदोषास्तावद्वक्तव्यास्ते चावतिथ्याद्यधीनत्वादादौ तिथयो वक्तव्यातास्तु लोकप्र
सिद्धत्वादेवावक्तव्यतायां सिद्धायां तत्स्वामिन एवानुष्टुप्छंदसाह तितिथ्याशा वह्निकौ गौरी गणेशो [illegible] रवि: हिर्गुहो
:शिवो दुर्गांतको विश्वे हरिः कामः शिवः शशी ॥ शशीरांते पंचदशतिथीनां क्रमेण शाः स्वामिनः नानाह्ववह्निको
वित्यादि वह्निश्च कश्च वह्नकौ वह्निरग्निः को ब्रह्मा ब्रह्मा हेतत्र ॥ त्र देवताद्वंद्वे चेत्यानङ् न भवति एकह
विर्नारत्केन प्रसिद्धसाहचर्याभावात् नन्वेवमस्याग्रतिमिति हृदेक शब्दस्य पूर्वनिपातान्निप्रोक्तसिद्धो
:स्मात्समनाविति ज्ञापकेन पूर्वनिपातप्रकरणमनित्यमिति निर्त्वात् क्रमस्य विवक्षितत्वाच्च न भवति ए
वं सनिपदोच्चक्षिर्हितो याऽयोब्रह्मा स्वामीन्स्य यमघ्रः सिद्धो न भवति अथ जातिथ्या शोऽग्निविधि गौरीयात्य

मु॰टी॰ संदेहार्थमिदंपदंहितत्वंईशारोऐश्वर्यइतिधातुःकतेर्याक्विबंतस्तस्माबहुत्ववनंजस्ईशइनेइतीशास्तिषिना
१२ मीशास्तिषिशास्तिषिस्वामिनइत्यर्थः अथवातिथीशोविधागौरीतिअरूपवनीयंईशापष्टेकारांतःरशा
ष्टेनाग्निरुच्यतेरःपावकेवतीशाविति विश्वः कालेनलेसूर्येइत्येकाक्षरनिघंटुरोग्निःविधिर्ब्रह्मागौरी
पार्वतीगणेशः अहिसर्पःगुहःस्वामिकार्तिवीरविःसूर्यः शिवोमहादेवःदुर्गाजगदंबाअनंतकोयम
:विश्वेविश्वेदेवाःहरिविष्णुःकामोमदनःशिवःसएवशशीचंद्रःतदाहवसिष्ठवह्निर्विधाताक्षितु
ताशःगणेसर्पोविशाखोदीनपोमहेशः दुर्गायमोविश्वहरिस्मरनामाशावेनिशेषस्वामिनइतिशे
षःप्रयोजनंनुदेवतास्तुतिषिपुतत्कार्यकरणमुहूर्तेष्वपितत्सिद्धिकरंदेवतानांचेतिनारदोप्या राम:
हयद्दिनेयस्यदेवस्यतद्दिनेतस्यसंस्थितिः अग्निपुराणेपिप्रतिपद्यग्निपूजास्याद्वितीयांचवेधसःद्व १२
शम्यामंतकस्यापिषष्ठ्यांपूजागुरुस्यचचतुर्दश्यामेकादश्यांशिवस्यचद्वादश्यांचत्रयोदश्यां

हरेश्च मदनस्य च शेषाहीनां फणीन्द्राणां पंचम्यां पूजनं नवमेतु पर्वणोर्दोःस्तिथिश्चासु पक्षद्वयगतास्वपीति
रत्नमालायामपि श्रीधरः स्थापनमुहूर्तप्रकरणे स्वदेववारर्क्षतिथिक्षणादिशस्तिति श्चैत्रप्रत्येकं तिथिक्लृप्त्य
नियंत्रण कृदनुक्तान्यपि स्मार्तैः लिख्यंते लोकोपयोगित्वात् तान्याह वसिष्ठः नौवाह्यात्रोपनयप्रतिष्ठासी
मंतचौलाखिलवास्तुकर्मगृहप्रवेशाख्यलुमंगलाद्यं कार्यं हि मासाद्यतिथौ कदाचित् ११ मासाद्यति
थौ शुक्लपक्षप्रतिपदि अत एव कृष्णपक्षप्रतिपद्येतानि कर्माणि सुखेनैव तौ तीर्थः यद्येषां नि प्रायोमं
मतः स्यात्तदा पञ्चादितिथावितिब्रूयात् समांगाचिह्नानि नरपस्य वास्तुव्रतप्रतिष्ठाखिलमंगलानियात्र
ञ्वि वाहाखिलनृपषणाद्यं कार्यं द्वितीयादिवसे सह देवसंगीतविद्याखिलशास्त्रवर्मसीमंतचौलाग्रगृहप्रवेशं
कार्यं द्वितीयादिवसे यदुकूंसदा तृतीयेद्दिवसेपि कार्यं परिक्षासु विद्युद्धवंधनाशास्त्रविषाग्निदिवयातिसिद्धिं यन्त्र
कैः विनाशायातितदाभुनुनंरिक्तासु चतुर्थीनवमीचतुर्दशीषु ॥४॥९॥१४॥ शुभानि कार्याणि च रस्थिरा

मु॰ दी॰
१३

वरस्थिरराशिष्वोक्तान्यनुक्तान्यपियानितानिसिद्धिंप्रयान्त्याशुस्वरणप्रदानंविनाशशाङ्कानागतियोविधेयेयंतत्रस्यं
गयात्रापित्रदंतकर्मकार्यंविनापौष्टिकमंगलानिषष्ठ्यांविधेयानिरणोपयोग्यशस्त्राणिवारत्वरर्त्नभूषणानि
द्वितीयायांतृतीयायांतृतीयायांपंचम्यांकथितान्यपितानिसिध्यंतकार्याणिसप्तम्यांनिखिलान्यपिसंग्रामयोग्या
खिलवास्तुशास्त्रनृत्यमोदाखिललेखातानिस्त्रीरत्नकार्याखिलभूषणानिकार्याणिकार्याणिमद्देशातिथ्यांद्वि
तीयायांतृतीयांपंचम्यांकथितान्यपितानिसिध्यंतकार्याणिदशम्यांतानिसर्वदाव्रतोपवासाखिलधर्मकृ
त्यंसुरोध्यात्सर्वाखिललवास्तुकर्मसंग्रामयोग्याखिलवास्तुकर्मविभ्वेतिथ्योसिध्यंतित्रिशिल्पकर्मप्रथितं
यानिकर्माणिधर्मेपुष्टस्युतानिच्चवरस्थिराणिद्वादश्यांयात्रात्रयग्रहणंविना१२॥विधातृगौरीभुजगान्वंत राम॰
तकदिनेषुचरोक्तानिसिध्यंतित्रयोदश्यांविशेषतःयज्ञक्रियापौष्टिकमंगलानिसंग्रामयोग्याखिलवा १३
स्तुकर्मचद्वादशास्याखिलभूषणाद्यंकार्यंप्रतिष्ठाखिलयोगमास्यांसदैववदर्शेपित्रकर्ममुक्तानाम्

त्रविधेयं शुभनर्धे ष्टिकाद्यं स्मृत्यैः कृतं तत्र शुनोऽस्य वाद्यं विनाशमाप्यात्यचिराद्भृशं तत्र इतिरत्नमालादिनेतु यं
ये श्वा द्रे संवत्सरप्रकरणे मुक्ते तत्र च किमित्युपेक्षितमिती चेदुच्यते मुहूर्त्तचिंतामणिरिति नामधेयान्मुहूर्त्तारोग
वाचो च्यते तेतु प्रतिज्ञातगविचाराद्धस्ति च संवत्सराणां वर्षव्यापित्वात्संवत्सरफलो ऽत्रावपि विवादिफलत्यानित्वंवेत्से वकु
तः सिंहराशिस्थितगुरुस्त्रुक्रास्तादिष्विव विवाहादिविशेषफलत्यानां प्रतिवोधसत्वात्तथासंवत्सरमद्दसत्फलेषु नाति
ः किं च सिंहगतो गुरुशुक्रास्तादावपि नित्यानां वस्त्र परीधानादीनां नैमित्तिकानां विपुंसवनजातकर्मनामकर्मान्न
प्राशनादिकर्मणां विहितत्वात्सुमुहूर्त्ते विचारोऽस्येवे त्यतो कथनं संवत्सरप्रकरणस्य त्वन्मुखे वाद्यायमनस्यामिसंथा
यमुहूर्त्तेयं यंपरित्यज्यस्यलंतारगुरुवारेवासिष्टिनफलमुक्तं अथ तिनां नेदद्दिसंज्ञाः सफलाउपजातिकया हनंदा
च जयाच रिक्ताप्रणीतितिथ्यो शुभमध्यशस्ताः सितेसिते त्रास्तसमाधमास्युसितज्ञ नैमार्किगुरोश्च सिधाःनंदा भद्रा
जया रिक्ता ।१। स्तर्णो संज्ञा प्रतिपदादिपंचतिथयः स्वनामसदृशा फलदाः स्युरित्येवं प्रकारेण सर्वा सुद्युाद्यक्ष्यमाणका

मु॰टी॰
१५

दृशाश्चेदेपतिथयोज्ञेयाः तसितेशुक्लपक्षेऽशुभमध्यशुभफलदाःस्युः असितेकृष्णपक्षेपिज्ञेयानेष्टमध्ये
ष्टदाःसितेकृष्णपक्षेपीष्टमध्यनेष्टदाःक्रमशःस्मृताः इतिअनिष्टमितिवक्तव्येनेष्टइतिप्रयोगोनिष्टेयवाचकं
ननञशब्दमाश्रित्यनेकधेतावत्साध्याः अथमूलेऽशुभमध्यशुभास्तास्ताः इतिकथंप्रयोगः यावतातिथयोर्द्वयोरि
त्यभिधानात्स्त्रीपुंसयोरस्तितिथीशब्दस्तथापितिथ्यइतिकृदिकारादक्तिनइतिछतडीषस्तिथीशब्दस्यस्त्री
लिंगएवदृष्टः तनस्तिथ्यइतिबहुवचनात्स्याशुभमध्यशस्ताइतिविशेषणेऽशुभमध्याश्चशस्ताश्चेतिद्वंद्वे
स्त्रियाःपुंवदितिवापुंवत्कर्मधारयेतिवासमानाधिकरणेउत्तरपदस्यानावास्तुंवद्भावानावेविचिंतितामस्तकेः ए
वंचेत्कथंतर्हिरत्नमालायांकनिष्टमध्येष्टफलाश्चकृष्णइतियावताकनिष्ठाश्चमध्याश्चेष्टफलाश्चेतिद्वंद्वेपि
नंदाचभद्राचजयाचरिक्ताचपूर्णेतिसर्वास्तिथयःक्रमात्स्युरितिसर्वापदविशेषणसामर्थ्यात्स्त्रीलिंगएवेत्युक्तं
दोषप्रसंगःरमैवंवाचःनात्रंद्वंद्वःकिंतर्हिकनिष्टंचमध्यंचेष्टंचकनिष्टमध्येष्टानितानिफलानियासां

रामः१
१५

ताः इति द्वंद्वगर्भेव बहुव्रीह्यो श्रयणादुक्तदोषः प्रसंगः ननु यद्यप्येवमत्र समाहितं तथापि छन्नेनं वेत्युन्नसममध्यही
ना इति त्विचतुर्थचरणेकथं समाधिः यतः फलयदाश्रवणात् द्वंद्वगर्भेबहुव्रीहिना तत्पुरुषो द्वंद्व एव समासः सर्वोपदस्म
निव्या हृत्ती स्तियिन्नांद्दोपिस्त्रीलिंगएवेत्युक्तो द्वेधोवत्त्वायतः अन्यतमपात्देकयोर्द्विवचनेकवचन इतिपाणिनि
सूत्रस्येलेकंपेरितिपदेसंख्यावाचिनोर्थकत्वाद्द्वयोर्द्वंद्वे बहुवचनप्रसंगो तो नावप्रधानेनिर्देशाइत्यादिनिर्युक्त
स्मरणाद्बहुताकाव्येषु दृष्टत्वाच्चाप्युन्नमध्यशस्ताइत्येवमादीनां शद्धानां भावप्रधानत्वाद्दृष्टनुन्नत्वमध्यश
स्तात्वानि धातात् तादृशानां शद्धानां द्वंद्वविधानात् तादृशानां शद्धानां द्वंद्वविधायाप्युन्नमध्यशस्तानि
विघंते यासां ता इति बहुव्रीहिणासिद्धं कष्टं बहुव्रीहिणागत्वार्थत्वा— ननु पुनर्भवति उक्तार्थानाप्रमेयोगइत्युक्तेः
रस्य वाद्युर्जनइतिन्यायस्याश्रितत्वम् ननु योवाधकेशाश्रादित्योजित्यर्षत्राद्देशाकृतिगणत्वान्मन्वर्थत्वकार्यः
एतत्त्वसमाधानं समाधमाइत्यत्रापि दृष्टव्यं एव भवति छन्नेनं वेत्युन्नसममध्यहीना इत्यपि सिद्धं अतएवनेषधीये

मु० दी०
१५

सप्तमसगर्गेयियंस्तवज्ञविपुरं धिसप्तिरितिप्रयुक्तं तुतन्त्रविलंविलंवितासुपट्टिज्ञितिमदासाध्यकाराजा
हात ञ्ञनैनैवाज्ञानेर्यैरुन्नयो ३ धममधमपूजिताङ्कौ रोग्भर नेषु वोक्त्रा मात् ञ्ञष्ठु नेष्टसमास्थिरे ऋमा वोरा
याःपरिकल्पिताद्द्वोतिवराहः ऐभि हरोपि प्रायुंक्त तथा सूर्यैस्नुदिवसेस्थिरप्रदमितिवसिष्ठोपिप्रायुंक्त स्थि
रप्रदमित्यत्र स्थैर्यप्रदमित्यर्थो विवक्षितः इत्यलं ञ्ञतिप्र — गल्लगुरुवारेषु सिधाः सिद्धिकराः स्युः यथा नंदासु
क्रे सिद्धियोगाः एवं भद्रा बुधे जया भौमे रिक्ता ञ्ञाने पूर्णागुरौ यदाह कश्यपः नंदा तिथिः शुक्रवारे सौम्ये च भद्रा ज
या कुजे रिक्तामंदे गुरुवारे पूर्णा सिधाः कमातिथिरितिवसिष्ठोपि शुक्रे नंदा कुजमंदे ज्यावारा नंदादिषु क्रमा
त्सिधातिथिः सिद्धिदा स्यात्सर्वकार्येषु सर्वदेति ञ्ञस्याः फलं ॥ स्तुतिमाहवसिष्ठ एवं सिधातिथिर्हैति समस्तदो
षान्मासान् मासशून्यानपिमासदग्धान् दिवान्येकादशेयक दशोष पापानितिति ञ्ञघ्घरव्यादि वादिवारेषु सप्ता क्र
मंतिषिद्धतिथीन् निषिद्धनक्षत्राणि ञ्ञालिन्याहनं दान्नदानं दिकारव्याज याव रिक्तानंदा चैव पूर्णाभ्य

रामः
१५

ताकीर्त्यायामंत्वा हेवैश्वदेवं धनिष्ठार्यमांज्ये ष्ठंतंपरवेदं ग्यनंस्यात् थाकसमर्कात्तलिप्तोपेक्षंचमी अर्कमा
रस्यवारेषुनंदातिथिर्दृताधर्मफलास्यास्यात्‌यथास्तुयेनं दामृतातथासौम्येमद्रा भौमेनंदाबुधेजयागुरौ
रिक्ताशुक्रेभद्राशनौपूर्णामृतासर्वथः। उक्तंचनारदेन आदित्यभौमयोनंदाभद्राशुक्रशशांकयोः जाया
सौम्येगुरौरिक्ताशनौपूर्णामृतिप्रदेति अत्रबहुषुनारदसंहितापुस्तकेषुमृताप्रदेतिपाठमाश्रित्यतेति
पदंप्रायोजिर्येषुकृतात्तथैवास्माभिर्त्याकृतंचसकलदेशीयशिष्टसंमतत्वात् आपामरंतथैवव्यवहारा
द्दर्शनाच्चव्यवहाराद्दर्शनाच्चवस्तुतस्तुमृतार्कापूर्णादित्यत्र अकारंप्रश्लिष्य अमृतेतिपदंविधेयं
तत्रामृता अमृतफलदास्यात्‌यथानंदारवावमृता एवंसोमवारादिष्वपिव्याख्येयंपूर्ववत् अत्रसंमति
जीर्णपुस्तकस्यनारदवाक्येशनौपूर्णामृताकृयेत्यकारादिप्रकारांतः पाठःसाधीयान् अमृतेत्वाकृयनाम
यस्यासा अमृताकृयेत्यर्थः इममर्थंसफलमाहवसिष्ठः नंदासोमार्कयोर्भद्राभृगुकेसौम्येजयाबुधेभुनयोगाणुरौ

रिक्ताख्यानो पूर्णामृताकयेति इदं च वचनं वसिष्ठेन गुणनिरूपणार्थायेति रूप्यं तमित्यतो पिष्ठुनत्वप्रतिपादकं क
श्यपोपि तत्रैवाह आदित्यभौमयोर्नन्दा भद्रा शुक्रशशांकयोः जया सौम्ये गुरौ रिक्ता पूर्णा कौ वस्तता शुभेति अर्कौवा
नौ एवं सत्यपि शुभत्वे निषिद्धवारेण व्यवस्था ज्ञेया अथो ख्ररार्द्धेन नियन नक्षत्राण्युच्यते याम्यमिति रविवारादिषु
याम्यं नरणि त्वाष्ट्रादीनि नक्षत्राणि यथाक्रमं दग्धनक्षत्राणि स्युः यथार्कवो नरणी दग्धासोमे चित्रा भौमे उत्तरा
षाढा बुधे धनिष्ठा गुरावुत्तराफाल्गुनी शुक्रे ज्येष्ठा मन्दे रेवती ज्ञानि वारैस्तु दग्धयोगानवंत्यसीति तज्ज्ञः याम्यं
चित्रोत्तराषाढा धनिष्ठोत्तरफाल्गुनी ज्येष्ठा रेवती चैव जन्मर्क्षं नानुतः क्रमाज्जन्मर्क्षं यमहसंयोगेन क
र्मछोभनं नरः प्राणि अहरा यात्रादि विना शमुपयाति तद् इति अथ क्रकचादि निंद्ययोगाननुष्टुभाह ष
ष्ठ्यादि तिथयो मंदादि विलोमं प्रतिपद्युयेस सम्यक्कर्केधमाः षष्ठ्याधामाख्यरद थावचेषष्ठीससमाप्तस्मीनव
मीदशम्मि कदवेष वाद्दशास्तिथयो मंदात् ज्ञाने ख्नरा द्विलोमं विपरीतं वारगणनया धमाः स्युः यथा श

शनौ षष्ठ्यथ मात्सुके सप्तमी गुरावष्टमी बुधे नवमी भौमे दशमी सोमे एकादशी रवौ द्वादशी एते योगाः क्रकचा
र्व्याज्ञेयाः यच्चाह नारदः त्रयोदशस्युर्मिलिते संख्यायास्तिथिवारयोः क्रकचो नाम योगोयं मंगलेष्वतिगर्हित इति
अथ बुधे प्रतिपत्तिथिस्तथा सूर्यवारे सप्तमी संवर्तयोगमाख्यो यथा उक्तं च नारदेन सप्तम्यर्कवारे चेत्प्रतिपत्सौम्यवा
सरे संवर्तयोगो विज्ञेयः शुभकर्मविनाशकृदिति अथ षष्ठ्याद्या प्रतिपत् अमावास्या एतास्तिथयो रद
धावने वर्ज्यास्तद्धावने निंबकाष्ठादिभिः दंतमलनिराकरणे धर्मास्तिथिर्यथा स्मृत्युक्तं च रत्नमालायां नंदेषु षष्ठी
प्रतिपत्सु धीमान्न जातु दंतोत्कर्षणं विदध्यात् कुर्वन्नवाप्नोति तदासुनंदं जनोपघातं स्वस्मीकज्ञोस्मि इति
कवित्रदसारविचारोपि निर्थः उक्तं च काशीखंडे पंचदशविंशाध्याये नेप्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्यां रविवास
रे दंतानां काष्ठसंयोगो दहेदासप्तमं कुलमिति अथ कृत्यविशेषेषु निषिद्धतिथिविधारं यथा वंशाष्ठदसाहृष
ष्ठाष्टमीभूतविधुक्षयेषु नो सेवते ना तैलपलक्षुरकं तनास्नंजनं विष्णुदिवसाद्यि। केतिथौ धात्रीफलैः स्नानम

शनौ षष्ठी धमाशुक्रे सप्तमी गुरावष्टमी बुधे नवमी भौमे दशमी सोमे एकादशी रवौ रूा द्वादशी एते योगाः क्रकचा-
ख्या ज्ञेयाः यच्चाह नारदः त्रयोदश्यां स्युर्मिलिते संख्या यास्तिथिवारयोः क्रकचो नाम योगोऽयं मंगलेष्वतिगर्हित इति
अथ बुधे प्रतिपत्तिथिस्तयासूर्ये वारे सप्तमी संवर्तयोयग्गमारब्योधमा उक्तं च नारदेन सप्तम्यार्कवारे प्रतिपत्सौम्यवा-
सरे संवर्तयोगो विज्ञेयः शुभकर्मविनाशकृदिति अथ षष्ठी आद्या प्रतिपत् अमावास्या एतास्तिथयो रद-
धावने वंतद्धावने निषिद्धा इति दंतमलनिराकरणे धमानितिथिषु स्मुः उक्तं च रत्नमालायां न षष्ठ्युपष्ठ-
प्रतिपत्सु धीमान्न जातु दंतोत्कर्षणं विदध्यात् कुर्वन्नवाप्नोति तदाशु नूनं जनोपघातं स्वलक्ष्मीकज्ञोत्विइति
कवित्रक्षार विचारोपि निर्णयः उक्तं च काशीखंडे पंचदशित्रिंशाध्याये प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्यां रविवास-
रे दंतानां काष्ठसंयोगो दहेदासप्तमं कुलमिति अथ कृत्यविशेषेषु निषिद्धविधीरंथवंशाष्ठदसाहष-
ष्ठ्यष्टमीभूतविदुर्स्वयेषु नो सेवेत नातैलपलेष्ठेषु रतं नाञ्जनं विष्वदशाद्धि। केति यो धात्रीफले स्नानम

सु॰ टी॰

७

माङ्गिगोष्ठसत्‌षष्ठ्यष्टमीचप्रसिद्धान्तंचतुर्दश्यांविडुह्नयोमावास्याएतास्तुतिथिषुक्रमेणनापुरुषः
तैलंपलंमासंक्षुरंरतंमैथुनंयथाक्रमंनसेवेतयथाषष्ठ्यांतस्यांमांसंचतुर्दश्यांक्षौरंअमावास्यायांमैथुनं
नसेवेतेत्यर्थः॥षष्ठ्यांसेवनेआत्मनेपदीनत्वाच्छ्रेमनुष्यजालस्तुपह्वकस्तेनस्त्रीणामप्यर्थंनिषेधः॥उक्तंचना
रदेनषष्ठ्यांतैलंतथाष्टम्यांमांसंक्षौरंतिथौकलेः॥पूर्णिमादर्शयोर्नारीसेवनंपरिवर्जयेत्‌कलेस्तिथौचतु
र्दश्यांपारत्नमालायांचषष्ठीषुतैलंपलमष्टमीषुक्षुरक्रियांचैवचतुर्दशीषुस्त्रीसेवनंनष्टकलासुपुंसामा
युःक्षपार्थमुनयोवदंतिअत्रचवचनेनष्टकलास्वितिवचनमाश्रित्यविधुक्षयेश्विस्तुरूचवयंतुविधुक्षयःअमा राम॰
ःसर्वोपलक्षकइतिव्याकुर्मः॥नयपासतिपंचपर्वसुमैथुनंनकार्यमित्यर्थः॥उक्तंचवह्निपुष्टसंहितायांपातेस्त्री ७
सेवनंपर्वसुपक्षमध्येपलंचषष्ठीषुचसर्वतैलंनरोगाविनाञ्चायाच्चतुर्दशीषुक्षुरत्रियास्याद्दसक्कतदाक्षिति
पक्षमध्यमष्टम्यांकविसंक्रान्त्यादावपिनैवसंगोनिषिद्धमाहुः॥पर्वाहनारदः॥व्यतीपातेचसंक्रान्तेएकाद

दर्शाच पर्वसु ॥ अर्कनेमदिने विष्टयां तास्वंगंनवैधतो इति पर्वाणि तु वसिष्ठेनोक्तानि चतुर्दश्यष्टमी कृष्णा त्वमावा-
स्या च पूर्णिमा पुराणानि पंच पर्वाणि संक्रांतिर्दिनपर्वस्यैवेति अत्र निषिद्धकर्मसु तात्कालिकस्तिथयो ग्राह्याः
तथा च स्मृतिः स्नाने चाभ्यंजने चैव दंतधावनमैथुनेति थिस्तात्कालिकी ग्राह्या तत्यामरणजन्मनेरिति ॥ अथ
विम्घरशाद्धिकेतियोत्रयोदशीदशम्याद्वितियास्वभ्यंजनं तैलाभ्यंगो न कार्य इत्यर्थः तदुक्तं रत्नमालायां
स्नातुर्जनस्य दशमीतनयांसु त्रयोदश्यर्थंनि हंत्सुन्नपमेतदपि द्वितीयेती अयं च शरीरमलनिराकरणा-
र्णो निषेधो नित्यनैमित्तिकार्थं काम्यविनितिरिक्तविषयः निर्णयामृते तिथिद्वितीयानिर्णयेन दभास्कर इत्युक्ता
पद्धितं स्नातुस्तनूजां दशमी द त्रयोदश्यर्थं द्वितीया द्वितीयं निहंति मलापहस्नानतिषेधपरत्वेन नित्या नैमि-
त्तिककाम्यवाधेतिरणतादृशोपि मलापहस्नानस्य न निषेधो ब्राह्मणव्यतिरिक्तद्विवर्णत्रयस्यैवक्तं च मद-
नास्करेण त्रयोदश्यां द्वितीयायां दशम्यां च विशेषतः शूद्रविट्क्षत्रियाः स्नानं नाचरेयुः कथं च नेति अ

घां श्राद्धस्मरणस्यायं निषेधइत्यर्थः अथ धात्रीफलैरितितिथौ धात्रीफलैरामलकैः स्नानममाद्रिगोषु अमावास्यास
सप्तमीनवमेषु अस्तनिषेधमिषेधमित्यर्थः उक्तं च रत्नमालायां सप्तम्यतिदुनवमीषु वसुपदिष्टुः स्नायात्कद
चिदपि नामलकैर्मनुष्यः अत्र केचित् आमलकैः स्नानं दशमी तनया त्रिहंति एवं सर्वत्र व्याख्येयं एवं स
प्तिदशमी द्वितीयात्रयोदशी सप्तम्यन्तनिर्दुनवमीषु आमलकस्नाननिषेधोस्तितत्कथं तिन्नवाक्यमाश
यस्व पद्येस्पष्टेवन्निन्नवाक्यना हृता अत्राहुः स्नातुस्तत्वज्जां दशमीति दशमीतिवचनांतरानुरोधाद्भिन्नवा
क्यतास्पष्टैवतथाच आमलकस्नाननिषेधे दीपीकाश्रीकायां सएवमदनाख्करः सप्तम्यंचंद्रानवमेषु देह
श्रीसंतती रामलकैर्न्नरस्य स्नानं निहंत्यन्यदिनेषु दद्वैतिलैः श्रियं पुष्णकरं सदैवेत्याहसम अपरे पुनराहुः
स्वपि सर्वातिथिष्वामलकस्नानस्यैवनिषेधो नाभ्यंगस्य यदाह वसिष्टः कामदुर्गांतकविधिर्नष्टेकुकदिने
षु वासस्कृदामलकस्नानं संपत्सुत्रविनाशनं कामस्त्रयोदश्यां दुर्गानवम्यां अंतके दशमी विधिर्द्वितीया

नवेंदुरमावास्याश्चार्कदिने सप्तमी कष्टपोषिष्यां दर्शप्रतिपदि शादष्टपंचदिनक्षयेकर्याचामलक
स्नानं दशम्यां मूलस्थानेरः पुत्रनाशेन वेचस्वत्रपोदश्यां धनक्षयः संपत्पुत्रक्षयस्तस्याद्वितीयायामसशायंस
सम्यां च नवम्यां च अमावास्यां कुलनाशनं मिति दर्शानंतरं प्रतिपद्दर्शप्रतिपच्छुक्लप्रतिपदित्यर्थः अथसूर्या
दिवारे षुग्धादियोगचतुष्टयमिदं वज्रोपजातिकाभ्यां आह सूर्येशपंचा॥ त्रिरसाष्टनंदा वेदांगसप्त। द्विग
जांकशैलाः सूर्यादिषु सप्तसु तोरागरोदिग्धायाविशाख्याश्रुहुताशनश्च सूर्यादिवारे तिथयो नवंति मघाविशाख
स्वातिविम्लवक्रब्राह्मकरोकोधमघं दकाश्वश्रुनेविवर्ज्यागमनेत्ववश्यं दं॥२॥ सूर्येशपादशालक्षणायानस्स
स्याद्वादशपुष्पतेएवमारभ्यादिशाष्टपिष्यास्वयंतत्रसूपष्ठिदक्षपी ईशाएकादशी पंचपंचमी अष्टयस्तती
यारसाः षष्ठी अष्टमी अष्टमीनेदानवमी सूर्यादिवारेषु एतास्तिथयो दग्धा न वंति यथा रवौ द्वादशी दग्धा सो
मे एकादशी भौमे पंचमी बुधे तृतीया गुरौ षष्ठी शुक्रे अष्टमी शनौ नवमी शनिरिक्ता सिद्धियोगश्चतुर्थ्या रुतुर्दं

मु॰ ही॰ शोभ्ररितार्थः उक्तं च नारदेनोपग्रहाध्याये एकादश्यैंदुवारे द्वादशी चार्कवार्कवासरे षष्ठीं बृहस्पतेर्वारे
१८ तृतीया बुधवासरे पंचमी भौमवारे स्वदग्धयोगा प्रकीर्त्तिताः वसिष्ठेपि द्वादश्येकादशी नागगोरा संक्ररव सुथ
पिनवम्यां दग्धयोगा भ्रवत्वामानुवाराद्दितः क्रमात् अथ विषयोगः वेदाइतिवेदाश्चतुर्थी अंगानि षष्ठी सप्तमी
अष्टिनोदिता यागजा अष्टमी अंक नवमी शैलः सप्तमी एतास्तिथयः सूर्यादिवारेषु विषाख्या नवतीमया
रवौ चतुर्थी विज्ञाख्यातं चे षष्ठी भौमे सप्तमी बुधे द्वितीया बुधन्माक्रूपः सिद्धियोगस्तु सप्तमी द्वादश्यपोष्वितार्थः
गुरावष्टमी शुक्रे नवमी शनौ सप्तमी यदा बृहस्पतिः षष्ठी शाशां केन नमभी च शुक्रे बुधे द्वितीया तथा नेच्चतुर्थीजा रम॰ १
वेष्टमी सौरिके जो – सप्तमी योगा विषाख्याः कुसनानानास्तु कुजार्क्योः सप्तमी षष्ठी चंद्रे ज्ञानेो चतुर्थिकाद्वि १८
तीयाज्ञे ष्टमी जीवे नवमी शुक्रवासरे अचिकित्सा गदा योगो मंगलेष्वति निंदिताः अथ हुताशनयोगाः सूर्यादि
सूर्यात् द्वादशी अंगानि षष्ठी सप्तमि तरगा अष्टमी गावोनवमी दिग्दिशो दशमी ईशा एकादशी एतास्तिथयो रवि

वारादिषु हुताशनाख्या ज्ञेयाः यथा रवौ द्वादशी सोमे षष्ठी भौमे सप्तमी बुधे अष्टमी गुरौ नवमी शुक्रे दशमी शनौ ए
कादशी हुताशनाख्या हुताशनो निषिद्धं वस्तु दहति तथा यमुक्तो वारतिथियोगोपि त्याज्यः शुक्रे रोहिणी श
नौ हस्तः उक्तं च दैवज्ञमनोहरे गर्गेण मघाविशाखार्द्रामूलसम्हं वकृत्तिकारोहिणीहस्ता इत्येवं यमघंटाः क्रमा
द्रवेरिति यदा हस्तगुरुः षष्ठ्यादितिथयः सप्तचंद्रवारादि निर्युताः क्रमात्पञ्च न्दयेपि स्युः सप्तयोगा हुताशनाइति वसि
ष्ठोपि सप्तषष्ठ्यादितिथयः सोमवारादिनिर्युताः अग्निजिह्वाः सप्तयोगा मंगले कुलनाशना इति अथ यमघंटाः मघा
विशाखा शिव आर्द्रा मूलं वह्निः कृत्तिका समाहारद्वं– ब्राह्मं रोहिणी करो हस्तः एतानि नक्षत्राणि एकोत्तरस्यादिवा
रेषु यमघंटाः स्युः यथा रवौ मघा यमघंटः सोमे विशाखा भौमे आर्द्रा बुधे मूलं गुरौ कृत्तिका अत्र पाठांतरं सूर्यादि
वारे तिथयो द्विपिज्य दीशेषमूलाग्निविरिंचिहस्ताः न वेति सूर्याद्यमघंटकाख्याः शुभे न किंचिज्ज्यागमने त्ववश्यं परे अयंपा
दः साध्वी यान्नमाह्ने ह्निकतिथि त्रक्षत्राणि सर्वाणि वर्ज्यानि सार्धं इत्यसामंजस्यात् एते दग्धादियोगाः शुभेऽशुभनकार्ये

मु॰ दी॰
२०

विवर्ज्यास्त्याज्याः तुर्विशेषेण गमने यात्रायां त्ववश्यं वर्ज्याः यदाह राजमार्तंडः नात्र यात्रा प्रकर्त्तव्या कार्यं तद्रमया
यि वा य मंगलादियोगो यमनर्द्धः सर्व्वकर्मसु इति श्रावणकृत्ये समये वंचं परिवारमाहृगर्गः विंध्यस्योत्तर कूले
तु यावद्दातु हिनाचलं यमघंटकदोषोस्ति वान्यदेशे कदाचनेति अन्यच्च लल्लः बहुन्यूह्याकेन्द्रत्रिकोणेवास्थि
तो यदि चंद्रो वापि न दोषः स्यात् यमघंटकसंभव इति केचित्तु दोषघटिकास्त्याज्या इत्युक्तं तदुक्तं दीपिकायां
मघंटेन्यजे दशोर्मस्योद्याद्दश नाडिका इति अत्रैषां पापयोगानामपवादो वसिष्ठेनोक्तः दिवाभस्तु प्रदः
पापा दोषास्त्वेतेन रात्रिषु शुभकार्येषु प्रसूतौ च सर्व्वदा परिवर्जयेदिति अत्र चैत्रादिमासेषु शून्यतिथयः शार्दूलवि — राम॥ २०
क्रीडितेनाह पुष्पदंतवार्त्तिकवाहनमा दशौनं नभस्यन नने त्रेमाधवे द्वादशी पौषे चैव दशाराद्धषष्ठेदशशिवामा
र्गेंद्र नागामधौ जाद्वेभ्योनयय हं गाङ्ग्यति पः शून्या बुधैः कीर्तिताः ऊर्जाषाढतपस्यशुक्रतपसां कृष्णे शरांगाद्वे
त्र्यपः श्राकाः पंचसितेशाद्याकायमस्त्रि विश्वरसाः क्रमान्नाभस्याद्वेनभाद्रपदउर्ज्ये ते शुभ नभस्यः प्रौष्ठपद भा

देपंद

त्र पदः समः उन्मसमरः नाड पदे मासस्तु नय पक्षगा शुक्लकृष्णसाधारणे॥ चंद्रचोपवसितिप्रवितीयेतिथौ
मेनिर्दिनेन यानान सिश्रावणे मासि अनल नेत्रे तृतीया द्वितीये उ नयपक्षगे शून्ये माघ वे वैशाखे द्वा
दशी तिथिः शून्या पौषे वेदद्वाराः चतुर्थी पंचम्यौ शून्ये मधौ चैत्रे द्गोष्ठेन वम्यष्टम्यौ शून्ये माघ वे वैशा
खे शुमासे सुगणेनाल्पियय पक्षद्वयगाः शून्या बुधैः कीर्तिता॥ अथाउक्रमासानाम् जषाढतपस्यशुक्ले
तपकृष्णचनेति अन्यत्र कल्पसौसाकार्तिकाषाढफाल्गुनज्येष्ठमाघातां कृष्णपक्षे क्रमेण शरांगाश्वय
ः शक्राः पंचतिथयः शून्याः स्मारः यथा कार्तिककृष्णपक्षे पंचमी शून्या आषाढकृष्णपक्षे षष्ठी शून्या फा
ल्गुणकृष्णे चतुर्थी शून्या माघकृष्णे पंचमी शून्या अथो यामेव मासानां सिते शुक्लपक्षे शक्राध्वग्निविश्वरसाः
क्रमात् यथा कार्तिकशुक्लपक्षे चतुर्दशी शून्या आषाढशुक्ले सप्तमी शून्या फाल्गुनशुक्ले तृतीया शून्या ज्ये
ष्ठशुक्ले त्रयोदशी शून्या माघशुक्ले षष्ठी शून्येत्यर्थः यदाह वसिष्ठः अष्टमेन वमे चैत्रादि पक्षयोरुभयोरपि

मु.टी. माधवे द्वादशी त्याज्या पक्षयोरुभयोरपि ज्येष्ठे त्रयोदशी निंद्या सिते कृष्णे चतुर्दशी आषाढे कृष्णपक्षे स्यात्षष्ठी शु-
२१ क्ले तु सप्तमी द्वितीया तृतीया च श्रावणे सितकृष्णयोः ऊर्जे चतुर्दशी शुक्ले कृष्णपक्षे तु पंचमी सप्तमी चाष्टमे सोमे
पक्षयोरुभयोरपि पौषे पक्षद्वये चैव चतुर्थी पंचमी तथा माघे तु पंचमी षष्ठी कृष्णे शुक्ले यथाक्रमं तृतीया च-
तुर्थी च फा तथा च फाल्गुने सितकृष्णयोः तिथयो मासशून्याख्या वंशवित्तविनाशदाः आसु शुभे कृ-
ष्टेन नैव मंगलमाचरेदिति शून्यतिथिनक्षत्रसंबंधि दोषान्मासानुद्दिश्य पद्यैरेताइतमानिघ्ने
सार्प्येशाहृत्स्पां वैश्वमाहिने चानुराधा द्वितीयायां पंचम्यां पित्र्यं तथा उत्तराश्च तृतीयायां एकादश्यां रामः१
च रोहिणी स्वाती चित्रे त्रयोदश्यां सप्तम्यां हस्तराक्षसे नवम्यां कृत्तिकाष्टम्यां पूर्वाषाढा च रोहिणी शुभे कृष्णे २१
द्वादश्यां सार्पमश्लेषा निंद्य आर्द्रिमे तिथौ प्रतिपदि वैश्वमुत्तराषाढा नि द्वितीया मनूराधा पंचम्यां पित्र्यं मघा
तृतीयां तु उत्तरा का उत्तराषाढोत्तराभाद्रपदानि एकादश्यां रोहिणी त्रयोदश्यां उपाति चित्रे सप्तम्यां हस्तराक्षसेह

गो

सम्मूलेन वर्ष्मांकृत्तिकात्र्यष्टम्यांपूना॰ पूर्वानाडयदेत्यर्थः षष्ठ्यांरोहिण्यांनिंद्येत्यर्थः यदाऽस्वचतुर्भुजमिश्रनिवे
ल ध्यः द्वितीययाचानुराधास्युत्तराश्चतृतीययापंचमघायुक्ताचित्रास्वात्यात्रयोदश्यांएषुकार्येष्वितंचत्सा
त्पणमासान्मरणं श्रव प्रतिपद्युत्तराषाढानवम्यांकृत्तिकायदिपूर्वानाडपदाष्टम्यांएकादश्यांचारोहिणीवा
दश्यांचमघाश्लेषात्रयोदश्यांमघायदिति श्रथचैत्रादिमासेषुक्रमात्शून्यनक्षत्राणि श्रनुष्टुपृष्टयेनाह
कदास्त्रनेर्तुष्ट वायूविश्वेज्येनगवासवोविश्वश्रुतिपाद्विपोऽजपादस्त्रिपित्नैर्ऋदादीशोशिवारव्याकोःश्रु
तिमूलेयमेन्द्रनेचैत्रादिमासेशून्यास्युस्ताराविज्ञविनाशदाः चैत्रमासेकदास्त्रनेरोहिएयश्विन्यौवैशाखेत्वष्ट
वायूचित्रास्वातीज्येष्ठेमासिविश्वेज्येष्ठोत्तराषाढापुष्यौ आषाढमासेनगवासवौपूर्वाफाल्गुनीधनिष्ठेश्रा
वणेविश्वश्रुतिउत्तराषाढोमाभ्रपदेपोषापोष्टौयाम्यावरुणः वातातारकारेवत्यौ आश्विनेऽजपात्पूर्वाभा
पदाकार्तिकेऽग्निपित्रेकृत्तिकामघेअत्रपाद्विपोऽसेऽजयाहिश्मत्रईदृरोदिर्कंवनंप्रगल्पामितिप्रगल्पत्वा

स्व

णो

त्या॰४

त्सुतप्रगल्भ्यऋक्षीतिप्रकृतिर्नोक्तेन संध्यानावः मार्गशीर्षे चित्रा विशाखे पौष्णे शिवा सर्पकौ आर्द्राश्विनी हस्ताः
माघे श्रुतिमूले फाल्गुणमासे यमेंद्रनरणा ज्येष्ठे एतास्ताराः क्रमाच्चैत्रादिमासेषु शून्यसंज्ञा ज्ञेयाः फलमाह की
र्त्तिरूपस्ताराः वित्तविनाशं धननाशकराः इत्यर्थः वउक्तं च वसिष्ठसंहितायां अश्विनी रोहिणी चैत्रशून्ये नैनेप
रिकीर्तिते चित्रास्वाती च वैशाखके ज्येष्ठे विशाखे च तारकेन गवासव माषाढे श्रावणोत्तरे विश्वसेनन स्य वारुणं त्व
ष्ट्रै मजपादक्षश्रुत्यपि कार्त्तिके पित्र्यब्रह्मसौम्ये चित्राहिदैवते पौषे दस्रकरार्द्रास्यु माघे मूलं च विश्वं नंतप
स्य शाकारणी शून्यनामा कुरस्रजाः एषु यत्कृतं कर्म धनैः सह विनाशता इति अथ चैत्रादिमासेषु शून्यराशी
न नुष्टुभा हयष्टे कुंभो गोमिथुनं मेषकन्यालितौलिनः ॥ धनुः कर्कमृगाः सिंह इत्यश्चैत्रादौ शून्यराशयः ॥ चैत्रे घट
कुंभः वैशाखे वृषो मीनः ज्येष्ठे गो — षः आषाढे मिथुनं श्रावणे मेषः भाद्रपदे कन्या आश्विनी अलि वृश्चिकः का
र्त्तिके तौली तुला मार्गशीर्षे धनुः पौषे कर्कः माघे मृगो मकरः फाल्गुणे सिंहः एते राशयः क्रमेण चैत्रमासादिषु

शुन्यसंज्ञका इत्यर्थः। उक्तंच वसिष्ठेन॥ घटमत्स्यवृषयुग्ममेषकन्याः सवृश्चिकातुलाचापकुलीरा रव्यमृगासिं
हाश्चरा श्पयः चैत्रादौमासशून्याख्यावंशाविज्ञविनाशदः तस्मात्तासस्परित्यज्य ग्रोत्मनेकारयेत्सुधीति॥ अथविष
मतिथिषु दग्धालग्नानि वृश्चिकमीनौ हा पञ्चादितस्त्रो जतिथौ घटेज्ञौ पंचाम्यनक्रौ मिथुनांगनेचवौ पंडमेककर्कहरी
हयांत्यौ॥ गोस्त्रीमोत्व नेष्टेति थिशून्यलग्नेषु कृत्यसाधारणेपपूर्णमंगलकृत्य॥ दौमतिथौ विषमानितिथिषु प्रत्यया स्त्री
यादिषु घटस्तुलालिनीमकर इत्यादीनि लग्नानि क्रमेणद्विन दग्धानिज्ञेयानि यथाप्रतिपदितुलामकरौ तृतीया
यांसिंहमकरौ। पंचम्यांमिथुनेकन्येसप्तम्यांधनुकर्कौ॥ नवम्यांकर्कसिंहौ एकादश्यांधनुर्मीनौ त्रयोदश्यां वृषमी
नौ॥ तस्यांतस्यांतिथौ एतेरातेलग्नेनेष्टे अनिष्टइत्यर्थः। उक्तंचवसिष्ठसंहितायां मृगसिंहौत्सीमायां प्रथमा - तुला
मृगौ पंचम्या बुधराशी द्वौ सप्तम्या चपकर्कने॥ नवम्यासिंहकीटाख्यौरेकादश्यांगुरोर्गृहे॥ वृषमीनौत्रयोदश्यं
दग्धसंज्ञास्तुमीगृहाः। दग्धसंघानि यत्कर्मकृतंसर्वंविनश्यति॥ तस्माद्दग्धग्रहास्पाज्याः शोभनेष्वखिलेष्व

मु॰टी॰ नीति॥ अथैषां दुष्टयोगानां शुभकृत्यावश्यकत्वे सति॥ तस्मादृयपरिहारं नारदवचनेनैवाह॥ नारदः॥ तिथ्यर्धमा
२३ सशून्याश्च शून्यलग्नानि यान्यपि मध्यदेशे विवर्ज्यानि नेतरेषु तु॥ पंगवंधकाणलग्नानि मासशून्याश्च रा
शयः गौडमालवयोस्त्याज्या अन्यदेशे न गर्हिताः॥ स्पष्टार्थमिदं पद्यद्वयं॥ पंगवंधकाणखानि लग्नानि वह्नंते
मध्यदेशे वशिष्ठसंहितायां मुहूर्तः मञ्जरीमेदमाणव्यसाल्वनी यो उपाहीन संख्यानां मरुवत्स घोषयामुन सा
रस्वतत्स्य माध्यमिकाः॥ माथुरकोयज्योतिषधर्मारण्यपानिसूरसेनाश्च॥ गौरग्रीवोद्देहिक याचगुडाश्वपां
चालाः॥ साकेतकं कुकुरकालकोटिकुकुराश्च पारियात्रयः नगः औदुंबरकापिष्ठकगजाह्वयाश्चेति मध्य राम॰ १
मिदं जगन्मोहनेपि॥ केंद्रेष्वेव त्रिकोणे च शुभे त्रोस्त्यपचये पि वा॥ एकोपि बलवांश्चापि शून्यतिथ्युडु नाशकः २३
॥ अथ देशाचारमनुसृत्य व्यवहारः कर्तव्यः॥ अथ समस्तशुभकार्येषु हस्तार्कपंचमी तिथौ॥ सोमाश्विनीच
सप्तम्यां षष्ठ्यां चैवं ध्रुवं तथा बुधानुराधामष्टम्यां दशम्यां स्तगुरेवती॥ नवम्यां गुरुपुष्यं चैकादश्यां शनिरोहि

दुर्योगे न समस्तकार्येषु

णीस — शुक्लस्तेषु पंचम्यां हस्तनक्षत्रं सूर्यवारं च युगपत् वर्जयेत्॥ एवं सप्तम्यां सौम्याश्विनीमपि षष्ठ्यां सोमम्
गनक्षत्रे अष्टम्यां बुधानुराधां दशम्यां गुरुरेवतीं॥ नवम्यां गुरुष्यं एकादश्यां द्वादशे शनिरोहिणीं वर्जयेदित्सर्थं हस्तार्कौ
द्दी सिद्धियोगा नाह॥ नारदः हस्तार्के सूर्यवारे दशविंदुनं प्रथमे कुजे॥ सौम्ये सितचन्द्रमा वार्ये पुष्यं पौसंस्पृगोः सुते
रोहिणीमंद वारे तु सिद्धियोगाः कथ्याक्रमादिति॥ तत्र त्रितयनिषेधो दैवज्ञमनोहरे॥ आदित्ये पंचमी हस्तो सोमे
षष्ठी चैव चन्द्रे॥ सौम्याश्विन्यौ च सप्तम्यां अनुराधां बुधेष्टमी गुरुपुष्यौ नवम्यां च दशम्यां रेवती गुरौ॥ एकादश्यां
शनिब्राह्मे विषयोगाः प्रकीर्तिता इति अन्यत्रापि॥ अर्के हस्ते पंचमी च सोमे षष्ठी च चन्द्रमे च अश्विनी सप्त
मी सौम्ये बुधे मैत्रं तथाष्टमी॥ गुरुपुष्यं च नवमी दशमी रेवती गुरौ एकादशी शनौ ब्राह्मं वर्जयेत् सर्वदा बु
धइति वसिष्ठेन त्वदैव त्रितयं निषिद्धमुक्तं अर्कवारणोऽग्निपंचम्यो सोमश्चिव्राद्वितीययोः कुजे पूर्णेंदुरो
हिण्योः सप्तमी याम्ययोर्बुधे॥ गुरौ मित्रवोः दश्ययोः षष्ठी श्रवणयोः सिते यो ष्याष्टम्योः ज्ञानावेते योगा हालाहला॥

कृत्याः शुभयोगेषु कर्तव्यं शस्त्रचालनमारणं विवाहादिषु कार्येषु त्वियतं निधनमप्रस्थिति ।। अश्विः कृत्ति
का पूर्वो दु पूर्णिमा ।। अथ सौमास्थितीत्यादिकास्तिथियोगात्कार्यविशेषे तिथिपानर्नु दृष्टा नाह ।। गृहप्रवेशो या
त्रायां विवाहे च यथाक्रमं ।। सौमेष्विति तिं शनैश्चराङ्गुरोः पुष्यं विवर्जयेत् । यद्राराजमार्तण्डः ।। सौमे स्थिनां प्रवेशे
च प्रयाणे शनिदिनं गुरु तु पुष्यं विवाहे च सर्वथा परियेतानन्तु सौमास्थिनीतु प्रवेशो निषिद्धास्ति ।। कथंव्य
कारवारेति तिथिपूरिक्तामावर्जिता दिवापदिवारात्रौ प्रवेशो मंगलप्रदः इति नारदोक्तेः सौमे निषिद्धः आश्विनी
क्षिप्रसंततं नवत्रैते नक्षिप्रैश्वरेः । स्यात्तु नरेव पात्रैति फलं तत्र ।। सापितिथिधा । एवं रोहिणी यात्रायां अश्वि
न्हिता पश्चिमायां वाति शायेन निषिद्धैवा । एवं शनिवारोपि सामान्यतो न वर्ज्यादियोगेषु नितनिषिद्ध एव बुध
ष्यापि एवं विवाहे निषिद्धः गुरुवारस्तु समराव ज्ञ न योयोगिस्तु वा अस्मिन्वस्तुतरां निषिद्धस्तत्कथमिदमप
वादकवचनं प्राप्तिपूर्वकत्वान्प्रतिषेधस्येति उच्यते हस्तार्कमर्कवार इत्यादिकवचनात् सौमास्थिनीत्यादेर्या

नष्टत्वयुते का कार्यमात्रे प्रशस्तत्वमस्ति॥ यद्राह राजमार्तंडः॥ यदि विष्टिर्व्यतीपातो दिनं वाप्यशुभं भ
वेत् हन्यते सत्तयोगेन भास्करेण तमो यथा हंत्यमृताख्यो योगः सर्वाण्यशुभानि सौलयानि यतं न भवति
पुनरिह शास्त्रो वैधृतिविष्टिव्यतीपाते इति सामान्यतः कार्यमात्रप्राशस्त्यप्राप्तावपवादस्त्ववं युक्तमेव
अत्रपित्स्वरणः॥ ६ — त्वप्रशंसामृतयोगकारकनक्षत्रवारोक्तमे कर्मविशेषगतविशिष्टफला-
निधायिकावगंतव्या ननु निषिद्धकर्मानुविधायिनी अतएव पठंति॥ भौमेश्विनीनाम्नेवेशेत्वप्रयाणे शनि
रोहिण्यां॥ गुरुपुष्यं विवाहे च सर्वथा परिपरिवर्जयेत् इत्याहुः॥ अत्र समाधिः अन्यशुभंदिवसासं
भवे कृत्यस्यत्वावश्यकत्वे भौमाश्विन्यादौ निषिद्धेपि कार्यं कार्यमन्यथा नेति अथानंदादीनष्टाविंश
तियोगात् शालिनुपजातिस्याह॥ आनंदाख्यः कालदंडश्च धूम्रो धाता सौम्यो ध्वांक्षकेतू क्रमेण श्रीव
त्सो वज्रकं मुद्गरश्छत्रं मित्रं मानसं पद्मलंबौ उत्पातमृत्यू किल काणसिद्धी शुभो मृताख्यो मुस

मु॰टी॰

२५

लंगदाश्चमातंगरक्षश्चरसुस्थिराख्यप्रवर्धमानाः फलदाः स्वनाम्नाः॥ स्पष्टार्थं पद्यद्वयं यदाह नारदः। आ
नंदः कालदंडोथ धूम्रो धाता सुधाकरः ध्वांक्षोध्वजाख्यश्रीवत्सवज्रमुद्गरछत्रकाः मित्रमानसपद्म
आख्यलंबकोत्पातमृत्यवः काणः सिद्धिः शुभामृतमुसलांतकंकुंजराः राक्षसाख्यश्चरस्थैर्यव
र्धमानः क्रमादमी योगाः स्वसंज्ञाफलदास्त्वष्टाविंशतिसंख्यका इति अथैते योगाः कथं ज्ञेयास्त
इत्यनुष्टुभाह॥ दास्रादर्के मृगादिंदौ सार्पाद्भौमे कराद्बुधे मैत्राद्गुरौ भृगौ वैश्वाद्गण्या मंदे च वा
रुणात्॥ अत्र नक्षत्राणां साभिजितां गणना कार्या अतोष्टाविंशतिरेते योगाः संभवंति तथा स
त्यर्कवारे दास्राद्दृष्टिनीनक्षत्रात्साभिजिन्नक्षत्राणां गणनायां तत्संख्याको योग आनंदादिर्भ
वति॥ यथा दिननक्षत्रे श्रवणस्तद्दृष्टिनीतः साभिजिद्गणनया त्रयो विंशतिसंख्यमस्ति तथा
सत्यानंदादियोगेषु त्रयोविंशतिसंख्यो गदायोगो जातः॥ एवमिंदौ सोमवारे मृगशीर्षा

रामः॰

२५

त्पूर्वं वक्रगा न पाक्षानंदादि योगा इत्यर्थः एवं सर्वत्र व्याख्येयं सार्प्यमश्लेषा करो हस्तन हाजं मैत्र
मार्क्षराधा वैश्वमुत्तराषाढा वारुणं शततारका द्वादश नारः॥ रविवारे क्रमादेतत्स्वमादेतं हस्तनादितेतेदस्व
नीदिकुभादि धो॥ सार्प्याद्ये बुधे हस्तान्मैत्रमादेवमं त्रिणि वैश्वदेवा द्गुरुते वारुणाद्भास्करात्मजेति अथानं
दादि पुष्ये दुष्ट योगास्तेषां कियतां मत्यावश्यकत्वे परिहारं शालिन्या ध्वांक्षे वज्रं मुद्गरस्वे वेषुनाशो वज्यो बेदाः पद्म
लुंबे केदे श्रः॥ धूम्रे काणे मौसले न्मूर्य्ये रौद्रोपसृत्युत्यानकालात्रसर्वे॥ ध्वांक्षे वज्रमुद्गरयोगे षुइषुनाद्यः पंचययो
वर्ज्याः पद्मलुंबयोगयोर्वेदाश्च नस्त्रोघटिवर्ज्याः॥ एवं गदे श्रसवः सप्ताघटिकाः धूम्रे न्मूरे कें वघटिकाणेघटिकाद्वयं मुस
लयोगे घटिके द्वे॥ रासमरसृत्यातकालाः षट्घटिकात्मकाः सर्वेपि वर्ज्याः॥ अत्र नेत्रे कनुक्रेपि स्थिरं योगे घटिकात्रयं जं
उक्तं च ज्योतिःसारसागरे॥ ध्वांक्षे नेत्रमुधमुजरे षघटिकास्ता ज्यास्तु पंचादितः॥ पद्मालंबकयोश्चतस्र उदिता धूम्रे सदे
कापुनः॥ द्वेकाणोमुसुलाक ये पि च गदे सप्तैव तिस्रश्चरे मृत्युत्पातकरस्वादिनगत्वास्ताः कालदंडे तया॥ अत्र दिनचारे ना
दे

होरा त्रमुच्यते॥ पश्चात्संवकयोस्त्यित्रा इश्लेषअर्कादीनुराधार्थः अथ दोषावापन्नतान् रवियोगानतुरुनाह॥ सूर्य
२६ नाडे दृगोतर्कदिग्विश्वनखसंमिते॥ चंद्रे हौरविर्योगाः स्युर्दोषसंचयविनाशकाः॥ सूर्यो यस्मिन्नक्षत्रेस्ति तन्नक्षत्रादिन
नक्षत्रमित्यर्थः॥ तस्मिन् चतुर्नवषट्दशत्रयोदशविंशतिसंख्याके सति रवियोगाः स्युः कीदृशाः दोषाणां संचयः समूहस्त
स्यविनाशकारकाः इत्यर्थः॥ उक्तंच वसिष्ठेन सूर्याच्चतुर्थे दशमे च षष्ठे विश्वे नके विंशतिके नवे ही॥ नवंति षड्ऋतुमहा
योगा कुयोगविध्वंसकराश्च नेष्टिति॥ अथ सूर्यादिवारेषु नक्षत्रविशेषु सिद्धियोगानिंद्रवंशोपजातिकामाह॥ सूर
र्येर्कमूलोत्तरपुष्यदास्रं चंद्रे श्रुती ब्राह्मशशीज्यमैत्रं॥ भौमेश्व्यदितिबुध्नकृशानुसार्पं ज्ञे ब्राह्ममैत्रर्क कृशानुचांद्रं॥ रमः०
जीवेंत्यमैत्राश्व्यदितीज्यधिष्ण्यं शुक्रेंत्यमैत्राश्व्यदितिश्रवोनं शनौ श्रुती ब्राह्मसमीरवानि सर्वार्थसिद्ध्यै कथितानि
पूर्वैः २५ विवारे हस्तमूलस्तु उत्तराश्च पुष्याश्विनीनक्षत्राणि योगाः सिद्धिस्युः चंद्रे श्रवणरोहिणीमृगपुष्यानुराधासि २६
धियोगाः एवं भौमे अश्विनीउत्तराभाद्रपदाकृत्तिकाश्लेषाः ज्ञे बुधे अनुराधा हस्तकृत्तिकामृगः गुरौ रेवत्यनुराधाश्विनीपु

मैत्री ति ९

नर्वसुष्याः॥शुक्रेरेवतीपूर्वाफाल्गुन्यश्विनीपुनर्वसुपुष्यःश्रवणाः॥शनौश्रवणरोहिणीस्वातीनक्षत्राणिसर्वार्थसि
द्ध्यैसमस्तकार्यसिद्ध्यैपूर्वैराचार्यैः॥कथितान्युक्तानिअत्रैतेसिद्धियोगाः॥शास्त्रादर्केणमृगादिदोइत्यादिप्रकारेणा
मृगादिदैनंदादिसमीश्वानयोगसंबंधिनस्तत्संबंधिरूपनिबद्धाः॥अतएवानयोपपद्ययोरार्षमूलाभावः॥अमुमे
वाशायैमनस्यत्तिसंधायजडाम्भोहृज्ज्योतिसागरादिनिबंधेषुस्वेच्छयान्यूनानाधिकनक्षत्रैःसिद्धियोगाउक्ताःतत्र
भौमपराक्रमः॥मूलरेवतीपुष्यकरोत्तराणिवेथामृगोकः॥श्रवणांबुसोमे॥कृत्तानुपुष्योत्तरत्नानिनैमेबुधेतुराधाश्व
रुणाः॥हस्तान्तुः॥गुरुहस्तोपुनर्वसुवनगोश्वितीवश्रवणाःशुक्रे॥शनैश्चरेस्वातिपितामहेच्छयोगाःकिलैतेमुनदायन
सुरितिदीपिकायांचभ्रुवगुरुचरमूलापौष्णमान्यर्कवारेइत्यादिभिःनित्रक्षत्रैःसिद्धियोगास्तिथानंपुक्तमेवहस्त
मर्ककारेदाविंडुमंभयमंकुजेसोमेमित्रनमस्वार्यपुष्यंपौष्णंमृगोसुते॥रोहिणीमंदेवारेतुसिद्धियोगाऊयाश्रमो
तिनारदौकश्वनार्षीसिंन्यपेक्षत्रएवेतिस्वयंपुनर्नोक्तिः॥२५॥अथोत्पातमृत्युकाणसिद्धियोगातरणान्त्या

हादीशात्तोयाद्वासवात्पौष्णनाद्य ब्राह्मात्पुष्यादर्यमर्क्षाद्युगर्क्षैः स्यादुत्पातोमृत्युकाणौच सिद्धिर्वारे अर्कादितत्फलं
नामतुल्यं २६ आदित्यवारादिषु क्रमात् द्विशात् विशाखातः तोयमात् पूर्वाषाढातः वासवात् धनिष्ठातः पौष्णनाद्य रेव
तीतः ब्राह्मात् रोहिणीतः पुष्यात् अर्यमर्क्षात् उत्तराफाल्गुनीतः आरभ्य युगर्क्षैः चतुर्भिश्चतुर्भिर्नक्षत्रैः मूलं सि
धिः एवं सोमे पूर्वाषाढ उत्पातः । उत्तराषाढा मृत्युः अभिजित्काणः श्रवणः सिद्धिः भौमे मृत्युः धनिष्ठोत्पातः शतता
रका मृत्युः पूर्वाभाद्रपदा काणः उत्तराभाद्रपद सिद्धिः बुधे रेवती उत्पातः अश्विनी मृत्युः भरणी काणः कृत्तिका सि
द्धिः गुरौ रोहिणी उत्पातः मृगो मृत्युः आर्द्रा काणः पुनर्वसु सिद्धिः शुक्रे पुष्ये मृत्युः उत्पातः अश्लेषा मृत्यु मघा काणः पू
र्वाफाल्गुनी सिद्धिः शनावुत्तराफाल्गुनी उत्पातः हस्तो मृत्युः चित्रा काणः स्वाति सिद्धि योग इत्यर्थः तदुक्तं नारदे
न देन विशाखादिचतुर्वर्गमर्कवारादिषु क्रमात् उत्पातमृत्युकाणाख्या योगाश्चामृतसंयुताः अमृतं सिद्धिः
ननु चायं पुनरुक्तः श्लोकार्थः आदित्यवारादिषु हस्तादर्कमृगादिंदावित्यादिप्रकारेणानंदादियोगगण

नयाद्युत्पातमृत्युःकाणसिद्धियोगाएवंसंतवंतितान्येकिंत्वसूर्येकस्मिन्नेवचरपुष्पदास्वमीतिफलाधानामेवसिद्धियो
गात्तिधानात् मुक्तिश्चव्यतेवालानांत्रीभावबोधार्थंतयोक्तिः अथवापवर्ज्याणितेउत्पातमृत्युकाणाःसिद्धियो
गोप्यतिप्रशस्ताइत्येतदर्थंतयोक्तिःननुतर्हिदग्धानेदेवपरिहारोवक्तव्यस्तमाणोनुपपन्नःसत्यंकार्यस्यावश्यकर्तव्य
त्वेसमीचीनदिनांतराभावेपवादप्रवृत्तेरितियुक्तमुत्पन्नपापामःतत्फलमितितेषामुत्पातमृत्युकाणसिद्धियो
गानांफलंनामतुल्यंयस्ययोगस्ययावद्रूपंनामतयोगसत्वेप्रारब्धकार्यफलमपितादृशमेवेत्यर्थःउक्तंचनार
देनयोगायज्ञाफलदास्ववष्टाविंशतिसंज्ञकाइति॥२६॥अथदुष्टयोगानांदेशेनेदेनपरिहारमनुष्टुभाह
कुयोगास्तिथिवारोत्थास्तिथिनोत्थानवारजाः हूणवंगखशेष्ववर्ज्यास्त्रितयजास्तथा॥२७॥तिथिवारोत्थाकुयो
गाःक्रकचादयःतिथिनोत्थाअनुराधादितीयायामित्यादयःनवारजाःयाम्यंत्वाष्ट्रंवैश्वदेवमित्यादयःतथा
त्रितयजास्तिथिवारनक्षत्रजाःवर्जयेत्सर्वकार्येषुहस्तार्कपंचमीतिथौइत्येवमादयस्तेसर्वेदुष्टयोगाः

मु.दी.
२९

एवंगोप्राच्यदेशेगौरवङ्गोदेशेगंउत्तरस्यांदिशिप्रसिद्धस्तत्रैतेवर्ज्याः अन्यदेशेषुनिषिधानभवंतीत्यर्थः
सिद्धिमेवउक्तंनारदेनतिथिवारोद्भवानेष्टयोगावारभसंभवाः ८ एवंगौरवङ्गेभ्योन्यदेशेष्वितेषुनमहः
अत्रतिथिवारयोर्वारर्क्षयोश्चरूपलक्षत्वात्युते अस्पृष्टावपिपरीहारोज्ञेयाः २७॥ अथसप्तसुशुभनक्षत्रे
ववर्ज्यपदार्थानाहशार्दूलविक्रीडितेनाहसर्वेस्मिनविधुयुक्तुपालवावर्धेनिशार्क्षे॥ दैविष्णंशंवैकुलवां
शकंयहणतःपूर्वंदिनानांत्रयंउत्पातग्रहतोग्रहांशमुशुभनक्षोत्पातैःचतुष्टंदिदिनं॥ षण्मासंग्रहभिन्नमंग
र्तेशुभेपोधुतयोत्पातनं॥२८॥ हेपंडिसर्वस्मिनशुभेकार्येएतानिवस्तूनिवैनिश्चयेनत्यजपरिहरेत्यर्थः॥ राम१०
कानीत्यतआहविधिवितिविदुश्चंद्रःपापाःक्षीणचंद्रःसूर्यनैमशानयःह्रीणंदुष्कर्ममहीसुताकेतनयाःपा २९
पापाबुधस्तैर्युतइतिवराहोक्तेःराहुकेत्वोरपापित्वंदीपिकायामुक्तंअर्थेनेन्दुर्केस्वरःपापाज्ञस्तैर्युतोप
रेशुभाःपापैतमकेतुविरुद्धधर्मोशिरोदितावितिवसिष्ठेनापिसूर्यस्तोमन्दानिरात्रकेतवःपापसंज्ञखचराः

हूपिचंद्रपूर्णचंद्रगुरुशुक्रस्तेसोमजाः सर्वकर्मसुद्धिसोम्यखेचराइति॥ तत्राविधुनापायेनवांपायेवांय
क्षौतनुलवांतस्मनवांशोत्यजपूर्णःपिवाचंद्रोलग्नेसर्वचगर्हितइतिकश्यपोक्तेः॥ आपतिश्चसर्वार्थसिद्धि
पुशत्रीनोविलग्नइतिदेवज्ञमनोहरेगुरुःपायेंद्रूलग्नगोत्याज्योसर्वेषुशुभकर्मसुअर्कहीणांकर्किगाज
स्यकेव्याकुर्लग्नगंशुभंमिति॥ अथनिशाभोधेशास्वेदिनार्धेचयद्वात्रिंशंविंशतिपलानिदशपूर्वद
शापूर्वदशोपभ्राद्यपलानित्यजा॥ उक्तंचशार्डीये॥ मूर्खेकालोनिवसंतिमहानिशांयांदिनदलेयस्मा
त्॥ दशपूर्वदशा परतस्तस्मार्द्धज्यांनिचपलानीति॥ अथोकुनवांकंपायग्रहनवांशंत्यज्यायदाह
नारदः करोग्रांशानच्चग्राह्यानशस्तास्तेनवांशकाःकुनवांशाकग्रंयस्मासवैगुण्यान्वितमिक्षरेः॥ छत्र
हेःउग्रानयजनकाग्रंशानवांशानग्राह्याइत्यर्थः अथग्रहणतःपूर्वदिनानांत्रयंत्यजग्रहणतःसूर्य
वंद्रग्रहणदिनात्प्रथमंदिवसत्रयंत्याज्यमयाहगर्गःचंद्रसूर्योपरागेषुअर्कहंप्रागस्तुनेनवेत्स[redacted]

मु॰ टी॰
२८

साहसमशुभं तं पश्चात्स्वतं ग्रहणं शूलकं उपरागो ग्रहं उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्विंदौ च पूष्णि चेत्यमरः अथ
उत्पातग्रहतोऽह्नां हांश्र्य उत्पातो नाम स्वभावतो वैपरीत्यं यदाह वराहः ते तेषां संपेहीयं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पात
इति ते चोत्पातास्त्रिविधा दिव्यांतरिक्षभौमास्तत्र दिव्या केत्वादि अंतरिक्षो गंधर्वनगरादिः॥ भौमो भू
मिकंपादिः॥ एतदप्याह वराहः अपचारेण नराणामुपसर्गः पापसंचयाद्भवति संसूचयंति दिव्यांतरि
क्षभौमास्तमुत्पाताः दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः गंधर्वपुरपुरंदरचापादि यदांतरि
क्षं भौमं चरस्थिरभवं तच्छांतिभिराहतं शमुपैति इति तेषूत्पातादिने यस्मिन्स्युस्तद्दिनमारभ्य सप्ताहान्
सप्तदिनानि त्यज यदाह नारदः उत्पातग्रहणादूर्ध्वं सप्ताहानि वर्जयेदिति दीपिकायां च अनिष्टे
त्रिविधोत्पाते सिंहिकासुतदर्शने सप्तरात्रं न कुर्वीत यात्रोद्वाहादिमंगलेति॥ अनिष्टे अकालवृष्ट्यादिदू
षिते काले रतितचीकारो व्यातन्अह्लसहानि॥ अथ यन्मृतान्महानिचेतिकर्मधारयसमासे राजाहःस

राम॰
२८

स्वस्पृष्टजितिसमातेतर्विकृतेनस्तस्थितइतिरिलोपोवराकः पुंसीतिपुंलिंगत्वं अतएवकक्षाः प्रदेयात्त्रि
विष्णुधाम्नुरुवित्यादयः प्रयोगाः उपप्लवंतेनघात्रहतोग्रहणतः ऊर्ध्वंसप्तविनानित्यज॥ अत्रग्रहणं
ग्राहेनसर्वग्रहणं विवक्षितं ततोन्यूनत्वे त्रैरात्रिकं यदाहवसिष्ठः सर्वग्रासेदिनान्यष्टौसर्वकार्येषुवर्जयेत्
॥ षड्दिनानित्रिभागोने अर्धग्रासेचतुर्दिनं॥ चतुर्थांशे त्रिरात्रंस्यात् ग्रहणेत्वंशुसूर्ययोः नारदोपित्रिंशांशेचे
सप्तसेचे वत्साहरणतश्चैय यद्यपिविशेषेणोक्तंतथापिग्रहणादनंतरमेवज्ञेयं उत्पातग्रहणाद्दूर्ध्वंसप्ताहंतिः
खीलग्रह इतितस्यैवोक्तेः॥ अंगिराअपि। सर्वग्रासेतुसप्ताहमर्धग्रासेदिनंमेकंतुवर्जयेदिति॥ अनयोर्व्य
स्थयोर्विषयव्यवस्थादेशभेदेनाचारभेदेनवागंतव्या काचित्सामान्यतोदिनसप्तकमुक्तं यदाहगर्गः स्वर्भेवं
न्परागोभौमग्रहादोषाद्भूयावुग्नोसप्तरात्रंतयोरूर्ध्वंसर्वशोभननाशमिति। एतदपिसर्वग्रासपरंतथायोज्यं
ग्राहीयविवाहप्रत्यलेचंद्रस्यसर्वग्रासेऽन्यतोदिनसप्तकं त्याज्यमित्युक्तं हन्तस्तेचंद्रग्रेत्याज्यं प्राक्प्रश्चात्

दिवससप्तकमिति उत्पातविशेषे ग्रहणे च वक्रे त्रिदिनानि वर्ज्यानि गुरुः यदा हस्ते उष्णरः अहेर्वी श्रेरवति प्रकंपे वे
तोऽङ्गमोल्कायतनादिदोषे वतेद्रव्याणि निवदंति तज्ज्ञास्त्रयोदशाहानि वदंति केचिदिति। ग्रहणे तु कार्यस्यावश्य
कत्वविशेषे परिहारउक्तो ज्योतिर्निबंधे पंचदिनानि वसिष्ठस्त्रिदिनं गर्गस्तु कौशिकस्त्वेकं यवनाख्यायोऽ
स्यमतं पंचमुहूर्तं श्वाहूषयतिराहु रिति॥ अयं च ग्रहणे योनिषेधो नित्यनैमित्तिकादिकृत्यातिरिक्तविशे
षः। यदाह गुरुः नित्ये नैमित्तिके काम्ये जपहोमक्रियासु च। पाकर्मणि वोत्सर्गे ग्रहवेधो न विद्यत इति। ग्रहो
ग्रहणं॥ अथ शुनहोत्पाते श्वदुष्टं दिनं त्यज। शुनं कस्माणं वदंति लोके स्या इति शुनहाराणां हानायेत्युत्या।
तावसंतायतु पुरस्कारेण उत्पातविशेषः शुनाइत्युक्तं तादृशेण उत्पाते दुष्टं दूषितं दित्वा तिरिक्तकांसं वि
शेषान्वगस्यावेकत्वप्रतीते रेकं दिनं त्याज्यमित्यर्थः॥ अत्र हेतुः शुनहत्वमुत्पातानां शुनहोत्पादीती ना
रदः ऋषिपुत्रकृते श्लोके वैराहः ब्रह्मा ग्रन्तिनहीकं याः संध्यानिर्घाततनिस्वनाः परावीषरजो धूमसुरकाकौस्तु

मतोद्भवाः कुसुमोत्तरससस्नेहस्ते हन्मधुपुष्पफलोद्गमाः॥ गोपद्मनदद्दधिक्षित्रिवायुधुमाधवे।तारोल्कापात
कलुषं कपिलार्केंदुमंडलं॥ अनग्निज्वलनास्फोटधुमरेण्वनिलाकुलं॥ रक्तपद्मारुणं सायं नभः क्षुब्ध
तवोपमं॥ सरिच्छांबुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत्। शक्रायुधपरीवेषविद्युत्शुष्कविरोहणं। कंपोद्वर्तनवैकृत्यं
सनं दारुणोक्षिते। नद्युदपानसरसां वृद्ध्यूर्ध्वतरणप्लवः। सरणं चाद्रिगेहानां वर्षासु न भयावहं॥ दिव्यस्त्रीभू
तगंधर्वविमानाद्भुतदर्शनं ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनं च दिवांबरे। गीतवाद्यप्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु। सस्य
वृद्धिः अपां हानिरपाः शरदि स्मृताः। शीतानलतुषारत्वं नर्तनं मृगपक्षिणां। रक्षोयक्षादिसत्त्वानां दर्शनं वागम
नुषादिकं। धूमांधकाराश्च सनभोवनपर्वताः। उच्चैः सूर्योदयेस्ते च हेमंते शोभनाः स्मृताः। हिमपातानिलोत्पाताविरूपा
द्भुतदर्शनं। कृष्णांजनाभमाकाशं तारोल्कापातपिंजरे। चित्रगर्भोद्भवाः स्त्रीषु गोजाश्वमृगपक्षिषु। पत्रांकुरल
तानां च विकाराः शिशिरे शुभाः। ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टाः स्वर्तौ शुभप्रदाः। ऋतोरन्यत्र चोत्पाता दृष्टास्ते तु
दारुणा इति। अथाग्रहनिमित्तग्रहे भौमादिभिः पंचभिः निमित्तसिद्धांतोक्तरीत्या निमित्तयोगं प्राप्तसमेता दर्शनेन तत्त्वं

मु॰टी॰ त्यजत त्र क्रूरयोगादेव दोषसत्वे युधोपधोपयातस्तु दोषाधिक्यस्त्वनार्थः सौम्यग्रहयुधे तु रुरेव दोषः अत्र
३१ केचित् यस्मिन् दिननक्षत्रे भौमादीनां युद्धं जातं तन्नक्षत्रं त्याज्यमित्याहुः। तत्र प्रमाणाभावात् तथोत्पातनमु
त्पातैः दिव्यांतरिक्षभौमैर्दूषितं न जते अयमर्थः॥ भौमांतरिक्षयोरुत्पातयोर्ग्रहयुद्धवत्प्रत्यक्षदर्शनं नक्षत्रामे
वत्याज्यं एवं नक्षत्रचतुष्टयं षण्मासं कालावधेरत्यसंयोग इति दिति यावषण्मासमभिव्याप्य तिजेत्ययमर्थः
यद्युक्तं गार्ग्येण यग्रहलेके रेसु भौमं चतये व खे च युद्धगतं ग्रह नित्र केतुहतं नं त्यजेत्सहोत्पातदुष्टं यत् यत्
हु संग्रहनिंदुष्टमक्षं शीतांशुयुक्तं च विवाहलयं॥ आ मासषट्कं विदधीत तस्मिन्। वाहया त्रा दिषु मंगनैव
नारदोपि। ग्रहणोत्पातनं त्याज्यं मंगलेषु स्तुत्रयं इति संगलेषु स्तु त्रयमिति॥ अत्र अत्यर्क इति प्रकृतिना रामः
वः गुरुरपि। उत्पातैः पीडिताश्चत्वारः षण्मासेत्र प्रकृतिं ययुः राहुकेतुविमुक्तं यदृक्षं च क्रंनियी डितं। वत्सरार्द्धे ३१
तग्रहयुद्धगतं चभं। नक्षत्रग्रहयोगेन स यदुक्तं दोषसंभवं। तदिदं सर्वकार्येषु शुभेषु परिवर्जयेदिति॥
ग्रहयुद्धभेदाश्चत्वारः भेदापसव्यरु॥ अंशुविमर्दनं अपसव्यं चेति। यथाह वाराह नराहः आसन्नक्रमयोगा

ङ्गे दोषेरखांशुनमर्दनासर्व्वैर्युश्चतुःप्रकारं पराशाराद्यैर्मुनिभिः॥ उक्तमिति। तल्लक्षणं निरूप्यते सिद्धांते। उक्तेरवस्तार
कास्पर्शाङ्गदेहेनेदः प्रकीर्त्यते॥ ननु ग्रहयुधादिकं सिद्धांत विरुद्धं। यतः कक्षासर्वा अपि दिविषदां च कलिसां
कितास्ताघत्यो ब्योमलघुनिमहतिस्युर्महत्यश्चलिप्ताः तस्माद्देते शान्ति जम्बगुजादित्पनोमेज्पमंदा। मंदाक्रांता
इवशशिधराहांति यांतः क्रमेणेति। नास्क राश्वैर्यो क्रैम हांतरोर्ध्वाधोभावेनावस्थितानां ग्रहाणां युधासंभवएव
लोके द्विससीपवर्त्तिनोपुंसोयुधादिदर्शपतेतत्कथमियमत्रशास्त्रेग्रहयुक्तोक्तिः सत्यं॥ अत्र युक्तिः पुरःसरं वराहएव
समादद्दातिस्मवियतिचरणां ग्रहाणां उपर्यपात्समार्गसंस्थानां अतिदुरादृग्विशायेसमता मिवेसंप्रयातानां॥ न
त्रासन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांशुमर्दनासरखेः॥ युद्धंचतुःप्रकारं पराशाराद्यैर्मुनिभिः। उक्तंमिति॥ तेन न्नूवर्तिनोरा
ज्ञामन्येषां वाशुभाशुभफलसूचनार्थंयुद्धसमागमन्योन्यमार्गतइति॥ ननु यथाग्रहणांतीर्थसंधोनवतितथा
नक्षत्रद्वयसंधोजायमानं किंनक्षत्रंदूषयति किंपरं किंपूर्वं किंउभयमिति॥ अविशेषादुभयमिति वयंब्रूम

मु॰ दी॰ ॥ यदुक्तं शार्ङ्गीये विवाहपटले। यस्मिन् विधुं राहुरिनं वधियोपगच्छति तत्स्याज्यमृतुत्रयं स्यात्॥ पाणिग्रहे
३२ शुभरणं विधत्ते द्वयोर्न योश्चेद्वयमेव जह्यात्॥ अथ ग्रासत्वपक्षद्वये ग्रहणे किं द्वयोस्त्याज्यः षण्मासमुत कस्य
चित्कश्चिदिति शेषः॥ अयमपि निर्णयस्तत्रैवात्रैवाभ्यधायि॥ पक्षांतरेणाग्रहणद्वयं वा यदा तदादिग्रहणो
पभंगं पक्षादिशुध्येनवतिद्वितीयं पाणिग्रहे शुध्यति नो गषट्कात्॥ इत्यलमतिप्रसंगेन॥ अथ ग्रासनेदेन कि
यत्संख्याकेषु मासेषु ग्रहणीयनक्षत्रनिषेधंतया प्राग्दिवसांश्च निषिध्यानि कवज्राद्यं दसाहनेऽपंग्रहहें
सकलकलार्धपादग्रासे क्रमात्सर्कगुणेंदुमासान्। पूर्वं परस्ताद्ग्रहणयोस्त्रिघस्राग्रस्तेऽस्तगे वाभ्युदितेऽर्द्धखंडे। रामः १
॥ ग्रहर्क्षेत्रेकमात्संपूर्णार्धचतुर्थांशग्रासे सति। षट्त्रीकमासान्नेष्टं यथा ग्रहणसंनं सर्वग्रासे मासषट्कं त्र्य ३२
र्धग्रासे मासत्रयं चतुर्थांशग्रासे मासमेकं त्यजेदित्यर्थः॥ दैवज्ञवल्लभगुरुः॥ सर्वग्रासे तु षण्मासांत्रीन्मासांश्चार्द्धल
ग्रहे॥ आपादग्रहणे दिष्टं मासमेकं विवर्जयेत्॥ अथ पूर्वमिति॥ कस्मादित्यनुवर्त्तते अत्रापि ग्रस्ते स्तगे ग्रस्तास्ते

पूर्वं त्रियस्त्रादिनं नेष्टं ॥ अथ गुर्वादिअस्ते तानि निषिद्धानि समीक्षि नानि ॥ तथा अस्ते अभ्युदिते अस्तोदये परस्तात्
श्चादिनं विविसिद्धेषे स्तसत्वेति । कश्यपोपि । अस्तोदये पुरो दोषो अस्तास्ते वार्क त्र्यहं न योः ॥ मुनिशार्थे तु नयं
तत्खंडी खंड व्यवस्थयोरिति वसिष्ठोपि । अस्तोदये पक्षवार्द्धमनिष्टमादौ अस्तास्तमाने प्युडमासपक्षं कि
ति ॥ अतो खंडग्रहणादिस्मृत्वे पि अस्तोदय अस्तास्तत्वा स्वस्था नावाप्पूर्वपक्ष्यस्त्रो कं दिनानि वर्ज्यानीति का
लं त्र विषयविवेकः ॥ अथ सामान्यतो अवश्यवर्ज्यानि पंचांग शुद्ध्यादिनि वसंततिलकया नुष्टुभावाह । जन्मर्क्ष
मासतिथयो व्यतीपातनक्षत्रवैधृत्य मातापितृ दिनानि तिथिक्षयवृद्धी न्यूनाधिमासकुलिकप्रहरार्द्धविं कंनक्षत्र
घटिकात्रयमेव वर्ज्यं परिघार्द्धं पंच अश्लेषमघ घंडादि ॥ गंड योः व्याघातेन वज्राद्यश्च वर्ज्याः सर्वेषु कर्मसु । जन्
मर्क्षमासतिथिप्रसूतयः पद्यार्थः सर्वेषु शुभकर्मसु वर्ज्या इति द्वितीयश्लोकेनान्वयः ॥ तात्पर्यार्थानाह जन्म
र्क्षेति । यस्मिन् नक्षत्रे जन्म ते नक्षत्र जन्मनक्षत्रं यस्मिन्मासे जन्म न वेत्स जन्ममासः ॥ यस्यां तिथौ जन्म सैव जन्मति

मु॰ दी॰
३२

एतेन वर्ज्याः यदाह वसिष्ठः स्वजन्ममासर्क्षतिथिक्षयेषु वैनाशिकादृक्षगणेषु नेष्टं ।। नो द्वाहमात्मान्सुद
यान्निलाषिन्नेवाद्यगर्भे हितयं कविल्ल ।। अयं च जन्मनक्षत्रे त्रे मासक्ति पिनिषेधो आदिगर्भस्यैव । यो द्वा
ह नाद्यः । न जन्ममासे जन्मर्क्षे न जन्मदिवसे पि । बा । अद्यगर्भे सुतस्याद्यदुहितुर्वा करग्रह इति ।। अनेन
अद्यगर्भेत्पत्तिरिक्तकन्याया स्यादेवासुरस्य च जन्मर्क्षमासतिथिषु शुभफलत्वमुक्तं भवति । अन्न रा
वाहव्यवनः जन्मर्क्षे जन्ममासे वा त्वारायाम च जन्मनि जन्मलग्नेन वैद्वाह्यपु श्राधापतिवद्ध्याइति ।।
अथ जन्ममासलक्षणं जगन्मोहने कर्गः ।। आरभ्य जन्मदिवसं यावत्त्रिंशद्दिनं भवेत् । जन्ममासः राम: १
परिज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु ।। इति कर्गः ।। ३ ।। अस्यापि विविशेषस्तत्रैव जातं दिनं दूषयते वसिष्ठः ३३
पः पंचैव गर्गः स्विंदिनं तथात्रिः ।। तज्जन्मपक्षं कलनामुरिश्च व्रते विवाहे गमने त्दुयेचेति ।। वस्तुतस्तु यस्मि
श्चांद्रमासे चैत्रादौ जन्मान्तस्तं चांद्रमासो जन्ममासस्तयात्याज्य इति युक्तमुत्पश्यामः । इं ज्ञामीइं दूषयेते मास

दिसम्प्रकीर्तितः॥ आग्नेय्येमोऽस्थितोमध्येसमासेपितृसोमके इति हारीतवचनात्॥ उपवासव्रतोद्वाहया
त्राह्मौरापनयनंतिथिवर्षादि निखिलंवांङ्मानेनगृह्यत इतिकश्यपोक्तेश्च॥ अथातिथिश्शेवसिष्ठवा
क्यस्वरसाद्युक्तः। अतएवनारदसंहितायांरत्नमालादिग्रन्थेषुचदिवसपदंतिथिपरंव्याख्येयं॥ अन्यथा
जन्मवारेष्वतिप्रसंगःस्यात्॥ अथव्यतीपातोवर्ज्यः सप्तविंशतियोगेषुव्यतीपातोनामयोगःस्पष्टस्तथैवंन
योगाजन्मासदृशप्रसंख्याकोनिंद्यः॥ उक्तंचवसिष्ठेन॥ सर्वेथतोयोव्यतिपाताख्ययोगःसर्वोप्यनिष्टःपरियार्थ
मायमिति॥ तथानक्षवर्ज्यो॥ नक्षसप्तसंकरणंवर्ज्यमाहवसिष्ठः॥ नकुर्यान्मंगलंविद्यांजावितार्थीकदा-
चनकुर्वन्नशस्तथास्विप्रंतत्सर्वंनाशनांव्रजेदिति॥ नक्षत्रेष्टविरंगविनागकल्पनंचविशेषतोवर्ज्येवक्ष्य
ते॥ तथावैधृतिःपूर्वलक्षणलक्षितःसप्तविंशतीसंख्याकोयोगोनिंद्यः॥ अत्रसंमतिपूर्वमुक्ता॥ अथसाना
मेकदेशेनामग्रहणमितिन्यायमनुसत्यजीमोक्तं॥ भीमसेनइत्यादिवदमावास्यानिंद्याः॥ सहैवद

मु॰ टी॰ ३४

र्शे पितृकर्मविकं नान्यद्विधेयं शुभयोष्टिकाद्यं ॥ मू॰ दे॰ ह॰ तंतत्र शुभोत्सवात्संघविना शमायात्पचिराद्दसंतद्दि
तिवसिष्ठोक्तेः ॥ अथ पितृदिनं माता च पिता च पितरौ पुमान्स्त्रियेत्येकविशेष ॥ पित्रोर्दिनं मातापित्रोर्मर
णदिनं श्राद्धदिनमिति यावत् तद्दपि निषिद्धं यदाह शार्ङ्गधरः ॥ नक्षत्रं यामकुलिकं वृती पातं वैधृतं च परि
धार्धकौ तिसमस्तं जह्यात्संक्रांति द्वयदिनं पित्रोरि ॥ अथ तिथित्रयस्तिथिवृद्धिश्चैतेव जैर्य अनयोः प्रसिद्ध
त्वाद्य लक्षणं नोक्तं ॥ तत्र तिथित्रयस्तिथिवृद्धि लक्षणं ॥ यत्र यो वार स्तिथित्रयं तं स्पृशति तत्तीय तिथिः ॥ कं
विं दादिनागमपि स्पृशति तत्र वारे मध्यमा तिथिस्त्र्यस्पृक्संज्ञा ॥ यथा नवमी रवौ घटिका द्वयं पुनर्दशमी र
वौ षट्पंचाशत्घटिकाः ५६ ॥ एकादश्याश्च घटिकाचतुष्टयं रविवारेण सह संबद्धमिति त्रिस्पृक्संज्ञि
ता अवमसंज्ञितेत्यपि वदंति ॥ यथा तृतीया रवौ अष्टपंचाशत् घटिका ॥ ततश्चतुर्थी सोमे षष्टिघटिका
६० ततो भौमवासरे चतुर्थी घटिकात्रयं ॥ इति ॥ अत्र चतुर्थी वारत्रयसंबंधात्तिथिवृद्धिसंज्ञा यदाह व

रामः ३४

सिष्ठः स्मृतिस्तिथयोर्वारे एकस्मिन्नवमा तिथिः। तिथिर्वारत्रयं स्पृशेत् का त्रिद्युस्पृक् देवनिंदिते॥ इत्येतयन्मंगलं तत्र
यत्रिस्पृक् त्र्यवमे दिने। नस्मानवतितत्क्षिप्रमयो सम्यक् यथ्यैधनमिति॥ देवनिंदिते इत्यत्र संधिरूवार्षः इतः
इदु देदिवनमितिप्रभ्रमय्यस्मिति प्राग्त्यसंज्ञायां संध्यभावप्रसक्तेः॥ अथ प्रसुनक्षत्रावद्रूपकत्वे तिथिक्षय
तिथिद्वयोपरिहारमाहदेवापवादाध्याये वसिष्ठः॥ अवमाख्यं तिथियोर्देषं केन्द्रगो देवपूजितः॥ यद्वत्पाप
त्वयं हंतिव्रतं देवार्षिकं यथा विधुस्थगा क्रूयं दोषं सौम्यः केन्द्रगतः सदा॥ यद्वत्पापचयं हंति हंति अब्दस्य दाय
न व्रतामिति॥ अथ न्यूनाधिकमासो व ज्यैः अ संक्रांतिमासः स्फुटः स्यादिसंक्रांतिमासो ऽहृयारव्यः कदा
विदिति। इयोरपि लङ्घनं सिधांतज्ञारोमणौ वनिहिते॥ अथ शृद्रयिसंक्रांतिप्रकरणे स्पष्टार्थक संक्रांति
विहिनया युक्तो मासो धिमासः क्षयमासकस्तु द्विसंक्रम इति वक्ष्यतीगतच्यतत्रे वसम्यक् व्याख्यास्याते॥
तदुक्तं वसिष्ठसंहितायां यस्मिन् दर्शांतात् द्विवोगे का परं दर्शांजं ध्रुवं अवनवतिमावोः॥ संक्रांतिसोधिमासः

मु॰ दी॰ ःस्यात्॥ अथांतदर्शयोर्मध्येभानोरेवंतत्रोर्यदासंक्रांतिर्दिनंयस्याश्चेन्यूनमासःसउच्यते॥मास्यथानारविलमे
३५ वकर्मेनुखिलंकर्मनकार्यमत्र॥यज्ञोपवासव्रततीर्थयात्राविवाहकर्मादिविनाशमिति॥अथकुलीकःवा
रसंबंधामुहूर्तदोषोवर्ज्यः तथाप्रहरार्धवारसंबंधीनामाईयोर्वर्ज्यः॥यदाहवसिष्टःनिधनंप्रहरार्धेतुनिसं
त्वयमघंटके॥कुलिकसर्वनाशायज्ञातावेतेनदोषदाविति॥कुलिकादीनदोषानग्रंथहृदयेवक्ष्यति॥अथ
पातोमहापानोमहागणितसाध्योव्यतीपातनामकोवैधृतिनामकश्चवर्ज्यः॥यदाहनारदः यस्मिन्दिनेमहापात
स्तद्दिनंवर्जयेच्छुभे॥अपिसर्वगुणोपेतंदंपत्योमरणप्रदमिति॥कश्यपोपि॥महावैधृतीपात्यांहूर्षिहूतेलग्नमु राम॰
हूर्तं॥राजावधूतंपुरुषंयश्वत्समेपरेत्यजेदिति। पातोव्यतीपातःमहाशाऽस्त्रस्मेकंत्रिसंबध्यते॥महावैधृति ३५
र्महाव्यतीपातःचतास्यामित्यर्थः॥महापातोनामरवीन्दुक्रांतिसाम्यंतदानयनंतुगंतुणितग्रंथेस्यःस्वयंसिधाना
दिसोज्ञेयं॥ततोमहापातकालेनिर्णियतत्कालस्यातिसूक्ष्मत्कस्मिन्कालेव्यंगत्यनिषिद्धमित्याशंक्यमहाप

तस्थितिकास्वनयनमप्युक्तं तत्रैव तन्नयोजनं सूर्यसिद्धांते॥ आद्यंतकालयोर्मध्ये कालोज्ञेयोतिदारुणः॥ प्रज्व
लज्ज्वलनाकारः सर्वकर्मसु गर्हितः॥ स्नानदानजपश्राद्धव्रतहोमादिकर्मसु॥ प्राप्यते सुमहच्छ्रेयः तत्कालज्ञान
मातस्तथेति॥ अयं तकालोस्य ग्रीमो स्वस्थितिरूपो॥ सिरोमणावप्युक्तं॥ पातस्थितिकालांतर्गमं संलक्ष्यतेन यस्य
तेतज्ज्ञैतत्॥ स्नावजपहोमदानादिकं मात्रोयेनिखलुवृद्धिमिति॥ यन्तु वसिष्टेनोक्तं महापातो वैधृतिश्च उपरा
गोसमस्तवा॥ तस्मादितत्रयंत्वा ज्यमध्यपूर्वापरानिंधमिति॥ वराहेणपिष्टहश्चात्रायांतक्तं रण्यो धनंदिय
त्तिव्यतीपातोगोमत्स्यंदत्वंददातिनविरादपिवर्द्धमानः॥ संतापनरो केणदापभ्रनेयान्तातस्मादिनत्रयमपि
प्रजहीतविवानिति॥ तदेतत् वचनत्रयमपि महापातोपयोगिणिताशाक्तकदामहापातः स्यादितिस्तस्मम हापा
पतकस्थितिकालाज्ञानाद्विवाहप्रकरणे॥ पंचास्पाजाविति वक्ष्यमाणाणात्यास महापाते संभावनायर यापातदि
वसं निर्णीयं पूर्वापरवर्तमानदिनानां त्यागपरमिति सति नातियस्मिन्दिने महापानस्तद्दिनं वर्जयेच्छुभेइतिनार

द्वादशमप्येवमेव व्याख्येयं॥ यद्गतस्य महापातुतस्य स्थितिस्तूपस्तूस्मकालज्ञानं स्यात्तदा स्थूलात्सूक्ष्मं जायत इति न्या
येन स एव पातमध्यकाले विवाहादिमंगलकृत्येषु त्याज्ये॥ अन्यथा गणितस्थितिकालानयने स्पष्टवैयर्थ्यप्रसंग इति निष्कृ
र्षः॥ विष्कंभेति विष्कंभयोर्वज्रयोगयोः आद्यमातिक्रमे कारणाभावादादिमं घटिकात्रयं एव वर्ज्यं॥ तथा परिघस्य प
रिघारव्ययोगस्य घटिकानामाद्यं अर्द्धं त्याज्यं॥ शूले पंचादिमा घटीवर्ज्याः॥ गंडातिगंडयोर्योगयोराद्याः षट्नाड्यो॥
व्याजर्प्यः॥ व्याघातयोगे नववाद्यमाना घटी वर्ज्याः॥ यदाह श्रीपतिः॥ प्रथमस्य चार्धं तिस्रस्तु योगे प्रथमे वज्रो व्यातसंज्ञे
नवमपंचशूले॥ गंडेतिगंडे च षडेव नाड्यो॥ शुभेषु कार्येषु विवर्जनीयाः॥ तत्तु स्पष्टो इदं कस्य विशेषणं प्रथ
मयोगस्य व्याघातयोस्तवाक्तिन्नघटिकानिर्देशादुभयोस्तावद्विशेषणमुक्तं॥ अत्र ब्रूमः॥ प्रथमस्यैव
विशेषणं वज्रयोगस्य दिते प्रथमस्य योगे विष्कंभयोगे तिस्रो नाड्यो वर्ज्या इत्यर्थः॥ किमत्र प्रमाणमिति चेच्छृणु
ःकश्यपादिवाक्यस्वरसात्॥ यदाह कश्यपः॥ योगयोर्वज्रविष्कंभयोस्तिस्रः षड्गंडातिगंडयोः॥ व्याघाते नव शूले तु पं

चवैनाप्यस्तुगर्हिताइति॥नारदोप्येवमेवाह॥अनेनविष्कंभाद्यघटीत्रयंवज्रकंव्याघातकज्रंाःनवंइतिवेद
न्महेश्वरः॥प्रत्याख्यातोभवतिएवंचविष्कंभाद्यत्रिनाडीशुभनस्तत्रिषुचगंडयोःपंचशूलेव्याघातेवज्रकिंकाइति
नाणे— ज्योविर्विदुक्तिरक्तिरपिचिंत्या॥अथप्रहरंप्रतिथ्यारावरपकत्वेसतितत्त्रिष्यवर्ज्यघटीश्चाहअनुष्टुभा
ह॥वेदांगाष्टनगाष्टनवांकेभ्यप्रहरंप्रतिथ्योत्पजेत्॥वज्रस्तुकमनुतत्वाग्राः शरनाडीपराःशुभाश्चतुर्थषष्ठी
अष्टमीनवमीद्वादशीचतुर्दशीएताःपक्षरंध्रसंज्ञास्तिथयोज्ञेयाःआसुशुभंनकृत्यावरपकत्वेसतिक्रमादि
शादिमाःमन्वंकवसुतत्वाग्राःशरनाडीस्त्यजेत्॥यथाचतुर्थ्यामादिमाअष्टघटिकाःषष्ठ्यांनवअष्ट
म्यांचतुर्दशानवम्यांपंचमविंशतिद्वादश्यांपंचघटिकास्त्याज्याइत्यर्थः॥अथपराशरोदितानाड्यःकृत्येषु
नाशुभाज्ञेयाः॥यदाहनि॥दैषपला ध्यायेवसिष्ठः॥चतुर्दश्यांचतुर्थ्यांचअष्टमीतथा॥षष्ठीचद्वादशीचैव
पक्षछिद्राह्वयाइमे॥क्रमादेतासुतिथिषुवर्जनीयाश्चनाडिकाः॥भूताष्टमनुतत्वांकदशशेषासुशोभना॥

॥दोषनाडीषु यत्कर्म शुभं सर्वं विनश्यति॥ विवाहे विधवा नारी वाज्यः स्याद्रोपनीतो मृतो गर्भे न नाशः स्यात्प्रतिष्ठायां
विशेषतः किमत्र बहुनोक्तेन कृतं कर्म विनश्यति। कश्यपस्तु सर्वसाधारण्येन दशैव घटिकास्त्या
ज्या इत्याह अष्टमी द्वादशी षष्ठी पक्षरंध्रासु तासु च॥ मंगलेषु सर्वदा त्याज्यास्तु तं द्विदश नाडिकाः॥ ए
तस्यां भवति तिथिवारनक्षत्रयोगा अकस्य पंचांगशुद्धिः पंचांगशुद्धिस्तुक्तं नारदेन। तिथिवारर्क्षयोगा
नां करणस्य मेलनस्य नं पंचांगस्य शुद्धिः स्यात्। पंचांगशुद्धिरुदाहृता। यस्मिन्पंचांगदोषोक्तिता
स्मिन्नयं निरर्थकमिति॥ ३६॥ अथ कुलिककालवेला यमघंटकदोषमनुष्टुभाह॥ कुलिकः कालवे
लाश्च यमघंटश्च अर्कके॥ वाराद्विघ्नेक्रमान्मंदे बुध्य धेजीवेकुजेक्षणाः ३७॥ वारात्तेन मा वारान्मंदे द्विघ्ने इत्युरे
गणिते सति॥ योंकोत्र वेलस्मिं तद्विगुणो योंकः स्तत्संख्यः क्षणो मुहूर्तः कुलिको भवति एवं कर्मानु वारात्॥ बु
धे जीवे जीवे कुजे गणिते ततो गुणिते सति यो कः संक्रमात्का लवेला यमघंटकं टकसंटकाः दुष्टमुहूर्ताः

ः॥यथारवितःशनिःसप्तसंख्याकःसद्विगुणश्चतुर्दशजातस्तत्संख्याकोमुहूर्त्तःकुलिकसंज्ञोरविवारेभ
वतिएवंरवावष्टमोमुहूर्त्तःकालवेलातथारवौदशमोमुहूर्त्तःयमघंटः॥तथारवौषष्ठोमुहूर्त्तःकंटकसं
ज्ञइत्यर्थः॥एवंसोमवारादावपिकुलिककालवेलायमघंटकंटकाःस्फुरित्यर्थः॥यदाहकश्यपःशैलाद्रिवेद७।
५।४॥स्तर्काब्धिनगा६।३।४॥७।पंचाग्निबाहवः॥५॥३॥२॥वेदाग्निबाणा४॥२।५॥लोकैकेना॥-१॥स्वद्विगिरि
वह्नयः२७।३चंद्रर्तुतर्का॥१।६।१।कुलिकयमघंटार्द्धयामकाः॥प्रहरार्द्धप्रमाणंतेभानुवारादितःक्रमात्
॥अत्रार्द्धयार्द्धयामःसपूर्णःस्याज्योत्यर्षन्त्वात्।कुलिकयमघंटकयोःतत्परार्द्धस्याज्यत्वंउक्तंचदैवज्ञमनोहरे।
अहनिनिशिगणानांयःस्वेदिनेशादिकानांभवतिगुरुस्सोमशार्किकालक्रमेणप्रभवतियमघंटःकंटकःका
लवेलाकुलिकइतिविरुद्धस्तत्परार्द्धंरिनिषिधंगजाशोर्द्धप्रहरः॥एतेमुहूर्त्ताःदिनदोषदिनशोडशत्वेनज्ञेया
गजाश्चइत्युक्तास्तत्परार्द्धेनिषिद्धमित्युक्तेःदोषफलाहवसिष्टःनिधनंप्रहरार्द्धेतुतिस्त्वंयमघंटकेकुलि

मु.टी. केसर्वनाड्यास्यात्‌रात्रावेतेन ह्येतेनदोषतः॥कंटककालवेलयोरन्वर्थत्वादत्र फलंनोक्तंरात्रावेनेनदोषइ
२९ त्यस्यार्थेवादोरन्त्रकोणेनमस्विनागंधमुपेत्यवारदोषास्तथाश्च॥किमनाप्नुवंतः॥अंधुंसमासाद्यविलासिनीनांक
टाक्षवाणाइवतिक्ष्णास्युः॥तथान्यत्रवारदोषाःप्रभवंतिरात्रौहंद्रेज्यदिवाकराणांदिवाशशांकार्कज
भूसुतानांसर्वत्रनिंद्योबुधवारदोषइति॥ज्योतिर्निबंधेतूक्तिः॥संगच्छतेश्रियमुपनष्टत्वावस्पकत्वेदोषमेदे
नयमघंटकादिदोषपरिहारमाहगर्गः॥विंध्यस्योत्तरकूलेतुयावद्गातुहिनाचलं॥यमघंटकदोषोस्तिनान्य
देशेषुविद्यते॥मत्स्यागस्त्यगथाग्रेषुयमघंटस्तुदोषकृत्॥कावेरीरेकुलिंकेतुंष्टेअर्धयामस्तुसर्वतइति।३७॥अ राम: २
थप्रसंगादिवारेषुशिष्याणांसपवरावदोषज्ञानार्थंमुहूर्त्तादिनात्रकालमुहूर्त्तदोषानाह।हलविक्रीडितवृ २९
त्तिलकास्यामाह॥सूर्येषद्रुस्वरनागदिग्मनुताश्रंब्दोधृषद्दकुंकुरांकाकीविध्मपुरंदराद्रितिसुतेर्लाग्नधितकी
दिशाः॥सोम्योविधिगजांकदिग्मनसितार्जीवेदिषद्रुनास्कराःशाक्रौशित्ययकलाग्रन्त्रगुजेवेदेषुतर्काग्रहाः॥३८

दृष्टि क धि ज रथ्या दृष्यादि

दिग्भास्कराः मनुमिताश्च शनौ शशिद्विनागा दिशोऽग्निवदिवाकरसंमिताश्च ॥ दुष्टक्षणाः कुलिककंटककालवे
लाः स्युश्चार्धयामयमघंटगताः कलांशाः ॥ १४ ॥ रविवासवासरेषु सप्तमाष्टमदशमचतुर्दशसंख्यामुहूर्त्ताः निं
द्याः ॥ बुधे द्विचतुरष्टनवमदशचतुर्दशसंख्यामुहूर्त्ता निंद्याः ॥ शनौ एकद्विवसुदशैकादशसंख्याकामुहूर्त्ता निं
द्याः ॥ एषु मुहूर्त्तेषु चित्तदुष्टक्षणो दुर्मुहूर्त्तो ज्ञेयः ॥ केषुचित्कुलिककंटककालवेलास्युः केषुचिदर्धयामयमघं
टास्युः तत्क्रमाण्माह कलांशा इति ॥ कलांशाः षोडशांशाः दिनस्येति शेषः ॥ यस्मिन् दिने कुलिकादिर्जातः सा
तद्दिनेयद्दिनमानं तत्षोडशांशान्निर्भाज्यं ॥ फलं यद्घटीपलात्मकं तन्मुहूर्त्तपरिमाणं तेषुमुहूर्त्तेष्वयोदोषाज्ञातव्यः ॥
तथा हि रवौ चतुर्दशसंख्यो मुहूर्त्तो दुर्मुहूर्त्तः कुलिकश्चाष्टमः कंटकसंज्ञः ॥ सप्तमाष्टमावर्द्धयामसंख्यौ तत्रा
ष्टमः कालवेलाख्यश्च दशमो यमघंटाख्यः ॥ एवं सोमवारादिष्वपि बोद्धव्यं तत्र कुलिककंटककालवेलाय
मघंटज्ञानं पूर्वश्लोके स्मधायि दुर्मुहूर्त्तार्द्धयामान् विवाहप्रकरणे रवावर्यमेत्यादिना वक्ष्यति ॥ ननु दुर्मुहूर्त्तकु

मु० टी०
६३९

लिकादेर्कर्चेनिकस्यार्थस्यस्पष्टयेषट्स्वरेत्यादिना धुमकारेनाभिधानात्पूर्वपरस्तात्पुनर्ग्रंथोक्तप्रकाराभिधान
मयुक्तं प्रतिज्ञातिनिषियेदृष्टंतार्थमभिधानंतथाहिग्रंथेषुगुर्सुहृतेकुलिकं कंटककालवेलाईयामयमघंटानां
श्लोकाषट्केनाभिधानाघ्यारव्यानगम्यर्थत्वाच्चेतिगौरवं॥ अत्रतुसर्वेसप्यर्थंग्राहृतःसंक्षिप्तश्लोकद्वयेनव्याख्या
नानपेक्षिमभिधानमिति लाघवमिति।दृष्टांता।दृष्टिंतिवारासर्वत्रला
घवकरणास्त्वतार्थंत्रिगणपामत्रग्रंथेपठनादर्शीतिः शायार्थेचपुनरु
क्तिः ३९॥ अथविवाहादिशुभकृत्येहालिकानिषेधमनुष्टुभाहविपा
शेरावतीरेशातद्वाश्चत्रिपुष्करेतिरे॥विवाहादिशुभेनेष्टंहोलिकाप्राग्दि
नाष्टकं।४०॥विपाशानदीइरावतीदेशेषुतयाश्चेतेनयौपश्चिमदेशेऽ
प्रसिधे।एतयोर्नद्योस्तीरेतीरेवर्तदेशेषुतथाशातद्रूर्नदीसापातत्रैवप्र

वारः	सू	चं	मं	बु	गु	शु	श
कुलीक	१४	१२	१०	८	६	४	२
कंटकः	६	४	२	१४	१२	१०	८
कालः	८	६	४	२	१४	१२	१०
उपलग्नः	१४	१२	४ १०	६ ७	८ ७	४ ५	१ २
यामार्द्ध	७ ८	१३ १४	४ ३	९ १०	१६ १५	६ ५	११ ११
यमघं०	१०	८	६	४	२	१४	१२

सिधावस्याश्चपितीरवर्तदेशेषुतथात्रि

राम०
३९

पुष्करारव्ये देव्योश्च होलिका फाल्गुनि दाहः ततः प्राक् दिनाष्टकं विवाहादिशुभकृत्ये ष्टं निषिद्धमित्यर्थः ॥ अत्र चैता
वद्धोलिकाष्टनिषेधः ॥ श्रीबोधेऽप्युक्तं ॥ अष्टमी समारभ्य फाल्गुन्यस्य दिनाष्टकं पूर्णिमावधिकं त्याज्यं होलाष्टकमि
दं शुभेऽस्यापवादोऽपि तत्रैव ज्ञातव्यः ॥ विपाशैरावत्यां त्रिपुष्करे ॥ होलाष्टकं विवाहादौ शोभनं त्याज्यमि
तिमन्यत्र ॥ अथ यस्तत्पुनरस्तीनां दुष्टयोगानां परिहारमनुष्टुभाह ॥ अस्तु क्रकचदग्धादीनी दोषास्ते शुभा जगु
ः केचिद्यामोत्तरं चान्ये यात्रामेव विनिंदितान ॥ ४ ॥ अस्तु वोऽस्तु योगा आनंदादिष्वष्टाविंशतियोगेषु दास्त्रादय
इत्यादिना प्रागुक्ताः ॥ क्रकचाः षष्ठ्यादितिथियोगं त्रयोदशिलोममित्युक्ताः दग्धायोगाः ॥ सूर्येशपंचाग्निरसाष्टनंद इ
त्युक्ताः आदिशब्देन विषयोगा हुताशनयोगाश्च गृह्यंते ॥ चंद्रे शस्ते सम्यग्बलेन सति सम्यक्त्वेन संगोचरप्रकरणे व
क्ष्यते ॥ अस्तु क्रकचदग्धादीन् शुभान् अनिष्टफलमपास्य शुभफलदान् ॥ अथ जगुरुक्तवंतः यदाहुः राजमार्तं
डः क्रकचास्तु योगाः स्वाः दिनं दग्धं तथैव च ॥ चंद्रे शुभे नेष्टमयं यांतीति दृष्ट्वा व्याहताइव केचिदाचार्याः अर्थं

मु॰ टी॰ ४०

ल ल: अयोगेषु च सर्वेषु वर्जयेत् परिकाद्वयं उत्पातमृत्युकाणाना पंच षष्ठ सप्त यत्र लग्न विनाकिंचित् क्रियते शुभ संज्ञके नत्रलेषांत योगानां नाडिका: प्रेष्माणोऽडा पते फलं

यामो न्तरं प्रहरो न्तरं क कचघ॥ चाद्दीपिकायां राजमार्त्तंड: उत्पाते यमघंटे च काणे च क्रकचे तथा। तिथो द

ग्धे च कालेष्व प्राप्यामात्परत: शुभमिति॥ अथान्ये आचार्य मित्युक्तक्रकचदग्धादीन् यात्रायामेव निंदितान् ज

गु: विवाहादौ निषेधाभावाद्व्यपकार्याणि॥ यदाह लल्ल॥ वार र्क्षतिथियोगेषु यात्रामेव विवर्जयेत्॥ ४१॥

अथ पुनरप्यपवादं भुजंगप्रयातेनाह॥ अयोगे सुयोगोऽपि चेत्स्यात्तदानीम योगं निहत्यैष सिद्धिं तनोति॥

परे लग्नशुध्या कुयोगादिनाशं दिनार्धोत्तरं विप्रपूर्वं प्रशस्तं॥ ४२॥ अयोगे सुयोगोऽपि चेत्स्यात्तदा रावसिरयोग:

अयोगे मयोगफलं निहत्य सिद्धिं तनोति कार्यसिद्धिं विधास्यतीत्यर्थ:। यदाह राजमार्त्तंड:। अयोग: सियोगश्च

द्वावेतौ भवतो यदि॥ अयोगो हन्यते ताभ्यां सिद्धियोग: प्रवर्तते॥ अन्यच्च हंत्यमृताख्यो योगा: सर्वाण्यपशु

भानिजतानियानियनं भवति पुरन्नरिल राक्रोवेध्वति विविष्टिव्यती पातो दिनं वाप्यशुभं न भवेत्। हस्ते स्व

त यो स्वतयोग नन्नास्करे एतमो यथेति॥ तदस्त तयोगस्य स्याति प्रा राज्यस्य स्वनार्थनतु न जायती पा रा॰ म॰ ४०

तादिदोषापवादकं हंत्यमृताख्योयोग इत्येकवाक्यताबलात् अथ परे आचार्यालग्नशुध्यासमावीनलग्न
बलेनकुयोगानांमस्तुककवादीनांनाशंवदंतीतिशेषः॥यद्दाहुस्सएवयत्नलग्नंविनाकर्मक्रियतेशुभ
संज्ञकं॥तत्रतेषामयोगानांप्रभावाज्जायतेफलं॥अथावश्यकशुभकृत्येकालांतरस्मृतीहायोगिता
यांपरिहारमाहविष्टिपूर्वेविष्टिमन्ज्ञातत्पूर्वंनक्षत्रतापादिकंदिनार्धोत्तरंमध्याह्नादनंतरंशास्त्रमाहुः अ
र्थनज्ञानिषिद्धेतिपूर्वमुक्तंतदधुनाप्रस्तावात्त्रिषिद्धकालंशालिनीछंदसाह।शुक्केपूर्वार्धेष्टमीपं
चदश्योर्नैकादश्यांचतुर्थ्यापरार्धे॥कृष्णेंत्यार्धेस्यात्ततीयादशम्योः पूर्वेभागेसप्तमीशंभुतिथ्योः॥४३॥शुक्लपक्षे
ततीयायांदशम्यांचांत्यार्धेउत्तरार्धेभद्रास्यात्सप्तम्यांशंभुतिथौचतुर्दश्यांचपूर्वेभागेपूर्वार्धेभद्रास्यात्॥
पूर्वेइति॥पूर्वादिमोनवम्योवेतिस्मित्रमावपक्षेस्तुपंचम्यादीनांतिथीनांगतभोग्यघटिकायोगार्धेनभद्राप्रमा
णमितियावत्तिथ्यर्गतैष्यैकदलंतत्स्मानंकरणंवैनेदितिचोन्नेदितिचोपदेश्योक्तेः हिप्ण्यर्धेभागंसर्वेषांकर
स्पार्धे

मु॰टी॰ ४१ रणानांप्रकल्पयेदिति। सूर्यसिद्धांतोक्तेश्च॥ उक्तंचदीपिकायांतृतीयादशमेशेषेतत्पंचम्योस्तुपूर्वतःकृ
ष्णेविष्टिसितेतद्वत्तासांपरतिथिष्वपि॥ बृहस्पतितातुस्पष्टमुक्तंसितेचतुर्थ्यामंत्यार्धमाष्टम्यामाद्यार्धमेवच
॥एकादश्यांपरार्धंतुपूर्वार्धंपूर्णिमातिथौ॥ कृष्णेतृतीयांत्यार्धेहिसप्तम्याःपूर्वार्धमेवचदशम्यामुत्तरार्धे
तुर्दश्यपर्धमादितः॥ विष्टाख्योयंमहादोषःकथितोत्रसमस्तगः॥ नष्टानीकृतत्स्वकर्मककर्तासहविनश्यती
ति। हरिशयनीतगोपूर्णिमायांसन्नकोशेप्रत्येकंनक्षत्रनामानि॥ हंसीनंदिन्यपिचत्रिशरा॥ सुमुखीकरालिका
चैवविकृतास्तिरौद्रमुखावचतुर्मुखाविष्टयःक्रमशःचतुर्थ्यादितिसंबंधिनक्षत्रनामानिधान्नतातामसादशे
नफलतारतम्यमस्तस्वनाथेनडास्वरूपंरत्नमालायां॥ उक्तंवेदेष्वतयिंडिकातिरुष्याद्देष्ट्राप्यघुहतुगंदी रामः
र्घनासाकार्यमशोहृत्तवहलजंसुद्भिरंतिविश्वांतःपततिसमंततोत्राविष्टिरिति॥४३॥ अथचतुर्थ्यादिति ४१
थिषुनक्षत्रायामुखपुच्छविभागादिकंशार्दूलविक्रीडितेनाह। पंचद्व्यद्रिकृताष्टरामरसभूयामादिघ्नः

न्नापाविष्टेरास्पमसग्दजेंदुरस्परामाद्यस्थिवाणाध्विषुयासिष्वंत्यघटीत्रायंभुनकरंपुच्छंतथावासरेविशिष्टि
ष्यपराध्येजाभुनकरागरात्रौतुपूर्वाधजा४४॥ चतुर्थ्यादितिथीतांक्रमतः पंचादिप्रकारेषुशिरः पंचनाड्यः॥
आदिमाविष्टेर्भज्ञयाआस्यमुखं॥ यथाचतुर्थ्यः पंचमप्रहरआदिभूताः पंचघटीनक्रमुखं॥ एवमष्टम्या॰
द्वितीयप्रहरणेएकादश्यपः॥ सप्तमप्रहरेचतुर्दश्यपा अथप्रहरेनक्रमुखमित्यर्थः॥ तन्नाड्यामुखंत्र्यसम्भ्र
नमित्यर्थः॥ अथपुनश्चतुर्थ्यादितितिथिनांक्रमेणगजादिप्रहरेषु॥ त्र्यंत्यंत्र्यंत्येनववमंत्यादिगादिभ्योय
द्वितियत॥ घतित्रयंपुच्छंपुच्छेसंज्ञंतत्भुनकरंसमस्तकार्येष्वेत्यर्थः॥ यथाचतुर्थ्याः अष्टम्यप्रहरस्यांत्यघ
टीत्रयंनक्रपुच्छंएवमष्टम्यःप्रथमप्रहरस्यएकादश्यपःषष्ठप्रहरस्यपूर्णिमायात्ततीयप्रहरतायाःसप्त
मप्रहरस्यसप्तम्याःद्वितीयप्रहरस्यदशम्याः पंचम्याप्रहरस्यचतुर्दश्याश्चतुर्थप्रहरस्यांत्यघटीत्रयं
नक्रपुच्छमित्यर्थः यदाहगुरुः॥ भूतदस्त्रेसुरावोधिवसुवर्कांगरूपकाः॥ यामेष्वेषुक्रमादास्यमवेक्षिय

मु॰ दी॰ र्दैविष्टिस्थितिर्व्यवहारसमुच्चये॥ दशम्यामष्टम्यां प्रथमघटिकापंचकहरं प्रहरं हरिपुस – म्यां द्विरशघटि
४२ कांतत्रीयाराकायांस्वयमखघटिकास्य॥ परस्त्वंपुच्छंनविष्टेःपुच्छंतिघटिस्त्री वेचतुर्थ्यस्तुविरमेदितिद्विरेका
दशीरापूर्णिमानतुदेवतेत्यत्तियायते॥ तस्याःपुच्छं कथनाशुपस्तुत्वसिधिर्दैत्यपतेर्देवताद्व कुर्यंपस्तुर्न
वितुमर्हति॥ सत्यंदैत्ये दैवेषुपराजितेषुरुद्रघ्यज्वालाकुलनेत्रालोकितशारीराद्दैवीनजासंज्ञासुखपु
च्छादिमन्युत्पन्नातीदैत्यान्जघान॥ यदुक्तंश्रीपतिना॥ दैत्येंद्रःसमरेशरेसुविजितेभ्धीशःक्रुध्यारूष
वान्त्वकायंकिलतिर्गताखरमुखीलांगूलनीचत्रपातविष्टिःसप्तानुजात्वगेंद्रगलिकाह्यामोदराप्रेतगा राम॰
॥दैत्यध्नीमुदितेसुकरणप्रांतेनियुक्तासदैति॥ करणान्याहगर्गः॥ – बवंबालवंचैवकौलवंतैतिलं ४२
गरं। वणिजंविष्टिमित्याहुः करणानिचराणितु॥ विष्टिर्नज्ञान्तीकृष्णाचतुर्दश्यपाः शकुनिर्दर्श
भागयोःनवेच्चतुष्पदंनागंकिंस्तुघ्नंप्रतिपःदलो॥ अतस्तिथ्यर्धभोगाःकरणमित्युक्तेःप्रतिप्रत्तुर्वा

र्द्धे स्थिरकरणं किंस्तुघ्नं ततो बवकरणं प्रतिपद्द्वितीयार्धे बालवकौलवकरणे द्वितीयायां ॥ पूर्वोत्तरा
र्धयोः तैतिलगरणे तृतीयार्धयोः ॥ चतुर्थ्यां पूर्वार्द्धे वणिक् ॥ उत्तरार्धे तु भद्रा एवं पंचमीषष्ठीसप्तमीषु बवबा
लवकौलवतैतिलगरवणिक्करणानि भवंति ततोष्टम्यापूर्वार्द्धेन भद्रा भवति ॥ एवं पुनः प्रवृत्तावुक्ततिथिषु भ
द्रा ज्ञेया अंतरा वोक्तमुक्तं पूर्वार्धे अष्टमीपंचदश्योरित्यादि ॥ एवं चतुर्दश्याः पूर्वार्द्धे भद्रा उत्तरार्धे दर्श
शाकुन्यादीनि स्थिरकरणानि चत्वारि ॥ तत्र शास्त्रमाह ॥ वसिष्ठः ॥ वसिष्ठः ॥ वधबंधविषयः विषाग्न्यस्त्रच्छे
दनोच्चाटनादि पतत् ॥ तुरंगमहिषोष्ट्रादिकर्म विष्ट्यां तु सिध्यति न कुर्यान्मंगलं विष्ट्यां जीवितार्थी कदाचन ॥ कु
र्वन्नज्ञः स्ततः क्षिप्रं तत्सर्वं नाशतां व्रजेत् ॥ तत्रांगविभागः फलं च कश्यपसंहितायां मुखे पंच गले त्वेका वक्ष
स्येकादश पादस्तता नाभिश्चतस्रः षट्कट्यां तिस्रः पुच्छे तु नाडिकाः ॥ कार्यहानिर्मुखे मृत्युर्गले वक्षसि निः
स्वता ॥ कट्यां उन्मत्तता नाभौ च्युतिः पुच्छे ध्रुवो जयः ॥ अयं च मध्यमांगविभागो ताडीनां त्रिंशत्तोक्तः त्रिंशतो न्यू

मु॰टी॰ ४३ नाधिकत्वेतु त्रैराशिकेन मुखादीनामंगानां विभागज्ञानं यथा यदीनाडीत्रिंशता इष्टमुक्तं। अंगपरिमाणं
तदेष्टपरिमाणेन किंमिति। त्रैराशिकं एवं सति उक्तांगपरिमाणं जन्मनोगमितघटीभिः संगुण्यं त्रिंशता
नाज्यं लब्धं सप्तांगविभागः। त्रैराशिकस्वरूपं तु लीलावत्यामुक्तं॥ प्रमाणमिच्छा च समानजाती आद्यंत
योस्तत्फलमन्यजाति। मध्येतदिच्छाहतमाद्यहृत्स्यादिच्छाफलं व्यस्तविधिर्विलोमे इति। तत्र मुखादिका
लोरहमालायां जलनिधिरविशशिरशः शार्वकीनाशवायुः त्रिदशपतिककुब्भः प्रोक्तमास्यंद्विविन्निराश
संख्यायामक्रमेण। स्फुटमिहार्यमंगले श्वेतदेवा जलं वरुणः कीनाशो यमः मुख्यश्चतुर्दश्या उत्तरार्धे पश्चि राम॰
मदिशि नक्रमुखं तथा शसंख्यायामक्रमेण पंचमे भनवति॥ अर्थादेवनजायः प्रसन्वेतुष्टयाधिकास्थि ४३
त्पन्नावारं तेएवघटिन्नयंपुष्ठं। ततोष्टम्यांष्ठितीयप्रहरे तेन प्रकारेण आग्नेय्यां दिशि मुखं मुखाद्यप्रा
कपुष्ठेमिति प्रथमप्रहरांतरावपुष्ठं प्रहरं त्राघटिकं मित्येवं सर्वास्वपि नजातिथिष्वगंतव्यमप्रयोज

नमपि॥ तत्रैव मनुवसुमुनितिथियुगदशाशिवगुणसंख्यासु तिथिषु पूर्वस्याः॥ आयाति विष्टिरेखा ट
ष्टिशुभनदापुरस्त्वशुभा॥ तदेतदात्ययककार्यसंनवेसति मुखादिकं मुखयात्रानिषेधकमधेयं। ग्रंथां
तरेऽन्यदप्युक्तं असिते सर्प्पिणी ज्ञेया सिते वृश्चिसुवृश्चिकी सर्पिण्यास्तु मुखं त्याज्यं वृश्चिकाः पुच्छ-
मेव च॥ अथ परिहारमाहत्येति विष्टिस्तिथ्यपरार्द्धजा शुक्लरात्र्यर्धसंभूता वासरे दिवसे यदि सा त
दाशुभकरी॥ तथा तेनैव प्रकारेण तिथिपूर्वार्धजा नक्तं रात्रौ चेत्तदा शुभकरा स्यात्। उक्तं च। रात्रौ
नक्तं यदा विष्टिः स्याद्दिवा नक्तं निशि॥ न तत्र नक्तं दोषा स्यात् सा नक्तं दायिनीति॥ रात्रिनक्तं तिथ्युत्तरार्धो
ऽवादिवानक्तं तिथिपूर्वार्धेऽवाऽशुभमर्थमेवाह गुरुः निशि पूर्वार्द्धजा विष्टिः दिवा चापरतः शुभा
क्रमागतः तु या विष्टिः सेव शालाहलोपमेति॥ लल्लेपि दिवापरार्द्धजा विष्टिः पूर्वार्धोत्थाय रात्रिशि
नदा विष्टिः शुभायेति कमलासनभाविता अत्र सिधांतेपि दिवापरार्धजा विष्टिरपि विष्टिर्विष्टिरेव-

मु. दी. दिवानिशिसात्म्याज्ज्ञात्वन्यथाविष्टिःसर्वकर्मसुशुभप्रदा॥ ननुयच्छुनारदकश्यपादिभिःरुक्तंकरणा
४४ तिवच्चादीनिशुभंसंज्ञानितानिषट्॥ क्रमायाताक्रमायातांविष्टिंत्यजेतुमंगले। अत्रक्रमायातादि
वारात्रिक्रमविभागता॥ अक्रमायातादिवानक्तंरात्रौरात्रि॥३॥ नक्तंचदिवेत्यर्थः। एवंसतिद्वैवि
ध्यायाअपिनक्तंराग्निधानंअयुक्तंउच्यतेइदमेवाक्रमायाताइतिवचनंज्ञापकमुक्तार्थस्यअन्यथा
साम्यतोनक्तंतुशस्तुक्तोर्थविधिनायादोषवत्वसिद्धेरनर्थकमिदंस्यात्॥ तस्मात्शुभकार्याणिनक्तं
रूपदुष्टदिनव्यतिरिक्तकालप्रतीक्षायोग्यत्वेतद्दैवकार्यंनदुष्टदिनेअबाधेनोपपन्नोबाधोनन्याया राम:
त्॥ वचनस्यनिषेधएवतात्पर्यात्। अत्रावश्यकर्तव्यस्यशुभकर्मणःकालांतरप्रतीक्षासत्व ४४
मानस्यैवमादिपरिहारमाश्रित्यदुष्टदिनेकृतिश्चेत्तिर्हितेवविष्टिरंकारकश्चैवेत्यादिपरिहार॥
एतस्यारएवेत्यलंपल्लवितेन॥४४॥ अथनक्तनिवासंतत्फलंचानुष्टुभाहाकुंभनककर्कमयेम

र्त्ये स्वर्गोमर्त्ये ज्वेजात्रये लिंगे। स्त्री धनुर्जुकनक्रोधो भद्रा तत्रैव तत्फलं॥४५॥ अत्र चंद्रमसि कुंभेव
ये कुंभमीनस्योः कर्कद्वये कर्कसिंहराश्योः स्थिते सति भद्रा मर्त्ये मनुष्यलोके तिष्ठति॥ अथ मेषात्त्रये मे
षवृषमिथुनास्थिते लिंगे वृश्चिकास्थिकास्थिते च चंद्रे स्वर्गलोके भद्रा तिष्ठति अथ भद्रा तत्रैव मर्त्यस्वर्गपा
तालेषु फलं स्योक्त शुभाशुभफलं ददाति स्वपवादद्वारा प्रयोजनमुक्तं भवति॥ उक्तं च॥ मेषोक्षकोर्प्य
मिथुनेषु दिसिंहमीनकर्केषु चापमृगतौलिसुतासु चंद्रे स्वर्गमर्त्यनागरीः क्रमशः प्रयाति विष्टिः फलान्य
पि ददाति हीनत्र देहेशोइति। भूपालवल्लभेपि॥ कन्यातुलामकरधन्विषु नागलोके मेषालिवेणिकवृषेषु
सुरालये स्यात्॥ पाठीनसिंहघटकर्केषु मर्त्ये चंद्रे वदंति मुनयस्त्रिविधां हि विष्टिमिति। पाठीनो मीन
ः। एवं महताग्रंथसंदर्भेण पंचांगदूषणमुक्त्वातिधुना कालाशुद्धोनिषीध्य वस्त्वति शार्दूलविक्रीडिता
भ्यामाह॥ वाप्यारामतडागकूपभवनारंभप्रतिष्ठेव्रतारंभोत्सर्गवधूप्रवेशनमहादानानि सोमाष्टक।

र्त्ये स्वर्गो मर्त्ये ज्वेजा आये लिंगे । स्त्री धनुर्जुकनक्रो धोमनश्रातत्रैवतत्फलं ॥४५॥ अत्रैवं द्वसमसि कुंभेव
येकुंभमीनस्यो कर्कद्वये कर्कसिंहराशिस्थिते सति मनश्रामर्त्ये मनुष्ये लोके तिष्ठति ॥ अथमेषात्रयेमे-
षवृषमिथुनास्थिते लिंगे वृश्चिकास्थिकास्थिते चचंद्रे स्वर्गलोके मनश्रातिष्ठति अथ मनश्रातत्रैव मर्त्यस्वर्गपा
तालेषु फलं स्योक्तशुभाशुभफलं ददाति त्सपवाद द्वारा प्रयोजनमुक्तं भवति ॥ उक्तं च ॥ मेषोक्षकोप्य
मिथुने घटसिंहमीनकर्केषु चापमृगतौलिसुतासु चंद्रे स्वर्गमर्त्यनागरीः क्रमशः प्रयाति विधिः फलान्य-
पि ददाति हीनत्रदेशेइति । भूपालवल्लभेपि ॥ कन्यानुलामकरधन्विषु नागलोके मेषालिवेणिकवृषेषु
सुरालयेस्यात् ॥ पाठीनसिंहघटकर्केषु मर्त्ये चंद्रे वदंति मुनयस्त्रिविधोदिविष्टमिति । पाठीनो मीन
ः एवं महताग्रंथसंदर्भेण पंचांगभूषणं मुक्तातिधुना कालाशुद्धोतिषीध्यवस्तुतिशार्दूलविक्रीडिता
भ्यामाह ॥ वाप्यारामतडागकूपनवनारंभप्रतिष्ठेव्रतारंभो स्सर्गवधूप्रवेशनमहादानानि सोमाष्टक ।

मु·दी· गोदानाग्रयणप्रपाप्रथमकोपाकर्मवेदव्रतंतैलोदारुमयातिपत्रशिशुसंस्कारःसुरस्यापनं॥४६॥दीक्षा
४५ मौंजीविवाहमुंडनमपूर्वदेवतीर्थेक्षणंसंन्याससाग्निपरिग्रहौनृपतिसंदर्शनाभिषेकौगमं॥चातुर्मास्यस
माप्तीश्रवणयोर्वेधेपरिज्ञात्पजेकृत्वास्तशिशुत्वईज्यसुतयोन्यूनाधिमासेतथा॥४७॥वापीदीर्घिका
॥आरामउपवनंतडागःपुष्करणीकूपःप्रसिद्धःभवनंगृहंएतेषांआरंभप्रतिष्टे॥आरंभोनिर्माणंप्रतिष्टा
उत्सर्गः॥तत्रगृहप्रतिष्टागृहप्रवेशोज्ञेयः॥व्रतारंभोत्सर्गौव्रतानामनंतशिवरात्रिव्रतादीनामारंभः॥उ
त्सर्गेनंतव्रतादीनांउद्यापनं॥महादानानितिसोमःसोमयागः॥अष्टकाअष्टकाश्राद्धंगोदानंकेशांतसंज्ञं
कर्म॥आग्रयणंतवान्नेष्टिःप्रपाजलदानप्रपापानीयशालिकेत्यभिधानात्॥महाराहूःपक्षेइतिवदंति॥ रामः१
पक्षत्राइतिकान्यकुब्जःप्रथमकोपाकर्मप्रथमारभ्यमाणश्रावणीकर्मवेदव्रतंमहानाम्न्यादित्रयंउप ४५
निषद्व्रतंमहानाम्नीव्रतंवेदव्रतंत्वनीलोद्वाहनीलदराहृवाख्यः॥काम्योवृषोत्सर्गःनन्वेकादशाहेत्रियम

णाः। तस्मात्देवविहितत्वान्मुहूर्त्तविचारानुमेषः॥ अतिपन्नशिशुसंस्कारः अतिपन्नाः अतिक्रांताजातातकर्म
नामकर्मादयः शिशूनां बालानां संस्कारः दीक्षामंत्रग्रहणाधिकामुंडनचौलं॥ अपूर्वदेवेक्षणं तीर्थेक्षणं
च॥ अग्निग्निपरिग्रहोग्निहोत्रं चातुर्मास्यं चातुर्मास्याख्योयोगः समावर्तनं मौंजीमोक्षः श्रवणयोर्वेधः कर्णयो
र्वेधः कैधः परीक्षीतसमासादिरूपादित्वमितियायत्। अन्यानिकर्माणिनामतः स्पष्टानि एतानिसर्वाणि
कर्माणित्यजेत्नकुर्यात्। कदाइज्यसितयोर्बृहस्पतिशुक्रयोर्वृद्धत्वे अस्तत्वे शिशुत्वेवा सिंहेचतथान्यूना
धिमासे क्षयमासे अधिकमासेचनकुर्यात्॥ अयंचनिषेधः प्रथमोपक्रांनकर्मसुनतुनित्यवदादरध्ध्वा
र्षिकांयात्रादौ। अत्रमूलवचनालिख्यंते॥ तत्रशुक्रास्तादिषुज्योतिसारसागरे अंहसोचयावाधिकूपत
डागयानगमनं क्षौरप्रतिष्ठाव्रतं विद्यामंदिरकर्णवेधनमहादानंवनंसेवनं। तीर्थस्नानविवाहदेवनवं
मंत्रादिदेवेक्षणं। दूरेणैववर्जिजिषुविपरिहरेद्दस्तंगते नार्गवो बालेशुक्रेवृद्धेजीवेवृधेजावे बालेजीवेसिं

मु॰ टी॰ ४६ हेसिंहादिज्येजीवादौत्येनष्टेजीषेतथामलिम्लुचेमासिसुरम्बाचार्योगेतिथास्तगो।वापीकूपतडागादिक्रि
याःप्रागुदितास्त्यजेदिति॥वनमारामादि॥सेवनंराजादीनां।नष्टेजीवेनष्टबलेनीचस्थितेगुरौइत्यर्थः॥ल
ग्नः।उपनयनेगोदानंपरिणयनेगृहप्रवेशगमनि अस्तमितेषुनकुर्यात्सुरगुरुभृगुपुत्रचंद्रेषुगातान
यःअस्तंगतेगुरौभृगौकेबालेवृद्धेमलिम्लुचे।उद्यापनमुपारंभंव्रतानांनैवकारयेत्अस्तमयादिफलमा
ह॥वादरायणः।गुरोर्हस्तेपतिंहन्यात्शुक्रास्तेचैवकन्यकां।चंद्रेनष्टेउभौहन्यात्तस्माद्स्तंविवर्जयेत्
।विवाहइतिशेषः।बालभावेस्त्रियंहन्यात्वृद्धभावेनरंतथा।तस्माद्बाल्येवार्धकेचविवाहंनकारयेत्॥उपल रामः॰
क्षणमेतत्।एवंव्रतबंधादिष्वपिकर्तुर्मरणंज्ञेयं।एकत्रनिर्णीतःशास्त्रार्थोपरत्रापिविवित्तियुज्यतइ ४६
तिन्यायात्।उक्तंचशाङ्र्गीयविवाहपटले।विवाहोव्रतबंधोवायात्रावागृहकर्मसुगुरावस्तमितेशुक्रे
ऽकवेसत्सुविनिर्दिशेत्॥अथाधिमासक्षयमासवर्ज्यानि।तत्रगृह्यपरिशिष्टेसोमयागादिकर्माणि

न्यान्यपिमलिम्लुचे।तथैवाग्रायणाधानचातुर्मास्यादिकान्यपि॥महालयाष्टकाश्राद्धोपाकर्माद्यपिकर्मयत्।
स्पष्टमासविशेषाख्याविहितंवर्जयेन्मले।गार्ग्यः।गृहस्थैस्समतीतेअपि॥अग्न्याधानंप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच
।वेदव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखला।मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत्मरीचिः।गृहप्रवेशगोदा
नस्नानाश्रयमहोत्सवान्।नकुर्यान्मलमासेतुसंसर्पोपिबृहस्पतौतथा।यदाक्षयमासोभवतिं।तदापूर्वोत्तरावधि
मासोभवतः।तत्रपूर्वःसंसर्पःद्वितीयोंहस्पतिः।एतान्यधिकमासक्षयमासवर्ज्यानिगुरुशुक्रयोरस्तादावपि
वर्ज्यानि।यदाहवृद्धगार्ग्यः।बालेवायदिवावृद्धेशुक्रेवास्तंगतेगुरौ।मलमासइवैतानिवर्जयेद्देवदर्शनं।अत्रदे
वदर्शनमपूर्वविवक्षितं॥यदाहगार्ग्यःअपूर्वदेवतादृष्टाशुचःस्युर्नष्टभार्गवे।मलमासेयन्नादृष्टतीर्थयात्रां
परित्यजेत्॥अनादृष्टतीर्थयात्रामपूर्वतीर्थयात्रांदीपिकानेपिशुक्रास्तेष्टमर्क्षेगुरुसंहितरवौजन्ममासेष्ट
म्पेदैविशेमासेमलात्स्वेकुजशनिदिवसेजन्मतारासुवाथ।नाडीनक्षत्रहीनेसुरगुरुरजनीनाथताराविं

मु॰टी॰ शुद्धौप्रातःकार्यःपरीक्षादितुचरस्थहांशे।दयेद्यास्तलग्नेइति।।गुरुसदितरयोर्गुर्वादित्येइत्यर्थः।इदंसिंहस्थि
४१ तमकरस्थितासितगुरूरूणामुपलक्षणं।जरूकंचव्यवहारोद्द्येयेसिंहस्थेमकरस्थेवाजीवेवाजीवेचास्तमितेत
था।मलमासेनकर्तव्यापदिश्चाजयकोक्तिरणीत।मलमासग्रहणं।क्षय॰मासस्याप्युपलक्षणंनादिन
क्षत्राणिवैनाशिकक्षत्राणिपरीक्षादिवंश्रयमत्रातात्पर्यार्थः।।अनियतकालविहितानिचूडाकरणवा
प्यारामादिशुभकृत्यानिगुर्वादेरस्तादिषुसर्वथानकार्याणियानि।यत्तुनियतकालानिसीमंतनामकरण
दीनितानिगुर्वादेरस्तादिसत्वेपिस्वोक्तकालएवभवंति।।चतुर्थेगर्भमासेस्यात्सीमंतोन्नयनक्रियाषिष्टेष्मे रामः॰
वाकुर्वीतसद्योंतरविधानतःइति।शौनकादिषुमुनिवचनेभ्यःस्पः कालस्यापिनियामकत्वावगतेः।अतए ४१
वाहस्त्रहस्पातिः।मासमप्युक्तकार्येषुमृतत्वंगुरुभृकयोः।।नदोषकृन्मलोमासोगुर्वादित्यादिकंतथायमोपि
चंद्रसूर्यग्रहेस्नानेश्राद्धध्यानजपादिकंकार्याणिमलमासेपिनित्यंनैमित्तिकंतथेति।।अन्यत्रापि।सीमं

त जातकादीनि प्राशनांतानि वै। न दोषो मलमासस्य मौढ्यस्य गुरुशुक्रयोः॥ एवं सति प्रतिबंधवशादतिक्रांतका
लेषु जातकर्मादिषु सत्सु गौणकाले कार्या। तद्गौणेन सद्यस्सन्मुहूर्तोपलब्धौ बहुदिवसगणास्सन्मुहूर्तोपलब्धि
वो विहिता गौणकालस्य तु स्वत्वात्। तदुक्तं वसिष्ठेन। अतीतकालान्यखिलान्यतीनी। कार्याणि सौम्यायन
गे दिने शुभे। सिते गुरौ वाप्यथ दृश्यमाने तदुक्तपंचांगदिने प्रशस्ते इति। अत एवोक्तं॥ अतिपन्नास्त्रिशु
संस्कारा इति॥ ४७॥ अथ सिंहस्थगुर्वादिदोषानुद्धालिन्याह॥ अस्तिवर्ज्यं सिंहनक्रस्थनीचवर्ज्यं के
विरुक्रगे चातिचारे। गुर्वादित्ये विश्वघस्रेपि यहे प्रोक्तं सत्सु दंतरशादिनूषां॥ ४८॥ यदस्ते गुर्वादेरस्तेव
र्ज्यमुक्तं। तत्र सिंहतक्रस्य जीवे सिंहस्थगुरौ मकरस्थगुरौ च वर्ज्यं निषिद्धं पदाह वराहः। उद्यानवृतव्र
धदीक्षाविवाहयात्रादि वधूप्रवेशाः॥ तडागकोपत्रिदशप्रतिष्ठा बृहस्पतौ सिंहगते न कुर्यात्। दैवी
पुराणेपि। सिंहसंस्थे गुरौ यत्नात्सावरिमान्विवर्जयेत्॥ प्रारब्धं न सिध्येत महाभयकरं भवेत् पुत्रनाशात्

मु॰ ची॰ करत्राणि हन्याच्छीघ्रं न संशयः॥ कारको व्रजते नाशं संतातंम्रियते चिरात्। मारध्वं न च सिध्येत महान् वेत्
४८ ॥ देवारामतडागाश्च प्रपोद्यानगृहाणि च॥ विवाहश्चोपनयश्चूडादिकं न सिध्यति॥ यथा सिंहस्थितो जीवस्तथै
वमकरस्थितः त्रिस्थलीसेतौ गुर्वादित्ये गुरौ सिंहे सुत्रे वास्तमुपागते। ज्यजेष्ठानं महादानं व्रतं देवविलोकनं
मिति। लल्लोपि। नीचस्थे वक्रसंस्थेप्यतिचरणगते वा बालवृद्धेस्तगे वा संन्यासो देवयात्राव्रतनियमविधिः व
र्णकं दस्तुदीक्षा व्रतनियमवियमविधिः वर्णकं दस्तुदीक्षा। मौंजीबंधोंगनानां परिणयनविधिः वास्तुदेव
प्रतिष्ठा वर्ज्याः सद्भिः प्रयत्नात्त्रित्रिदशतिगुरौ सिंहराशिं हराशि स्थिते वा। अयमपि नियतकालवितानां न रामः॰
भवति। उक्तं च शार्ङ्गः। ये सीमंतजातकादीनि निप्राशानां तानि यानि वै। कर्तव्यानि न दोषोस्ति पंचान ४८
नगते गुते गुरौ। उपलक्षमेतत्॥ एवं मकरस्थेपि कार्याणि॥ क्वचिद् पूर्वतीर्थयात्रायां गुरु रूमो स्य
दिदोषाभावोदिताभिः॥ त्रिस्थलीसेतौ। गोदावर्यां गयायां च श्रीशैलग्रहणेन्दुये। सुरासुरासुरगुरूरां

चमोघदिदोषोरनविद्यते॥वसुपुराणे॥गयायांसर्वकालेषुपिंडंदद्याद्विधानतः॥अधिमासेजन्मदिने
हस्तेचगुरुशुक्रयोः॥तीर्थयात्रानकर्तव्यागयांगोदावरींविनेति॥अत्राधिमासेजन्मर्क्षेइतिपठंति।तत्र
यात्रायांजन्मनक्षत्रस्यानिषिद्धत्वात्फोदारीगयायात्रयोरपवादोयुक्तएवा।तथाग्रहणादैदिनकपीलषष्ठी
संक्रांत्युदयेनापूर्वयात्रायांकर्तव्यायांशुक्रास्तादिजनितहादोषोमास्तीत्युक्तंत्रिस्थलीसेतौ।तच्चैन।उपप्लवेत्री
तलम्नानुम्नान्वोरर्धोदयेवाकपिलाख्यषष्ठ्यां।सुरासुरेज्यास्तमयेतीर्थयात्राविधिःसंक्रमणेपिवाप्तइत्यल
मियता।अथगुर्वादित्येयद्वर्ज्यमुक्तंतद्व[illegible]गेगराववथवा।तिचारगेगुरौवर्ज्यंयदाहवात्स्यः।यात्रोत्साहम
तिष्ठान्वगरहस्त्रूडाव्रतादिकं॥वर्जयेघल्लतश्चैवजीवेच्चक्रातिचारगे।कीर्तिमंगः।प्रतिष्ठायांचैरम्नीतिस्त
याध्वनितथोवाहेमवेन्मत्युर्व्रतेदानिर्मयंगदे।कविरस्यापवादोनिहितः।राजमार्तंडः॥वक्रातिचार
गेजीवेवर्जयेव्रदनंतरं।व्रतोद्वाहादिचूडामांअष्टाविंशतिवासरान्।दिवसान्विवर्जयेत्परिणायेप्रय-

न्नेन॥ परिणय इत्युपलक्षणं। अस्याप्यपवादो दीपिकोक्तः जायाधनलाभात्तराशौ वकातिचारिणि गुरौ प्रयातः य
यदा न दा प्राह शुभं विलग्ने हितायपाणिग्रहणं वसिष्ठः॥ अत एवं लग्नप्रतिषिद्धो नौ क्षाहो वक्रिणो जीवेत
यातिचारगते गोचरबलं धानं लग्नं च पराशरः प्राह विवाहे एव कर्तव्योयमपवाद इति केचित्। ननु यज्ञोप
वीतादौ लग्नं च पराशरः प्राहेति सामान्योक्तेः विवाहे सर्वस्यापि कर्मणो यवादइत्यन्ये विशेषमाहुर्लल्लः।
य घप्प तुपन्च पस्वे जावः कन्यातिकालमावहति॥ गुणदशोपलक्षौ तथापि पाणिग्रहः कार्य इति॥ अथवे
विधुगोदित्येगुरुसहिते आदित्ये सूर्ये एकराशिगतौ गुरुस्तयो विति यावत्॥ स गुर्वादित्यस्तस्मिन्नपि
सर्वमस्तोक्तं शुभकर्म वर्ज्यं॥ यदाह शौनकः॥ एकराशिगतौ सूर्यजीवौ स्यातां यदा पुनः व्रतबंधविवाह
दि शुभकर्माखिलं व्रजेत्। यत्तु गुरुवचनं॥ गुरुक्षेत्रगतो भानुः क्षेत्रगतो गुरुः गुर्वादित्यः स विज्ञेयो गर्हितः
सर्वकर्मसु। तद्विचारमणीयं॥ तथाहि गुरुक्षेत्रे धनुर्मीनौ तत्र भानुः॥ सूर्ये गुर्वादित्यस्तदसत्। धनुर

र्कस्यादर्शिगणयणात्वादेवनिषेधः सिद्धः॥ अथगणितवशेनायस्मिन्नेवगुरूदये तेभानुस्तास्मिन्नेवरा
शौगुरुः॥ सगुर्वादित्यइति॥ तन्नसंतत्रैके कवांमताकरणेनित्यवाकताकरणस्यवैयर्थ्यपत्तेः ननुगुरो
र्बाल्यवृद्धत्वास्तमयानांपृथक्वनिषेधानर्थकः गुर्वादित्यनिषेधेनैवसि—त्वादितिचेन्मैवंबोधः राशुपादोस्त्यर्थ
:तत्राशेरेवांतेन्येदशविंशत्याशेगुरुः॥ तत्राष्टविंशतिरंशानांव्यवधानात्तावद्गुरोरस्तमावः॥ शाकालोभ्यगुरो
रेकादशातदनंतरेस्यस्तमयत्वोक्तेः सप्तदशांशांनरिक्तताच्चावार्धकमपिनास्ति॥ अतोबाल्यंवार्धकंचपरम
पक्षे॥ १५॥ मात्रेनारदादिभिः॥ उक्तंतत्रद्विजद्वयमधिकं अवशिष्यते॥ येषांतुदशावासप्तवादिनानिवाल्यं
वार्धकंचेतिपक्षस्तेषामपिसप्तावादशवादिनातिवाल्यार्धकरहितानित्र्यवशिष्यंतेतत्रगुर्वादित्यपुरुषयु
क्तोपिदोषोयथास्यादितिवचनारंभः॥ एवंबाल्येपिकृष्टमंनन्वेवंगुर्वादित्यंएवतर्हिवक्तव्योगुरोर्वाल्यवार्ध
कास्तमयानांपार्थक्येनदोषाभिधानमनर्थकमितिचेत्॥ यदायत्रराशौस्त्यर्थस्ततः॥ प्राग्राशौगुरोरुदयस्त

मु॰ही॰ ५० त्रबाल्यदोषः। काराबत्याय दोन्नरराशौगुरुस्तदा॥ वार्द्धकदोषः सावकाशः बहूनां शांतरत्वाद्दस्तमयसंभा
वनास्ति॥ पितृगुर्वादित्यदोषेण वाल्यवार्धकास्तमयदोषाणां संभवस्तदा दोषस्याधिक्यन्यूनतारतम्य
बोध्येयः। तथाहि बृहस्पतेः खलु पंचावस्थाः संभवंति पूर्वं गुर्वादित्यसंज्ञा सास्यदोषात ततो यथा यथार
विसामीप्यं तथा तथा क्षीणताधिका वार्धकव्यपदेशो गुर्वादित्यव्यपदेशात् दुष्टफलः ततः सूर्या
तिसान्निध्येनास्तंगतत्वेऽस्तमयाख्यो व्यपदेशः सोऽत्यंतं दुष्टफलं ततः पुनरपि कालांतरेण निक्रमेण
रविविप्रकर्षोदुष्टोऽस्मति वालव्यपदेशः प्राक् फलात् किंचिन्न दोषकरः॥ ततः पुनरपि राशंपते गुर्वादित्य राम ४९
व्यपदेशः सोऽल्पदोष इति। एवं गुरोर्बाल्यवार्धकदिनान्नामपि हुत्वा ल्पत्यस्योरपि व्यवस्था ध्येया। तथा ५०
हि। यदास्तोदयाभ्यां प्राक् पश्चाच्च वार्द्धकबाल्यं च पक्षेण निहितं॥ तदापक्षांतिमदिनं पंचकमल्पदोषं
तु दशदिनानीति पक्षस्तदा दातुमहादोष एव॥ एवं धीमद्भिः अन्यत्रापि व्यवस्या विरोधे सति महादोषा

जनिकावश्यकातावश्यकविषयिणीध्येयेत्यलमतिप्रसंगेन अथ केचित्ग्रंथस्थेपि पक्षे त्रयोदशादिनेय
स्मिन्पक्षेतिथिक्षयह्रासत्रयोदशादिनात्मकः। पक्षोनि— घ्नः तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे। पक्षस्पतिर्थिबंधे॥ पक्षस्पति
थिक्षिपतेनांतदानवेश्वरवकालयोगः पक्षेविनष्टेसकलंविनष्टमित्याहुराचार्यवराःसमस्ताः। तथा त्रयोदशा
दिनपक्षेनदसंहरतेजगत्। अपिवर्षसहस्रेण कालयोगः प्रकीर्तितइति। एवं विधेकालेसर्वगुर्वादिस्तोक्तं
शुभकर्मवर्ज्यंप्रोक्तुः। तदुक्तं व्यवहारचंडेश्वरे। त्रयोदशादिनेपक्षेविवाहादिनकारयेत्॥ गर्गादिमुनयःप्राहुः
कृतेमृत्युस्तदानवेत् विवाहेदंपत्योश्चौलोपनयमादौच शिशोर्मृत्युरित्युपधातव्यं संस्कार्येतयाप्रान्यात्। ज्यो
तिर्निबंधेपि। उपनयनंपरिणायनंवेश्मारंभादिकर्माणियात्रांद्विहेपक्षेकुर्यान्नजिजीविषुरुषइतिप्रसंगा
अथत्रयोदशादिनात्मकः पक्षः कथं संभवतिकर्मो/ पंचनक्षत्रवंतीतिविचारः प्रस्तूयते कस्मिंश्चित्पक्षेक
स्मिंश्चित्पक्षेप्रतिपत्सोमवारेघटिकादशपलाधिका॥ १११॥ ततोद्वितीयाहृयोऽनुस्वत्वात्पक्षस्यसोमवार

मु॰ टी॰
५१

एवंतादृशीतानत्रावामवामासाख्याजाताघटी ॥ २७ ॥ पलद्वै ॥ ततःपुनरपक्षयक्रमेणतिथीनांचतुर्दश्यपिवियंगतामा
वारएवततःशनिवारेपूर्णिमाद्वयोःसुखोचतुर्थ्यावारत्वदशपक्षस्यत्रयोदशादिनात्मकःसंभवति।यद्यपिपक्ष
परिग्रहइत्यस्माद्धातोःपंचाद्यविपक्षदशाहेनिष्पन्नोनार्थश्चास्तितथापिज्योतिःशास्त्रेप्रतिपदादिपक्षगणनारम्भ
॥ पंचदशपंतिमञ्जरणापर्यंतपंचदशतिथ्यात्मकेकालेरूढः।शिष्टपरिगृहीतस्वात्तुष्यतेदिनषट्कोप्यत्रश
पदसमभिव्याहारात्दहोरात्रेवाचकः।दशाहंशावमाशौचंसपिंडेषुविधीयतइत्यादावहःशब्दवत्
हत्रदिवसस्तुयत्लघ्वस्तकविकित्सितवासराद्यंतत्सावनाख्यघटिकादिकमानमानादितिभास्करो रामः
क्तेःसावनवात्रयाख्यः।स्वस्वसूर्योदयमारभ्यापरसूर्योदयंयावत्तावत्कालोरविवाराद्यपर्यायःसकलःलो ५१
कप्रसिद्धोगृह्यते।तत्रत्रयोदशादिनेपक्षेन्यूनंसंहरतेजगदितिवचनादेतादृशपक्षस्यत्रयोदशादिनात्मक
स्यपक्षस्यदोषवत्तास्मर्यते।कथमस्यपक्षस्यत्रयोदशादितात्मकत्वंउच्यते॥ त्रयोदशादिसुख्याकोदिता

निसत्रयोदशदिनस्तादर्शपक्षेईतच्युत्सत्यापक्षस्य अन्यपदार्थकत्वात्तस्य पंचदशादितात्मकतिथ्यात्मक
स्यत्रयोदश्या होरात्रसंबंधोनिहितोनवति॥ प्रस्तुतोदारुणोता वत्सरतियदंतिमथासंबंधिः प्रातःकालेसोमवा
रस्य जातस्ततोद्वितीयादिर्वतिथिसंबंधः॥ सोमवारमारभ्यैवजातःस्वतःक्रमेणपंचदशरूपत्रानिवारसंबंधोभूदि
तिपक्षस्यत्रयोदशदिनात्मकत्वमजनिष्ट॥ यदिप्रागुक्तक्षणलंघितस्यपक्षस्यत्रयोदश्याहोरात्रसंबधो
विवक्ष्यतितदापक्षस्यत्रयोदशानिदिनात्मकसारवपुष्पुष्यतुल्यैवसनवेद्यतोयच्चपाक्षिमुखत्वातिथीनांम
ध्येएकस्य।एवतिथेः क्षयःस्यात्।नद्वयोस्तिथ्योस्तदापक्षस्यचतुर्दशदिनात्मकतासंभवतिपस्यम
ध्येद्वितीयेपतनेनांतदासनवेक्षैरवकालयोगःपक्षेविनष्टेसकलंविनष्टं इत्याहुराचार्यवराःसमस्ताइ
ति॥ वक्ष्याद्वयोस्तिथ्योरेवक्षयो।पक्षस्यत्रायोदशदिनात्मकंसंभवेत्साचास्याविसिष्टप्रतिपत्सं
नवएवसंवेदितितिथिक्षयोयोः॥ अत्रैवंविधअन्यदप्युदाहरणंविरात्मुत्तरपंचदशशती॥१५२॥

मु॰ टी॰
५२

मिते शकाब्दे कार्त्तिकशुक्लपक्षे जातमस्ति। तद्देवं विधं। एवं च यदा कश्चिच्छकः कालिपंचदश्यां ति
थिगुरुवार घटि कौ क॥२१॥ पुनस्तत्र वारे स्मिन्नेव वारे प्रतिपत्सत्तत्तस्मिन्नेव वारे पुनर्द्वितीयासंलग्ना पु
नः प्रातरारभ्य शुक्रवारसंबंधेन द्वितीयासंपूर्णान्नतु पुनः क्षयातिमुखत्वाद्विधीनां चतुर्दश्यपः पंचदश्यापावाक्षयः
॥ संदृष्टमस्तदापंचदश्यां तिथिगुरुवारे एव समस्तदा चतुर्दश्यां नान्यत्र करणं पक्षोन भवतीयतः॥ प्रतिपत्संबंधः
शुक्रवारेण कपलात्मकोपि नास्ति किंतु वारे रो वनन्तु पक्षस्य पक्षे द्वितिथिपतेनामितिसक्षणात्र्ययोदशदिना
त्मकः॥ पक्षोनव- ष्पतीति चेत् नयत्रात्र मध्यशाद्दः पद्यते॥ सयद्यप्यहंमीनिधिसुनपष्ट्या द्वितिथिसुनं संख्याका राम॰ ९
त्मकविभागमाक्षिपतितयापिद्वितिथिपतेनामितिवाक्यार्थोसंभवरणवस्मात्संभवस्तुवाक्यार्थोल्लक्षणायोपयु ५२
ज्यते॥ अतोमदीहि पक्षेश्रुतिसमस्यंतेपदेव रूत्वेनभव्य परोच्चारणसामर्थ्यात्द्वाहिसयोस्ति ध्योनिर्दिष्टविधाह॥स
इति वाक्यार्थो वगम्यते एवं सति॥ प्रतिपत्पंचदश्यपेक्षुगपक्षयेदोषवत्तानेवतिकिंतु द्वितीयामारभ्यचतुर्दश्यं

तिं तिथिक्षयप्रसंगे त्रयोदशदिनात्मकः। पक्षोऽतिदोषावहोऽन्न तिथयो वर्द्धिता या पंचदश्योः। ह्रा ये ति दोषवन्नान
स्यादिष्यते चेत्तत्रापि। सत्यं। न हीदमेव वचो निर्णायकं किंतु त्रयोदशादिरादिति। ह्र इत्यनेनैकवाक्यतामापन्नं स
त्संमन्वत्येकवाक्यत्वे वाक्यभेदो हि दूषणमस्ति युक्तेः॥ कथं तिथिक्षयप्रसंगे वा त्रयोदशाहोरात्रसंबंधवात्पक्षस्य त्र
योदशाद्दितः पक्षः इत्यनुगतं लक्षणं क्रियते। अतो नात्र॥ व्याप्तीरित्यास्य ति दोषवत्ता सा त्रयोदशादिनात्मकं
पक्ष इति प्रसिद्धिस्तत्र पंचतिथीनां। दशरात्रयोदशाहोरात्रसंबंधात्पक्षस्य त्रयोदशादिनात्मकपक्षत्वं नास्ते वेति
सिद्धांतः। अत एव भीष्मपर्वणि कुरुपांडवसैन्यक्षयनिमित्तमुत्पातमाह॥ दुर्योधनं प्रति भीष्मः॥ चतुर्दशीं पं
चदशीं षोडशीं॥ इमां तु नाभिजानामि अमावास्यां त्रयोदशीमिति॥ अस्यार्थः पूर्वं हि पंचांगगणनया प्रतिपदमारभ्या
मावास्यांतिथिं चतुर्दशीं। चतुर्दश्यां होरात्रैरनिष्पन्नां भूतपूर्वां पूर्वं भूतामहमभिजाने॥ पक्षस्यैकतिथिक्षयसद्भावा
त्संपंचदशीं पंचदश्या होरात्रैः पूर्वं जातामहमभिजाने। पंचदशस्य तिथिक्षयस्य वृद्धिसद्भावात्॥ तथामावास्यां पंच

मुं० टी० दृश्याहोरात्रे पूर्वेजातामहमस्मिजाने॥ पंचदशस्यतिथिद्वयवृद्धिसद्भावात्॥ पञ्चदशस्यमध्येतिथि॥ तथामावास्यां चेत्रे
५३ उडुंघोउदृश्याहोरात्रेपूर्वेजाताहमस्मिजाने॥ पञ्चदशस्यैकतिथिदृष्टत्वात्॥ पञ्चदशमध्येतिथिद्वयवृद्धिस्तुखपुष्पवत्
सैवमूतपूर्वामित्यनेनगणितसाध्यपंचांगेष्वनेकदोषदृष्टत्वात्दाग्रयानावोन्निहितः अतः फलमस्यवराहेण
सामान्यतउक्तं शुक्लेपक्षेसंभवदृद्धिंमलसंज्ञंयातिवृद्धिंप्रजाश्च॥ हीनेहानिस्तुल्येसाम्यतातुल्यतायांक्षेमंसं
वित्तत्फलंव्यत्ययेनेति॥ व्यत्ययस्तुशुक्लपक्षापेक्षयाकृष्णातिवृष्टफलाश्रवणात्येयानुरूपत्वमस्यपक्षस्य॥ यस्म
स्मिन्नवसरेत्विमांपंचांगेममाऽदृष्टममावास्यांत्रयोदशांप्रतिपत्तिथिमारभ्यत्रयोदशाहोरात्रेतिथिद्वयक्षयसाधा रामः० १
तांकदाप्यनतुभूतांनाहमस्मिजानेइति॥ महानुत्पातोम— दृष्टोउत्तोयुधान्निवर्तस्वेतिवाक्यतात्पर्यार्थः॥ ननुमल ५३
तेरन्यत्वमुत्पातइत्युक्त्वातल्लक्षणानाञ्जंकांतत्वमत्रास्तिगणितज्ञानिसाध्यत्वात्॥ शुक्लांतादिवत्तेहिशुक्लांता न
तःकेनाप्यंगीक्रियते॥ सयद्यपि॥ पक्षद्वमध्येतिथीनांक्षयगामित्वातिथिद्वयहासोदृश्यतेवहुधागणित

साध्यात्।तथाप्यस्मिन्कालेत्यस्मिन्नेकपक्षे वै प्रतिपदमारभ्यतिथिवृद्धयक्रमात्सप्तज्ञावाह्नकुर्निर्वर्षः॥ अमा-
वास्यात्रयोदशीजातादृष्टाताद्दशीश्चमयाकदापिनानुमूतेतिमहोत्पातरूपत्वमस्यपक्षस्ययुक्तमेवसंत्रमिति
॥ज्योतिर्विद्भिःलकंठस्यगोविंदेनन्नमूवा॥त्रयोदशाहपक्षस्यतत्वंसम्यक्प्रकाशितं॥ अथयतद्दोसेनप्रकाद्दे
णदंतरत्वादिन्नूषांदंता·हस्तिदंताशास्त्रसंबंधिनीनूषांरत्नसंबंधिनीनूषां॥तयादिशाहृत्स्तुवर्णमणिसंविधि
नीनूषामपिवर्ज्यामाहुः।सर्वस्मिन्नपिविधेकालेइत्यर्थः।यदाहश्रजमार्तंडः।यात्रांचंडादिवाहंश्रुतिविविरविधि
दीक्षसमप्रवेशं॥प्रासादोद्यादोद्यानहर्म्यसुरनरभवनारंभविद्यविधानंमौंजीबंधप्रतिष्ठामणिकनकरत्नाधार
णंकुर्वतेयेमुमुक्षिंहास्थितेज्येगुदिनकरयोरेकराशिस्थयोश्चेतिसिंहस्थगुरोरूपलक्षणत्वागुर्वस्तादावपिप्रथ
मकर्तव्यसुवर्णादिधारणंवर्ज्यमित्यर्थः॥४८॥ अथसिंहस्थगुरोःप्रकारत्रयेणपरिहारमाह वक्रयाहसिंहेगुरौ
सिंहलवेविवाहोनेष्टोयगोदोसरतश्चयावत्॥नागीरथ्यायाम्यतटंचगंगोनोनात्यत्रादेशोतपनेपिमेषे॥४९॥

मु॰ दी॰
५४

अत्र प्रथमसंमेशाने देन परिहार उच्यते।गुरौ सिंहस्थिते सत्यपि सिंहांशे ततीयांशमद्दित त्रयोदश्यांशाके स्मोनंतरां
।।१५।।२०।ततीयायांशमंद्दितांशा त्रयं५।२०।।पंचमेन वांशाःसिंहांशास्त नागु।।रोसति विवाहो नेष्टो निषिद्धः।।उक्तं
च ज्योतिर्निबंधे राशौ तु सिंहांशे यदा भवति वाक्पतिः।।सर्वदेशेष्वयं त्याज्यो दंपत्योर्निधनप्रदः।विशेषमाह सि
ष्टः।सिंहे सिंहांशके जीवे कलिंगे गौडगुर्जरे।।कालमत्स्वयं योगो निधनप्रद इति।।अतो वसिष्टेन शेषु विमुतं
न वेतीत्यर्थः।सिंहे पि नगदे वत्से गुरो वत्से गुरो सुत्र वती न वेत्।।अत्यंतमनुनगा सासन्निति तेति राजमार्तंडोक्तेः।।
अथ देशेने देन द्वितीयः परिहार उच्यते।।अथ गोदावर्यास्तस्या उत्तर दिशि भागीरथ्यो गंगायास्तस्याः।।याम्यं तटं द
क्षिण कूलं यावन्न मर्यादी कृत्य गोदावरी गंगांतरालवर्ती यो देशस्तत्र सिंहस्थगुरुवर्ज्यो नान्यत्र त्र देशेष्वपुनः सि
हस्थगुरु दोषः तदाह लल्लः।गोदावर्यूत्तरतो यावद्भागीरथी तटं याम्यं तत्र विवाहो नेष्टः सिंहस्थे देवपतिपू
ज्ये।।अथोक्तो दावरी दक्षिणे देशे नागीरथ्युत्तरदेशे च सिंहस्थगुरुदोषो नास्ति।।यदाह वसिष्टः।नागीरथ्यु

राम:
५४

सुरेकृत्येगोतस्मादृह्निगोतथा ॥ विवाहोव्रतबंधो वा सिंहस्थे ज्येन दुष्यति । मृगेंद्रसंस्थिते जीवे मध्य
देशैकसद्गृहे । मृत्युयोगो मृत्युदः स्याद्यस्योपंचवर्षतं इति । अत्र विवाहव्रतबंधावेव न निषिद्धौ
अन्यान्यपि निखिलकर्माणि निषिद्धान्येव अपवादस्यासंकोचाश्रयत्वाद्दुपलक्षणत्वायोगात् ॥
अथ सूर्यराशिवशेन तत्त्वायः परिहार उच्यते । ह्यपने मेषे सूर्ये मघांशे विद्यमाने सति वा सिंहस्थ
गुरोर्दोषो नास्ति मंगलानेहि कुर्वीत सिंहस्थो वोक्तिर्यदा । मानो मेषसगते सम्यगित्याहुः शौन
कादय इति ॥ ज्योतिर्निबंधो रूः अन्यच्च । तत्रैवी सिंहगाते कन्या मेषगनेतपने परिणीता नृषरा
रससुताव सुशोला सत्यवती सुतकीर्तिसमेतेति । अथ मकरस्थितगुरोः प्रकारद्वयेन परि
हारं वा लिख्यते हरिद्वाद पूर्वे गंडकी पश्चिमस्त शोणस्योदग्दक्षिणे नीचई ज्यः ॥ वर्ज्यो नायं कौ
कणे मागधे वंगे गौडे सिंधौ वर्जनीयः श्रुतेषु ॥ ५ ॥ रेवानर्मदानदीतस्याः पूर्वे नागोगंडकी

मु॰ टी॰ नदीतस्याः पश्चिमे भागे शोणा नतस्योत्तरदक्षिणे न रोवविभागे नीचवर्ज्यः॥ मकरस्थगुरुर्नैव वर्ज्यः गघुदेशेषु
५५ मकरस्थितगुरुर्दोषो नास्ति। तदुक्तं लल्लेन॥ नर्मदापूर्वभागे तु शोणस्योत्तरदक्षिणे। गंडक्याः पश्चिमे पश्चिमे
भागे मकरस्थो न दोषकृत्॥ अर्थादन्येषु देशेषु निषेध एव तद्देशज्ञानार्थं द्वितीयः परिहारः अयं मकर॰
स्थितगुरुः कोंकणदेशे मागधे देशे सिंधुदेशे अटकाख्यनगराधस्तात् सिंधुर्नाम नदोस्ति तत्पारे शुभकृत्ये
षु वर्ज्यो निषेधः उक्तं च दैवज्ञमनोहरे मगधे गौडदेशे च सिंधुदेशे च कोंकणे व्रतं चूडां विवाहं च वर्जयेन्म
करे गुरौ। अतोन्येषु देशेषु मंगलं कार्यमेव तत्सर्वतः सिद्धं। व्यवहारश्चैव तु विशेषः॥ नीचराशिगते जी राम॰
वे कर्मसु तीर्थांशकगतस्य तस्य योगस्य दिशेषु नाचरेति। अत एव वामनपुराणे। वापिकूपतडागादि निषिद्धं ५५
सिंहगे गुरौ। मकरस्येपि तत्कार्यं तद्दोषः काललोपतः॥ काललोपो नाम कालनिषेधः धइह नास्ति निषेधव
कास्य देशापरत्वात् ग्रामपरत्वाच्चेति भावः॥ गारुडपुराणेपि। यदा सिंहगते जीवे नैव कल्याणमाचरेत्॥ मकर

स्येपित्ति कर्तव्यं नात्र कार्याविचारणा॥ अत्रापि पूर्वोक्त एवाशयः॥ अथ सुप्तसंवत्सरदोषं सापवादं वंशस्य वि
रहेण ह॥ गोजांत्यकुंभेतरनेतिचारगो नो पूर्वराशिंगुरुरेतिवक्रितः॥ तदाविलुप्ताब्द इत्यतिनिंदितः॥ अन्येषु
रेवासुरनिम्नगांतरे॥५१॥ गौर्वृषः अजो मेषः अंत्यो मीनः कुंभः॥ यस्मिन्कस्मिंश्चिद्राशौ स्थितो गुरुराक्रांतराशेः
:सकाशादग्रिमराशौ महातिचारेण समागतः सन्॥ पश्चात्कियद्भिर्दिनैः॥ वक्रितो यदा पूर्वराशिनुक्तराशिं
नोएतितदाविलु– प्ताब्दः इत्युच्यते अन्येषु अतिनिंदितानि षिद्ध इत्यर्थः तदुक्तं व्यवहारोच्चये॥ अतिचारगतो
जीवस्तं राशिं नैति चेत्पुनः॥ लुप्तः संवत्सरो ज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु॥ यदा तु गोजांत्यकुंभेषु पूर्वराशेः सकाशा
त्स महातिचारेणातिनतदा या पूर्वराशिं चनैति लुप्तसंवत्सरदोषः॥ यदा हृगुरुः॥ मेषे वृषे ऊषे कुंभेयय तीचा
रेणगुरुः॥ तत्र काललोपः स्यादित्याहृन्नगवां यमः॥ काललोपः कालदोषापदितु दशौ काहशावामासान्म
त्का यस्मिन्कस्मिंश्चिन्नराव तिचारेण गुरुः॥ समायाति पूर्वराशिं च न गच्छति तदा लुप्तसंवत्सर एव नास्ति॥

मु०ही० तद्राहुस्च्यवनः॥ मासार्द्धे द्वौ काहशा वा प्रयुज्य राशेर्यद्रा राशिमुपैति जीवः॥ लुप्तेन पूर्वं च पुनस्तथापि न लुप्तसंव
५६ त्सरमाहुरार्याः॥ अथ पूर्वराशिस्थे देशभेदेन परिहारमुक्तं दानीं देशभेदेन परिहारमुक्तं दानीं देशभेदेन परिहारि
मालुप्तलुप्तसंवत्सरो रेव्यावानर्मदासुरनिम्नगायाः गंगात्तयोर्तयोरंतरे मध्येनिषिद्धः॥ उक्तं च लुप्ताह्वदोषाम
ध्ये त्रिमितेन सोमोद्भवायाः॥ सुरनिम्नगायाः केषु विंध्यात्रिषु लुप्तसंवत्सरदोषातिरपयोस्तित्युक्तं॥ सारसागरे
॥ अतिचारगते जीवे धनुःकर्कटमीनगे। लुप्तसंवत्सरो ज्ञेयो विवर्ज्यः सर्वकर्मसु॥ अन्ये वादिविहादिकं नि
षेधकं समसप्तकाख्यं दोषांतरमप्युक्तं। यदाह नारदः॥ समदृष्टिगुरोर्युक्तस्तन्मासे तु प्रयत्नतः विवाहान रा०म०
म॥ हातारउहरेरपियिहाजावसितेनोच्चकेपरस्परतिरिक्तितौ। सप्तमस्योतदा दोषोमूढत्वादतिस्थिते। वसि ५६
ष्ठोपिसमसप्तकये। जीवः शुक्रयोश्च परस्परं तदा महासमो दोषः शुभकार्यविनाशनः॥ ५१॥ अथ पत्रहगां
होरां वृहस्पतिसाचवाग्भटस्समुपजात्साह॥ पादोनरेखापरपूर्वयोजनोपलेर्युतो नास्तियदो दिनार्धतः॥ उ

नाधिकास्तद्विवरोद्भवैः पलैरर्कध्नैतष्याधोदितघ्नप्रवेशाने॥५२॥ रेखाह्व मध्यरेखाः पुरी राक्षसां देवकन्याधिकांतासि
तः पर्वतः पर्यली वत्सगुल्मं पुरी चोज्जयिन्याकया गर्गराटं कुरुक्षेत्रमेरून्नवो मध्यरेखाइति भास्करेणोक्तः॥उ
प स्थलङ्काणां वैतत्लंकात आरम्य सुमेरपर्यंतय हंसस्थ चैतद्वोवर्त्तिनोये देशास्ते मध्येरखा उच्यंते तेनउ
क्तं तेनैव यस्य कोज्जयिनीपुरोपरि कुरुक्षेत्रादिदेशान्स्पृशत्सूत्रं मेरुगतं बुधैर्निगदितो सा मध्यरेखा भु
वा इति यस्मिन्देशे वारप्रवृत्ताक्षिकीर्तिता स देशो रेखातः प्राक् पश्चाद्वा यावंति योजनानि भवंति तानि स्व
चतुर्थांशोनानि कृत्वा बाहुः पलैः स्तियमः पंचदश्योयुतोनाः कार्याः॥ यदि मध्यरेखातः तः प्रत्यग्योजना
नि तदा युता युता। यदा तु प्राग्योजनानि तदा हीनाः कार्या इत्यर्थः॥ अथ यद्दिने वारप्रवृत्तिरिष्टस्वरपलयुतहृ
ता नाडिकाः॥ पंचत्वं गंधुइलमयति शार्धे याम्यगोले विलोममिति भास्करोक्तरीत्यादिनार्धसाध्यं तस्माद्दिना
र्धात्संस्कारविशिष्टाः। पंचदशात्तु नाधिकाश्चेद्भवंति तदा तद्विवरोद्भवैः पलैर्दिनार्धस्य संस्कारविशिष्टपंच

मु० टी०
५१

शानांतांचयद्विवरमंतरंतत्संबंधेनोप्येरुत्पन्नैर्देसोः ऊर्ध्वंतथाधोदितयस्याधारस्यप्रवेशनंवारप्रवृत्तिस्या
त्॥यदिदिनाद्यसंस्कारविशिष्टाःपंचदशघटिकाःस्युस्तदासूर्योदयादूर्ध्वंवारप्रवेशनेयदल्पाधिकास्तदा
सूर्योदयात्प्राक्वारप्रवृत्तिरित्यर्थः॥यथा॥वाराणसीप्राक्मध्यरेखास्थितिधान्कुरुक्षेत्रात्रिंशद्योजना
नि॥द३॥पादोनानि॥४७२५॥प्राग्योजनत्वाद्देशे॥४७॥पलै॥२५॥रूनाःपंचदशजाताः॥१४९३॥दिनार्धं
१४॥२॥अस्मान्न्यूनाइतिविवरं॥४२५॥सूर्योदयादूर्ध्ववारप्रवृत्तिः॥अथयमयोर्विष्टयकृतालाघवायोप
निबद्धः॥राजमार्गस्तुवसिष्ठसंहितायां॥प्रभाकरस्योद्भूमानात्सुरेस्याद्वारप्रवृत्तिर्दर्शकंधरस्याद्वरा
र्द्धदेशांतरनाडिकाभिःऊर्ध्वंतथाधोयपरत्रतस्मात्॥श्रीपतिरपिसिरप्रवरार्द्धदेशांतरयोर्वियोगोयोग्य
पानीयपलैश्चसमकः॥सूर्योदयोद्धूर्ध्वमाणेधनेधोवारप्रवृत्तिंमुनयोवदंति॥तत्रवरमुत्तरदक्षिणगो
लवशाद्दणंनंतत्रयोगेयुतिःस्यात्॥त्रयमयोस्वयोर्बाधनर्णयोरंतमेवयोगइत्युक्तेः॥स्वदृणयोर्देशांत

राम०
५१

स्वयोगे रूर्ध्वंवारप्रवृत्तिः धनयोर्योगः ॥ सूर्यो दया द्वधः यनर्णयौ योतरं कार्यं तद्वदृणं धनं वत तदासूर्योद
या रूर्ध्वमधश्च वारप्रवृत्तिः ॥ ग्रंथग्रंथातु चरसंस्कारोमध्याकृस्पतद्विशिष्टत्वात्र कृतः ॥ देशांतरसंस्कारोव
शिष्यते सत्वं कादिनार्द्धे पंचदशघटीमिते कार्यस्तया कृते सति यदुभयोरंतरं तावत्सूर्योदूर्ध्वं अधश्च वा
वारप्रवृत्तिः ॥ ५२ ॥ अथवारप्रवृत्तिप्रयोते कार्यस्तया कृते सति यदुभयोरंतरं तावत्सूर्योदूर्ध्वं अधश्च वार
प्रवृत्तिः ॥ ५२ ॥ अथवारप्रवृत्तिप्रयोनपुरःसरं होरामनुष्टुभाह ॥ वारादेर्घटिकाः द्विघ्नास्त्रुष्टशावर्जिताः ॥
सैकास्तष्टा नगैः कालहोराःस्युः दिनपाक्रमात् ॥ ५३ ॥ वारप्रवृत्तिप्रकारेण यस्मिन्दिने वारप्रवृत्तिर्जाता
ततइष्टघटीद्विगुणाः कार्याः स्ततो नगैः सप्तभिस्तष्टा नष्ठा अवशिष्टाः कालहोराःस्युः ॥ सदिनपाद्वाराक्र
माद्गणनीयाः ॥ यथा रविवारे इष्टघटिका ४ द्विगुणाः ॥ १२ ॥ एषा पञ्चशरवर्जिता १० सैकाः ११ नगै
स्तष्टाः शेषं ॥ ४ ॥ रविवारे क्रमगणनया चतुर्थो बुधस्तहोरा अत्र वासना तत्र वसिष्ठः ॥ वारप्रवृत्तौर्गदितानि

मु॰ टी॰
५९

वेशादिने शात्कालाख्य होरापतयः क्रमेणसार्धेन नाडीद्वितयेन शिष्टः षष्ठस्य षष्ठस्य पुनः स्यात्। तत्रस्फु
ते अहोरात्रे चतुर्विंशतिः कालहोरा भवंति अत्रानुपातः। यदि घटिकानां षष्ट्या ३ चतुर्विंशतिहोरा।। रघल
भैस्मंते तदा एक या या किमिति।। अर्के केन गुणने विंशो वषाभावा चतुर्विंशतेः। छेदः षष्टिर्जातः उभयोर्व
दृशाप वर्तेऽ इष्टघटिकाः द्विगुणाः पंचभक्ताः कालहोरास्युरिति। तथा चोक्तं रत्नमालायां वारप्रवृत्तेर्घटिका
ः द्विगुणाः पंचभक्ताः कालहोरास्युरिति। तथा चोक्तं रत्नमालायां वारप्रवृत्तेर्घटिकाः द्विनिघ्नाइति एक
योगे षड्जातः। एवं रविवारे क्रमेणानयाद्वितीयाशुक्रस्य कालहोराप्रवृत्तिः। अतउक्तं सेकाइति भक्त राम॰
तेपि सूर्यात्षष्ठः शुक्रस्तस्यैव होराहइयं च शुक्रहोरापंचघटीपर्यंतस्मात् इष्टघटिकाः द्विगुणाः अत्र पंच ५९
ः अधिकमनुचितमितिद्वितीस्यापयित्वा पंचभक्ता बसिष्ट त्रयेणेनाः पंचजाताः अतउक्तं। स्वाद्गतहवेशाव
र्जिताकृति एकयोषड्र एवं सति पुनःसैव होरा। एवामिः कालहोरात्रयनं भुक्तं वाराणां सप्तसंख्यात्वात्तदा इयत्ता॰

धिक्यमनुचितमिति तिगोः स्पष्टाइत्युक्तं क्रमगणनायां त्वियंयुक्तिः द्वयोर्होरास्वामिनोरंतरं पंचसंख्यं भवति एक योगस्तु व
र्तमानकालहोराज्ञानार्थमतो षष्ठीक्रमगणनया न वद्धि विवक्षिता सैव होरा न भवति विवाहवृंदावनेतु उद्वयस्तरस्योक्ताः
कालहोराः यथा तत्कालार्कन्यूनलग्नांशापिंडो भक्तः पंचघ्नौ राशिनिर्मुक्त होराः भास्वच्छुक्रज्ञेंदुसौरेज्यभौमाः संख्याः प
येत्वारतः स्तेतदीशाः अनयोर्विषयविभागो वसिष्ठसंहितायां वारप्रवृत्तिज्ञानं क्षणवारार्थे बाहस्पतिः अन्यत्का
र्येषु दिक्शूलादिषु तिथिवारप्रयुक्तेषु नक्षत्रवारप्रयुक्तेषु वा योगेषु सुयोगेषु च सूर्योदयादेव वाराद्याद्यः ॥ ५३ ॥ अ
पकालहोराप्रयोजनमन्यत्र शालित्याह । वारेप्रोक्तं वा लहोरासुतस्याधिपस्य प्रोक्तं स्वादिति तिथ्यर्थे शाकेस्या । कुर्यादिक्शू
लादिविंत्यं क्षणेषु नैवोह्यं घ्नः पारिघश्चापि दंडः ॥ ५४ ॥ यत्कर्म यस्मिंवारे प्रोक्तं स्वामितिथ्यं शाकेस्य तद्दिनस्य सदोष
त्वादत्यावश्यक कृत्ये तत्तस्य कालहोरायां कर्तव्यं यदाह नारदः ॥ यस्य खेटस्य यत्कर्म वारे प्रोक्तं विधीयते । ग्रहस्य
तद्वारे पितस्य तत्कर्म सर्वदा । अत्र कोपि वित् ॥ यस्य वारे कर्म प्रोक्तं तस्य बलितो नावा वारोस्तर्यश्चं ज्ञोवावे हिष्टेस्तत दृांतं

मु॰ टी॰ कर्मकार्यमित्याहुः॥ उक्तं। वयस्यग्रहदिते कर्मयत्किं विहितं विधीयाते। तस्यां ज्ञासंस्थितेस्तर्येवं इवातद्विधीयतइति
५९ केश्चित्प्रत्येकं होराफलान्युक्तानि नातु होरामतिं कुर्याच्चंद्रहोरा। स्थिरासनं। का॰ बंधं भौमहोरा बुधहोरा च पुत्रदा।
वस्त्रालंकारदा ह्रीजिवराहोम्शुक्रे विवाहदा॥ जडत्वं शनिहोरायां सप्तहोराफलंत्विदं प्रश्नकालेयदा होरा तद्दातत्फ
लमाप्नुयात्। उदयादारभ्य होरासनयनं प्रयोजनं तु पाद्दं स्ववर्षे वद्दले स्वमासे दिते स्वकीये चरणेन रूपं स्वहोरा
स्थितिकालवीर्यमुक्तं हि होरानिपुणैः पुराणैरिति॥ युक्तं चैतत्। वर्षेशादीनामुदयादितः साम्यना॥ प्रवृत्तोक्तारेण
आप्नुदयादेवगणनीयाः॥ अथ प्रसंगात्तत्तिप्रयुक्तानां कर्मणामननुष्ठाने प्राप्ते अपवादमाह। धिष्ण्ये इति यस्मि राम॰
न्धिष्ण्ये नक्षत्रे यत्कर्म वस्त्रपरिधानादिकमुक्तं तन्नसत्या वृश्चपकत्वे अस्य धिष्ण्यस्य स्वामितिथ्यं शाके स्वामिमु ५९
हूर्ते कुर्यात्। उक्तं च तारदेनारदेनयस्मीन्नक्षत्रेतु यत्कर्मतिस्थिलंकथितंच यत्। तद्दैवत्ये तन्मूहूर्ते कार्यं यात्रा
दिकं तथेति॥ मुहूर्तस्वामीनो विवाहप्रकरणे वक्ष्यति॥ अथात्रापि स्वामी तिथ्यं शाके स्वामिन्मुहूर्ते कर्यान्

॥ उक्तं च नारदेन इदमवरूपं विचारणीयं। एवं पारिघो दंडः स्थलेषु नैवोलंघ्यः यदाह वसिष्ठः। यत्कर्मकथितम
ज्ञेयस्मिंस्तत्कार्मत स्थले कार्यं दिक्शूलादिकमखिलं पारिघादंडो दिविज्ञेयमवरूपविचारणीयं दिक्शूला-
दिकं तु यात्राप्रकरणे वक्ष्यति॥ ५४॥ अथ कार्यमात्रनिषिधान्मन्वादीन्शार्दूलविक्रीडितेनाह। मन्वाद्याश्चि
तिथी मधौ तिथिरवेऊर्जे शुचौ दिक्तिथी ज्येष्ठेंत्ये बतिथिः सितेषेनवतपस्यश्वाः सहस्ये शिवाः॥ नाडेऽग्निश्च सितेत्व
माष्टनभसः कृष्णेयुगाद्याः सितेगौत्री वा हूलधयोर्मवनदर्शौ नाडस्यमाघासि॥ ते॥ ५५॥ एते चतुर्दशमन्वाद्याः ज्ञे-
याः सितेइति। वक्ष्यमाणांपक्षमतुकृष्णचैत्रादिमासेष्वपि संबध्यते। मधौ चमासे सिते शुक्लपक्षे त्रितीयान्तीयापू-
र्णिने उर्जे कार्तिके शुक्लपक्षे तिथिपूर्णिमा द्वादश्यांशुचावाषाढमासे शुक्लपक्षे दिक्तिथिर्दशमे पूर्णिमा॥ ज्येष्ठेंत्ये
न्त्ये फाल्गुने च फाल्गुने चतिथिरयं पूर्णिमा द्वादश्यांशुविश्वेऽश्वाश्विने शुक्लपक्षे नवमी तपसि माघमासे शुक्ले-
पक्षे सप्तम्याः सप्तमी सहस्ये पौषे शुक्लपक्षे त्रिवारएकादशी नाडपदमासे शुक्लपक्षे अग्निस्तृतीया नभसः। श्रावणस्य कृ-

 द्वेकृष्णपक्षेअमावास्याअष्टम्यष्टमीअत्राष्टमी।तदनंतरगामिनीअमावास्याचगृह्यते॥तत्राहनारदवादस्यू
 र्जेशुक्लपक्षेनवम्याश्वियुजेसिते॥चैत्रेभाद्रपदेचैवतृतीयाशुक्लसंज्ञिता॥एकादशीसितापौषेह्याषाढेदश
मीसिता॥माघेचसप्तमीशुक्लानभस्येप्यसिताष्टमी॥श्रा॥वणेमास्यमावास्याफाल्गुनेमास्यपूर्णिमा॥आषाढेकार्त्ति
केमासेचैत्रेज्येष्ठस्यपूर्णिमा।मन्वादयःस्तातश्राद्धेष्वानंत्यपुण्यदाः।मत्स्यपुराणेपि॥अश्वयुक्छुक्लनवमी
कार्त्तिकेद्वादशीतथा॥तृतीयाचैत्रमासस्यतथाभाद्रपदस्यच।श्रावणस्यामावास्यापौषस्यैकादशीत
थाआषाढस्यापिदशमीमाघमासस्यसप्तमी।श्रावणस्याष्टमीकृष्णाआषाढस्यापिपूर्णिमा।कार्त्तिकेफा
ल्गुनेचैत्रेज्येष्ठेपंचदशीसितामन्वंतरादयस्त्वेतेदत्तस्याक्षयकारकः॥अत्रनारदवाक्यंनभस्येप्यसिताष्टमीति
तत्कृष्णादिमासाभिप्रायेणमत्स्यपुराणवचनंतुश्रावणस्याष्टमीकृष्णेतितच्छुक्लादिमासाभिप्रायेण
जन्माष्टम्यनंतरगामिनीगृह्यते॥अथयुगादयः।युगादयश्चत्वारस्तेप्यंतेवाहुल्या॥कार्त्तिकःमाधौवैशाखः

गोश्विनवमीत्तृतीयेयथासंख्यंज्ञेयोसितेशुक्लपक्षेकार्त्तिकेशुक्लपक्षेनवमीवैशाखेशुक्लपक्षेतृतीयामा
नाह्माघासितेयथासंख्यंमद्वनदृशौनाभ्द्रपदकृष्णपक्षेपैत्रयोदशीमाघकृष्णामावास्या॥एतेयुगाद्यश्चत्वार
॥यदाहनारदः॥कार्त्तिकेशुक्लनवमीचादीकृतयुगस्यसात्रेतादिर्माधवेशुक्लातृतीयापुण्यसंमिताकृष्णापं
चदशीमाघेद्वापरादिरुदीरिता॥कल्पादिस्यात्कृष्णपक्षेननभस्येचत्रयोदशी॥शुक्लादिमान्निप्रायेणाश्वाक्
पक्षेत्रयोदशीप्रसिद्धशिवरात्र्यनंतरंनाविस्मावास्याचगण्यतेउशाना॥श्रयतेविषुवैश्चैवशयनेबोधनेहरेः॥
अनध्यायंप्रकुर्वीतमत्वायुगादिषुयाज्ञवल्क्यस्त्वष्टत्रिंशसात्कालिकाननतध्यायानाहस्यसंध्यागर्जित
निर्घातभूकंपोल्कातिपावने॥समाप्यवेदंद्युनिशंनारण्यकमधीत्यंचपंचदश्यांचतुर्दश्यांअष्टम्याराहुसू
तकेऋतुसंधिषुभुक्त्वाचश्राद्धिकंप्रतिगृह्यच॥पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैः॥कृतेंतरेत्वहोरा
त्रंशक्रपातेतथोछ्रये॥श्वक्रोष्टुगर्दभोलूकसामबाणार्तनिस्वने॥अमेध्यशवशूद्रांत्यश्मशानपतित

तिकेदिग्शेषुवावात्मनिचविद्युत्स्तनितसंभवे॥ नुस्काङ्कायाग्निरंभोत्निः अर्धरात्रेतिमारुतो पांशुव
र्षेदिशांदाहेसंध्यानिर्हारनीतिषुधातवः पूतिगंधेच॥ शिष्टेवगरुमागते॥ खरोष्ट्रयानिहस्त्यश्व
नौदृष्टेरिणिरोहिणो। अष्टत्रिंशादनध्यायाञ्चेतास्तात्कालिकान्जगुः॥ अन्यच्च। अर्द्धंप्रेतेष्वनध्या
यश्चिष्यर्त्विक्गुरुबंधुषु। उपाकर्मणिचोत्सर्गेस्वशाखाश्रोत्रियेमृते॥ रावमादयोन्येप्यनध्या
याधर्मशास्त्रोक्ता अनुसंधेयाः तेचव्रतबंधेविधारंभेव्रतबंधेविघारंभेव्रतविसर्गादौनित्याध्यय
नेचयथायोग्यंवर्ज्जनीयाः॥ सोपपदीननध्यायानवेष्यकृतबंधकंप्रकरणेवक्ष्यहीतिशिवं॥ अ
यशुभाशुभप्रकरणंग्रंथेनोपसंहरति॥ इतिश्रीदेवज्ञानंतसुतदैवज्ञरामज्योतिर्विद्विरचितेमुहूर्त
चिंतेमुणौशुभाशुभप्रकरणंसमाप्तं इतिहेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमाप्तिश्चित्यमरः श्रीशारदेवा
कालेकारेशुभंसिषियोगादि अशुभंसिंहस्थादिनयोः प्रकरणनिरूपणं॥ अन्यत्स्पष्टं॥ ज्योतिर्वि

द्वरनीलकंठविदुषः श्रीचंद्रिकायास्तथा पुत्रेणाहिगवीप्रसारितधियामौमुहूर्तचिंतामणिः ॥गोविंदे
नविनिर्मितेन पनिर्णो पीयूषधाराभिधेमाख्याने शुभाशुभप्रकरणं पूर्णत्वमभ्यागमत् ॥१॥ ॥इतिश्री
विद्वत्दैवतमुकुटालंकारनीलकंठज्योतिर्वित्सुतगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायां मुहूर्तचिंतामणिटीकायां
पीयूषधाराभिधायां शुभाशुभप्रकरणं समाप्तिमगमत् ॥ ॥ ॥शुभं भवतु॥ ॥छ॥ ॥छ ॥

॥छ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ

॥छ॥

॥छ॥

छ

मु०टी०
हरि

श्रीगणेशायनमः

हरि

मु. टी.

१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ नक्षत्रप्रकरणं लिख्यते ॥ ॐ श्रीवाणीतनयमथांघ्रिद्वयमीशं नत्वा श्रीगुरुप
दभक्तिलब्धविद्यः गोविंदो विबुधवरमहर्षिंगीतां नक्षत्रप्रकरणटिप्पणींत ॥ अथ नक्षत्रप्रकरणं नोति
व्याख्यायते तत्रादौ नक्षत्राणां सिद्धत्वाद्देववक्तव्यता यासि तत्स्वामीन एव शार्दूलविक्रीडितेना
ह ॥ नासत्यांतकवह्निधातृशशभृद्रुद्रादितीज्योरगाः पित्र्योर्यमरवित्वष्टाशुगश्चक्रनात शक्र गी
श्री खलु मित्रशक्रनिर्ऋतिह्नीराणि विश्वविधिगोविंदवसुतोयपाजचरणाहिर्बुध्नपुषाभिधाः ॥ ११ ॥
एते क्रमाद्दस्रेशानक्षत्रधीशा ज्ञेयाः यथा अश्विन्या नासत्यावश्विनीकुमारौ भरण्या अंतको यमः कृत्ति
काया वह्निः रोहिण्याः धाता ब्रह्मा मृगस्य शशी चंद्रः आर्द्रायाः रुद्रो महादेवः पुनर्वसोरदितिर्देवमाता रामः
पुष्यस्य ज्योष्ट्र बृहस्पतिः आश्लेषायाः उरगाः सर्पाः मघायाः पितरो पूर्वाफाल्गुण्याः उत्तराफाल्गुण्या अ १
र्यमा सूर्यविशेषः हस्तस्य रविः सूर्यः चित्रायास्त्वष्टा विश्वकर्मा स्वात्या आश्विगो वायुः विशाखायाः शक्रा

भगः

रूप

श्री अत्र समुदितयोर्देवतात्वं अनुराधायां मित्रः सूर्यविशेषः ज्येष्ठायां शक्र इंद्रः मूले निर्ऋतिः राक्षसः पूर्वाषा
ढायां क्षीरसमुद्रकं उत्तराषाढा विश्वेदेवाः अभिजितो विधिः श्रवणस्य गोविंदो विष्णुः धनिष्ठाया वसवोष्टौ देव
नी ताविशेषाः शततारकायास्तोयपो वरुणः पूर्वभाद्रपदाया अजचरणः रुद्रविशेषः उत्तराभाद्रपदायाः अ
हिर्बुध्नः रुद्रविशेषः रेवत्यां पूषा सूर्यविशेषः यथाह नारदः नक्षत्रेशाः क्रमाद्दस्रयमवह्निपितामहाः चंद्रे
शादितिजीवाहिपितरो भगसंज्ञिताः अर्यमा कीर्तिताः प्रयोजनं तु तिथिप्रकरणे प्रोक्तमस्माभिः अत्र व
६ सवैरिति बहुवचनांतत्वाद्द्रुत्ता वेमे व्यासज्येष्ठद्विदेवतात्वं प्रतीयते धनिष्ठनक्षत्रं वसवो देवतेति श्रु
त्युक्ते श्रवण वंसति केचिद्दीपिकाकारादयो बहुत्वमविवक्षितमिति मत्वा वसुराष्ट्रं चेंद्रव्यवाचकं मत्वा स्व
धनविष्णुं द्रव्यमित्यादिराष्ट्रं धनिष्ठानक्षत्रवाचकं मन्यंते ते विद्योक्तयो वेदितव्याः अथ प्रसंगान्नक्षत्रैकं न
क्षत्रकृत्यानि निर्णयकृदनुक्तानि अप्युच्यंते तान्याह नारदः वस्त्रोपनयनक्षौरसीमंतानरणक्रीयास्थापना

ग्र

मु॰ द्वी॰

२ नयानस्त्रीकृषीविग्राहये यस्मिन्नैवापीकूपतडागादिविषयास्त्रोमेदारुणाःविलप्रवेशगणितनिक्षेपायाम्यन्नेश्रु
ताःसंधिविविग्रहवैराणिरसाघाःशर्वन्नेश्रुताःप्रतिष्ठायानसमंतव्रतबंधवेशानंकरयग्रहंदिनाकर्मदेवेज्यन्ने
श्रुतंअन्नंतंव्यसनंपूतंधातुर्वादोषधोवरूविवादहसर्वाणि पुंकर्मकक्षजन्नेसूनककुजःसर्वःकृषिवाणि
ज्यगोधान्यरणोपकरणादिकंविवाहन्नत्यगीताद्यंनिखिलंकर्मपेतन्नेविवादविषरास्त्राग्निदारुणेग्राह
वादिकंसर्वात्रयेस्विलंकर्मकर्तव्यंमांसविक्रयःप्रतिष्ठोद्वाहसीमंतान्निषेकव्रतबंधनंप्रवेशस्थापनाश्च
नवास्तुकर्मोत्तरात्रियेप्रतिष्ठोद्वाहसीमंतनूषणंविवाहाश्चन्नकृप्यादिक्षौरकर्मयत्प्रवेश--पनोद्वाहः
व्रतबंधाष्टमंगलंवस्त्रनूषणावास्तश्चमैत्रेन्नेसंधिविग्रहंकरोग्रशास्त्रवाणिज्यंगोमहिष्यंबुकर्मवंदन्नेतत्य राम॰
वादित्रशिल्पसंधिविग्रहेलेखनंविवाहकृषिवाणिज्यदारुणाहवन्नेषजांविस्तृतिन्नेनृत्यशिल्पसंधिविग्र २
हलेखनंपूर्वोषाढोत्तराषाढयोःकृत्यमुक्तंप्रतिष्ठाक्षौरत्यीमंतयानोषधेपुरारामसमहारत्नाविभूसुन्नेपदवंनं

उत्तरात्रयरोहिण्योभास्करश्च ध्रुवंस्थिरं॥तत्रस्थिरंबीजगेहशांत्यारामादिसिद्धये॥२

येवस्त्रोपनयनाद्यौरप्रविष्टायानन्नूषणंचसुतेवास्तुससीमंतप्रवेशणंविस्त्रविनूषणंप्रवसस्थापनद्यौरमौजीवबंध
नत्नेषजंत्रश्चारोहणसीमंतवास्तुकर्मजलेशानेपूर्वानाड्पदद्व उत्तरानाड्पदयोः कृत्समुक्तं पूर्वेत्रिवाहव्रतव
धाश्वप्रतिष्ठापानन्नूषणंप्रशावस्त्रसीमंतद्यौरनैषजंमंत्यपत्तेश्रघ ध्रुवगणंतत्कृत्यंवानुष्टुता हत्ते उत्तराउत्त
राफाल्गुणपुत्तराषाडोत्तरानाड्पदाश्विस्त्रस्ताराःरोहिणीचए तानिनक्षत्राणि ध्रुवसंज्ञानि स्थिरसंज्ञा
नि चेति संज्ञाद्वयंरवमुहे रात्रापि प्यारव्येयंतत्र ध्रुवनक्षत्रेषु स्थिरंकर्मकार्यंतद्याबीजवपनौदिगेहंश
त्यगहे शांतिविनायकशांत्यादिः आरामोनगरोमानगरोपकंउवर्तिवने आदिशब्दान्मृदुनक्षत्रोक्तमपिक
र्मसिध्येत्नवतिवृत्तिकुक्तंवसिष्टेनस्थिरसंज्ञमन्वतुष्टयंमैत्रं...स्य हस्तमुत्तरात्रितयंनरपतिपत्तनसद्मप्र
वेशावीजादिसिध्यतेतत्रमृदुवृंदे कथितान्यपि स्थिरवृंदे तानि कार्याणि अथसंज्ञद्वयेप्रमाणमुच्यंते ध्रु
वमचलंक्षिप्रलघुचरंचलं चैषमेत्रसृदुसंज्ञे साधारणमिश्रमध्यंक्रूरोग्रतीक्ष्णदारुणंतुल्यमिति वसिष्टोक्तेः
एवंनास्करोरविरपिस्थिरःयदाहवसिष्टःसूर्यःस्थिरःशीतकरश्चसस्ताधराजंग्रःशशिविज्ञोविमिश्रःदे

उ

मु. ची.
न. प्र.
३

वेंद्रपूज्योलघूरीड्शत्रुः पूज्योमृदुस्त्री हृग्गतनुश्चसोहिः अपिसामान्यवः स्थिरकृत्यंकार्यंमूलश्चोकोक्तं अन्य
दपिवारोक्तकर्मकार्यमस्निधानात्‌यदाहनारदः नृपाभिषेकमंगल्येसेवायानास्तुकर्मयत्‌ ओषधाहव
धात्वादिविधेयंतानुवासरे अथचरगणंतत्कृत्यं चातुरुदृश्य स्वादित्येश्रुनेत्रीणीचेंद्रश्चापिचलेच
रंतस्मिनाजादिकारोहोवादिकागमनादिकंस्वाती आदित्यपुनर्वसुश्रुतेः श्रवणमारस्यत्रीणिनक्षत्रा
णिश्रवणधनिष्ठागततारकास्ते मवाश्चचरसंज्ञाश्चचलसंज्ञाश्चतेज्ञेयः तस्मिंश्चरनक्षत्रेगजोहस्तीतद्
दयोश्चादयस्तेषामारोहोवाटिकास्थिरसंश्रामेयत्रगमनंयात्राआदिशब्दात्पुनक्षत्रोक्तमपिकर्म
सिध्यति - षः तदाहवसिष्ठः अदितिश्रुतितात्रितयंचरसंज्ञंपंचकंमरु[illegible]त्वंवाहनकर्मविभूषणंचर
कार्योंधानमैत्रासिध्यौतत्कांथितानोपिलघुष्टेहेचरसज्ञेतानिकार्याणिमणिमुक्ताफलहेमसद्जतत्रपुसी
सकर्माणि[illegible]रदत्तंखसुक्तांवुस्थानर हेसुस्त्री विभूषणंसुष्यगीतकृतुहीरकृषिकर्मदुवासरे अथोग्रग
णमनुष्टनाहपूर्वात्रवात्रयेयाम्यमयेउक्तं क्रूरंकुजस्तथातस्मिन्धाताग्निरणघातविषशस्त्रादिसिध्यतिपू

रामः ८
३

न

र्वात्रयंपूर्वाफाल्गुणीपूर्वाषाढापूर्वाभाद्रपदादारुणंनक्षत्रत्रयंयाम्यंभरणीमघाचतथाकुजोत्रोमश्चउग्रसंज्ञः
ज्यु क्रूरसंज्ञश्चतस्मिन्नुग्रेनक्षत्रेघातोहननंअग्निरग्निदाहःशाठ्यंखलत्वंविषंविषप्रदानंशस्त्रमारणादिआदि
६ शब्दाद्दम्भपिशिष्टंदुष्टंदारुणनक्षत्रोक्तंसिध्यतीतिशेषःएतेउक्तंचवसिष्ठेनपूर्वात्रितयंपैत्रत्तमुग्राख्यामिदं ६१
चपंचकंयाम्यंमारणेच्छेदनबंधनविषंदहनंपंचकेकार्यंयद्दारुणोक्तंतत्कर्मतत्वयोग्यंकार्यंनारदः
विषा ग्निबंधनस्तेयसंधिविग्रहमासवंधात्वाकरमवालस्त्रीकर्मतन्नृमिजवासरेअथमिजवासरेअथ
मिश्रगणमत्रुछुलाहविशाखाख्येयकेसौम्योमिश्रसाधारणःसत्तेतत्राग्निकार्यंमिश्रंचवृषोत्सर्गादिसिध्ये
विशाखाआग्नेयमत्रकृत्तिकासौम्योबुधश्चएतत्त्रयंमिश्रसंज्ञंसाधारणसंज्ञश्चतत्रमिश्रसंज्ञंपुनक्षत्रेषुअ
ग्निकार्यंअग्निहोत्रंमिश्रंनक्षत्रांतरोक्तंकर्मवृषोत्सर्गःकाम्यःआदिज्ञहृदुद्यमपिकसिमेसिध्येत्तवतितदा
हवसिष्ठःनक्षितत्रयेश्चसनसखंसेजाग्निनकंहिमिश्रसंज्ञदिनिखिलानिचसाधारणकार्याणिआणित
त्रकार्याणिनारदःनत्यशिल्पकलागीतलिपिनूरससंग्रहंविवाहंधान्यसंग्रहंकर्मसौम्यस्यवासरेअथवध्रु

लि

मु॰ दी॰
न॰ प्र॰
४

गणामनुष्टुभ्नाह हस्ताश्विपुष्याभिजितः क्षिप्रंच लघुगुरुस्तथा तस्मिन्पण्यरतिज्ञानभूषाशिल्पकलादिकं पूर्वो
र्धेस्यंच तस्मिन्लघुनक्षत्रे पण्ये विक्रेयं विक्रेपवस्तु रतिस्त्रीभोगः शिल्पज्ञानंशौर्दैः भूषान्नरणशिल्पवि त्स्या
त्रादिकलाश्चतुःषष्टिकलाः नृत्यादिकाः आदिशब्दग्रहणेन स्वर्णत्रोक्तमपि कार्यं यदाह वसिष्ठः सुरसचिवाश्विनीह
स्ताः स्ताराः स्युः क्षिप्रसंज्ञकास्तासु औषधं पण्यविभूषणशिल्पकल्याज्ञानकर्मसिद्धिः स्यात्स्वरधिष्ण्ये कथि
ताण्यपि कार्याण्यखिलानि लघुगणेनूनं नारदोपि क्षिप्रं स्त्यश्विपुष्यमित्याहस्तत्राभिजीवोक्तः दैवज्ञमनो
हरे अष्टिरोषण इत्युक्तापहिं तलघुक्षिप्रकरस्तिष्याभिजिद्दस्त्रदस्यत्तिरिति शूत्वौसं श्रीपतिना अश्विनी स्व
गुरुभमके दैवतसाभिजिदश्वध्वघुचतुष्टयंमतं मिति वसिष्ठादिमिरितिस्तुमत्स्यकंन हृतत्र ऊत्ते पुष्यमभिजित्रो
क्तः वारक्रत्येनाहः यज्ञपौष्टिकमांगल्यस्वर्णवस्त्रादिभूषणं दृढं गुल्मं लतापानकर्मद्वैवे ज्यवासरे अथ रामः
मृदुगणामनुष्टुभ्नाह मृगान्त्यचित्रामित्रं मृदुमैत्रं लघुस्तथा तत्र मृदुस्तथा तत्र गीतांबरक्रीडामित्रकार्यवि ४
भूषणंमङ्गः अंत्यरेवती चित्रा मित्रमनुराधा स्युः शुक्रः मृदुसंज्ञं चत तत्र गीतं अंबरं वस्त्रं क्रीडा । स्त्री यास

मगं स्पचित्रभित्रं सं

४ मूलेंद्राद्राहिभंसोरिस्तीक्ष्णंदारुणसंज्ञकं ।। त त्राभिचार

हःक्रीडामित्रस्नेहस्य कार्यंविभूषणांमंदिरगीतादिसिध्येतत्र नारदः। अन्येदिलेकारः एतस्ति ध्यतिय दाह-

वसिष्ठः मृदु ध्रुव चतुष्टयमंत्य त्वाष्ट्रायांसोम्यमित्रै हेसंगलवनितां भूषणमंदिरगीतादिसिध्येतत

गीता त्रनारदः।। नृत्यवादित्रं दिस्वर्णस्त्रीरत्नभूषणांभूषणेवा सवजोधान्यकर्मनार्गववासरे अघती हृगणमनु

धाह हुष्टौघातोग्रनेदः पशुदमादिकं मूलेंद्रंज्येष्ठा आर्द्रा अहितमश्चेषा सौरिः शनिश्चती हृगसंज्ञं दारुणसंत्र

ज्ञचत त्रती हृगानहते ३ निचारुः कार्मणोउग्रेन संकरं कृत्यं मारणादिनेदाः अंत्यं तं मित्रौयोः कलहोस्य

हनादिपशूनांहस्त्यादीनां दमः शिक्षा आदि ग्राह्यं बंधनादीनिय दाहवसिष्ठः दारुणनातिपुरंदं कोण र

पराबंबस्पे देवानि दारुणबंधनदहनमहरणकर्माणि सिद्धिमायांति हृनारदः। त्रपुसी सायसा

धाता श्माहेतुविष [illegible] सवासवान तौ स्थिरकमीखिलं वास्तुसग्रहं सौरिवासरे अघाधोमुखो धीमुखतिर्यङ्मु

खनहत्राणि इंवं प्राच्छं दसाहमूलादि मिश्रोग्रमघोमुखं नवेहू र्ध्वास्यमार्द्रेज्यहरित्रयं कृषंतियङ्मुखंमेत्र

करातिलादितिज्येष्ठाश्विनानीद ग्राहकृत्यने पुमस्तं मृत्यं अहिरश्लेषामिश्रंकृत्तिका विशाखे उग्रे पूर्वत्रयं

८त

मु. दी.
नं. प्र.
ध्रुवभ

ण्यधोमुखानि ये यानि ॥ आर्द्रा ज्य: पुष्यः हरिश्चयं श्रवणं धनिष्ठा शततारका ध्रुवं रोहिण्युत्तरात्र
यं चेन वभान्यूर्ध्वमुखानि ॥ मैत्रमनु
मघामरणपू: एतानि नव नक्षत्राणि राधाकरेहस्तः अनिलः स्वाति अदितिः पुनर्वसु ज्येष्ठा आश्विनी एतन्मे नक्षत्र
नवकं तिर्यङ्मुखं पार्श्वमुखे तत्र त्वापिताद्र्शामेव कृत्यं च कर्षण हलादिकं नवे तत्तडुकं गरुउपुरा
णो रेवती चाश्विनी चित्रा स्वाती हस्त पुनर्वसुः अनुराधा मृगे ज्येष्ठा एताः पार्श्वमुखाः स्मृताः हाजोष्ट्रा श्ववल्ली
वर्द्दमनं महिषस्य च बीजानां वपनं कुर्यो नागमनादिकं चक्र यंत्र रथादीनां प्रवाहनं पार्श्वमु
यानि कर्माणि कुर्याद्देषु च तान्यपि न तु सर्वेषामेव कर्मणां पार्थक्येन नक्षत्राणि धानादिष्टं पुनरुक्तं किम
र्थं उक्तमिति चैत्त्र विरोषनक्षत्र विहितानां कर्मणां पार्थक्येन कर्तव्यत्वे सति कतिपयदिनम
ध्ये मुहूर्तलब्धो ससा कर्माणि आकारं अधोमुखादिकं विदित्वा तत्तन्नक्षत्रेषु तानि कर्माणि कार्याणि यानि
सर्वेषां विशेषतोनुक्तान्येव बिलप्रवेशनिधिखननं चक्र यंत्र रथहलपरिखाभूतक्रीडा षगादेनागमना
दीनि तेषामेव नक्षत्रेषु कृति रुचितारा वमन्येषामयमसि यातातां कर्मणां तिर्यङ्मुखाधाकारज्ञानेन
तेषु नक्षत्रेषु कर्तव्यतो वित्यात् सामान्येन विशेषतावे नन्व सुदिनलब्धि कर्व्दे सु वहनं भवती तिन्याया

ननक्ष

नक्ष
नानादी
रामः
५

ष्ण्य नै प्रवालं

रत्नसुवर्णमेवस्यस्कालपहेतुर्धिष्ण्येप्रोक्तं स्वामिविधिष्ण्यंशाकेस्येववचनात्तन्मुहूर्त्तेकार्यमित्यलमियतात्रप्रथ[illegible]दंतसुशंख
सुवर्णवस्त्रपरिधानमुहूर्त्तेवसंतविलकयाहयोश्च ऋक्षवाश्विकरेपंचकवासवेज्यादित्येष्प्रिवालरद शंखसुवर्ण
वस्त्रंधार्यैविरिक्तशानिचंद्रकुजेक्षिरक्तंनोमेऋक्षवादितियुगेसुत्तगानद्ध्यात्रपो रेवतीऋक्षवाणिरोहिणीपुनरा ष्णं
स्तिस्रः अश्विनीकरपंचकंहस्तचित्रास्वातिविशाखानुराधाः वासवंधनिष्ठाईज्यः पुष्यः आदित्यंपु
नर्वसुः त्र्युंसमाहारद्वंद्वः तत्रप्रवालंविधृसंपवलेइतिमहाराष्ट्रभाषयामुंगाइतिकान्यकुब्जाः रद्दः हस्तिदंताः
अथविवाहादिशंखः सेस्वलवंसुवर्णंवस्त्रेपेतरएतानिवस्तूनिधार्याणितानिविक्तोतीध्विंशानिचंद्रनोमरहिते
नै किदिनेधार्याणियदाहश्रीपतिः। रोहिणीषुकरपंचकेषीनेस्तुहरेयिचपुनर्वसुद्वयेरेवतीषुवसुदेवतेवन्नेन
म्बवस्त्रपरिधानमिष्यंप्रवालादीनांतुविशेषस्तेनैवोक्तः करादिपंचकेश्विनेसयोध्येवोसत्रंधतिस्त्रशंखकांच
नप्रवालरक्तवाससीवारानप्याहसरावजीर्णरवोसततमंबुनिराद्दिनिंदोनोमेषुचेबुधदिनेचकेवीताय॥ज्ञा १९
तायमंत्रिणारगोप्रियसंगमायैंदिमलामचनवांबरधारणंस्यात् अतः परिस्प्रोक्तं स्वामितिधिष्ण्यशाकेस्येवच

मं धिष्ण्य सनै

मु॰ टी॰
न॰ प्र॰
६

च्चान्मुहूर्तेकार्यमित्यलमियता। अथ बालदंतसशंखसुवस्त्रपरिधानमुहूर्तं वसंततिलकयाह पौष्णध्रु
वाश्विकरपंचकवासवेज्यादित्येप्रवालरदशंखसुवर्णवस्त्रंधार्यंविरिक्तशनिचंद्रकुजेह्नि कैश्चिन्मतेध्रुवादि
तिसुगेसुनगानदध्यात् पौष्णंरेवती ध्रुवाणि रोहिण्युत्तरास्तिस्रः अश्विनी करपंचकं हस्तचित्रास्वातीवि
शाखानुराधा धाराश्रुताषेधाः वासवं धनिष्ठा ईज्यः पुष्यः आदित्यं पुनर्वसुः अयं समाहारद्वंद्वः तत्र प्रवालं विद्रुमं
पयवलेइतिमहाराष्ट्रभाषयाप्रसिद्धइतिकान्यकुब्जाः रदः हस्तिदंताः अर्थाद्बलयादि शंखः शंखवलयं सुव
र्णंवस्त्रंपतंएतानिवस्तूनिधार्याणितानिरिक्तातिथिशनिचंद्रभौमरहितेह्निविनेधार्याणि यद्वाह श्रीपति
:। रोहिणीषुकरपंचकेश्विनेत्युत्तरेपित्पुनर्वसुद्वयेरेवतीषुवसुदैवतेवनेनव्यवस्त्रपरिधानमिष्यते
प्रवालादीनांतुविशेषस्तेनैवोक्तः करादिपंचके। श्विनेत्सपौष्णवासवेस्मृताः धृतिश्चशंखकांचनप्रवालर रामः॥
क्तवाससांवारानप्याहसएव॥ जीर्णंरवौसततमंबुनिराद्रमिंदौ भौमेशुचेबुधदिनेचनवेदुतायज्ञानाय। य ६
त्रिणिन्योप्रियसंगमायमंदेमलायभवनंबरधारणंस्यात्॥ अतः परिशेषात्सूर्यभौमशनयोनिषिद्धाः॥

अथरक्तं कौसुंभादिरंगेनारक्तवस्त्रंनोमेधार्यमांजिष्टकौसुंभकरायंगयोश्चमहीसुतः कांचनभूषणेबुइ
तितेनैवोक्तत्वात्तनासत्यपौष्णवसुनैर्ऋतकरपंचकेनमार्तंडसौम्यगुरुदानवमंत्रिवारैः मुक्तासुवर्णमणि
द्रुमशंखदंतरक्तांबराणिविधृतानिभवंतिसिद्ध्यैइतिदैवज्ञवल्लभोक्तेश्च अथस्त्रीणांविशेषः ध्रुवादि
तियुगेउत्तरात्रयरोहिणीपुनर्वसुपुष्येषुसुभगासुभर्तृकास्त्रीरत्नादिकंनवंदध्यात्उक्तंचदीपिकायां
पुष्ये हस्ते समयेसुभगे ध्रुववासुरम्बायादित्तौश्रेंगनातोरत्नविनयान्नवामणींशंखोर्जेदंतौतथाकृत्वितुरातताराननं
ऽह्नोत्रेस्त्रीणांस्नातमपिनिषिधंउक्तंचरोहिणीगुरुपुनर्वस्तूत्तरायाविवसितववस्त्रभूषणंस्नानयोषिद्धवलंव
तेपतिस्नानमात्ररतिवारुणेपियाचंडेश्वरःस्नानंकुर्वंतियानार्यश्चेदेज्ञातत्रिषात्वितेससजन्मनवेदंध्या
विधवादुर्भगांनशंसमाद्राक्ष्छतसेस्नानेनारीतांयदिजायतेपूजयेत्स्वामितंतत्रआत्मनाबुधनेनच इतिवि
शेषोराजमार्तंडे अस्तंगतेज्यसुतेचवित्सौजन्माघचापऋषगेदिनयेनदृष्यौसुरक्तेउमानुदिवसेशा तू
कवर्जितेचशंखवररूपपट्टकंयुवनिःकर्पविरुदिनपःसूर्यःरक्तंसौमः अथवस्त्रस्यनवधाविभक्तस्यद

ज्यो ४

मु. टी.
ने. प्र.
७

ण्यादिष्टेष्वेषु शुभाशुभफलं ज्ञेयं दुर्ले विक्लिडिते नाद्रवस्त्राणां नवभागकेषु चतुर्षु कोणेषु अमरा राक्षसा मध्यं अंशा
गतानराः तु सदृशे पाशे च मध्यांशयोः दग्धे वा स्फोटिते वरेन वतरे पंकादिलिप्ते न सदृशेनोशे नृसुरांशयोः शु
भम सत्सर्वांशके प्रांततः वस्त्राणां नवविभागाः कार्याः कोणचतुष्टये अमरा देवाः स्थाप्याः राक्षसामध्य
गतांशत्रयगता ज्ञेयाः नराः दृशसहित पाशे च पुनर्मध्ययोरंशयोः स्थाप्याः एतदुपलक्षणं शयनासना
यादुकस्वप्यर्थं विचाराः तत्रैवं द्वेशोन नवतरे उत्तिनूतने अंबरे वस्त्रे देवाद्दग्धे अग्निस्पृष्टे स्फुटिते
वाणा~~[illegible]~~भिःघातादिभिर्निहते पंकेन कर्दमेन आदिशब्दात् गोमयादिभिः उपहते सति तद्वस्त्रं नस
तः शुभफलजनकं न भवतीत्यर्थः किंतु मरणं विदधाति अथ च सुरांशयोरेवं वस्त्र
स्यदाहादिके सति शुभं नकस्मात् स्यात् मनुष्यांशे पुत्रप्राप्तिः देवांशे भोगप्राप्तिः दैवंरि
रंस्यर्थः अथ सर्वांशके राक्षसमनुष्यदेवांशेषु प्रांततः प्रांतभागे अतिष्टमशुभफल
जनकं एतत्फलं शय्यासनपादु~~[illegible]~~पिकास्वपि ध्येयं तदुक्तं श्रीपतिना कुस्त्रं

दे	रा	दे
म	रा	म
दे	रा	दे

श्री

राम:
७

मनिष्ट

लकर्दमगोमयलिप्तो वासुसिद्धगंधवर्तिस्फुरिते वा विंबमिदं नवधा विदिते ऽस्मिन्निष्टफलं च सुधीभिः निवसंत्यमरा

हिवस्त्रा। कोणे मनुजाः पादाद्ग्रांतमध्ये योंऽस्य अपरे पिचरक्षसां त्रयोंशाः शयने वासन बापादुकासु चैवं नागप्रा

प्तिर्दैवतांशेन नृणां कोरीपुत्राप्तिः स्याद्राक्षसांशे च मृत्युः प्रांते सर्वत्रिष्वनिष्टं फलं स्यात्सुहेवस्त्रे नूतने साध्वसा

धु बच्छत्रध्वजादिसदृशी छेदाकृतिः शुभफलेति विशेषो ध्येयः देवांशोपि कोलूककसदृशी नत्रशुभात

अरुंधं छेदाकृतिर्नैर्ऋतनागगापि पुंसां विधनेन त्विरेणलक्ष्मीकं कमुबोलूककपोतकाककंकव्यादिगोमायुखरोष्ट्र

सर्पैः॥ शुक्रकुंमप्रेतसमानरासा छेदाकृतिर्दैवतनागगापि अतएव कश्यपः नवांशकं समं कृत्वा वितये

स्वशुभाशुभं। वसंति देवाः कोणेषु वांत्यमध्ये द्वयेतराः मध्यांशत्रितये दैत्या श्चैवं शेषासनादिषु। अर्थप्राप्तिर्दैवतां शय्या

पा शे पुत्रवृद्धिर्नरांशके रिरक्षसांशुपि शावांशे सर्वप्रांतेषु शोभनं नेष्टं संभवचक्रात्कुजछत्रध्वजतोरणस्वस्तिनिर्मी। श्रीव

त्ससर्वतोभद्रनंद्यावर्त्तस्वरूपमा। वर्धमानस्वस्तिकेसमृगकुंभेंदुपाकृतिः। छेदाकृतिर्दैत्यनागेप्यायुरर्थप्र

दानृणां। खरोष्ट्रोलूककाकादिजंबुकश्ववृकोपमाः त्रिकोणसर्पाकृतयो देवनागेप्यशोभनाः निंदितं वसनं

मु.टी.
न.प्र.
९

हघातद्विजेस्मः स्वर्णसंयुतं। अग्निषोपावनं कृत्वा वस्त्रं च धारयेत्। अथ कविदुष्टदिनेपि वस्त्रपरि
धानमनुष्टुभाह विप्राज्ञयातथोद्वाहे राज्ञाप्रीत्यार्पितं बयन्नुनिंद्येपि धिष्ण्यवारादौ वस्त्रं धार्य्यं जगुर्बुधा
:॥ धिष्ण्येन नक्षत्रे वारादौ वारतिथियोगादौ व्यतीपातन्नादि। दुष्टयोगे निंद्येपि दुष्टेपि मद्वस्त्रं ब्राह्मणा
नुज्ञयातथो द्वाहे विवाहे राज्ञा संतोषेणार्पितं तद्वस्त्रं धार्यपि मितिबुधाजगुः॥ उक्तं चरत्नमालायां विप्रा
देशाद्दुद्वाहे वन्नामापालेनप्रीत्यादत्तं धिष्ण्ये वारितिथ्ये प्यादुनुनं न वस्त्रं धार्यं कश्यपेनापि प्रीत्यादत्त्या
यालदत्तं यद्विप्रादेशात्करग्रहे निंद्ये वासराधिष्ण्येपि धारयेत्तद्वांवरमितिइदं चोपलक्षणं तुल्यन्याय
त्वाद्राजातथा ब्राह्मणादिसित्तथा विवाहादिशुभकृत्ये हस्त्यश्वादिकं दत्तं ततन्नादिदुष्टदिनेपि ग्रा
ह्यं अथ पलतापादयारोपणराजार्दर्शनमथागो क्रमविक्रमं यमुकृतान् शार्दूलविक्रीडितेनाह। राधामूलम
दुष्कवदर्शवरुणक्षिप्रैर्लतापादपारोपोपोथान्रपदर्शनं च वसुदुक्षिप्रश्रवोवासवैंती द्विगोग्रावुपजेषुमघ
मुदितं क्षिप्रांत्यवह्नी न्द्रनादित्येष्वंवुपवासवेषु द्विगवां ॥ क्रयोविक्रयः राधाविशाखामूलंमृदुचित्रा

न्राक्ता४

नुराधामृगरेवत्यः ध्रुवह्रैरोहिणीउत्तरास्तिस्रः शततारकाहिरणीउत्तरास्तिस्रः शततारकाहिर्बुं अश्विनीपुष्य
हस्तः निजितः अत्रान्तितितत्उत्तराषाढायामंतर्नावारत्यगुप्तिर्नभवतीतिज्ञेयं कुतः। अश्वीनीपुष्यहस्तानाल
घवान्मृदुत्वेनाभिधानादितिजिदुक्तिरयथार्थाहि माराम्वंचतुर्दशनानिएतैर्नक्षत्रैर्लतानांपादपानांवक्षाणां
चावारोपोवापनंकार्यं उक्तंच वराहेण ध्रुवमृदुमूलविशाखागुरुभंश्रवणंनतथाश्विनंहस्तंशस्तानि दिव्य
दिरै दृग्भिः पादपसंरोपणेयातियत्तुवसिष्ठवचनंवैवादौ शाकमूलफलवेणुतिष्याकेनपोष्णधेषुवनोषधीगुल्म
लतादिकानांमारोपणंनूतनमन्वर्थास्ततस्मादप्यतिरिक्तवनाधारोपणेविषयं यतः पादपारोपणेच तु
र्दशनक्षत्राणितद्व्यतिरिक्तलताधारोपणेएकादशनातिनतुसादित्यतिव्याप्तिः नवारुणानिमूलविशाखा
स्वान्मृदुध्रुवाणिसतोषधीपादपरोपणेषुशुभानितानिप्रतिपादिता नितिश्रीपतिवचनंकथंसंगच्छ
तेउच्यतेवराहपद्यस्यपादपग्रहणंलतादीनामुपलक्षणमितिमन्वादतदुक्तीः अनेनैवाभ्रायनेनग्रंथकृ
यदुक्तिरपि श्रीधराजदर्शनमुकुः तं ध्रुवमृदुक्षिप्रश्रवोवासवैः उत्तरात्रयरोहिणीचित्रानुराधा

त्रै

मु. दी.
ने. प्र.
८९

रत

गरेवत्याश्विनीपुष्यहस्तश्रवणधनिष्ठामित्रयोर्दशानक्षत्रैः नृपदर्शनिर्जदर्शनं कुर्यात् उक्तंचरत्न
मालायां सौम्याश्वितिष्यश्रवणश्रविष्ठाहस्तध्रुवत्वाष्ट्रमपूष॥ मातिसेवेणयुक्तानिनरेश्वराणां
विलोकनेमानिशुभप्रदानि। अथधाऽसंनमुहूर्त्तः तत्रतीक्ष्णोग्रांबुयुतेषुमूलज्येष्ठाश्लेषापूर्वोत्तर
यमयास्तरणौ ज्ञाततारकासुमयंसथाप्रारंमृतउदितः। तदाह श्रीपतिः शोद्रेरवित्र्येवारुणपोरुकुत्येश्वा
प्यसार्पेनिरहृतेचैवधिष्ण्ये। पूर्वार्ध्येमुत्रिष्णापिश्रेष्ठःकोसंग्रहः कालविद्भिःपुराणैः। अथगोक्रि
यविक्रयमुहूर्त्तः तत्रक्षिप्रांत्यवर्ज्यैः नादित्यैमांशांबुपवासवेषु अश्विनीपुष्यहस्तरेवतीविशाख
स्वापुनर्वसुज्येष्ठाशततारकाधनिष्ठासुगवांक्रयोमूलेनपरस्मात् हृणंविक्रये। मूलयहृणपू
र्वकंदानंसशास्ताःउक्तंचरत्नमालायां। शक्रवासवकरेषुविशाखास्वापुष्यवासवपुनर्वसुतेषुअश्वि
पूषयुतेषुविधेयोविक्रयःक्रयविधिःसुरभीणां एतानिनवभानिनीमपराक्रमेणतुपंचदि
गन्यान्यपिहितानि अत्रश्रीपतिः॥ वामाघा[illegible]धिकानिनक्षत्राणितान्यात्[illegible]कविषयानि अथपशु

श्री

पा
रामः
८९

शुभेशुभस्वामिकेलग्नेषमङ्द

शूनां रक्षा सुहृद्दो स्थितिनिवेषनतिथे धेनुसुहृच्चैव ब्रुशासुतेशुभस्वामिकेलग्नेष्टमेवं नागच्छदसाहरिकाष्टमी
दर्शीकुजस्य वोक्रुवत्वाद्वषुयानं स्थितिवेशनंवसतत्सेग्रेशुतेवाष्टमसुधिसंसुतेरक्षापशूनांनिजयोनि
निवेरेशुधिसंसुतेशुभपापाक्रांताष्टमनावरहितेसतीस्वीययोनिनक्षत्राणिविवाहप्रकरणेऽस्वि
न्यांवयोर्हयइत्यादिनावक्ष्यतितथावस्थवरत्नाकृतेत्रिष्वपिरक्षीपशूनांविधेयातीक्ष्णोपशूनांदमनंचरेन्
स्यात्पशुपोषणमितितिनीमयराक्रमोक्तेः अथरिक्ताः चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अष्टमीदर्शौमावस्या ११
कुजोमंगलः अव[illegible]ः अवणाः ध्रुवाणि उत्तरात्रयरोहिण्यः त्वाष्ट्रं चित्रा हस्तेषुनेषुपशूनांयानंगमनं
हितिस्मरणं स्थिनिर्गो[illegible]दौवेशनंप्रवेशनंचसतत्सफलजातकेमनवृत्तिन्यर्थः उत्तरुं चवसिष्ठेन
त्वाष्ट्रध्रुवश्रीपतिनेषुरिक्तादर्शाष्टमीभौमदिनेपशूनांयात्राप्रवेशनंकरणंविदध्यात्कुर्याच्चैतेषांमपि
दृधिकांक्षीवशास्थितिमपितकुर्यात्व्यवहारतत्वेनुवाराधिकं मुक्तं स्वयोनिधिष्ण्येविकुजेपशू
नांकर्मापिकुर्याद्बुधेंदुमंदैर्यानंप्रवेशंचतिथावशैवेचित्रौराविमुक्तनान्यनपुंस[illegible]वेचतु

नं   मै

दिस्वभावत्

मु०दी हरीरिरहिनेत्रपलरूढत्वात्‌ह भावास्मादिरहिते ग्रवहारो चये दृश्वत्रियेष निष्टेंद्रपो हे सौम्यविद्मारवयोः अस्ते
त०प्र० षायाम पाश्विन्यां यात्रासिद्धिश्च तुष्पदं अश्वोपधेस्त्र्योसु हस्ते मंहा कांता छंद साह भैषज्यंसर्वशु रुडच
१० रिम्हलमे पंगले पेशु केंद्री न्मेविदिवसे चापि तेषां श्रष्ठ धेरिश्च पुनमृतिरे इसतिथौ ओज नेनै सूची कर्मा नो
ति रूप्यदिवसुनत्वष्टमित्राश्वियिष्प्तेलधुमरकुचरे अश्विनिपुष्यहस्तचित्रामगातुराधोंगरेहसत्ती यो रेवती धनिष्ठा
रातारकास्वातीपुनर्वसुन्तेषुमूलेवनेषज्यमौषधंप्रारब्धंनस्तितं वासतूशुनफलदंभवती त्यर्थः तथाचाहश्री
ति पतिः पौष्णद्वये चादितिद्वये च हस्तत्रये च श्रवणत्रये च मैत्रे च मूले च मृगे प्रशस्तं भैषज्यकर्मप्रवदंति संतः इतिव
पुष्य सिष्टोपि हस्तत्रये पुनर्वसौच विशुत्रये चाश्विनि षौ स्मलेषु मित्रेन्दु मूलेषु च सूर्यवारे भैषज्यमुक्तं शुभवास
मे रश्चेति अथ ब्यंगलेसि द्विस्वनावरात्रिषु॥ मिथुनकन्याधनुर्मीने शुलग्नगतेषु सत्सु शुक्रे केंद्री न्मेविदिवसु कां रामः
द्रदहस्पतिवुधेषुद्विस्वनावलग्नस्थेषु सत्सु चपुत्ते षांशु केंद्री ज्यवुधानां रवेश्च दिवसे सत्तिथौ रिक्तामारहि १०
ते दिवसे चैते षजंसत्तउक्तं चद्वीपिकायां इयगोद्वयो गुरुवुधैंदुसितेषु तेषां वारे रवेश्चसुविधो सुतिथौ सवाणे

स शु

पकृ अथ रिष्टेषु गुनमतिगदे लग्नाद्द्वादशाष्टमाष्टगे हेषु शुभेषु शुभपापग्रहरहितेषु सत्सु तेषु ज्यंसत्ततनुवर्षफलग्न
श्वादिनासत्यायुर्दूपियोगे औषधसेवानं हितमित्ययं विज्ञेयो बोध्येयः तदुक्तं श्री। पतिना। भूनन्दा त्रुनिधनव्य
यशुधोसद्रुहे षु नितरां बलवत्सु आयुज्ञश्वहितकारिणियोगे कीर्तितानियतमौषधसेवाकल्पपोपिषदूसर्वाष्टं
सशुधो बलिनः शुभसेवराः आयुर्दायकरे योगे कर्तव्यात्वौषधक्रियेति अथ जनने जन्मनक्षत्रेनेषु ज्यैसत्तत दु न
क्तं दीपिकायां। जन्मनक्षत्रगश्चेन्दुः प्रशस्तः सर्वकर्मसु॥ क्षौरत्नेषजवाद्दाध्वकर्तनेषु विवर्जयेत् अथ सूचीक
र्मसु गुरुत्वेः अदितिर्वसुसूत्वाष्ट्रमित्राश्विधिष्ण्येपुनर्वसुधनिष्ठाचित्रानुराधाश्विनेषु सत्सु चिकर्मसु न्याः संवधिय
रनसीवः। नासिकेलेमं अपिनाष्टाल्कवचवमपिकुर्यात् उक्तं चव्यवहारोच्चये अदितिर्वासवत्वष्टमैत्रमेदं
ववाजिनः सूचीकर्मत्तत्तुत्राणमेनिः हेः प्रशस्यतेतत्तुत्राणां कवचं अथ क्रयविक्रमनक्षत्रेषु परस्पर
८ निषेधं वंन्तु क्रयनक्षत्रेण पनुष्टुनाहस्तैः प्रशस्यते न स्वक्षये सौविवृक्षमाणं क्रपनक्षत्रे विक्रयो। नकार्या
ः तथा विक्रयनक्षत्रे क्रयोपि जनकार्येनत्विदमयुक्तं विक्रयोपिकर्तव्यः तेन क्रयविक्रयनक्षत्राणां मह

क्रपोनषेधाविक्रपक्षे क्रपोपि न ॥ पौष्णं वुपाश्विनी यातश्रवमघिना क्रिये शुभाः ॥ क्रपक्षे
त्रो

मु॰ टी॰
न॰ प्र॰
११

धे २ पनन्चेव

नक्षत्राणामुक्तनयविधिमुहूर्त्तानुपपत्तेः उच्यते विक्रेत्रा यदा मुहूर्त्तो विक्रयार्थं गृह्यते तदा क्रियमाणोनुष्ठानलक्षणो यावदिष्टं वस्तु
स्वगृहात्पृथक् क्रियते तावत्क्रयविक्रयशब्दवाच्यं यदा तु क्रियमाणक्रियामुहूर्त्तेः प्राप्यते तदा विक्रेतृमूल्यादन्यद्
त्वा क्रेतृपर्यंतकं कृतं विक्रेतृवस्तु गृह्यते तत्कर्म क्रयशब्दवाच्यमिति मत्वात्र समाधिः अथवा क्रयविक्रेत्रो
न्यतरस्य क्रियमाणः कदाचिन्मुहूर्त्तसंलग्नो ज्ञेयो नावश्यकत्वात् आवश्यकत्वे तु मुहूर्त्तविचारतः कालविलं
बे। तावत् द्रव्यप्राप्त्यनुपपत्तेः तदा क्रियमाणएव मुहूर्त्तविचारतः कालविलंबं नेमपि क्रयविक्रयनक्षत्रा
णां पार्थक्येनाभिधानात् ह्रयोः परस्परगतनिषेधो न युज्यते यथा राजदर्शनविहितनक्षत्रेषु राजादर्शनं निषि
द्धमित्यर्थात् कस्मात् सर्वे वाक्यं सावधारणं सर्वे तिन्यायात् उच्यते क्रयनक्षत्रे क्रियः कार्यः इत्युक्ते विक्रयस्य
स्वतंत्रकर्मत्वात् न तन्नक्षत्रे क्रयस्य निषेधाभावः एवं विक्रयनक्षत्रेपि क्रयनिषेधाभावः तत्र निषेधे असत्यं नक्ष
त्राणां मध्यमतावगतेः कदाचित् क्रयनक्षत्राणां मध्यमत्वं संगच्छते मध्यमो पि क्रयमुहूर्त्तो ग्राह्यः स्यात् तद्वयं
मपि वाचनिकस्तन्निषेधः अतः क्रयविक्रयनक्षत्रे सोक्तिनक्षत्रेषु क्रयविक्रयो मध्यमत्वमनुमिमः निषेध

य१

राम: ११

स्पवाच्चनिकस्यसमुच्चंदीपिकायां। यमादिज्ञाकाग्नीकृताशपूर्वानेष्टाः क्रयेविक्रयणेतिशस्ताः पोष्णाश्विचित्राश्रेयम
विष्णुवाताःशस्तःक्रेयविक्रयणेनिषिद्धास्विचेति अर्घेक्रयमूलहूर्तेउच्यतेतत्रयोक्तंरेवतीश्चंद्रपःशततारका
श्चाश्विनीवातःस्वातीश्रवणःचित्राःएतानिमानिक्रयेशुभानिविक्रयणेतिबाधानिचसंमतिरत्नोक्तेवश्चथवि
क्रयोविपणीमुहूर्तेशार्दूलविक्रीडितेनाहपूर्वाद्वीशुक्लशातुसपियमत्नेकेंद्रद्विकोणशुभैःषट्‌त्र्यायेषुशुभेः
र्विनाघट्‌तनुंसत्क्रियःसस्थियोस्तिक्ताचौमघशात्विनाचविपणिर्मैत्रध्रुवक्षिप्रनेःलग्नेचंद्रसितेव्ययाष्टरहि
तोपाथेंशुभेर्व्ययरवैपूर्वापूर्वास्तिस्त्रःद्विशंविशाखाकृशातुःछत्रिकासार्प्यमघ्रेषायमनेत्तरणीसमाहारद्धःर
षुनहूत्रेषुविक्रयःसत्पशुभोज्ञेयःतदुक्तंश्रीपतिना। दशामेकादशेलग्नेविद्धकेंद्रत्रिकोणगेःशुभैःपरणस्यक
र्मोक्तंवर्जयित्वाष्टयोदयमितिकेंद्रसंज्ञाकहसंज्ञाद्दहज्ञातकेकंटककेंद्रचतुष्टयसंज्ञासप्तमलग्नचतुर्थ
खनानामितिअत्रअथवीपणिःरिक्ताचतुर्दशपःमोमेमंगलवारःघट्‌ःकुंभलग्नंएतानिवर्जयित्वोत्सर्यःअन्ये
षुतिवारलग्नेषुविपणिःहट्टस्थित्वौक्रयविक्रयारंभकर्मतत्छुभंशुभंतथामित्रध्रुवक्षिप्रभिन्नयात्रानुराधा

मु.ची.
न.प्र.
१२

मृगरेवतीरोहिणीउत्तरात्रयाश्विनिपुष्यहस्तैर्विपणिर्लभ्यंकसितेमूर्धौउकंचरत्नमालायां। कुंभराशिमपहायसाधु
पुष्कयकेमेनेवेमूर्हिवर्धिविवर्द्धिषु। अथयेषुष्वषुसद्दायिषून्मनेमार्गवेविपणिरिद्धसंयुतेति अथाश्विहस्ति
प्रांत्यवसिंधुमरूज्जलेशादित्येमूरीकारद्विनेभ्रशास्तैस्था वाजिकृत्यंत्वघहस्तिकृत्यंकुर्यान्नदुष्टिमवरेषु
विधान्तृष्टिमं अश्विनीपुष्यहस्ताः अंत्यंरेवतीवसुधनिष्ठा मृगः मरुत्स्वातिजलेशः शतारका आदित्यंपुनर्वसुः
एषुनेषुवाजीकृत्यंअश्विसंबंधिक्रियविक्रयादिकृत्यंकार्यंतदुक्तंरत्नमालायांपुष्यश्रविष्ठाश्विनसौम्यनेषुपौष्ण
तिलादित्यकराह्वयेषुसवारुणेंद्रेषुबुधैस्समेतानिसर्वाणिकार्याणितुरंगमाणां अत्राश्विचकं देवज्ञमनोहरे अश्वा
कारंलिखेच्चक्रंसात्तिजिष्ण्वानिविन्यसेत्स्कंदेद्वसूर्यभात्पंचपृष्ठेचद्दशान्पिचुछेद्देस्थापयेत्राह्मतुष्यार्द्वेचतु
ष्टयंउदरेविन्यसेत्पंचमुखेद्देतुरगस्यचअर्घलाभोमुखेसम्यकवाजीनृपतिवोदरेचरणास्थैरणेचर्मपुच्छेप
तिविनृपति। अथ सिद्धिनवेत्स्हे स्कंदेस्कंदेदपतिर्भवेत् इदमश्वारोहणेविचार्यंनन्नग्रहणेतथा अरिक्तारवि
नेरिक्ताश्चतुर्थानवमीचतुर्दश्यः आरोभौमः आरोवक्रः क्रूरदृष्टावनेयइतिवराहोक्तेः रिक्ताभौमान्वर्जयित्वा

राम:
१२

ब ६

न्यदिने वाजिकृत्यं प्रशस्तं अत्र सामान्यत एवानिषेध उपविनिर्देशेषूपवितिवर्यात्ति विशेषज्ञाः ॥ अथेति अथवि
शान् ज्ञातासृधुनिचित्रातुराधास्मगरेवत्यः क्षिप्राणि अश्विनीपुष्यहस्ताः चराणि श्रवणधनिष्ठाशततारकापुन
र्वसुस्वात्यं एषु घाटस्नानं हेत्रेषु हस्तिकार्ये कुर्यात् तदा हस्तिष्टः । हस्तत्रये सौम्यहरित्रये चपौष्णद्वयेषु पुन
र्वसु चमैत्रेयसर्वाण्यपी कुंजराणां कर्माणि शास्तान्यखिलानि यानि इति अथ हस्तिषु अंकुशानां मुहूर्तो व्यव
हारोक्षयेषु नतरिषु नेलग्रेषु तां रोपणनेति यौ अंकुशः करिणां योज्याः शनिर्दिने इति अयाश्चिगजाघारोहि
णमुहूर्तोपि तत्रैव पौष्णाश्विनीवरुणमारुतशीतरश्मिचित्राणि दितिश्रवणपाणिसुरेज्यविशेः । वारेषु जी
वशशिसूर्यसितेंदुजानामारोहणं गजतुरंगरथेषु शस्त [illegible] मिति पाणिर्हस्तः विशेधतिष्टा । अथ पन्नषाघट
नादिमुहूर्तः शार्दूलविक्रीडितेनाह स्पाद्भषाघटनं त्रिपुष्करं चरक्षिप्र भ्रु वेरन्त्युकं तत्राह्णणो अविहीन
नेरविकुजेभेषालिसिंहेत तैतौ तन्मुक्ता सहितं चरभ्रुवमृदुक्षिप्रे षुसं [illegible] नोक्ता ह्णणाश्विरगेहि देवदह
नेशा हैश्रुतं घटितं त्रिपुष्करदिनलग्नेणेज्ञातियारविजेत्यादिना वस्पति [illegible] वेधे त्रिपुष्करदिवसे चरक्षि

मं स्मनि

लग्नेनसन

मु. दी.
न. प्र.
२३

ॐ

प्रश्रुवैश्रवणधनिष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातीपुष्याश्विनीहस्तरोहिणीउत्तरात्रितयेशुभेषु आभरणघटनंशु
भं स्यात् घावलनेत्यादिसिद्धघटनवलनेसंवर्गांतं श्रुरादिर्धातुस्तःपार्थेण्यंतान्निष्ठाक्तः आर्धधातुकस्येड्वलादेरिति
रीडूनिष्ठायामेटीतिणिलोपः यदाहवसिष्ठः क्षिप्रध्रुवलेरखेहे रिक्तामावर्जिते शुद्दिवसे शुनिखिलेष्वपिवारिष्वपि
त्रिपुष्करेभूषणं कार्यं अथ तद्भूषाघटनं रत्नयुतं माणिक्यहीरकादिरत्नयुतं चेत्तर्हि कीर्तितं तदातीह्णोग्र
विहीनतेमूलज्येष्ठार्द्राश्लेषापूर्वात्रयभरणीमघास्तिस्वान्येष्वादत्रानक्षत्रेषु कार्यं तथा रविभौमवारे कार्यं
तथा रविभौमवारे कार्यं तथा मेषालिसिंहे मेषवृश्चिकसिंहलग्नेषु कार्यं तदुक्तं वसिष्ठेन स्थिरसाधारणच
रत्नेलघुभैत्रेश्वर्ककुजवारेतेषालिसिंहे मेषवृश्चिकमृदुक्षिप्रसंज्ञकेषु नक्षत्रेषु तद्भूषणघटनं मुक्तास
हितं शुभं वदंतिमुक्ताफलग्रहणं श्वेत्याद् जतादेः उपलक्षणं अत्र चंद्रशुक्रयोर्वारेकर्कतुलावृषलग्नेषु
कार्यमित्यपिविज्ञोबोध्येयः तदुक्तं वसिष्ठेन स्थिरसाधारणचररत्नेलघुभैत्रेश्वर्ककुजवारेतेषामेवविलग्नेक्षि
प्रमृदुध्रुववररत्नेभ्रात्रित्तयोर्वासरेलग्नेमुक्ताफलरजतमयंभूषणमखिलंसवज्रंकं कार्यं केचिदिदं
मवादिलग्नेरत्नयुतंभूषणंकार्यं पित ॥ अथ चरध्रुव

राम:
२३

त्रि

भोजनमुहूर्ते मुहूर्तचूडामणौ ... सिष्ठ ... पुभ ध्व ... मृदुभैरेच्चोस्त्रा मे दुबुध जीववारे शु। हेमर
५ जनादिभा जे ...

निष्पन्नमेवान्नरणं। अस्मिन्नेव मुहूर्ते धार्यमित्याहुः॥ अथ नीराजनानि चत्वारि नाति उग्राणि पंचवीथीनि। अश्विनी मृगा
दिति देव विशाखादहनः कृत्तिकाएषु नक्षत्रेषु घटितं नीराजनं शुभं न स्यात्। उक्तं च ज्योतिःसारे सागरे। कृत्तिकासु विशा
स खासु सौमार्क शनिवारे तद्दिने घटितं नीराजनं नृपाणां जयदायकमिति। दीपिकायां मूलेंदु पूर्वात्रय याम्यपित्र्यम
न्यकाश्विसर्पानलशूलिनश्च स्वक्षादि सो धारण कर्म कुर्यात् स्थिरो विलग्ने च शुभे न शुभाहे। इति साधारणं घटनोज्ज
लाकरणादिकं। अथ सुवर्णरूप्यादिना जन्येषु नमारोग्यसंतयोगेषु। आरोग्यं नीरोगत्वं तेजो जनकर्तुः स्यादित्य
र्थः। अथ मुद्रापातन वस्त्रक्षालन मुहूर्तं साधारणं दसाद्य मुद्राणां पातनं सत्त ध्रुव मृदु चर लघु क्षिप्र मैत्रे विद्यु
सौरे घस्त्रे पूर्णाजयाख्ये नवगुरुमृगुजास्ते विलग्ने शुभैः स्यात् वस्त्राणां क्षालनं सद्द्गुसुहृय दिन कृत्यं च कादित्ते
पुष्ये नो रिक्तापर्वषष्ठीपितृदिनरविजज्ञेषु कार्यं कदापि। ध्रुव मृदु चर क्षिप्र संज्ञके नक्षत्रे रुत्वा राजमुद्रां
कितसुवर्णरूप्यादि निष्पादनं मुद्रापातनमुच्यते येकसालय इति यवनभाषया हुः तत्सतत शुभमित्यर्थः त
थां वा बुधे चंद्रे गुरौ शुक्रे निवहिता दिवसे तथा पूर्णाख्ये जयाख्ये पंचमी दशमी पूर्णिमा नृतीया दशमी त्रयोदशः

८

मु.दी.
न.प्र.
१५
त्रि

एतत्संज्ञके घस्रे दिवसे को तिथिः एतत्संज्ञितासु तिथिषु शुभं तथा गुरुशुक्रास्त योगेऽपि शुभं यातनं न कार्यं तत्राविलग्ने शु
नेः शुद्धिरित्यर्थः उक्तं च सारसमुच्चये मदुःक्षवह्निभवरे शुभेषु योगेष्वरास्तेशानि चंद्रमेषारेतिथो पूर्णा न याक्षयो
चमुशप्रतिष्ठाशुभदानराणां गुर्वस्तवा[illegible]तास्तवासुक्षयाघहितं क्वचित् क्रूरमेषं शुद्धलग्नेन कार्यं नूतिमिछ ह
ता अथ वसुधतिष्ठाह योश्विनीदिनकृत्स्वकं हस्तचित्रास्वातीविशाखानुराधाः आदित्यपुनर्वसुः पुष्यः ए
षु नक्षत्रेषु वस्त्राणां क्षालनं स्वतः शक्तोस्वयं क्षालनं कार्यं नूतिष्ठतो नोचेद्रजकायथावनार्थं देयमित्यर्थः रिक्ते
ति रिक्ताः प्रसिधाः पर्वाणि प्राक्तयोक्तानि षष्टी पितृदिनममावास्या रविजज्ञेशुक्राने अर्कबुधदिवसेषु कदापि वस्त्र
धावनं नो कार्यं उक्तं च गणे वादेवज्ञैः योह्यादित्यादिषं वाश्विवसुषु लवेधासयोः क्षालनाघे हि त्वाषष्टी च पर्व जसु
तशनिदिने श्राध घस्रं शुभं स्यादिति अदितिः पुनर्वसुः आदिरादित्यो क विज्ञेमक्षानि वारो संक्रात्यादिकं च तिंघ्र राम:
य दाह चंद्रे अर्कः शनोलुमिसृतिश्राद्धेषु अमावास्ययोस्तथा वस्त्रक्षालनं जो[illegible] हत्यासप्तमं कुलं स क्रोत्यायं १५
चदक्षणाव दाद्दरूपां चरवेर्दिने वस्त्रं निष्पीडयेन्नैव क्षारेण पिनयोजयेदिति अथ खङ्गादिधारणे शाध्याधुप

श्री

ग्र श्रुके ते

च कृत्य प्रा व

योगे ...स्तेधराछंदं साहसं धार्यां कुंतवर्मेषु ...सनसंरूपाणासिपुत्र्यो विशिष्टाः ज्याकेर्हिमैत्र क्रवलयुसहिता
...दित्यश्चाकर्हिदेवैस्सुर्लग्ने हि स्थीराख्येशात्रिनि चशुभदृष्टेशुभैः केंद्रगैः स्यात्क्रोगं शाप्यासनादेकव
स्तुलघुहर्यतकादित्यश्च दृष्टः विरक्तैरिक्तावर्जितिशुक्रदृहस्पतिरविभितयामैत्र क्रवलधुसंज्ञकन्नसहितपुनर्वे
सुज्येष्ठाविशाखानक्षत्रेषु कुंतादयो धार्याः स्युः कुंतः स्त्रेसः प्रासस्तु कुंत इत्यमरः वर्मकंचुकं इषवो बाणाः अस्य त्रिपं
ते अनेनैतानि षसनं धनुः शरो बाणः खड्गः अस्य पुत्री छुरिका समाहोपीति केचीत् तथा स्थिराख्ये दृषसिंहदृश्चि
क कुंभाख्यमम्यतमे राशौ लग्नस्थिते सति शशिनी च समीने स्यात् शुभनवग्रहदृष्टे शुभनवग्रहैः केंद्रगैः सद्भिः कुंताद
यो धार्याः स्युः उक्तं च व्य वहारोच्चये पुष्येवादितिचित्रयमतनयेन्द्राक्रोन्नरारेवती वा जिहस्तविशाखमित्र
सहिते लग्ने गुरौ लग्नगे वा कुंतेकी लग्न हेविषमगपतो वं डे शुभे वीक्षिते सर्वदं सरखड्ग कुंतछुरिका धार्यान्नपा
णां हितेति अथ क्रवसडुक्रवलयुनक्षत्रेषु हरोश्रवणे आंतकेनरएषां आदित्य पुनर्वसौ एषु ज्ञाध्यासनादे शा
ध्यशंवंतादी रूपा आसनमौर्णपीठमृगत्वगादिशाष्टात्पादुकातेषामुपयोग उक्तो हितः उक्तं च दीपिकायां

ची न्री

मुं॰ टी॰ न॰ प्र॰ १५ मैत्रंदुपुष्ययमन्नादितिवातिन्चित्राहस्तोत्तरात्रयहरीज्यविधानमानिएतेश्वतीवरायनासनयाद्रुकानांसंनो
गकार्यमुदितं॥मुनिभिःश्रुताहेश्रुताग्रहवारे ऽथयांधकानिनक्षत्राणिगार्दूलविक्रीडितेनाह। ऽथधात्वेव
पुष्यधात्वजलमहिर्बुध्न्यत्यनार्यमणामंमंदाहित्तिरविविश्वमेत्रजलपाश्लेषाश्विवांइंमवेत्समध्याक्षेत्रिविपित्रजेक
ण चरेत्वाष्ट्रेंद्र [redacted] विंध्यातकंस्वहंस्वात्यदितिनिश्रवोदहनमाहिर्बु [redacted] रक्षोमगां ऽथधास्तमित्यजात्यत्तिप्रायेणेकक्वनं
एवंमेद्रार्धक्षमित्याद्वावपिवसुधनिष्ठापुष्यः [redacted] रोहिणीजलनंपूर्वाषाढाद्वीशविनुगार्द्रा ऽथसंरेवती ऽर्यम [redacted] सुह मणभ
राधूगमुंणीएतान्यंधनक्षत्राणि ऽथतिर्यव ऽर्द्धपितरोमघा ऽजेकचरणः पूर्वानाडपदाल्वाष्ट्रंचित्राएंद्रंज्यं
ष्ठाविधिरभिजित ऽंतकंभरणीएतानिसुलोचनक्षत्राणियदाहवसिष्टः ऽथ धंक्षमथमंदाक्षंदाक्षंमध्य [redacted] संज्ञं सु
पंचैय ग लोचनंपैत्र्यादित्यर्ययो [redacted] एत्वेतु [redacted] धन्वस्वधिमातःधिष्णाराद्धैःत्री[illegible]लिंगैः ऽर्षैःब्रह्मादिध्यारोहिणीततश्च रामः
तुर्धापुनःपुनर्गणनेचक्रान्येवनक्षत्राणिसर्वंतिननुलाघवार्थंग्रंथकृन्मंदहोवसिष्टक्वचिंल्लघुपद्यैनैवतदर्थं १५
मुश्मत्यकंनक्षत्रगणनारूपंगौरवंव्यर्थंकृतमितिचेन्नयद्यपितत्राराध्यादाघवमस्तितथापिपुनःपुनर्गणना

श्रोभः प्रपलनो भवति। मध्येह न स्यादुरे

याप्रमादादन्यापि गणनायां मध्यादिक्षत्रादिनक्षत्राणां विपर्यासे सिध्येगौरवमर्थतो ऽस्येव प्रस्तुतेयद्यपि
शब्दबाहुल्यं तथाप्यर्थस्य निःसंदेहेहे दोषपनिबंधा दृतीव लाघवस्तित्यस्मिन्याक्षेसहान्गुणः अश्वयुगादिनक्ष
त्राणां फलान्यनुष्टुप्छंदसा द्विनष्टार्थस्य लाभो नैधेयं ग्रंमंदे प्रयत्नतः स्यादुरे श्रवणां मध्ये श्रुत्वा प्रीतसु
लोचने अधनत्रेषु विनष्टे पलतस्यार्थस्यागतं ग्रंलाभः प्राप्तिर्भवति मंद नक्षत्रेषु विनष्टार्थस्य
स्वनगराद्दूतीव दूरे नूनं गो श्रवणान्त्वद्दिंक्रव्यमसुकेन हृतममुकस्मिन्स्थले तिष्ठतीलोकश्रुतिर्भवति स ति
ध्वि सुनास्येवासुलोचनननक्षत्रेषु श्रुत्वा श्रवणमपि न लब्धिरिह केकरनेप्रयत्नात्तु श्रुतिरपि
वि ट मेषुकथंचिद्देवनप्राप्तिर सुलोचनन्नेकदाचिदिति केकरनेमंदा नक्षत्रे विट मेषमध्यनक्षत्रे अथ पि
धनप्रयोगे निषिद्धिन नक्षत्राण्यनुष्टुना दृनी ज्ञानमिश्रकं वोध्ये येन्यंदसंनि वेदितेप्रयुक्तेचविन श्रविद्धं च
पातेवनाप्यतेती ज्ञानमिश्रकं वोध्यसंज्ञकैः नक्षत्रैः यद्व्यं सुवर्णादि दस्तं कलांतरं विनैव दत्तं ननुस्व
लाध्येयपिन। तदुक्तं। श्लोभो धकेनिकटमेवहृतस्य चौरे दृव्यस्य

मु.टी.
ने.प्र.
९६

सज्ञापरित्यागेन तद्दत्तमित्युच्यते निवेशितं स्वेष्टसमीपे प्रत्ययार्थं स्थापितं प्रयुक्तं कालांतररीतिपुष्ट्युरस्सरी-
कृतमर्णधर्म्मेण व्यवहारे रूपकस्मै विदत्तं विनष्टं चौरादिना हृतं स्वयमेव वा कचित्स्कंतद्रव्यं निश्चयेन कदा
चिद्दयिनाय्यते तथा विद्यांअनकायां पाते व्यतीपाते महापाते वा कृतं द्रव्यं न प्राप्यते च कारागृहणेपि न देयं मि
मिति व्याख्येयं वसिष्ठवाक्यस्वरसात्तु कंचवसिष्ठेन कृवोग्नसाधारणेरूणहृते निक्षिप्तमर्थत्वस्य वाम
निष्टं चौरे हृतं दत्तं दत्तं सुपत्स्येव वा विद्यांच पाते च न लप्स्यते ततु उपलप्स्येवेगृहणेयत्नुके च विघ्नातीत निश्च
येन चौरकृतस्य द्रव्यस्य प्राप्ति प्राप्ति विचारो बंधकादिनहृत्तैरेव स्तोनेध के निकचएव हृतस्य चौरादिनि
र्णयेत्वतेनैव विचारतत्वं विसंवसिष्ठवाक्ये पिचौरैः कृतमिति सासाचौरपरोपाहानायेन केनापि विचारः क रामः ९२
२यु र्त्तव्य इति केचुन्यस्त्रपासः एवं चौरादिनिर्णयेपि स्वेच्छया विचारः तत्रोत्तयो के प्राप्त प्राप्तिनिश्चय एव उत्तयेमा ९६
वेतु प्रयज्ञेनेति ॥ अथ जलाशायरवननन्त्यारंनयोसुदुर्वैष्ठ्राईलविक्रिडितेना हमिवार्क कबवासंवौ ऋतुपया

प.

तोयांशुपुष्येंदुनिः पापैर्हीनवलैः स्तनौसुरगुरुः ज्ञे वास्तगो स्वविधौ आपेसर्वजलाशयस्वनंनंयं नोमवैसेंद
नैतैः न्त्यंहिवुके शुभेस्तुतुगृहे ज्ञेब्जे ज्ञराश्यांशुभे मित्रौंचतुराधा श्रा कौ हस्ता र्क वरोहिण्युत्तरात्रयंचवास
वंधनिष्ठा स्त्रे बुधः शतनारकामघातोयंपूर्वाषाढा त्रं त्यरेवती पुष्यः इंदुर्मृगः एतैर्नत्रैस्त्रयोदशा
निसर्वेषां जलाशयानां वापीतडागकूपनाम्नां तोयाधाराणां खननं शुभं मुहूर्त उक्तं च व्यवहारतत्त्वे
यां बुधांत्यपितृमित्रवसूत्तरार्क केंद्रीज्यजेषु खननं सलिलाश्रयाणामिति अथ जलाशयखननेलग्नेवीः
चारः पापैः पापग्रहैः वलिरहितैः सद्भिः तज्जोलग्ने सुरगुरुः बृहस्पतौ ज्ञे बुधे स्थिते सतीत्यर्थः लग्नाद्वेदं
शमस्थाने आपे जलचरराशौ विधौ सति जलाशयखनहिंना उक्तं च रत्नमालायां लग्नेजीवे ज्ञेथवाबु
र्वलैः श्च ह्रैः शुक्रे वापि मेषूरगास्थे आपो वंके सर्वतो या श्रयाणां आरंभाः स्युसिध्पे निर्विक
स्पे क रूपये नाशुक्रं गुरौ ज्ञे वालग्नागते शुक्रे कर्मगते विधौ आप्यतेजलकार्याणामारंभसिद्धिदः स्मृतः

मु.टी.
न.प्र.
१७

त इतिदीपिकायां तु विधौ आप्यविशेषः पुष्यो मित्रकरो त्वरस्ववरुणः ब्रह्मा वुपित्र्यं दुमिः शास्तेके शुभवारयो
गतिथिषु क्रूरे स्ववीर्ये षु च पुष्टे दो जलराशिगे दशमगे शुक्रे शुभांशोदये प्रारंभः सलिलाशयशुभदो जीवे पस्य
तरे बुधे त्रोदयेग्रंथे तु वापीकूपतडागानामाकृतिभेदास्त्रयं केचित् वनानि नक्षत्राणि पुष्कानि तत्र वापिखन
माह नमूलेहर्द हस्तोत्तरयेः स्वात्यम्बुपुष्य हस्तेषु सर्वेद्वाव पुनर्वसु रेवसां वारुणेचैवं वापिखननमारुह्येकमेप्र
शस्पते कूपारंभमाह श्रीपतिः हस्तः पुष्यो वासवं वारुणं च मैत्रं पित्र्यं त्रिणीचैवोत्तराणि प्राजापत्यं चोपि न
नक्षत्रमाहुः कूपारंभे श्रेष्ठमाद्यमुनीन्द्राः तडागारंभमाह वसिष्ठः मैत्रेंदु[illegible]रोहिणीबुद्देवेज्यवारि पोष्णा
नारि श्वरेतेषु प्रारंभणं सर्वजलाशयानां स्मितं द्वं शाकवारलग्ने अत्र वापिकूपनक्षत्रां पार्श्वकेनाभिधाना त
डागारंभाख्यमिदं वचनमवसीयते वहुवचनमाधिपातिप्रायेणसर्वेशां शोपादानं छेदः परिपूरण रामः
र्यतत्र कूपतडागनक्षत्रेषु सद्भाननक्षत्रत्यागाद्वचिद्धानां रोसूर्ये कुजेवाशुभलग्रके विधाशुधा १७

कार्यं नेकूनल्लाश
ग्रहणं॥ कूपकः दशमे काद १
अत्रग्रंथपःगतः

णि   तारव

[illegible] न्यासस्य युक्तं सेवाकर्म [illegible] सिध्यति रात्रिमैत्री साहित्यं तु बध्नुरगं [illegible] णमितेन्द्र सिंह मोरनु संज्ञं च जवानं
रं च गो आघ्रम [illegible] ह्रसमादिषं च वैरं न्नारयोर्न्न परस्परयोः [illegible] तिवसिष्टे क्लिसंगी कृत्य तुल्य नर्यित्वाद न्नापुत्कं
ग्रंथकृता योनि त्रीरार त्रिमैत्री च विवाह प्रकरणे ऽश्विन्यं बु पयो रिति त्रीणि घुमणि रिति वक्ष्यति अथ द
अ व्य प्रयोग [illegible] णग्रहणमुहूर्ते शार्दूलविक्रीडितेनाह स्वात्यादित्य मृदुद्विदैवतगुरु ते करोत्रयाश्चे चरे लग्ने मि
धर्मसुता [illegible] सुधिसही ते द्रव्यप्रयोगः शुभः नारेश्वाद्य मणं तु संक्रमदिने [illegible] धोकरे कैक्लि पत्त्र [illegible] शेषु न वेद
णं न च बुधे देयं कदाचिद्धनं स्वाती पुनर्वसु चित्रानुराधा मृग रेवती विशाखा पुष्य श्रवण धनिष्ठा शत
तारका [illegible] श्वि [illegible] कादशानक्षत्रेषु द्रव्यप्रयोगः शुभः [illegible] द्रव्यं परस्मै [illegible] त्वे तन्न देयं यदाति मपराक्रं मं म
दु वे पुष्याश्विनी चैव विशाखा श्रवणे त्रये पुनर्वसौ च [illegible] संति धनादिनिधि वर्द्धनं वर्द्धन मरणादिरूपेण
दानं मिश्रनक्षत्रत्वाद्विशाखा निषेधो मासे [illegible] ण दाने एव न निषेध इति विशेषः हतन [illegible] तु निषि

मासहै

मु॰ चिं॰
ने॰ प्र॰
१९

ध्रौवैः अथ चरे मेषकर्कतुलामकराख्या मन्यतमे धर्मो नवमं सुतः पंचमी अत्राद्ये न लक्षणाया स्वम
स्थानमुच्यते नेते षंधुधिः नवम पंचमस्थानयोः शुभग्रहसत्वं पापग्रहपग्रहराहित्यं च अष्टमे तु तत्परं इत्य
मित्यर्थः एवंरूपया शुध्या सहिते लग्ने रै हणं देयं उक्तं चरलग्ने मालायां शुधे शुधर्मात्मजे नेः धरे शुचरे वि
लग्ने इविणप्रयोग इति अथ वारे मंगलवारे हणं न ग्राह्यं तदुक्तं ज्योतिःप्रकाशे हणं भौमे रोगकृत् याज्यदेयं
कुज बुधवासरे हणछेदं कुर्यात्तथैव यं सोमनंदने अथ तु विशेषो संक्रान्तः संक्रांतिस्तद्दिवसे दृष्ट धौ दृष्टि यो
गे केचि हस्तनक्षत्रसहिते रविवारे हस्तार्के इति यावत्त्रायिह्नणं न ग्राह्यमिति प्रन्ये कंसंबंधः तत्तु कु
तो न ग्राह्यमिति अतः अत्र हयदि तियघस्माद्धतो तस्य तदं रोषु हणमचसंपरिहर्तव्यमिति निम्न राम॰
र्णयः हस्तेर्के वारे चरे संक्रांतौ यद्दणं स्यात्कुलेषु तत्तद् दृष्टि योगे तथा ज्ञेयं रहणछेदं तु कारयेत् इति १९
ज्योतिःप्रकाशकारोक्तेः अथ बुधे बुधवारे कदाचिदपि हणं न देयं बुधवासरे इत्यधुनो वोक्तत्वात्
गृहीतं कुलेषु भवेत् तत्तु ऋपोत्रादिभिरपि परिहर्तुमशक्यम्

अथहलप्रवाहमुहूर्त्तं शार्दूलविक्रीडितेनाह ॥ मूलाद्रिश्रममघाचरध्रुवमृदुक्षिप्रैर्विनार्कशनिं पापैर्ही
ले नबलेविधौजलगतेशुक्रेविधौमांसलग्नेदेवगुरौहलप्रवहणंशस्तंनसिंहेघटेककेंजेशाधटेत
घादि नौशूयकरंरिक्तासुषष्ठ्यांतिथौमूलविशाखेमेघानिःचरध्रुवमृदुक्षिप्रैस्तैरेकोनविंशतिनक्षत्रैर्हलप्र
वहणंहलप्रवर्त्तनंकुर्यात्तयदाहनारदः मृदुध्रुवक्षिप्रचरेविशाखापित्र्येषुचहैलप्रवाहंप्रथमंविदध्या
न्मूलभेषष्ठ्यैषैः विशेषमाहश्रीपतिः मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषुमूलेमघाविशाखापित्र्येषुचैहैलप्रवाहंप्रथ २५॥
मंविदध्यान्मूलेसहितेषुतेषुहलप्रवाहंप्रवाहंप्रथमंविदध्यान्नीरोगमुक्तान्वितसौरत्नीयैर्नीरोगैः पी
डारहिताः येमुक्ताःवृषभास्तैरन्वितायेसौरत्नीयावृषास्तैर्विदध्यादित्यर्थः युक्तंचैतत् वृषाणांवृषभा
स्तुफलरूपाअतस्तादृशैः वृषैः कृतंकर्षणंसफलंस्यात्गुणैर्गुणैर्वृषभैः वृषैः कृतंकर्षणंनिष्फल
मेवजेति अथार्कसूर्यवारंविनान्यवारेषुचंद्रमंगलबुधबृहस्पतिशुक्रवारेषुहलप्रवहणंशुभंप

ब

गा ही

यश्चिंतानानाज्ञिसूतीयान्यतरस्यांमितिविवौयोगद्वितीयाउक्तंचव्यवहारतत्वेपूर्वार्द्धेराप्यमार्द्धेनेकर्कपयो
रिक्तासुनेष्टाकृषिरितिअथसामान्यतोलग्नशुद्धिःतत्रपापग्रहैर्हीनवलैःनिर्बलैरुपलक्षितेलग्नेविधौ
र्वद्धेशुक्रेमांसलेर्वेनक्षिपुष्टेउदितइत्यर्थःतत्रविधौचंद्रेजलगेहेजलराशिस्थेसतिदेवगुरौलग्नस्थे
चसतिहलप्रवहणंशुभंउक्तंचरत्नमालायांशशांकेक्षिणालिनिसितेथशीतगोर्दुबलैरसितेसोमस्नास्फरैः॥
ओंतिंत्रिताभिर्वारिजोदयेलग्नवर्त्तिनिगुरौकृषिक्रिया।करपेपि।गुरौलग्नतेशुक्रेवलिन्याथोदयेविधौर
स्तात्कृं[illegible]क्रियातत्रदुर्बलैःक्रूरखेचरैः।अथविशेषतोलग्नशुद्धिःतत्रसिंहेघटेकुंभेकर्केअजेमेषमकरे
घटेतुलायांरवुलग्नेषुकृषिकर्मनशस्तंयतस्तोत्रहयकरंतथाशब्देनुक्तसमुच्चार्यार्यस्तेनाष्टम्यामपि
नशस्तंकृषिकर्मउक्तंचज्योतिसारसागरेमेषलग्नेपशुकृंतिकर्कटेजलजंभयं।सिंहेसस्यनायंज्ञेयंतुल
यांहलसंक्षयः॥मकरेसस्यनाशःस्यात्कुंभेचैरभयंभयं॥इत्यष्टमीवलीवर्द्दानवमीसस्यघातिनीषष्टी

च्चकीजैरजवनीपश्चन्नंहींति चतुर्दश्याचतुर्थ्यामिपीदसेवफलंध्येयं अथवीजोसिमुहूर्तफलानिचक्रस्त्व
काणिशार्दुलविक्रीडितेनाह ॥ एतेषुश्रुतिवारुणादितिविशाखाद्रुतिनौमंविताबीजोप्तिर्गदिताश्चन्त्व
गुणातोष्टश्रीदुरोर्ये द्विवःरामेहस्तुपुष्यान्यसद्भुनकरणेषुसौहलेकोवक्विताढाढामाष्टनवाष्टनातिमुनि
भिःश्रोत्रान्यसेत्संतिर्वश्रुतिश्रवणःवारुणंशततारकाअदितिपुनर्वसुःविशाखाप्रसिद्धाएतैःरुडु
भिःनक्षत्रैःन्यूनेष्वेतेषुपूर्वोक्तेननक्षत्रेषुमूलमघाध्रुवमृदुक्षिप्रधानिषष्टास्वातिषुपंचदशनक्षत्रेषुबीजोप्ति
प्तिर्वर्जितवपनेषुनैवकंचरत्नमालायांहस्तास्विपुष्योश्रवरोहिण्यषुचित्रानुराधामृगरेवतीषुस्वातौधनि
ष्टासुमघासुमूलेबीजोप्तिरुत्कृष्टफलप्रदास्यादितिकौण्यौमूलंनारदेनपुरुक्तानिमृदुध्रुवक्षिप्रमेषुपित्
वासुवसुदुषुसमूलनेषुबीजोप्तिरत्युत्कृष्टफलप्रदाकरुपेनापिवसुवायुजनेषुत्यक्षिप्रध्रुवमृदुषु
सीतांस्वत्वाअथबीजोप्तिरिस्युंतिव्यवहारतत्वे मत्वात्नेष्टाकृषिरित्यतोनकारोत्रानुवर्त्ततेनेनबीजोप्तिर्न

मु.टी.
न.म.
२०

दैत्यर्थः अत्रकालविशेषनिषेधराजमार्तंडेरवौरोहिणीघपादस्थेन्दुभेः सं जायतेरजस्तस्माद्दिनत्रयंतत्रबीजवापं
परित्यजेदिति अथबीजोप्तौफणिचक्रमुच्यते अथनतोन्नविधतेकिरणायस्यासाध्वगुः सीमस्यस्वरूपानावस्त
स्य कुतस्तस्यांकिरणानांदृश्येगुःराहुस्तस्यंजंनक्षत्रंतस्मादित्यर्थः राहुधिष्ठितनक्षत्रादष्टौनानित्रसंत्यसमीचीन
वानानीततस्त्रीणिशुभकराणिएकमशुभंततस्त्रीःशुभानिततस्त्रीणिएकमशुभंततस्त्रीणिशुभानिततएक
मशुभंततस्त्रिणीशुभानिततश्चत्वार्यशुभानिएवंबीजोप्तौसप्तविंशतिनक्षत्राणांशुभाशुभत्वमुक्तं उक्तंच
नारदेन नवेफणितयंमूर्ध्नि धान्यनाशायराहुनात् गलेत्रयंकज्जलायद्वधेषादशचोदरेनिस्तंडुलत्वं लांगुले
नवतुष्टयमीरितं नाद्दश्चोगवहीर्पंच केस्यात् बीजोप्तावितिचिंतयेदितिराहुर्यस्मिन्नक्षत्रेस्तितस्मान्नक्षत्रत्रयं
मूर्ध्निमस्तकेस्थाप्यं धान्यनाशाकरं नवतितस्त्रयंगलेस्थाप्यं कज्जलं वृस्यामिकंसंपादकंस्यात् ततोद्वादशा
मानिवर्हिर्नेक्षत्रदितानितउदरेस्थाप्यानितानिधान्यवृद्धिंसुःततोनक्षत्रचतुष्टयंपुच्छेनिस्तंडुलत्वकरंस्या
पे

राम:
२०

व

नारा

ततस्ततो वसिष्ठैर्हिर्नक्षत्रं पंचकं धान्यनाशकरं स्यात् यथा राहु विशाखयामस्तिततः सपीडितिचक्रं स्ले
खंपवीजोक्षो फणिचक्रमेवं रत्नमासायामपि मूर्ध्नि त्रीणि गलेत्रयंच जठरेधिष्ण्यानिच पादेनाशस्यात्
सुछेचतुष्टयं बहिरतो नानां स्यितं पंचके चेट्ट कजूलमत्र पृष्ठधिरधिकातिस्तंडुलत्वं कमात्स्यादिति
प्रत्नवंश्रीत यंच फणिनाड्ढी जोष्ठि कालस्फुटं मिति अत्र केचित् फणीनात्सुर्यनक्षत्रादीनि व्याच
ख्युः तत्र युक्तिः सूर्यनांतिर्डरगः स्थाप्य इति स्वरोदय वाक्यैकवाक्यनात् तत्र नारद वाक्यैकसाह्य

मस्तके बहिः गलः जठर बहिज ठर बहि
जः॥ भूस्वात्र्म भूत्रुचि॥ स्वांमजठरभूक्तं
वीक्रजमृष्टकृष्धराष्ठरेम्ष्ठरोमृक्ष्या

राहुनादिष्टुक्तत्वात् राहुधिष्ण्यात्ममारभ्यधिष्ण्ये
ष्टसुनिष्ठुलामीति कस्पयोर्के सूर्यनाडुरगः स्था
प्यइतितु स्वरोदयवचनैर्वीजोवापनेलग्नशुद्धि

बहिः बहा

मादवसिष्ठःप्रवरिष्ठुसत्दृमैजे यायैस्त्रिकोणकौंडुस्थितैमशुनैः कथितेस्तुब

तु उरगपदोपान्तनाड्राहुपरं कुतः शहेः स
पी कारत्वात् ॥ बहुषचनेस्वरसो अ॥ २॥

मु.टी.
नं.प्र.
२१

पुष्यमारभ्य स्वातीतान्यष्टौ नक्षत्राणि शुभानि ततः विशाखामारभ्य धनिष्ठांतानि नवनक्षत्राण्यशुभानि

धिष्ण्येपि शुभलग्ने बीजवापनं कार्यमिति हलप्रवहणचक्रमुक्तं हलइति हलेहलचक्रे कोर्क्षिताभ्
त्सूर्यमुक्तात् त्रिनक्षत्रात्मकेषु त्रीणि नक्षत्राणि असंति अशुभफलानि सतोष्टभानि संति शुभफ
लं ददतिततो नव भान्यसंति ततो ष्टौ भानि संति शुभनयथा सूर्यआर्द्रायांभुक्तं नमगः ततआर्द्राम्
त्रीणि मृगार्द्रा पुनर्वसुभान्यशुभानि ततः ष्टौ ततारकापूर्वाभाद्रपदांत राभाद्रपदा रेवत्यश्विनीभ
रणी कृत्तिका रोहिणी नक्षत्राणि शुभानि ~~ततः ततारकं~~ पुष्य एवमष्टाविंशतिभानि नवंतिय द्वाह
वसिष्ठः अर्कगतागंस्पंनक्षत्रयंनेष्टमुक्तयते त्रिवृं षोडशाधिष्ण्यं नवकं सिद्धं सनिष्टं च लांग
लेचक्रेइति अर्केणागतं भुक्तं अंगनेत्रोभसंस्थमाकं तं एतदृक्त्रितयं ततः अमयतः षोडशाधि रामः
ष्ण्यमिष्टं यथा सूर्येण भुक्तं नात् माकर्नान्यष्टौ शुभानि सूर्येभोग्यमादग्रे चाष्टौ भानि शुभानि सुरि २१
त्यर्थः शिष्टं उवदितं मध्यगतं नक्षत्रनवकं मनिष्टं एवमात्राय विंशतिभानि नाकरदोपि

ष्ठ

हलाद्दोहषनाशाय स्त्रत्रयं सूर्यमुक्तभात् अग्रे वृद्ध नक्षत्रत्रयं लक्ष्म्यै सौख्यं पार्श्वस्य पंचके शूलत्रये पि नवकं
मरणाया न्यपंचकं श्रियै पुछे त्रयं श्रेष्टं स्याच्चक्रो लांगलेशुभे इति अस्यार्थः हलप्रवर्हनसमये स्वप्रद्यो
सूर्यभुक्तनक्षत्रात्नक्षत्रत्रयं शोकाय स्यात् तदग्रेन नक्षत्रत्रयं लक्ष्म्यै स्यात् अन्यदग्रे पार्श्वनक्षत्रपंचकं
सौख्याय स्यात् तदग्रे शूलत्रयगतं नक्षत्रनवकं मरणाय स्यात् तदग्रेन्यत्पार्श्वपंचकं श्रियै स्यात्
तदग्रे पुछगतं नक्षत्रत्रयं श्रेष्टं शुभफलदमिति अनेन प्रकारेण स्वगादीनि तान्येवाशुभशुभानि सं
भवति तत्र हलचक्राकृतिर्लक्ष्यते पि त्रिषु ष्टसु तद्वहेषु सप्तस्वर्के विमुक्तभात् हानिर्वृद्धिर्कर्तुर्मृत्यु
:लक्ष्मीप्राप्तिर्यथाक्रमादिति हलनक्षत्रो लोकनं वरमुक्तवान् अस्याप्यर्थः अर्के विमुक्तभात् त्रिषु भेषु
हानिः ततोष्टसु भेषु वृद्धिः ततो नवसु भेषु कर्तुर्नाशः ततः सप्तसु भेषु हानि त्रिष्टसु भेषु वृधि ततो नवसु
भेषु कर्तुर्नाशः ततः सप्तसु भेषु लक्ष्मीप्राप्तिरियथाक्रमं फलं ज्ञेयं अत्र सविंशति नक्षत्रोक्तेः अ

२५

२।२।२।५।२।५।२।२

इलकं पुअमशुभ	पुत्तउइविस्वासु भवि	अजे अशुभं

नि जिङ्गगणानानात्तिएवं बकु मुनिसंवादेसतिङ्नप्रोक्तित्हत्रिवक्ति
त्री षुत्रिरा माणपशुनदशुननानिक्रमा ह्यांगलास्वेइ तियदुक्तं केशव
दैवज्ञेमुहूर्त्तीतत्वेतविंसंस्हृषिवाक्यमूलानावातन्नूल्वकोक्रांतगतान्य
नडुहांना ग्रायनान्यग्रतोदृध्येनन्नितयंतदैत्रकथितंच्चक्रेशुनंलांगले
इति श्रीपतिवाक्यालोचनेनोक्तंतथाहि ऋक्षेक्रांतगतागतानिनान्यनु
डुहांघ्राणांनाग्रायस्युःतदग्रतोनत्रयंदृध्येततःमूलत्रयेधिष्ण्यानांन
नवकंलेख्यंक्र षिक्रद्गुतायस्यात्मूलत्रयंध्यगत्ते पंचकेनत्तत्र(शुक) रामा
नित्त्रयोद्भ्राकनित्स्यर्थः श्रियेस्यातांयद्वितियंनक्षत्रंसंशुनंस्यात्एवंसतिहलचक्रन्यासःत्र २२
त्राणि नेनप्रकारेणमोक्षिनैर्लोत्रीत्यादीनिशुनाशुनानिसंनवबाक्रेशर्हीर्यव्युच्यते किंतु मूलवाक्येदर्शना न्यत्रि
नत्खुक्रषिकद्गुतायभत्रये अधिस्यानांनवकंतदंतरगतेस्यातांश्रियेपंचकेयथान्यन्नितयंत

तुशब्दस्यानंतर्यद्योतकः

बोधपुरस्सरस्वाज्ञानप्रकाशिकः शाद्वार्थस्तयेत्रार्कक्रांतगतागतानि नक्षत्राणि नातिदृष्टानि शाकरा
णि स्युर्हलमध्यमत्वागप्रांतेतत्त्वीणि दृष्टे हलदंडाधो नागेर्त्यं पंच तः
नक्षत्राणि पाशाग्रिमानि नवमानि शूलत्रयेत्रिकंत्रिकं कपिलस्वाता
यस्याप्यानि नवत्रयं पंचनक्षत्रत्यागेको हेतुरित्यत्राह तदंतरागतम्
इति तद्दृष्टेन हलोर्ध्वदंडबहिस्तेनोर्ध्वदंडाबुध्येतेन योरंतरागतेमध्ये विद्यमाने
पंचकं पंचकं चके श्रियो स्याद्येन नक्षत्रदृष्टाकमितियावत् पंचान्यद्भत्रित
यं हलदंडोर्ध्वनागेषु शुभफलदं डोभयं एवं सत्पुष्टिवाक्यैः सहास्यैकार्थता संपा
द्यते यत्तु महेश्वरः सूर्याधिष्ठितान्नानि वेदविषयं कार्येषु विद्याकैस्तुलान्ये
वगतानि तानि मुनिभिः प्रोक्तानि शस्तानि च॥ अग्रे लांगलयोजने इत्युवाच तदपिचिंत्यमेव यस्त्वे वदेउरा

पंचकं	अशुभम् अशुभ शुभफलं ३ उर ३	अ
आ अशुभ म अशुभं पु	पुअमरशु शुभं पुउहर अशुभं	शिखाशि रअपे शुभ

मु॰ टी॰
न॰ प्र॰
२३

अ१

नंदे अर्को क्तं तेत्यादि पद्यव्याख्यानं पितृचरणकृतं तदपि स्पष्टार्थं वसिष्ठादिभिर्विवाके विशेषदर्शने
तु सामान्यवाक्यस्य विशेषएव पर्यवसानमिति लक्षणमतिप्रसक्तानुप्रसक्तेन अन्यघात्वेत्यागः निषिधानां
तु सर्वथैव त्याग इति निष्कर्षोर्थः अर्थाच्छिरामोक्षविरेकादि धर्मक्रियामुहूर्त्तान् शार्दूलविक्रीडितेनाह
॥ त्वाष्ट्रान्मित्रकनाद्ययेषु पलघुश्रोत्रेश्शिरामोक्षणं नो मेर्केज्यदिने विरेकवमनाघंस्याद्बुधार्कीविनाभि
त्रक्षिप्रचरध्रुवेरविशुनाहेलग्नवर्गेविद्ये जीवस्यापिन नो गुरौ निगदिता धर्मक्रियान द्रुत्तैस्त्वाष्ट्रादि
ये चित्रा स्वात्यौ मित्र द्वये अनुराधा ज्येष्ठा रे ■ नाद्य ये रोहिण्यम्मृगे ■ अंबुपः शततारका ■ ष्युन्यश्विनी
पुष्य हस्ताभिजितः श्रोत्रे श्रवणः एषु नक्षत्रेषु तथा सोमार्केज्यदिने मंगलेर विगुरुवारेषु शिरामोक्ष
णं सूक्ष्मशस्त्रसुघातेन कुर्यादित्यर्थः उक्तं च ज्योतिस्सारसागरे चित्रायुगे विधियुगे मित्रायुगे लघुषु वा
रुणे विष्णौ वस्ति विरेचन वेधा ■ शुभदिनतिथिचंद्र लग्ने शनिवारे संमतस्तज्ञावः अथ बुधार्की बुधशा
रुधिरवाहिनी नाडी का शिरा । तस्याः सूक्ष्म शस्त्र घातेन शिरा तो रक्तमोक्षणं कुर्यात
चंद्रपुर

त
नेश्वरावापास्यान्यवारेषु पूर्वोक्तनक्षत्रेषु च विरेकं मनाघंत्रोषधेन सुखप्रवृत्तिर्विरेकः वमनं प्रसिद्धमेवता
या घंकर्मकार्यं उक्तं अथ मित्रक्षिप्रचरध्रुवेरषु त्रयोदशनक्षत्रेषु तथा रवौर विवारेषु नाहेस्वक्षबुधगुरु
शुक्रवारेषु धर्मक्रियाकोटिहोमरुद्रानुष्ठानादिकाकार्या उक्तं च दीपिकायां शुभग्रहार्कवारेषु मृदुक्षिप्रध्रु
पु वो डुषु सद्गुरुरात्रिविलग्ने शुभं शांतिकपौष्टिकमिति शांतिकं धर्मकृत्यं कोहोमाघं अथ विद्ये बुधस्य जी १२
वस्य गुरोर्लग्नवर्गे लग्ने षु शुभं शांतिकपौष्टिकमिति शांतिकं धर्मकृत्यं होमो यस्मिन्क ■ शिष्येरगुरु रिश्मि
त बुधयोः षड्वर्गे सति नो लग्ने गुरौ वसति कर्त्तु अयगुरुबले सति धर्मक्रियाहिं एहिता निगदिता उक्तं रत्न
मालायां ॥ द्विबुर्केर्के गुरौ लग्ने धर्मा मारं नोरवेर्दिने ॥ अन्यच्च श्रुतिस्मृति पुराणादिप्रोक्तानां धर्मकर्म
वि णां गुरुर्लग्नवर्गेषु प्रारंभस्तद्वलीसति षड्वर्गज्ञानं विवाहप्रकरणे ग्रंथकर्त्रैवविवृतं अथ धान्य
छेदमुहूर्तं वसंततिलकाछंदसाहत्वा शांजेयाद्द करवह्निवसुश्रुतीदुस्वातिमघोत्तरजालांतकन

मु.दी.
न.प्र.
२४

रहिते ष्वि स्थि

ह्रस्तपुष्येमं द्दारर रि। त्रौदिवसे तिरास्ताधान्यस्थितानिगदिता देर्घस्थैविलग्नेनी ज्ञासं ज्ञातिमूलस्येन्द्राद्दि
षाश्वजपाद:पूर्वा।नाड्पदा अन्यानिप्रसिधानित ज्ञाचित्रापुष्य श्रएतेश्च कोनाविंशतिन ज्ञत्रेषुतथास्तं
द्द: शनि: आरोमगल: रिक्ता स्तिथय: प्रसिधा: एतेषां समाहारोमंद्दाररिकं तेनर हितेविहीनेदिवसेन
ष्या स्थिरलेस्थिरराशौलग्नेसतिधान्यछिदाछेदनं कार्यमित्यर्थ: यदाहराजमार्त्तंड:रोह्यपित्र्ये तथासौम्य
प्पेहस्तेपुष्येनिलेतथासस्यछेदं प्रशंसंतिमूलश्रवणवासवेद्दापिकायांतुयाम्यंजयाद्दर्दिर्ह्नाले लग्ने
तोमशाक्रत्रिवोत्तरोड्डुषुकुजार्कजवारवर्ज्ज शास्तेंदुयोगकरणेषुतिथावरिक्ते: धान्यछिदास्थिर
स्थिरभो नरास्त्रहोरयोषु श्रद्दिरश्लेषाश्वत्रपूर्ववारुणेन ज्ञात्रारएपुक्ता निष्कितीयवासेएकादशानिरादं विंश
तिमानिजातानिवाभद्दयेतुधनिशेयाद्दानातंमामेकोनविंशतिस्तान्येवसंपद्यंतेतानिवचनद्दनप्रेम
एषांग्रंथकर्त्तापितिनिबधानिव्यवहारोनयेतुवारावुक्तौधान्यानांलवणंकुर्यादिरौद्रश्चकेचसर्वद्दति

तू

हु

ध
रामः २
२४

ग्यै

अथकणमर्द्दनसस्यरोपनमुहूर्त्तंविसंततिलकया हस्ताभ्यायेमश्रुतिमघेंद्दविधात्वमूलमैत्रांत्यत्नेषुगदि
कणमर्द्द तेंसत्वद्दिशाजयपन्निक्रतिधात्रशतार्यश्रुतिमघेंद्दवितमूलमेत्रांत्यरेखुगदितंकणमर्द्दनंसत्द्दीशाजय
स्य पीत्रान्त्तिधात्रशतार्यमर्दैसस्यरोपनेमितार्किकुजौविनासजाबंपुर्वाफालुणीत्र्यंमोत्तरफालुणीवि
धातारोहिणीअन्यान्यतिप्रसिधानिएषुनवस्वर्त्तेषुकणधूणकादयस्तेषांमर्द्दनंयष्टिघातादिना
नितुषी तिसुखीकरणंतात्समीचीनमित्यर्थ: तदुक्तंव्यवहारोच्चयेफाल्लुण्योश्रवणाच्चेवमघामूलातथामतात्र
नुराधातथाज्येष्टारेवतीधान्यमर्द्दनेकेवलेसिंहलग्नेवागुरुद्देयघवापुंक एवमत्राष्टेतात्युक्तानिरोहिण्य
साहिरायंमर्द्दनंकुर्यात्(इतिराजमार्त्तंडोक्तेः)उत्तरासुप्रवेशापोतं अत्रकर्मविशेषुएकैकस्यैवनक्षत्रस्योपादा इत्युक्ते: ३
नमतिसुख्यतात्स्वनार्थनत्वितरनिषेधार्थंकुत: वाक्यंतराणांवैयर्थ्यापत्तेरितिअयदिशंविशाखात्र
जपास्त्रर्वामाड्पदानिसर्दतिमूलंधोरोहिणीशततारकाअर्यमर्द्दैउत्तराफालुणीएषुषट्सुनेषुसस्य
१तोप्यादानंराजमार्त्तंडोक्तेन: यथाहस्तेनबापयेद्वीजंसंग्रहंवेष्वदेवात:। ४

दृष्टिभिन्नमेषुकर्कजितौ छि रहिते च तनौ शुमाहे ।। धान्यस्थितिः शुभकरागदिता

धान्यस्यरोपणं पूर्वं वापितस्य स्थलांतरे आरोपणं सछुनं तत्तस्यरोपणे आर्कि कुजौ शनि नौ मौ विनान्यस्मा
अन्यवारेषु सूर्यचंद्रबुधगुरुशुक्रवारेषु कार्यं सस्यरोपणं उक्तं च राजमार्तंडे पूर्वानाड्रपदामूलरोहि
णीपुनर्वसु फाल्गुनीविशाखावारुणं चैव धान्यानां रोपणे वराः इति अथ धान्यस्थिति धान्यस्य ध्येसुकुर्वी वसं
ततिलकयाह मिश्रोग्ररोद्रमुखैः पूर्वीस्थितिः शुभकरागदिता ध्रुवेज्यदीनेंद्र ह्रस्ववरनेषु च धान्यवृधिं
कुर्वीत वसंततिलकयाह ।। मिश्रोग्रमुखैः मिश्रं विशाखाकृतिके उग्रं पूर्वात्रयं नरणीमघाः रोद्रमार्द्रानुजजो
ड्रश्लेषा इ ज्येष्ठा एस्योद्ग शान्या विति त्रेश्वन्येषु सप्तद्वशसु नेषु नक्षत्रेषु तत्या क कः अजो मेषः तौलिसु
लाएते विहाय नेन नौ मकर स्थिर द्विस्वभावराशिलग्नेषु तत्र शुभा हेचंद्रबुधगुरुशुक्रवारे धान्यानां स्थि
तिरेकत्रराशीकरणं नाम सा गदिता उक्तं च दीपिकायां यास्याग्निरुद्रविशाखापूर्वामाहेंद्रपित्र्येतरेषु
शुभाहे धान्यादि संस्थापनेमेषु शस्तं नग स्थिरद्वंगगद्रोद्रयेषु अथ धान्यप्रसिधानि ई ज्य पुष्य

शं विशाखा इ ज्येष्ठा दस्रो अश्विनी एतानि प्रसिधानि एषु धान्य वृधिः त्वंमृक्षमेतावत् धान्यं देहि इति तोहमा
सद्वयेन तु स्यं तद्धान्यं संपादं सार्धवा दास्यामीत्येवं रूपा सा निगदिता उक्तं च दीपिकायां श्रवणात्रयं वि
शाखा ध्रुवपुष्यपुनर्वसुनिवासु अश्विन्यां श्लेष्यं भ्यच द्वेषां तिधन्यादि वर्धने शस्ताः अथ शांतिकपौष्टि

दि कृत्येषु सुहृद्वंवसंततिलकयाह क्षिप्रध्रुवांत्यचरमित्रमघासु शस्तं स्यात् शांतिकं सह सापौष्टिकमंग
लाय्यं रवे विधौ सुरवगतेतनुगे गुरोतोमोघा दीडु ष्टसयेपिशुभं तिमित्ते उध क्षिप्रादीतिमघोता निप्रसि
द्धानि तेषु पौष्टिकपुष्टिकाम कं संगलं विनायक शांत्यादि शांतिकं दुष्टफलद मूलनक्षत्राधं
नक्षत्रशांत्यादि एतानि कर्माणि कार्याणि उक्तं च दीपिकायां मित्रादित्य मघोत्तरा शततलिघ्र स्वाती विरिंच्यश्रुत
स्वर्गा धीश्चपूज्यपोस्त रिविशुस्यौ तेतुघार त्विषिरि क्रांय दर्वविदायसौम्य विघ्नसौमदिवसे शस्तं नर
णां नृतेय सर्वे शांतिकपौष्टिकं निगदितं गर्गादि मिश्र यात् अथ शुभलग्ने घिः तत्रार्के सुर्ये रवेवद्रम

त्वा शुन्या [redacted] दितो दन्नि सति मोढ्यादि दुष्टकाले शुभं स्यात्। उक्तं च दीपिकायां॥ शांतिकमपि कुर्यान्नैरोगे
ण्य नैमित्तिके [redacted]।

मु॰टी॰ न॰ग्र २६ स्येस्तु तिविधेयं चंद्रे सुखगते त्वतुर्यस्थे सति गुरुबौ लग्नेनुगे लग्नस्थे सति विधेयं चंद्रे शांत्यादिकार्यं उक्तं च र
त्नमालायां पूर्णे विधे वेश्मगे केंद्रे वरस्थे लग्ने जीवे वा कृते वा सस्त्व॥ अमंत्यापुष्याणि कार्याणि कार्या
णि तिन शांतिकादि मोघे गुरुशुक्रयोरस्त [redacted] दिकेवा [redacted] वार्धक सिंह। स्य गुर्वादिरूपे दुष्टसम
ये पि शुन्तद्दं तथा निमित्ते केंतथा गुरुणा गर्वे मोघे पि दोषोस्त्र न विघ्नतैयुक्तं चैतत्त्वयतोक्तौ दृष्टंशां टी
तिकं नैमित्तिकं च [redacted] निमित्त कृता शांति निर्मिमीतो योप जायते इति स्मरणात् तत्र निमित्ते रोगरूपे
केत्वाशुन्यात दृष्टेनरूपे धन वति नैमित्तिकं च वबलिदिनक्व – दित व्यापके गुरुशुक्रास्तादि दोषे
प्य वश्यं ते व्यापके गुरुशुक्रास्तादि दोषेप्य वश्यं विधेयं यतो जन्मांतरीय दुरदुष्ट सूचकं तिदं निमित्तं राम: २६
मुत्पन्नं तस्य शांत्या तिरासाद शुभाद्दष्टस्यापि निरासः वक्तु दिन प्राप्ते दिनदूषणे कालेक्ति प्रमाणं शं
तिकं किं विदुरदृष्टशामकं पद्यपि नवतित यापि तावद्भिर्दिने दुरदृष्टस्य [redacted] प्राबल्यादुःखप्राप्ति

प यथा लेपाग्निरस्येनैव जलेन शांतो भवति तथा सकलं गरदाहको मनुष्यैर्वहुलिर्युगपद्गृहीत जलपू
र्णघटैः एकदेशनिर्वापितोपि सकलोपि॥ न निर्वाप्यते इत्यतः सर्वथा मौढ्यादि दोषेपि विनैव यथा कथं धी
चित्कथितप्रकारेण दिनशुद्धिं संगीकृत्य शांतिका द्यवश्यं विधेयं अथ होमाहुती शुद्धे मुहूर्त्ते मनु
पे ष्टुप छंदसा हे स्वर्येमा त्रित्रि केंचंद्रे सूर्यविशु पुंगवल्लभादे ज्या गुणितारिविनो नेष्ट्या होमाहुतीः खले ॥ घुक
के सूर्यः स्पष्ट मानेन यत्र नक्षत्रे स्ति तस्मात्रिके त्रिं आदितो नक्षत्रयेमे कं त्रिकमेवं सप्तविंशतिर्नक्षत्र
त्रिकानि भवंति तत्र सूर्यनक्षत्रात् आदारभ्य प्रथम द्वितीयादि त्रिकस्थे चंद्रे सति क्रमादेषां मुखे आ
हुतिः पतति यथा प्रथम द्वितीयादित्रिके सूर्यस्य तनो बुधस्य ततः शुक्रस्य तथा पंगोः शनेस्ततश्चं
द्रस्य ततः आरस्य ततो मस्य ततई ज्यस्य गुरोः ततो गोरा होस्ततः शिखिनः केतोः एवं सति यद्दिने
पापग्रहमुखे होमाहुतिः पतति सा नेष्टा न शुभदा अर्थादिवशुभग्रहमुखे आहुतिपातः शुभफ

मु॰टी॰ न॰प्र॰ २७ तहः उक्तं च कश्यपेन नक्षत्रे यत्र भानुः स्यात् तद्धादि त्रित्रिके स्युः सूर्यज्ञभौमराहुशनिश्च गोष्ठे बृहस्पते राहोः केतोः शु
श्च निर्दिष्टं वह्नौ नाडीस्थमास्य मध्ये नं सौख्याय नाशः सूर्यस्यादि होमजलमपि लब्धिः भौमे मिद्रादि होराश्च बुधे शु
धि विवियर्घ नं गुरौ लाघिरनीष्टस्पराज्यं सौनाम्य नं दिनं मार्गवे कार्यसंपत्ति रेहि काम सुषुमिकानेत ज्ञानौ मुखे हुतौ
यौ राजनं गोधन क्षयः राहोर्मुखाहुतो हानि सर्वस्य परिकीर्तिता केतोर्मुखाहुतो ज्ञेयं दुर्भिक्षं देशविभ्रमं मरणं
प्राणिनां चैव राज्यभंगं तथैव च ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ग्रहनक्षत्रसंगमे दुष्टे न कुर्याद्धवनं इत्याहुर्गर्गवादय इति
तद्वयमत्र निष्कर्षोर्थः सूर्याक्रांतनक्षत्रं त्रीवेह नक्षत्रस्य त्रिकत्रिकगणनया पापमुखे स्यादिति यथाशुत्तं ग्रहमु
खे समीचीनं अतएव यित्तचरणोरप्युक्तं विवस्वद्दृक्षात् त्रिकमेकमेकं विधौ स्थिते कास्थिते कर्कज्ञसिता केतानां च
नारजीवा मुखे स्वावे दास्ये होमाहुतिः पापमुनि विघा गुर्जरदेशे प्रसिद्धमिदं ॥ अथ दैवात्कृतस्य मुखे वह्न
मुखे हवनस्य शांतिरुक्ता विष्णुधर्मोत्तरे क्रूरग्रहमुखे चैव संजाते हवने शुभे। शांतिं विधाय गां दद्यात् हु

दवे

कैश्चित्तु खप्रसुप्रमपि होमं वर्जमिच्छंति कं प्रमितामास्वरायां ॥ अकर्त्र्याद्दृष्टमेतां अनुष्ठे भ्रः शुत्रा
दृष्टमेगारकश्च ॥ राहुधर्मजीवः खेदसुप्ते होमं कार्यमानां राजकं । पुत्रदारा धनानी

स म

णाय कुर्याद्दिने आयसी प्रतिमां कृत्वा निक्षिपेत्सामाधौ सुखी ॥ गोमूत्रं धूर्गं याधेरर्चिता मतिमां ततः अन्येनविधा
तौ यं पूज्येनतु होमो विधीयतेति अथ यद्दिने होमस्तस्य की वितः तद्दिने वह्निवासवशेन शुभाशुभफलज्ञानसिद्ध
ब्यं त्र याहसैकातिथि कैर युता कृता सा शेषगुणो ने नुविवह्निवासः सौख्याय होमे रात्रियुग्मे शेषे गाम्रौ
र्षीती नाम आर्णा पंना शौदिविन्नतलेच शुक्लादिमासगणनया वति विग्रेरायैयुतावर्तमानवारयुता चतुर्भः
समायद्वैषत कुण गमिवे शून्यमितेच तदा वह्निर्वासौ वसति स्थाने नुविवर्णते फलमाह सौख्यायेति होमदिव
ज से नुविवह्निवासः सौख्यं न कोन वतित्यर्थः अथ रात्रि युग्मशेषे कसैण कमिते शेषे अग्निवासो दिवी स्वर्गे फ
संकर्त्तुः प्राणनाशो मरणं न वेत द्वितीय मीने शेषेग्निवासोन्नूतले याता लेस्तित्फलं कर्त्तुरर्थनाशो द्रव्यना
शः उक्तं च तिथिवारयुतिः सैका वेद नमा वशेषका नि वासो ग्नि रूपे वित्तप्राणविनाशकः संस्कारे शुचिवारोस्यन कार्यो नापि वैश्वेति स्वैनेमित्तिके कार्ये न वा दृष्टमुनिलिसता अथ प्रतिवर्षोत्पन्न नवा
पानाले द्विकत्रोषेण धनसंचयमाक्रः ॥ गुणवेदाव त्रायण भः विपुलसौख्यदा ॥१२

धा

मौ

नि

मु.टी. न.प्र. २७ नहः तक्रं चकरूपेन न कृत्ये यत्र भानुः स्मात हारि केन्त्रिकैर्यस्तैमौरीणामिंडुनोष्टं बृहस्पतेः राहोकेतो पुत्र
श्चनिर्दिष्टिं वहंनाहोष्ठुनाञ्चमैनं सौख्यार्थनाशः सर्वस्मादि होजलमपिकृषिः नोमेनिहारा कुसबुधे
धिविवर्यनंगुरोलाधिरनी ष्टस्यराज्यंसौनाग्यनंदिनंस्वार्गवेकार्यसंपत्तिरेहिकामुष्मिकानेतत्रानोमुखेहेतोः
श्रीराजत्नंगोधनह्रयः राहोर्मुखाहुतौहानिसर्वस्यपरिकीर्तिताकेतोर्मुखाहुतौज्ञेयंदुर्निष्टं दैत्यविस्मवंमरणं
प्राणिनांचैवराज्यसंगंतथैवच ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनग्रहनक्षत्रसंगमेदुष्टेनकुर्याद्धवनंइत्याहुर्नार्गवाद्यइति
तद्दयत्रमत्रनिष्कर्षोर्थः सूर्याक्रांतनक्षत्रत्रीचेन्नक्षत्रस्यत्रिकत्रिकगणनयाभाष्पुमुखे आहुतिर्देवाशुत्तमग्रहमु ति
खेसमीचीना अतएवयितस्वरशेरप्युक्तविवस्वहस्त्रात्रिकसेकसेकंविधौस्थितेकस्थितेकेज्ञसिताकेज्ञानांच राम.
दे कारजीवायुत्रिस्वावेदास्येहोमाहुतिः पापसुनिषिधागुर्जरदेशेप्रसिद्धमिदं ॥ अथदेवाल्कृतस्यमुखेवाह २७
मुखेहवनस्यशांतिरुक्ताविष्णुधर्मोत्तरेरुद्ररगहमुखेचैववसंजातेहवनेशुभे। शांतिविधायगांदद्याद्भूत्या

कैश्चिन्नरवर्ष्मसुफमपिहोमेवर्जमिसुकेष्वपितासराया ॥ अकश्चद्वाष्टमस्ता अनुथमः पुत्रा
दष्टमेगारकश्च ॥ राहुधर्मजीवनः स्वेटसुपेहोमेमानारा। पुत्रधराधनानी

स म
णायकुंडेविनेआयसीप्रतिमांकृत्वानिक्षिपेत्सामाधोमुखी॥ गोमूत्रंधूगंधाघेरविंतांप्रतिमांततःशुक्लेनिधा
तो यंपूज्यनत्वाहोमोविधीयतेत्ति अथयद्दिनेहोमस्तत्किर्ष्वितःनद्दिनेवह्निवासवशेनशुभाशुभफलज्ञानमिंडु
जं वत्रयाहसैकातिथिकैरयुताकृतासाशेषगुणेन्नुविवह्निवासः सौख्यायहोमेशशियुग्मशेषेप्राणप्रा
कीर्तिताम्प्राणार्थनाशेदिविभूतलेचशुक्लादिमासगणनयावतिथिर्गरपयुतावर्तमानवारयुताचतुर्न वि
त्सायशेषतकृगणमितैवशून्यमितेचतदावह्नेर्वासोवसतिस्थानेनुविवर्तते फलमाहसौख्यायेतिहोमदिव
ज सेसुविवह्निवासःसौख्यंनकोनवतीत्यर्थः अथशशियुग्मशेषेकसैणकसितेशेषेअग्निवासोदिवीस्वर्गेफ
संकर्षुः प्राणनाशोमरणंनवेत द्वितीयमीनेशेषेग्निवासोभूतलेयाताले स्तितत्फलंकर्तुरर्थनाशोद्व्यना
शः उक्तंचतिथिवारयुतिःसेकावेदृनस्त्रावशेषकान्तनिवासोग्र्यामिरूपेविन्नाप्राणविनाशकः संं
स्कारेषुविचारोस्यनकार्योनापिवेर्हितिसेनेमित्तिकेकार्यनवाष्टमुनिनिस्मृता अथप्रतिवर्षोत्पन्ननवा

पानालेहिकत्रोषेणधनसंचयभाकः ॥ गुणवेदावत्रायण भार्ये विपुनसौख्यकृ३१२
७१

मु. टी.
न. प्र.
२९

म्भनक्षत्राणांमुहूर्त्तमनुष्टुभाह नवान्नस्याच्चरक्षि। प्रमृदुभेसत्सुनौभुजं विनानंदाविषघटीमधुपौषार्किभूमि
जान् चरक्षिप्रमृदुसंज्ञकनक्षत्रेषु तथा सत्सु नौसमीचीनलग्ने शुभग्रहैर्युते दृष्टे चेत्यर्थः परं तु पक्षरंध्राः
प्रतिपत्षष्ठ्येकादशीर्विषघटीविवाहप्रकरणोक्तसप्तमाणाः॥ मधुं चैत्रमासं पौषं चैवार्किं शनिं। भूमिजं मं
गलवारं त्यक्त्वा नावान्नमित्यान वान्नभक्षणं स्यात् यदा हनुजबलः नवान्नभोजनं चरणां मृदुक्षिप्रचरैः॥
शुभैः शुभैर्दृष्टियुते लग्ने विषनाडीं विवर्जयेत्तु नवान्नैवनं ... यां मासे पौषमधौ तथा॥ अथ नौकाघटनमु
हूर्त्तमनुष्टुभाह। याम्यत्रयविशाखेन्द्रसार्प्यपित्र्येशान्तिकेभे रुग्वीजार्के दिने नौकाघटनं सत्सनौभुजं या
म्यत्रयं भरणी कृत्तिका रोहिण्यः विशाखा इन्द्रो ज्येष्ठा सार्प्यमश्लेषा पित्र्यं मघा ... आर्द्रा एते वर्जिते
रहिं अवशिष्टेषु नक्षत्रेषु तथा शुक्रगुरुसूर्यवारे सत्सु नौकाघटनं व्याख्यातगुणविशिष्टे ल
ग्ने नौकायाघटनं निर्माणं शुभं उक्तं च दीपिकायां ज्ञेन्हरिथ ... लग्नेशकपित्र्यद्विदैवत्रिनयनवि

बुध

नौ
रामः॥
२९

का

धि

धियाम्यद्रं दुसपीप्सनेषु सुकरणतिथियोगे शुक्रजीवार्कवारे तरणिघटनमिष्टं चंद्रताराविशुद्धौ ज्ञमे
मिथुनकन्येहरिसिंहैः तरणेर्नौ अथघटनं स्यात् नान्नौ चलनमुहूर्त्तमयोम्यं तत्र दीपिका शुभाहे विष्णु
मुभे दुर्गे गमे त्राष्ट्रि पाणिषु वालनं घटस्यानान्नावश्शुनतिथिं दुष्टु अथ दीपिकायां नौकायात्रामुहूर्त्तोपि
अश्विकरे ज्यसुधाविषपूर्वामित्रधनाच्युतेनेशुनलग्ने तारकयोगतिथिंदुविशुद्धौ नौगमनं शुनदं शुनवारे
इति अथ वीरसाधनाभिचारयोगमुहूर्त्तमनुष्टुभाह मूलार्द्राभरणीपित्र्यमघासोमे वदेतनौ सुखे शुक्रे रमे शुद्धे
सिधीर्वीराभिचारयोः मूलार्द्रादिनक्षत्रपंचके तथा घटे तनौ सुकुंभलग्ने तनै सौम्ये बुधे सति तथा शुक्रे सु
खे चतुर्थस्थे अष्टमे शुद्धे शुद्धत्वे प्राप्ते तातादृशो लग्ने वीरस्य वीरसाधनाया अभिचारस्य कार्मणस्य च शु
धिर्निष्पत्तिरुक्तं च वसिष्ठेन नक्षत्रीनैर्ऋतयमपित्र्यनेषु षष्ठमैशौरगैचपातालेषु दुग्नगते दानिजेनिविला
वेतालसिधिस्यात् आर्द्राग्निहरणे ... सालायांपि ... यां याम्यमूलेंदुनेषु शुद्धेष्टमे पि वेतालसिधिं पाताले

ग्या ... ल

प

मु॰ दी॰
न॰ प्र॰
२८

पाताद्भिस्त गोऽङ्गेयद्द्यलग्नगे वेतालो नामवीरस्मायनाऽथ रोगनिर्मुक्तस्नानमुहूर्त्तं वसंततिलकयाह यंत्यादिति भ्रू
वमघानिलसार्प्पधिष्ण्येरिक्ताति —थौ चरर्क्षे नो विकवौ शुवारे स्नानं रुजा[illegible] जाविरहितस्य जनस्य शस्तं हीने धौ खल
रवौ [illegible] वकेंद्रकोणे अंत्यं रेवती आदिर्यासां दिनिनानि प्रसिद्धानि एतानि निनवधिष्ण्यानि वितीर्णं शुतान्यवजि
र्जितानि अष्टादशमानि तेषु तथा रिक्तासु संज्ञासु तिथिषु तथा कविः शुक्रः इंदुश्चंद्रः आभ्यां रहितेषु वारे
षु तथा विधौ चंद्रे हीने तिथिषि[illegible]स्था स्थानस्थितेति निर्विधस्थाना नानि तस्थिते गोचरे प्रकरणोव दृष्टपतितथा
ष्टवेरकादशे केंद्रे प्रथम चतुर्थ सप्तम दशमस्थानेषु कोणे नवपंचमे एषु स्थानेषु स्थितैः पापग्रहैः
उपलक्षिते लग्ने सति रुजा रोगेण विरहितस्य निर्मुक्तस्य जनस्य स्नानमारोग्यस्नानं शस्तं शुभं उक्तं चक्रक्षपेन राम॰ २
पित्त[illegible]मारुतस्मोत्यापोस्थिर द्वैवा उशुक्रयोः नकुर्यात्रो[illegible]गमुक्त[illegible]स्नानं कदाचिनेति पुनर्नसोरपिनिषेधो ८ २८
रक्तमालायांदेवी वारे नागकेच भवेषु सार्पादित्यस्वातिषु मुक्तेषु पुनर्वसुपि अन्यां [illegible] वा बुकुर्यात्कदाचिन्नेव

स्य

पि

स्नानं रोगनिर्मुक्तजंतुः पुष्यश्रवणतारकयोनिषेधो नारदसंहितायां स्थिरेऽज्यादिति सार्पात्यर्क्षवारुणानेषु न कुर्या
द्रोगमुक्तस्य स्नानं वारेज्यशुक्रयोः रिति अर्थाद्दन्यत्र त्रेषु कार्यमित्यर्थः अथ लग्नादिशुद्धिमाह श्रीपतिः लग्नेश
भचरे सुर्यकुजेज्यवारे रिक्तातिथौ चंद्रबले च हीने केंद्रत्रिकोणे गगते अपापैः स्नानं हितं रोगविमुक्तकानां दीप
पिकायां तु विशेषः आदित्यपुनर्वसुशा[illegible] दिन कृत्तुष्योऽचंद्रे पुनर्वसौ राहव्यतिपातविष्टिदिवसे [illegible] हावबास्ते
तिथौ केंद्रस्थ[illegible]मुनिष्ठकामतिथिषु स्नानं गदान्मुक्तिः दं शास्तं नात्र सुशोभनं विधातु जंगदे देहवसुसहसराइ
ति अकामतिथीषु त्रयोदशीरहितासु तिथिषु अथ शिल्पविद्यासुमुहूर्त्तमनुष्टुभाह मृदुध्रुवक्षिप्रचरेऽज्ये
गुरौ वास्वलग्नगे तिथौ ज्ञजीववर्गस्थे शिल्पविद्याप्रशस्यते रघुगणध्रुवगणक्षिप्रचरेगणेषु शिल्पं कौशल
हरणपाषाणादिघट[illegible]नावर्णनिर्मितमूलादिकं तदर्द्धिद्यायाः प्रारंभः प्रशस्यते उक्तं च अथ लग्नशुद्धिर्ज्ञ चंद्र
बुधे वा लग्ने दशमस्थे समस्थे वा अथ वा [illegible] गुरौ हस्यनौ रखलग्नगे दशमस्थे लग्नस्थे च सति तथा विधौ

ग्र

मु॰ ची॰ ३०

५८

चंद्रे ज्ञजीववर्गस्थेबुधगुरुषड्वर्गस्थेवसतिशिल्पविद्याप्रशस्यते॥ उक्तंचरत्नमालायां॥ लग्नकर्मगते
सौम्येजीवेवास्वतद्दृष्टियुतौ। तयोर्वर्गस्थितेशिल्पविद्यारंभःप्रशस्यते। कश्यपेनत्वेवमुक्तं। लग्नधर्मगतेसौम्ये
गुरौवाहिमदीधितौ॥ तयोर्वर्गस्थितेशिल्पकर्मारंभःप्रशस्यते। वसिष्ठेनाप्येवोक्तं शशितनयेजीवेवाचंद्रे
वालग्नगेबलिनिधर्मेवातद्वर्गेलग्नगतेशिल्पारंभःप्रशस्यतेसततमिति अथसंधानमुहूर्तमनुष्टुभाह। मैत्रे
मित्रत्वाष्ट्रपुष्येचाष्टम्यांतौतिलेहरौशुक्रदृष्टेतनौसौम्यवारेसंधानमिष्यते मृगेज्यमित्राः प्रसिद्धाः ना
गंपूर्वाफाल्गुनीरेवतीपुनर्वसुपुष्याष्टम्यांहरौवादृश्योवातेतिलेकरणेवातथाशुक्रदृष्टेशुक्रसुतद्दलपिकृ
ष्टंताद्दृत्रोननौलग्नेतथासौम्यवारेवाशुक्रदृष्टेचलग्नेअष्टम्यांवातौतिलाख्येप्रदिष्टापूर्वाचार्यैस्तत्रसं
धानसिद्धिः अत्रजीर्णाएवंव्याकुर्वंतेपुष्येणसहितेसपुष्येत्वाग्येमैत्रेत्राष्ट्रेनरत्रमोसपुष्येद्वादृश्यांवाशुक्र
दृष्टेवलग्नेअष्टम्यांवातौतिलाख्येप्रदिष्टापूर्वाचार्यैस्तत्रसंधानसिद्धिः अत्रजीर्णाएवंव्याकुर्वंतेपु

ष्येणसहितेसपुष्येत्वाग्येमैत्रेचएवंनक्षत्रत्रयमुक्तंनवतिथयस्त्वाह वसिष्ठःसुरगुरुमैत्रेत्वाग्येपुष्येसमैत्रे
चलग्नेशुक्रेक्षितियुतैकुरणेतौतिलेष्टम्यांद्वादश्यांसिद्धिरिष्यतेएवमेवच। रत्नमालापद्यस्यारव्या
नेज्यायःसंमतिवाव्याख्यायोर्षत्वात् मैत्रेत्वाग्येपुष्येद्वादश्यांवासिते सितेलग्नेअष्टम्यांवातौतिल
करणेसंधानसिद्धिःस्यादितिनहमास्करोप्याह त्वाग्येमैत्रेज्यातब्दरमीवितिवक्रोक्तोवाशायंकैनवि
भःएवंचमूलमपघेदेवेज्यमित्रत्वाग्येस्वेवपठनीयं अथपरिज्ञामुहूर्तवसंततिलकाछंदसाहस्म
ष्टमृतशनिविष्टिकुजान् जनुर्नेमासोमतौरविविधूअपित्वानानाम्नः गेचरेत्नुलवेशशिजी
वानाशशुभोकरादितिनिरंभकमैपरीज्ञा अष्टअष्टमृतेचतुर्दशीज्ञानीकुजौवारौमसितधौविष्टिर्न्
जनुर्नेमासोजननकालीननैनक्षत्रेजन्ममासंचमतावष्टमस्थानेरविविधूअपित्यत्रेदेहिवच
नमग्रग्रंथमितिमितिप्रगल्भसंज्ञायांनमयाख्याअचीतिप्रकृतिनावःएतावत्यत्रार्थकदंवकंत्यक्तोपरीज्ञा

मु॰ टि॰ कार्यापरीक्षानामसुवर्णस्तेयादिमहापातकातिरास्तशुध्यशुद्धिविचारात्तिकातसमापादिरूपादि[illegible]व्यमि
३१ तियावत् सामान्यतोजन्मनिषेधेपिपुनर्जन्मनिषेधोरात्रीनक्षयदशादिस्यादित्यादिपरिहाराणांमप्यनप्र
कारान्तांसूचयितुमुपान्तः जन्मनक्षत्रनाडीनक्षत्रत्वादेवत्ति। एषेपुनरूपादानमावश्यकत्वमेतयोस्तु ज
न्ममासस्यतुपुनर्निषेधोऽनायाग[illegible]विषयेपियथास्यादित्येवमर्थसामान्यवाक्यमायग[illegible]विषयेपि
रात्रयोश्चनिरोध्यन्तेएवंपरीक्षायांनिषेधोक्तनिमित्तान्यभिधायविहितनिमित्तान्यभिधायविहितनिमित्तानामा
ह लग्नगइतितत्तनुलचलंइतिप्रत्येकंसंबंधंलग्नेगोदिस्वामावेतयाचरेमेषकर्कतुलामकररूपेलग्नेनबाच्ये
चतयाज्ञाशिजीवताराशुध्यशुद्धोचंद्रशुद्धोगुरुशुद्धोताराशुद्धोचसल्लंएतच्छुद्धिश्चगोचरमकरणोक्तनि राम॰
धास्यतेतथाकरादितिहस्तंरेवतीकपोतकरोहलः अदितिःपुनर्वसुश्चोचसत्यंएषांशुद्धिश्चगोचरमक ३१
रणो॥ हरीश्रवणः कृष्णेज्येष्ठाकापोतवरुणस्तडंशाततारकाएषुचनेषुपरिहारस्यादित्यर्थः अत्रानुक्ते

पिप्रातःकालोनि[illegible]शास्त्रउक्तंत्वदीपिकायां। नोशुक्रास्तेष्टमार्केगुरुसहितरवौजन्ममासेऽन्य[illegible]सेष्टमेंदोविष्टे
ला मास्येमलमास्येकुजशनिदिवसेजन्मतारासुचायनाडीनक्षत्रहीनेसुरगुरुबलजनीव्यताराविशुद्धोप्रातःकार्याप
रीक्षाहितनुचरगहांशेदयेश[illegible]लग्नेइतिव्यवहारोच्चये अष्टम्यांचचतुर्दश्यांप्रायश्चित्तेपरिक्षणेन
परीक्षाधिवासश्चशनिभौमदिनेनवेत्ज्येष्ठाश्रवणहस्ताश्चतयाज्ञेयापुनर्वसुः तदुक्तंलिषाप्रोक्तत्वनियु
अभिनाम्नास्य क्तविचारणेइतिअनियुक्तःसुवर्णस्तेयादिपातकेसंभावनायां[illegible]विचारणेशुध्यशुद्धिनिर्णयेनाडीनक्षत्राणि
दिपिकायामुक्तानिजन्मायंकर्मभेदक्षंसंघातिकंषोडशाकंसमुदायसष्टादशानंविनाशंकत्रायेविंशंआधा नं
नुपंचविंशंमानसमेवंषड्क्षः स्यात्नवनक्षत्रोत्पत्तिःसंदेशोनिषेकैर्भिरिनिएतानलिनक्षत्राणीवाक्यशेषा जाति
राम दिपिकाष्टतोनिर्दिष्टेजातिर्नामलग्नादिकातत्रनक्षत्राणिपूर्वोत्रयंसानलमर्थतंनामितिवाराहोक्तानितवाक्ये
चमयात्रासकरणेलिस्यतेशोअर्गलादिकंपुरादिकं। तत्रनक्षत्राणिसती। पदत्वकानुसारेणज्ञेयानितद्य

कंचनाम कर्मप्रकरणे मया लिख्यते यस्मिंस्तुष्यादिकेन हृतेच्छे ॥ त्रिषिकोराजात दसियेक कर्हें अथ सा मा
न्यतः शुभकार्ये लग्नशुद्धिमनुष्टुभाह व्ययाष्टशुद्धोपचये लग्नगे शुभदृग्युते चंद्रे त्रिषडायस्थे सर्वारंभः प्र
सिध्यति व्ययो द्वादशस्थानं अष्टमस्थानं एतत्स्थानद्वयं शुद्धं शुभपापग्रहैः रहितं देहाहितं यस्मिन् ए
तादृशे स्वजन्मराशेः स्वजन्मलग्नाद्वोपचयभवने त्रिषडेकादशस्थाने लग्नगते शुभग्रहे दृष्टे युते च त
था चंद्रे त्रिषडेकादशापस्थानस्थिते सति सर्वेषां शुभकर्मणां आरंभः प्रसिध्यति यद्वा वसिष्ठः उपचये ल
ग्नगते व्यये निधने शुद्धिसंयुते लग्ने उपचयगे शीतकरे मंगलकर्माणि कार्याणि ॥ अथ नक्षत्रेषु ज्वरोत्पत्तौ
सत्यां तस्मिन् त्रिंशद्दिनसंख्यादिकं क्षितियोपजातिकयोपेंद्रवज्रयाह ॥ स्वातींद्रपूर्वाशिवसार्पभे
मृतिर्ज्वरे स्यात्त्वमे त्रे स्थिरता न वेदुजः याम्यध्रुवो वारुणतक्षभे त्रिबाघस्रादिपक्षोऽब्धिपार्कवासवे ४४ मूलाग्नि
दास्त्रे नवपि...तेन खाबु आर्यमेज्यादितिधातृत्नेनगाः मासो नवेर्ष्य यमादिसूले नेनमित्रे अश्रापित्र्ये फणिदंड्भे

राम: २
३३

यो

मतिः ॥४५॥ स्वातींद्रे ज्येष्ठा पूर्वास्तिस्रः शिवमार्द्रा सार्प्ये आश्लेषायां यां एषु भेषु ज्वरे पुंसः
स्त्रियो वा ज्वरोत्पत्तौ मृतिः स्यात् उक्तं च वसिष्ठेन पूर्वात्रयस्वातिभुजंगरौद्रसुरेज्यभेषु च यस्य रोगः
स्यान्न हि तु देवचिकित्सकोपि पितामहः साक्षात् स्वयं तु रोगिणं तं देवचिकित्सको देववैद्यो धन्वंतरिः ॥ अ
थ अस्मिन् त्रे रेवत्यनुराधे ज्वरोत्पत्तौ रुजो रोगस्य स्थिरता न वेत् बहुकालेन रोगनिवृत्तिः स्यादित्यर्थः
तथा भरण्यादिनक्षत्रे चतुष्के त्रिवारकादशघस्रादिवसाः रोगस्थैर्यं यस्य तदनंतरं रोगमुक्तिरिति स

प

र्वत्र आरभ्य यंत्रो दिना हनीवातुक्त्यमरः ॥ अब्धिपंचविशाखात्रकौ हस्तः वासवं धनिष्ठा एषु भेषु पक्षः
पंचदशदिवसाः रोगस्थैर्यं यस्य मूलाग्निदास्त्रे मूलकृत्तिकाश्विनी एषु नवदिवसाः पित्र्ये मघायां नखा
विंशतिदिवसाः रोगस्थैर्यं यस्य मूलाग्निदास्त्रे मूलकृत्तिका ॥ नासे कदेशे नाम यद्गणसिति त्यायेन बुध्ने
दिर्बुध्ने उत्तराभाद्रपदा अर्यमोत्तराफाल्गुनी इज्यादितिधातृत्नानि प्रसिद्धानि एषु पंचसु भेषु मासः स

मु.ची.
३२

कंचनाम कर्मप्रकरणोमयालिख्यते यस्मिन्पुष्यादिकेन नक्षत्रे चन्द्र॥ निषिक्तोराजातदभिषेकर्क्षत्रयस्मा मा
न्यतच्छुभकार्येलग्नशुधिमनुष्टुभाह व्ययाष्टशुधोपचयेलग्नेगोशुभदृयुते चंद्रेत्रिषट्दशायस्थेसर्वारंभःप्र
सिध्यति व्ययोद्वादशस्थानं अष्टाष्टमस्थानं एतत्स्थानद्वयं शुधं शुभपापग्रहरहितं द्वोषाद्वहितं यस्मिन्ए
तादृशे॥ स्वजन्मराशेः स्वजन्मलग्नाद्वोपचयलग्नेत्रिषडेकादशमस्थाने लग्नगते शुभग्रहेदृष्टेयुते च त
या चंद्रे त्रिषड्दशमायस्थानस्थितेसति सर्वेषांशुभकर्मणांमारंभः प्रसिध्यति अत्रदवसिष्टः उपचयेन ल
ग्नगतेव्ययेनेधनशुधिसंयुतेलग्ने उपचयगेशीतकरेमंगलकर्माणि कार्याणि अथ नक्षत्रेषु ज्वरोत्पत्तौ
सत्यां तस्मिन्निष्टसौदिनसंख्यादिकं कृति योपजातिकयोपेंद्रवज्राछंदसाच्चाह॥ स्वातींद्रपूर्वाशिवसार्पिने रामः
मृतिर्ज्वरेत्यमैत्रेस्थिरतानवेज्यः याम्यध्रुवोवारुणतक्षके शिवाघस्त्रादिपक्षोऽधिपार्केवासवेथ मूलाग्नि ३३
दास्त्रेनवपि[illegible]सेन स्वाबुध्न्यार्यमेज्यादितिधातृसेनगाः मासोब्धवेथयमादिमूलैनेमिश्रेशापित्र्यफणीन्द्र शने

मतिः॥४५॥ स्वातींद्रेज्येष्ठपूर्वात्रिकस्यः आशिवआर्द्रा सार्पेश्लेषायांयोगेषुभेषुज्वरेपुंसः
यो स्त्रियोवाज्वरोत्पत्तौमृतिःस्यात् उक्तं च वसिष्टेन पूर्वात्रयस्वातिभुजंगरौद्रसुरेद्विषु च यस्य रोगः
स्यान्हृत्तिंतुदेवचिकित्सकोपि इतिवसिष्टैः स्वशुरेणि एतं देवचिकित्सकोदेववैद्योधन्वंतरिः॥ अ
न्त्यांत्यमैत्रेरेवत्यनुराधेज्वरोत्पत्तौरुग्णजोरोगस्यस्थिरतास्वेतबहुकालेनरोगनिवृत्तिः स्यादित्यर्थः
तथानरएपादिनक्षत्रेचतुष्केण वारएकादशघस्रादिवसाः रोगस्थैर्यस्यतदनंतरं रोगमुक्तिरितिस
प र्वत्रव्याख्येयं स्वीदिनाहनीवातुरुत्यमरः॥ अधिपेविशाखाअर्कोहस्तः वासवंधनिष्टा एषुभेषुपक्ष
ःपंचदशादिवसाः रोगस्थैर्यस्यमूलाग्निदास्त्रेमूलकृत्तिकाश्विनी षुनवदिवसाः पित्र्येत्तेमघायांनखा
विंशतिदिवसाः रोगस्थैर्यस्यमूलाग्निदास्त्रेमूलकृत्तिका॥ नासेकदेशेनामग्रहणमितिन्यायेनबुध्न्यो
दिर्बुध्न्यैउत्तराभाद्रपदा अर्यमोत्तराफाल्गुणी इज्यादितिधातृनानिप्रसिधानि एषुपंचनेषुभमाः स

ष्टदिवसाः अश्वे वेश्वास्रगोत्तराषाढयोर्द्वयोर्मासं कित्रिरात्रदिनानि रोगस्थैर्यं ततो रोगनिवृत्तिः यदाहुर्व
सिष्ठः कष्टात्कष्टं प्राणिति मित्रयोमघोर्ध्वसासा छत्रिविश्वधिष्ण्यैरोगस्य मुक्तिः पित्र्यदेवधिष्ण्यवारैर्न
वृद्धिं शतितित्र्यमनूनं प्राणिति जीवतीत्यर्थः पद्मा हस्तसुदीर्घ्रुकरेषु नेषु मूलाश्विनी त्रितये न
वाहात्ततो येत्रा वित्रांतकविस्रुनेषु नेरुजमेकादशाभिः दिनेश्च पुष्ये त्वहिर्बुध्न्या पुनर्वसौ च नस्वार्य
म दैत्येषु च सप्तरात्रात् अत्र शीघ्ररोगविमुक्तये संहितासांतिर निहिता वसीष्टेन तच्छिगमे त्रै अवसुं
धपुष्पैः वस्त्रा हुतैर्गुग्गुलधूपैर्नैवेद्यतांबूलफलैश्च सम्यक् पूजां च कृत्वा प्रणयनाशनाय दद्याद्तुलं
शिवायै त्वामयो रोगः अतुलमपरिमितं द्रव्यं प्रत्येकं नक्षत्राणां तिर्विंशद्दान नक्षत्रशांत्याध्यायेवसि
ष्टोनोक्तासाततएव सम्यगवधार्यं अथसर्पदंष्टेनेन नक्षत्राण्याह अथेति अथानंतरं यमाहिमूलेै
नेन रण्मस्तेषां मूलेषु तथा मिश्रे शपिश्रोक्तसिका विशाखा र्द्रा मघासु एवं सक्षसु नेषु यस्य कस्यचि

न्रक्षे महारूपीकनकेनदरला

स्फलेस्फणिदंष्ट्रालेसर्प्पदंष्टोमृतिर्मरणमेव नन वेदित्यर्थः यदाहुर्वसिष्ठः मघाविशाखा नन्त
सार्प्पयाम्यनैरत्यरौद्रिषु च सर्पदंष्ट्र सरन्तितो विस्रुरथेन सो पि प्राप्नोति कालस्य मुखं मनुष्यः
विस्रुरथेन गरुडेन गरुत्मान् गारुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः खगेश्वरः नागांतको विस्रुरथः सुपर्णः प
न्नगाशन इत्यमरः अथसर्पदंष्टो येषु नक्षत्रेषु गोचस्वरोन्नवक्रबलनन्नतितस्यैव सर्पदंष्टोड
वनृपमरणं स्यात् उक्तं दीपिकायां टीकाकृतान्युतनंदेनैयद्यत्रैवं कृत्तस्यैवगोम्वा स्वाधुनप्रदः तस्मैन्नं
नवेत्स्यतुःसुधासंसिक्तदेहिनइति अथ शीघ्ररोगमरणे विशिष्टयोगद्वितीयोपजातिकयाहरौद्रादित्या ब्रु
पयाम्यपूर्वात्रिदैवस्त्रविश्वषुपापवारेरित्ताःहरिस्कंदृदिनेचरोगे शीघ्रं जनवेत्रिगि जनस्यमृत्युः धर्द
रोहार्दीनिसानिसानिप्रसिधापापवाराः सूर्यस्यमद्रायिः रिक्ताः प्रसिधाः हरिस्कंतःप्रसिधाः हरिर्थाद्वश
स्कंदृदिनंषष्टीएतास्तिथयःएवंविधेविशिष्टयोगेयस्यरोगोत्पत्तिर्ने वेत्तस्यरोगिजनस्य शीघ्रंमृत्यु

१।१५४

दृष्टा

मु॰टी॰ ३४ र्वितुउक्तं च दैवज्ञ[illegible]मनोहरे उग्रगवरुणारुद्रवासवैकत्रिपूर्वायमदहनविशाखाः पापवारेणयु
क्ताः तिथिषु नवमी षष्ठी द्वादशी वा चतुर्थी सहजमरणयो[illegible]गो रोगिणां कालहेतुरिति र्ष्यादि स्ववेदे।
रपुष्य[illegible]पलहरणं मघामूलेरिकाग्रहरणं कृतं अत एवाह वसिष्ठः अश्लेषार्द्राग्नित्रिपूर्वायमवरुणमरुच्छ धनज्येष्ठ
क्रतारानलास्युः द्वादशपंचकं द्विरिक्तितिथिषु चरित्रकारविजार्कार[illegible]रेषु[illegible]संयोगः संजातैर्प वा
मपुरमचिरात्स्यात्[illegible]सुविप्रुवंति[illegible] वंचं के जन्मन्यष्टास्ववेधुः व्ययनवनगते मत्सुलग्ने वाराणविति
यप्रेतदाहसुहर्त्प्रेतदाहा निषेधदिने वैकल्पे [illegible] दसाहश्लिष्टादिमूलेद्रहस्तवायुजे प्रेतक्रिय
उग्र हस्त स्याः पुष्यकुंभनगो विधौ प्रेतस्य दाहं यमदिगामस्य जेष्ठव्याविताना गृहगोपनादिच॥६७॥ अश्विनी पुष्यह रामः २ ३४
स्ताश्लेषा मूलं ज्येष्ठा श्रवणार्द्रा स्वाती नक्षत्रेषु प्रेतक्रिया प्रेतानां मृतानां प्रेतत्वनिर्मुक्तीपूर्वको न्यलोक
प्राप्तिकारकं स्याधुन्दि[illegible]मे क्रिया राष्ट्रेनोच्यते[illegible] सायदिकारणावशाच्छवदाहसमये कृतास्तेषु

श्री कार्पासात् उक्तं च हेमाद्रौ ज्योतिःपराशरेण साधारणैर्वा उग्रैर्मैत्रेषु नक्षत्रेषु मनुष्याणां प्रेतक्रिया न शस्ता त्रि
पुष्करे यमलाधिस्रवेति अत्रैतान्निषिद्धानि धनिष्ठा कृत्तिका विशाखा रोहिणी पुनर्वसु [illegible] त्रयपूर्वात्रयमथा
वे नरणीमृगचित्रानुराधारेवत्यैस्व दशान्नानि तथा त्रिपुष्करे त्रिपादनक्षत्रेतन्नान्येषां त्रिपादनक्षत्रेष्विति हेमाद्रि १२
णा व्याख्यातं तत्र मृगचित्रायोर्मैत्राद्रिष्वेषु अंतर्भावाद्धुति प्रायमत्र धिष्ण्यमत्र गृह्यते धनिष्ठापंचकनिषेधश्चा
धुनैव वक्ष्यते एव[illegible]दशान्नानि प्रेतक्रियानिषिद्धानि अवशिष्टानीमानि अश्विनी पुष्य हस्ता श्लेषा मूल
ज्येष्ठा मूल श्रवणार्द्रा स्वाती पुनर्वसु नक्षत्रेषु प्रेतक्रिया कार्येत्यर्थात् उक्तं भवति[illegible]वानित्यवन्यतपोतान्येवत्र
नि यक्तौपनिबधा[illegible]प्राहीत्यादिना अनरावकराम्बा[illegible]हिरू कू पू ष्य स्वातीं कृ मूल हस्तेषु मृतक्रियेष्टेति
व्यवहारतत्वके उक्तं अथ कुंभगे भानक कुंभगे मीनके नरा[illegible]स्थितेसति चन्द्रे धनिष्ठा[illegible]राधार्ध[illegible]
शततारका पूर्वा भाद्रपदोत्तराभाद्रपदारेवतीषु नेतस्य मृतस्य दाहं[illegible]जेन्न कुर्यात् न च पुनर्यमदिशामं

अथवा पंचकेमृतस्य नक्षत्रांतरे दाहो नकार्यः ७ स्वर

मु॰ टी॰ ३५

दक्षिणादिग्गमनं यात्रां त्यजेत् तथा शय्यायाः स्वद्वार्यः वितानं वपनं त्यजेत् न कुर्यात् पुनः तथा गृहगो
पनं गृहाच्छादनं आदिशब्देन तृणकाष्ठसंग्रहं चैतत्यजेत् यदाह वसिष्ठः वर्ज्यं पराशरे पंचके धिष्ण्ये गृहस्य गोप
नं नैवं दक्षिणादिशं सुखगमनं गृहे प्रेतस्य काष्ठसंग्रहाणामिति नारदः वस्त्रं साधो दिपंचर्क्षे संग्रहं तृण
ग॰ काष्ठयोः याम्यदिशि गमनं न शय्यानकार्या गृहगोपनमिति श्रीपतिरपि वासवोत्तरदलादिपंचके याम्यदि
गोप गमनं गेहे गोप्रेतदाहतृणकाष्ठसंग्रहं शय्यका वितानं न वर्जयेत् दिति त्रिविक्रमोपि शय्या वितानं
४र्था प्रेताधिक्रियां काष्ठतृणार्जनं याम्यदिग्गमनं कुंभचंद्रे कुंभमीनगे इति ननु प्रेतदाहे किंनक्षत्रांतरे मृतस्य
धनिष्ठेसर्धादिपंचके दाहेन कार्य इति उत पंचके राव मृतस्य पंचकेन दाहोनकोने दोषः इति त्रयः पक्षाः रामः
संभवंति तत्र न यदि विज्ञायते नक्षत्रांतरे मृतस्य पंचके दाहो न कार्य इति तत्र पंचके मरणस्य दोषवत्त्वान् ३५
प्राप्नोतीति तथा युक्तं यस्मादुक्तं ब्रह्मपुराणे कुंभमीनस्थिते चंद्रे मरणं यस्य जायते न तस्योर्ध्वगतिर्दृष्टा संततौ

णं
यस्मिन् कस्मिंश्चिन्नक्षत्रे मृतस्य

प्रो ८

व न शुभं न वेदिति अथ विज्ञायते पंचके मृतस्य पंचके दाहो न कार्य इति तैपि न श्रवणे धनिष्ठापूर्वार्धे वा मृतस्य
पंचके दाहनिषेधो न प्राप्नोति किंतु दाहः कर्तव्य इत्येव प्रतीति अस्त्वेवमिति चेत्त्र प्रेतस्य दाहं त्यजेदिति दाहस्येव
क्रियाकारकसंबंधेन प्राधान्यतो निषेधात् किंच त्रिगुणफलदोषो धोनष्टे दहते च मृते त्रिपुष्करयोगफलवत्पंच
नि कमरणविषये एव वक्तव्ये दाहनिषेधस्यप्युपादानं कर्तव्यतापत्तेः तस्माद्यस्मिन्कस्मिन्नक्षत्रे मृतस्य पंचके दाहो दा
नकार्यः इति तृतीयः पक्षः साधीयान् प्राधान्याद्दाहस्यैव निषेध इत्युक्तं प्राक् अतः पंचकात् मरणदोषो नास्तीति भ
यात्तत्रैव दाहोपि न दोषाय द्विश्चायं यदि क्रियाकरणं वत्स्यात्कालातिक्रमे सति पंचकप्रवृत्तिस्तदा शांतिविधाय दा धा
हः कार्यः यः पंचके तु द्वयमपि निषिद्धं मरणं दाहश्चेति तुक्तं च ब्रह्मपुराणे कुंभमीनस्थिते चंद्रे मरणं यस्य जायते न
तस्योर्ध्वगतिर्दृष्टा संततौ न शुभं न वेत् तैनैतस्य दाहः कर्त्तव्यो। नाना स्वेषु जंतुषु पंचकानंतरं कार्यं कार्ये दाहादिकं
स्वधु॥ अथवा तद्दिने कुर्याद्दाहस्तु विधिपूर्वकं पंचकानंतरं रेवती प्राप्ते रेवति मध्ये दाहः कार्य इत्यर्थः

वि न त्रिक्रमः सर्वेर

स ६

मु॰टी॰ ३६ धनिष्ठान्नरार्धादिम्तस्यदाहस्तुसघएवपंचकस्यवहुकालव्यापित्वायुषितद्दौ निषेधाद्यस्तवदाहः शांतिविधिपू
र्वकःकार्यःसविधिरुक्तो ब्रह्मपुराणेदाहदेशेशवंनीत्वास्नापयेच्चप्रयत्नतःदर्भाणां प्रतिमाःकार्याःपंचोर्णसूत्रवे
प ष्टिताःयवपिष्टेनोलिप्तास्ताभिःसहशवंदहेत्प्रेतवाहःप्रेतसखःप्रेतभूमिपःप्रेतहर्तापंचकस्य नामान्येतानि प्रेतप॰
व क्रमादितिविशेषस्तत्त्वेपिपधृत्यादेरुद्रस्वप्नाम्न्वत्रत्रिगुणफलदोषधौ नष्टेहतेचमृतेपिचेतावत्समरणानिषे
धएवंकर्तव्येकिंतुनदाहनिषेधेनञ्च्यते। षाधिमस्त्वमार्यादिपुनर्दाहनिषेधः अतएवपंचकेमृतस्यपुत्तलक
विधानंकृत्वादाहंप्रकर्तव्यःतेश्चपुत्तलकैःसहसूतकांतेतत्पुत्रैःकार्यंशांतिकपौष्टिकमितिपंचकेतुमृतानांसा चो
मु नगतिर्नतेनरःनिलांश्चैवहिरण्यंवत्तं...दिस्यघृतंदद्यादिति अतोनक्षत्रांतरेमृतस्यपंचकेदाहप्राप्तौपुत्तलक रामः॥
विधिर्नकिंतुसूतकांतेशांतिकमेवविधेयमित्यलमतिप्रसंगेन अथाद्रीदिकायांच्छेदनंसंग्रहेचैवकाष्ठादीनांन ३६
कारयेत्श्रवणादौबुधःषट्केनगच्छेद्दक्षिणांदिशमितियत्तुकृतचिंतार्षमूलकत्वानुलब्धेवसिष्ठादिसु
तेसूतकांतेशांतिःकार्यापंचकेमृतस्याग्नियादेरदाहेकालेनपुत्तलविधिः

निवाक्यविरोधाच्च अतएतट्टीकाकृताप्युत्तमेदेनाचस्यश्लोकस्यव्याख्यानांतेकदाचित्श्रवणधनिष्ठापूर्वा
र्धयोरेतानिसमाचरेत्नतुजातुधनिष्ठोत्तरार्धादिपंचकेतथाचरत्नमालायांवासवोत्तरदलादिपंचके
इत्यादिसंमनिवाक्यमुक्तंकाष्ठादीनामित्यत्रादिशब्देनगृहगोपनप्रेतदाहखट्वायावर्तनेकुर्यादिति
व्याख्यातं अथत्रिपुष्करयोगंसकलंवसंततिलकयाहभद्रानिषारवितत्भूतनयाकेवारेद्वीशार्यमाज
चरणादितिक्षितेष्वैत्रैपुष्करोभवतिमृत्युविनाशवृद्धौत्रैगुण्यदोक्षिगुणत्वसुतत्त्वाद्विनाशंसज्ञाति
न थिःद्वितीयासप्तमीद्वादश्यःअत्ररोरातिरेकलोपेव्लोपेद्रलोपेपूर्वस्यदीर्घोणः इतिपूर्वस्यणोदीर्घःत
थाशनिभौमसूर्यवारेष्वाद्वीशंविशाखा अर्यमोत्तराफाल्गुनी अजचरणःपूर्वाभाद्रपदा अदितिः
पुनर्वसुःवह्निःकृत्तिकावैश्वमुत्तराषाढा एषुषट्सुनक्षत्रेषुउक्ततिथिवारनक्षत्ररूपेविशिष्टयोगे
सतित्रिपुष्करःप्रज्ञादिभ्यश्चेनिस्वार्थेणत्रिपुष्करनामायोगोभवतित्स्यर्थःकीदृशःमृत्युविनाशवृ

मु॰टी॰
३७

धौ त्रैगुण्यदः तद्दिने यदि किञ्चिन्नश्येत् तत्तद्वा तद्द्वितीयास्तत्संहितास्त्रयोऽपि येऽस्त्र यदि किंचिद्वस्तु विनष्टं तद्वा तस्य व
स्तुत्रयनाशः तथा किंचिद्वस्तु लब्धं तद्वा त्रिगुणितं तत्तद्वस्तुलाभ इत्यर्थः उक्तं च वसिष्ठेन रविरविजभौमवारेश्व
न्नयां विषमपादभस्त्वैवेन्द्रे पुष्कराख्ययोगस्त्रिगुणफलो भमसमेन्दु द्विगुणं नारदेनापि त्र्यर्कार्किभौमवारेश्चेद्भद्रा
यां विषमांघ्रिभं त्रिपुष्कराख्यस्त्रिगुणदो द्विगुणं यमलांघ्रिभे अत्र यस्मिन्नक्षत्रे प्रथमपादो तत्तृतीयपादो ते वा रात्री
समाप्तितद्विषमपादभं उच्यते तद्देवस्य ष्टं दीनार्यमेत्यादिनोपि निबंधेऽथवा सबोधनिष्ठात स्सं वित्रावां द्भस्र
गः एतानि सर्वाणि नक्षत्राणि येषः रविभूतनयार्कवाराश्च अत्रापि विशिष्टयोगे सति द्विपुष्कर समामायोगो नवति तत्फ
लं मृत्युविनाशाद्धो द्विगुणं कृतं मस्ते नष्टेऽद्धे वा द्विगुणं तां करोतीत्यर्थः द्विगुणं यमलांघ्रिभे इत्युक्तेः यन्नक्षत्रे द्वि
तीयचरणांते रात्रिसमाप्तिस्तद्यमलांघ्रिभं तच्च मृग चित्रा धनिष्ठारूपमेव अयं दैवात्त्रिपुष्करादिके तिथिवार
नक्षत्रात्मके विशिष्टयोगे सति कस्यचिन्मरणं संभवः तद्वा तद्दोषनाशार्थं दानं विधेयं यदाह वशिष्ठः त्रितयं

राम:
३७

रो त्रि

वांद्विदेयं भुषस्याप्यनुक्तये विधानं क्षितये द्विपुष्करेऽपि तिलापिष्टो विप्रमुख्ये स्तोक्तितयं गवामि त्रोषे अत्र तिथिवा
रयोरयोस्तावेकेवलं विषमांघ्रिभे युमलांघ्रिभे वा मरणं संभवे द्विपुष्करे नास्तीत्यर्थः अमुमर्थं स्पष्टं माहना
रदः दमान्न दोषनाशाय गोत्रयं मूल्यं द्विपुष्करे द्वयं दद्यात्र दोषस्य समात्रतदिति अत्र त्रिपुष्करयोगे कश्चिद् बृह
स्पतिवारोऽप्युक्तः यदाहकश्यपः नन्दातिथिः द्वानार्क्यकीरो द्विषमांघ्रिभं त्रिपुष्करं त्रिगुणं द्विगुणं यमांघ्रिभे मृतावित्ति
इदमेव दृष्ट्वा श्रीपतिनाप्युक्तं विषमचरणाधिष्ण्ये नन्दातिथिर्यदि जायते सुरगुरुक्ष्मापुत्राणां कथंचन वासरे
मुनिनिरुदितः सोयं योगस्त्रिपुष्करसंज्ञितस्त्रिगुणफलदो वृद्धौ नष्टे हृते च मृतेपि वा अस्य पूर्वोक्तवास्यैवै
कवाक्यतां द्वेवरः कर्तुं संहितेति कश्यपवाक्ये मृतावित्पदोयात्रानात् मरणे ऽस्वार्यं विवारो न तु नष्टे वृद्धौ चयत उ
क्तं ब्रह्मांडपुराणेऽपि धनिष्ठापंचके जीवो मृतो विषमपादिकयोगे ननु त्रिपुष्करे याम्यत्रेऽपि च कुलनाशारथ
क्के वं॥ तद्दोषविनाशार्थं विधानं समुदीर्यते इति ग्रंथकर्त्रापि श्रीपत्युक्तं मंगल कृत्यमस्तु विनाशाद्धौ वि

ति

न
मेनया
स्त्व
णी

दितिधुवविशाखाद्यंग्रेभेऽपिच।।अघोर्केज्यविधोर्दितिश्रुतिकरस्वाद्युपाञ्चिपुष्येतथाख्याशौचात्परतोविचार्यम्॥

सु. शी.
३८

तुरुंवसीष्टनारदवाक्ययोः सामान्यतो निधानंदानंचमतावेवेतिविषयविवेकः अथत्रिवप्रतिकृतिदाहेत्तिषि
म्रकालत्र्यशार्दूलविक्रिडितामामाह॥शुक्रार्किसुदर्शमूतमदनेदासुतीक्ष्णोग्रभे॥पौष्णेवारुणजेत्रिपुष्करदिने
सुनाधिमासेयत्ने॥धाम्नेद्वात्परतश्चपातपरिघेदेवेज्यःशुक्रास्तगेनष्टावेधैधतयोत्रावप्रतिकृतेदाहोनप
स्वसितेजन्मप्रत्यरितायोस्तिर्यखांत्येक्लैवकर्तुर्नसमध्येमेत्रमगोखिलेमध्येयथासंभवंएवंविधेदिने
शावस्यप्रतिकृतिःपर्णशरादिसावयवत्वकस्यनंतस्यदाहोनकार्यःकुतःयतोद्विविधःप्रेतसंस्कारःप्रत्य
क्षशरीरस्यैकःप्रतिकृतेरन्यःतत्रप्रत्यक्षशरीरसंस्कृतौशुना—शुनदिनविचारानावःपदाहगार्ग्यःप्रत्यक्ष
वैवसंस्कारेदिनैनेवविशोधयेदिनिप्रतिकृतिसंस्कारस्यहिकालत्रयंत्र्यशौचमध्येवर्षमध्येवर्षानंतरं
चेतितत्राशौचमध्येयदिप्रतिकृतिसंस्कारश्चिकीर्षितास्तदायथासंभवंदिनशुधिर्विचार्यावर्षमध्यंवर्षा
नंतरंवाप्रतिकृतिसंस्कारेवत्र्यंकालशुधिर्विचार्याएतदस्वाहगार्ग्यएवंत्र्यशौचात्परतोविचार्यमखिलं

स्का

दाम
३८

स्थाय

मध्येयथासंभवमिति॥एवंतद्वाक्यमत्रैवस्पष्टंव्याख्यातेतत्रदिनशुधिरुक्तेशुक्रारेत्यादिनाशुक्रःमसिद्धःत्र्या
रोमंगलःऽर्किःशनिःएषांवारेप्रतिकृतेर्दाहोनेतिप्रत्येकंसंबंधःतथादर्शामावास्याभूतंत्वतर्दशीमदन
स्त्रयोदशीनंदाःप्रतिपत्षष्ठीएकादश्यःअसुतिथिपुदाहोनकार्यःयदाहमरीचिनंदायांभार्गवदिनेचतु
र्दश्यांत्रिपुष्करेतत्रश्राद्धंनकुर्वीतगृहीपुत्रधनक्षयात्एकादश्यांपुनंदायांसिनीवाल्यांभृगोर्दिनेनस्वं
तुर्दश्यांकृत्तिकासुत्रिपुष्करेद्वितियवाक्यमतिकुहूताकनार्थेसिनीवाल्यामावास्यायांभृगोर्दिनेशुक्रवारेइति
संबधोव्याख्येयःअत्रश्राधनकुर्वीतेत्यनुषंगःश्राद्धेदाहोनाप्रेतक्रियाविवक्षितातथातीक्ष्णोग्रभेमूलज्ये
ष्ठाश्लेषास्तीक्ष्णानित्र्याणिपूर्वात्रयभरणीमघापौष्णेरेवत्यांवारुणेशततारत्रिपुष्करदिनेनक्षत्रिपमःस्त
र्मनीमशातिवाराकृत्तिकापुनर्वसुउत्तराफाल्गुणीविशाखोत्तराषाढापूर्वाभाद्रपदाःएतत्रितयसहि
तरूपेदिनेप्रतिकृतिदाहोनकार्यइतिकेचिसाकुर्वतेतनत्रपूर्वपद्येनैवनिषेधसत्वात्तननुपपत्त्यसमतोस

स्प

मु.त.
३५

निषेधो न तु प्रतिकृतिदाहे एवं तर्हि संमतिवाक्यानां वा न्यायमर्थ इति ब्रूमः यदुक्तं ज्योतिषपराशरेण साधारणे
क्षयो ग्रैमे त्रैनोद्वास्यते मनुष्याणां प्रेतक्रिया कथं विन्निपुष्करे यमधिष्ण्ये वेति अत्र त्रिपुष्करशब्देन द्विशिष्ट
योगो विवक्षित इति चेत् अत्र ब्रूमः त्रिचरणनक्षत्राण्येव त्रिपुष्करपदेनोच्यंते तो हेमाद्रिणापि कृत्तिकादी
त्रि न्येकचरणानि मानि त्रिपुष्करशब्देनोक्तानि अत एवाह कश्यपः नरण्यार्द्रामघाश्लेषामूलं त्रिचरणानि च प्रे
तकृत्ये तद्दुष्टानि धनिष्ठाद्यं च पंचकमिति पराशरवाक्ये बहूनि प्रेतकृत्ये सामान्यतो निषिद्धे अत्र एणांमध्यमे
षुनेषु वक्ष्यमाणत्वात् अथ न्यूनाधिमासे क्षयमासे धिमासे च त्रिशब प्रतिदाहो न कार्यः उक्तं च ज्योतिर्निबं
धे न कुर्याद्गुरुशुक्रास्ते पौषे स्वापे मलिम्लुचे विलंबितं प्रेतकार्यं गंगागोदावरी विनेति अधिमासस्यो रामः
पलक्षणत्वात् क्षयमासेपि न कार्यं प्रेतकार्यमित्यर्थः अत एव मूले न्युनमासनिषेधः अथ शब्दे कृष्णे स्मा ३५
कर्षोत्परतः ऊर्ध्वयाम्यायने दक्षिणायने ककीदिषड्राशिस्थिते सूर्ये न दाहः कार्यः अर्थादुत्तरायणं स

म्या गपा

स्पकृतुपलक्षत्वाद्दक्षमदिक्षनमपि निषिद्धं उक्तं च गार्ग्येण ऊर्ध्वं संवत्सराद्दीप्तेन कार्याणि कुर्वित अत्रोत्तं
क्षम त्रौत्तरायणं रूपक्षमत्र तत्रापि वर्जयेत्तु दिनक्षयमिति गरुडपुराणेपि न कुर्याद्गुरुशुक्रास्ते पौषे स्वापे त्रिनि रविविधार
षिद्धत्वात्मार्गशीर्षस्य मध्यमत्वीप्रतीयते तत् द्वावक्षपकविषयकं प्रथमवर्षे तु दक्षिणायनमपि शुनमे
व अथ पातरिक्षे पातो व्यतीपाताख्ये योगे गणिते [illegible] महापात इत्यपि केचित् परिघाख्ये योगेत
याद्देवे च शुक्रास्तके गुरुशुक्रयोरस्तेत्र त्वार्थकः तथा जन्मवैधृतयोः जन्मवैधृतो प्रसिद्धौ गणितसाध्ये
वैधृताख्ये महापाते इत्यपि केचित् तथा सिनेपक्षे शुक्लपक्षे त्रिवप्रतिकृते दहो न कार्यः यदुक्तं नारदे
न श्राघलक्षत्वात् क्षणा ध्यायेषु चतुर्दशानि थिनं द्वौ शुक्रास्तावासरो सिते च यमयोरस्तमयं दंभ्रिनं विषमा
भ्रिनं शुक्लपक्षे संत्यज्य पुनर्दहनमुक्तमिति अन्यत्रापि नंदामदौनमृता मावां ईवैधृतिविष्टि पुष्युशुक्रादि
भौमपरिघ [illegible] मिश्रो [illegible] तुर्थं [illegible] एवे [illegible] जन्मप्रत्यनिनारके त्रिपादे नेसिते पक्षे अयने

त्रानि श्री

मु॰ दी॰ ४०

याम्येष्टतः परंत्राच्च प्रतिकृते दाहः शुक्रे न्यास्तादिमासके नेष्टो मध्ये दिशा दितिनिर्णयश्च वेइति तथा कर्तुः प्रेतश्रा
धाधिकारिणो जन्मप्रत्यरितारयोः जन्मताराऽत्यसिन्नक्षत्रं दशमम् एकोनविंशं चेति प्रत्यरितारा जन्मनात्यं
वनं चतुर्दश्यं त्रयोविंशं चेति तथा कर्तुर्मृतिमुख्यात्ये ब्रह्मजन्मराशेरष्टमं चतुर्थं द्वादशस्ये सति दाहोन सत्
न्प्रशस्यः तदुक्तं वराहपुराणे चतुर्थाष्टमगे चंद्रे द्वादशे च विवर्जयेत् प्रेतकृत्यं व्यतीपाते वैधृतौ परिघे दश्यां
तथा करणे विष्टिसंज्ञे च शनैश्चरदिने तथात्र यो विशेषेण जन्मताराऽत्र येनर्क्षो विष्टिसंज्ञं करणं न शुभं हा
सारतेन स्तत्रेणानवर्ति यस्मिन्जातो नवेन्नरः ॥ नप्रोष्ठपादयोः कार्यं तथा [illegible] यिपिनारतदारुणे शुचम ४ रामः
र्द शुभप्रत्यरे च विवर्जयेत् इति प्रोष्ठपदयोः पूर्वाभाद्रपदोत्तराभाद्रपदयोः आग्नेयां कृत्तिकायां कालविशेषादि ४०
कं नारदे स्कंदितोत्तरार्थे [illegible] तन्कर्तुश्चंद्रताराबलान्विते पापग्रहे बलयुते शुक्रतत्संज्ञा वर्जिनितत्पुनर्दहनं मोक्षमि
नि अथ पुनश्च प्रतिदाहे मध्यनक्षत्राण्युक्तानि ते मैत्रमनुराधा नगः पूर्वाफाल्गुणी आर्द्र इति श्रवविज्ञारवाः प्रसिधा

कु

[illegible]

ब्रु लंग्रिलंमगस्त्विषाधनिष्ठा ज्ञेयिर्थवारे पितृश्च प्रतिमध्यमः कृत्तिका [illegible] दाहोन शुनफल दोतौप्यनिष्टफलदइ स्य
त्यर्थः ॥ उक्तं च कश्यपेन फाल्गुणी द्वितयं रोहिण्यनुराधापुनर्वसुद्वे आषाढे विशाखा च त्रीणि द्विचरणानि च ए
तानि किंविदुष्टानि वर्जयेत्सति संभवे इति नेष्टो मध्यो द्विपान्मैत्र दीन्यादितिनिर्णयश्च वेइति त्वं तुक्तेः बुधे सप्तम
वः अथार्के ज्यवि धीरार्के न्यास्यां सद्दितो वि[illegible]शितिसध्यम[illegible]पद लोप समासः सूर्यगुरुचंद्राणां दिने वारे दात
पु : तथा तेन प्रकारेण श्रुति कर्णस्वाति आश्विनी पुष्यरेवतीषु निषिद्धनक्षत्राणां दुर्व्वीरितेषु पंचसु तेषु पुनश्च प्रतिकृते
[illegible]हिः श्रेष्टानुष्टीयमानः शुभेन फलद इत्यर्थः आशौचात्परतः इत्यादि व्याख्यातार्थं ननु प्रतिकृतिसंस्कारे किं
ने॰ निमित्तं उच्यते दैवान्मानुषाद्वा उपरोधात्परतस्य विधिवद्दाहो नामूत्कीतु कारुष्टवद्दाहो जातोथवापरदेशेमृतं न नि
कृतोथवे काकित्वात्जातस्तदा प्रतिकृतिदाहो विधेयः उक्तं च ब्रह्मपुराणे अनाहिताग्रेर्देहस्य दाहो गृह्या स्य
ग्निना आसोस्वर्गा लोकामस्वा हेतुस्का संबोधवें एवं पर्णनारं यथा त्रिरात्रमशुचिर्न वेदितितत्रनावे देहाभा

य सु

मु॰ श्रा॰
५१

वेतथाग्निनागत्याग्निना अपिशाद्धान्त्रीमरणेतद्देशाभावेऽपिपौर्णेशोषेपत्रैः कार्यैः आहिताग्नेर्मुख्योसं
त्रेविधिमाहआपस्तंबः पथाहिताग्निताग्निकसंदेहेयुरपिवात्रीणिणिषष्टिशतानिपलाशवृंतानितेः कृष्णा
जिनेपुरुषाकृतिंकृत्वातामस्याग्निःदहेयुरितिवाजसनेकमिति अत्रपक्षद्वयंयथाप्रवासगतोयदिति
नप्रज्ञायतेप्रमीनइतिततोमृतइत्येवनिर्णयेसायाद्दिशंप्रस्थितोनवेशोदिशंप्रत्ययःकष्टोत्कष्टोभूमि
प्रदेशास्तएवात्रदेशमस्यमृतस्यश्रौताग्निभिःतुल्लिदपेहेसुर्बोधवानपिमृतसेधविना अपमेकपक्षः
अपिवा अथवात्रीणिषष्ठशतानिशतानिइद्वपलाशवृंतानिपलाशानिपर्णानियत्रतिष्टतितादृशावृंता
निसंपादितेर्वन्तैः पलाशवृंतीयैःस्त्रिपत्रैःकृष्णाजिनेपुरुषाकृतिंकृत्वातामाकृतिमस्याग्निभिःपित
मेधविधितादृदहेयुरितिवाजसनेयिनांमतमितिद्वितीयापराशरसातुकुशैःप्रतिकृतिकार्यैत्युक्तं कृष्णा
जिनेसमास्तार्यकुशैस्तुपुरुषाकृतिमितिकुर्यादितिशेषः अत्रपलाशवृंतंकुशयोर्विध्योरन्यतरेण

रामः
५१

श्री

नुष्टानेबौद्धियवत्तुल्यबलत्वात्शावप्रतिकृतिदाहानुविधिस्तुशौनकौपुरुकृतिशाज्ञेयःतत्राप्रस्तुतत्वात्रिषं
तिअयंवलापलाशवृंतानादिभिःप्रतिकृतिविधिरस्थिलाभेयदातुमृतास्थीनिलाभस्तदानैरेवप्रतिकृतीःकार्या
तदोक्तंछंदोगसूत्रे अथातःपुनर्दाहविधिंव्याख्यास्यामोयदिशरीरनशोदस्थिन्यादायास्थीनिशरीरेदकेनप्र
क्षाल्यास्थिभिःकृष्णाजिनेपुरुषाकृतिंकृत्वापूर्ववद्दहेत्तेषाममलाभेपलाशवृंतैःकृष्णाजिनेपुरुषाकृतिंत्वा
च्चत्वारिंशतांशरोदशानिग्रीवायांविंशत्यौरस्त्रिंशतोदरेपंचाशतापंचाशतानावाहूतपोरेवपंचदशानि पंचदशांगु
लिषुसप्तत्यासप्तत्यापादेदशैवांगुलिषुइत्येकंनिशश्नसाद्दशानिहृषणयोःताकुशैःवेष्टयित्वातस्मिन्नेवपूर्ववद्द
हेदितिअस्यार्थः चत्वारिंशताप्रलाशवृंतैःशिरःपायद्दशानिर्ग्रीवायांविंशत्योरस्त्रिंशतातज॰ पंचाशतैः
केंडमदुंततएवेपंचदशांगुलिन्वतयासप्तत्यासप्तत्यापदद्वयंततएवपंचदशांगुलीनएवंवषष्टेसेकःपाद
संपत्रःअष्टानिःशिश्नद्वादशानिःवृषणंद्वयंएवंचषष्ट्याधिकत्रिंशत्साविधिपलाशवृंतैःरवयवकल्प

मु.टी.
६२

दि

नंभवति॥ तां प्रतिकृतिं तस्मीन्नेव कृष्णाजिने पूर्ववद्दिति पितृमेधविधिना दहेदित्यर्थः एतादृशे विषये काय
नियमः शुक्राराकेरिशुद्धं नोक्तः यतः अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्तु नष्टं हृनमित्यादिनानर्णोपचसमुदायेन क
लशुद्धिमुक्त्वा अत्यंतविषये काम्येन्तुनेश्चाहमनन्तलयो एतत्सर्वं विवित्या शुकुर्यात् श्राद्धमनेदिन इति क
ल्पपेन कालातीतविज्ञायेत्वेनाभिधानात् तत्राधिकारीपुत्रोर्यस्मिन्नेव कृष्णोपि त्राहीमरणं श्रणुयात्रात्रिदिनमा
त्रस्यैव यथोक्ताशौचाधीकारान्नवतित द्वाहपैहिनसपिंडः पितरौ चेन्मृतौ स्यातां दूरस्थोपि हि पुत्रकः श्रुत्वा तद्दि
नमारभ्य दशाहं सूतकी भवेदिति अन्ये पांतु देशांतरमरणे विशेषमाह वृद्धवसिष्ठः मासत्रये त्रिरात्रं
स्यात्षण्मासात्पक्षिणी तथा अहस्तु नवमादर्वागूर्ध्वं स्नानेन शुध्यतीति पक्षिणी सार्धदिनं आगामिव
र्तमानाहर्युक्ता यो निशिः पक्षिणीत्यमरोक्तेः अत्र श्रुत्युक्तेः मरणश्रवणमेवाशौचनिमित्तं भवति निर्दिष्टं ज्ञाति
मरणं श्रुत्वेति मनुक्तेः अदशाहेभ्यो निर्गतं निर्दिष्टं दशाहेभ्यो बाह्यमित्यर्थः दशाहपदं स्वस्ववर्णाशौचो

ण

रामः
६२

त्रिं

पलक्षणार्थ इति शेषः अन्तेपि तन्नाम्यां परिज्ञाते सूतके नैव दोषकृत एकेनापि जाते नो कुर्दोषमुपास्महे दिति
यदि तु दशाहमध्ये शृणुयात्तदा शेषाहोरात्रे वा शौचं तस्य तदुक्तं च मिताक्षरायां विगतं तु विगतं यां विगतं तु
विदेशस्थस्य शृणुयाद्यो ह्यनिर्दशं यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेदिति दशरात्रे स्येत्युपलक्षणं वर्णा
पेक्षायां वयोवस्थायापेक्षया वा यस्य यावानाशौचकालस्तदुक्तं तत्र ध्यराव विदेशगतमरणश्रवणे तस्या
शौचावसिष्टेरेवाहोभिर्विशुध्यतीत्यर्थः अत एव जनने मरणे नित्यमाशौचमनुधावति सापिंडाश्चैव बंधूंस्य
यत्र कं चन गच्छतीत्यादेरेवं विधानि देवलादिस्वलादिमुनिवाक्यानि श्रवणनिमित्ताशौचपराणि व्याख्येयानि
तत्र वर्णाशौचदिनसंख्यामाह दक्षः शुध्येद्विप्रो दशाहेन द्वादशाहेन भूमिपः वैश्यः पंचदशाहेन शुद्रो
मासेन शुध्यतीति तत्र यदा मरणादिना दारभ्य यथोक्ताशौचदिनमध्ये एवं चेन्मरणं शृणुयात्तदा वशि
ष्टाशौचदिनमध्ये अथवा स्वस्ववर्णोक्ताशौचदिवसातिक्रमानंतरं चेन्मरणं शृणुयात्तत एव दिना

दारस्य यथोक्ताशौचदिवसे प्रतिकृतिसंस्कारादिकं विधितस्तदाययासंज्ञवेदिनत्रयोर्ध्वं वार्यं अतएवोक्तं गार्ग्येण
आशौचमध्ये क्रियते इत्यादिना नागरखण्डे पंचकादिदोषराहित्यमपेक्षितं नैव बहुकालव्यापि शुक्ला
स्तादिदोषापेक्षा कार्येति गार्ग्यवाक्ये यथा संज्ञवपक्षस्यार्थः सर्वेषां त्वाशौचदिनेषु दुष्टेषु दोषतारतम्येन
महादोषत्यागो ल्पवादोषांगीकारो यथा लोकप्रसिद्धः तादृशे दिने शातमति। कृतिदाहो विधेयः सर्वे
था दोषरहिते दिने नूनमः अथ यदि मरणश्रवणानंतरायो बदिनानां राजिक दैवीक ब्राह्मणघलान
रूपप्रतिबंधामतिक्रमणाममूलदाशौचमस्ति न वेति विचारः राजीकदैविकोतत्र पञ्चसंसावनायांस
त्यां सद्य एव शौचं स्यान्नत्वाशौचं स्यात् ... यदाह पराशरः दुर्भिक्षे राष्ट्रसंपाते आपदां च समुद्भवे उ
पसर्गमृते चैव सद्यः शौचं विधीयत इति यमबृहस्पती अपि देवेन ये समुत्पन्ने प्रधाना शोविनासिनासिते स
द्यः शौचं समाख्यातं कांतारे यदि संयती नियेढिनसीरपि विहदुर्गर्य यज्ञेषु यात्रायां तीर्थकर्मणि नत्तत्रसूत

कं तद्धन्कर्मयज्ञादिकारयेदितिर्घ्यांतरालांतराले...गयात्रियात्रायां तीर्थकर्मणि नतत्रसूतकं तद्धन्कर्म
यज्ञादिरिति तादृशे एव तीर्थकर्मणि तीर्थस्नानादानादिकर्मणि तादृशे विषये आशौचग्रहाभावादेवन्नवप्र
तिकृतिदाहाभावः यदा तु ब्राह्मणाद्य...नामस्तदा शौचपरिग्रहस्यावश्यपरं त्वाशौचदिनानंतरं शौचमध्ये दिन
शौचे संपत्तेवन्नवप्रतिकृतिदाहो विधेयः आशौचविनिष्टे शौचे तु नः संस्क्रियते स्मृतः संशौचैर्वदिनं ग्राह्यमितिगा
र्ग्यो शौचकारसहितदिनपदोक्तेः अयमर्थः अत्रापि नागरखण्डे पंचकादिदोषः कति यदिनबाधे पालया अवै
वनतु शुक्लास्तादिक बहुकालव्यापिदोषप्रतीक्षा तु उक्तं ज्योतिर्निबंधे पितृखंडे अशुक्रस्य स्तमते वैदेज्य
स्तयोर्वत्र प्रेतकार्यं प्रदुष्येत अथ संवत्सरं विनेति अथ यदि वर्षमध्ये पि राजिकदैविकाद्युपद्रवः संपन्न
स्तथापि वर्षादर्वातिररधिके दाहिरण यतश्शुक्लास्तादिमहादोषरहिते नागरखण्डे पंचकालेविवप्रतिकृतिदाह
ः कार्यः उक्तं च गार्ग्येण ऊर्ध्वं संवत्सराद्यदि प्रेतकार्याणि कुर्वते श्रेष्ठं तत्रोत्तरायणमित्यादिनिर्मूलवाक्यात्र

मु. ची.
५५ गानितिहितानि अतएवमूलपर्येषशान्त्यन्तरतोमास्येश्रमनेतथादेवज्यस्तुक्रास्तकेचिन्नमतिशान्तिकार्यःइति
व्याख्येयमथमेववर्षेतुनायंनदोषःसर्वत्रापिगामागोशावर्णोस्तीर्थयोःश्रमयोःसतोरयंशुक्रेज्यास्तदृष्टिगम
यनादिमहादोषविवाविचारःसर्वत्रापिश्रार्पोमस्तातदुक्तंज्योतिर्निबंधेप्रेतसंजयोंप्रेतकार्याणिसर्वाणिव्र
तस्नानजपादिकंवर्ज्यंस्तुक्रेज्ययोरस्तेगयांगोदावर्यांविनाइति अन्यानितुगयागोदावरीविषयाणिवचांसि
प्रागुक्तानीत्यलमतिप्रसंगेन अथनक्षत्रसंबंधेनमुहूर्तमुक्तानक्षत्रप्रसंगान्नक्षत्रविशेषोन्यत्रस्यानुक्त
दे मूलादिदोषसनेकविंसिसफलमुपजातिकयाह अनुक्तंषघटिकाचतुष्टयंज्येष्ठांत्यमूलादौदिनवंनि हि म
नारदः वसिष्ठः एकद्विघटिमितंजयोवृहस्पतिस्त्वेकघटीप्रमाणं अथोचुरन्येप्रथमाष्टघोप्र राम:
सस्यचाक्तंतिमपंचमताः ॥ जातंविशुंतत्रपरित्यजेत्तुमुखंपितास्याष्टसमानपश्येत् ५२ अत्रानु ५५
क्तमूलस्यानेकभेदाः तत्रैकस्तावदयंनेरदः ज्येष्ठानक्षत्रांतेनवंज्येष्ठांत्यमूलादौनवंमूलादिनवंज्येष्ठां

त्यंमूलादौनवंमूलादिनवंज्येष्ठांत्यजातंघटीचतुर्थंमूलादिजातंघटीचतुष्टयंमिलित्वाष्टौघटिकाःप्रह स
रइतियावत् तावान्कालोऽनुक्तंमूलाख्यंइतिनारदः आरूणुपलक्षणत्वाद्श्लेषांतिमघटीचतुष्टयंमघादि
मर्घघटीचतुष्टयंवानुक्तमूलाख्यःकालःयदाहनारदः ज्येष्ठामूलयोरंतरालप्रहरजःशिशुर्मूलज
धा :सार्पमघेनक्षत्रयोरपीति अथापरोनेदः एकेतिज्येष्ठांत्यएकघटिमितंमूलादौघटिद्वयमितिमेवंमि
लित्वात्रिघटिकुमुनुक्तंमूक्तंलंस्यादितिवसिष्ठोमुनिजगोयदाहवसिष्ठः ज्येष्ठांत्यपादघटिकामितंमेवंके
त्विन्मूलस्यनुक्तमपरेपुनरामनंतिमूलाद्यपादघटिकाद्वितयेनसार्धमश्लेषसमः परिहर्जन्मनाजमितिसम देदिह
:वर्षाणि अथोन्यानेदः एकेनिज्येष्ठांत्यार्धघटिकामूलाद्यावर्धघटिकामिलित्वाएकाघटीप्रमाणस्यत
दिकाघटीप्रमाणं शेषाद्दिनाषेतिकमूताद्वनमनुक्तंक्तंमूलंस्यादितिवृहस्पतिजगौ तदाहगुरुः ज्येष्ठां
त्यघटिकार्धंचमूलादौघटिकार्धं तयोरंतर्गतानाडीम्नुक्तंमूलमुच्यतेइति अथेत्तरोनेदः अथेन्याया

मु. टी.
४५

त्राष्टः पादपूरणो मूलनक्षत्रस्य प्रथमाश्चास्त्रियो। अष्टघटिकाः ज्येष्ठायाश्चांतिमाः पंचनाड्यो घटिका
एवमुभयो ज्येष्ठामूलयोर्ज्येष्ठमूलयोरंतरालवर्तिन्यस्त्रयोदश घटिका अनुक्तमूलमिति लोके त्वनुः ज्येष्ठ
ए त्याघटिकापंचमूलाद्यावष्टौ नाडिकाः अनुक्तमूलमिति न तत्र जातं शिशुं त्यजेदिति स्मरणात्तदेवमनुक्त ए
स्य मूलस्थाने कस्मान्निर्दिष्टं नैवेकः साधीयान् पक्ष इति चेत् उच्यते नारदोक्तः पक्ष एव साधीयान् किं न त्वप्रमा
णमिति चेत् शृणु वसिष्ठमुनिसंवाद एवात्र प्रमाणं न दाहक वपः ज्येष्ठान्त्य लयोरंतरालयोर्द्वयः शिशुः अ मो
नुक्तमूलजः सोप्यत्रैवापितृत्वयोरपीति वसिष्ठेपि नुजंगयोरंदरयोस्मनानांतदयमानाबयदंतराले अ
नुक्तमूलं प्रहरप्रमाणं त्यजेत्सुतं वनवासुतां चेति अत एव पूर्वमुक्तं वसिष्ठवाक्ये केचिन्मातानिप्रायेण यतस्त रामः
द्वाक्ये केचिदिति अपरे इति चेन्नुक्तिरस्ति यथैवं घट्यो न्यूनाधिका नावाप्तिर्ध्यायिनां प्रागुक्तवाक्यानां कागतिरिति चेत् उ ४५
च्यते दोषबाधाधिक्यात्स्वल्पत्वस्यवनमेवागतिः अथानुक्तमूलसंज्ञासंज्ञाकथनस्य प्रयोजनमाह जातमिति

तत्रानुक्तमूलस्य काले जातं शिशुं बालकं उपलक्षणत्वात् तत्र जातां कन्यां वा पिता परित्यजेत् त्रिकाशायेत् त्यजे
त्र त्सुतं शुनबीसुतामिति वसिष्ठोक्तेः पद्यशाकनिक्षाग्रानेस्याह शांकिं कार्यमित्यत आह वेति वा अथवा सर्व
पञ्जो कर्तव्यता आह अष्टौ पिता स्यसिशोः कन्या या वासुखं अष्टसमाः अष्टौ वर्षाणि संवत्सरो वत्सरोब्दो हायनो
स्त्री शरत्समाः इत्यमरः तावंतं कालेन पश्येत् यदाह नारदः॥ अनुक्तमूल पुत्रं पुत्रीमपि परित्यजेत् अ उं
थवाष्टकं तानस्तन्मुखं न विलोकयेदिति। चैव्यवनोपि अनुक्तमूलसंभवं परित्यजेद् लकं समाष्ट वा।
कं पिता यावान तन्मुखं विलोकयेत्। इति गंडांतेतदोषवस्तु विवाह प्रकरणे वक्ष्यत इति कृत्वात्र नोक्तः
अथ मसंज्ञान्मूलाश्लेषाजातस्याचरणाव शेनमुनाशुनलमुपजात्याह आद्ये पितानाशमुपैति मूलपा
स्प देस्थिता यजननीतृतीये धनं चतुर्थे शुभो शान्त्या सर्वत्र जातस्य शिशोः कुर्यात् पितानाशं मरणमुप याक्र
पैति मामोतितथा मूलस्थिता पादे जननी माता नाशमुपैतितथा तृतीये मूलपदे धनं कव्यंनाशमुपै
मत्स्यारहिमेविशेषं। मूलस्याद्यपादे२ सत्स्या दुहि भेवि पुत्रस्य२
जोमे

मु.दी.
५६

त्तिश्चतुर्थं मूलपादोस्य त्रिंशो भुक्तिः श्रुतफलदः उक्तं च ब्रह्मांडपुराणे मूलाद्यांशे पितुर्नाशो द्वितीयेंशे मातुरे
व तृतीये धनधान्यादिनाशस्तुर्ये धनागम इति तुर्ये चतुर्थे रत्नमालायां शे पितुर्नाशो द्वितीये जननीं लायां चैत्र
द्यपादके पिता विपद्यते जननस्य धनक्षयस्तृतीये के चतुर्थकः शुभावह इति अत्रापि चतुर्थे शुभत्वेपि पि
स्वमातुरेव नाशो बाध्यो न सापत्नमातुः पद्महकरूपपंमूलाद्यपादजो हंति पितरं तु द्वितीयजः मातरं स्वां
तृतीयो भ्राता सुहृदश्च चतुरीयजः इति यतो मातरं स्वामाः सापत्नमातरि वाम्बनिकः पद्महयोनमः पितृप
त्नः सर्वा मातरस्तद्भ्रातरो मातुलास्तत्पत्न्यानि मातुली यात स्पष्टार्थमेव करूपपवाक्ये स्वामिति पदमत्र
त्र विशेषो वसिष्ठसंहितायां मूलाद्यपादे दिवसे। यदि स्याज्जनुः पितुः नाशनकरं स्यात् द्वितीयपा
दे यदि रात्रि जागेत तु रूवो मातृ विनाशकः स्यात् मूलाद्यपादे यदि रात्रि जागेत तदमतो नास्ति पितुर्विना
शाद्वितीयपादे दिनगो यदि स्यान्न मातुरस्यो पितृदास्ति दोष। इति नारदसंहितायां च दिवा जातस्तु पि

पि २

रामः
५६

वा

रौ रात्रौ तु जननीं तथात्मानं संध्ययोर्हंति नास्ति गंडे विपर्यये इति रात्रदेवमाना पितृगंडसितिजो च न्यथाह दंति
अथ दोषसत्वे किं कार्यमत आह अथेति अथानंतरं शांत्या मूल्याश्लेषा शांत्या स्वनुष्ठितया सर्वत्र वरं गण्व
रगण्व तु स्थ्ये पिशुनमतिश्च फलनाशकं कल्याणं स्यात् उक्तं च वसिष्ठेन नैरर्ऋत्यत्नो जेग संगंड दोष निवा
रणाय स्मुहृद्याय नूतने पिता महोक्तां रुचिरां च शांतिं प्रवक्ष्मी लोकस्य हिताय सम्यक् शान्त्यो करीत्या स्वनु
सूतकोते मासां मैत्री येथ वत्सरांते इति नैर्ऋत्या मूलदोषः मो जेगम श्लेषा तद्दोषः गंडोत्र व्यस्समाणस्तदोष
ः गंडो व्यस्समाणस्तद्दोषश्चाद्धातेस्त्रूयमाणं प्रत्येक संबध्यते इति न्यायात् अतस्तद्दोषनिवारणं तद
र्थमत एव करूपेनतद्दोषशमनार्थं शांतिकुर्यात्समश्चत इति सामान्यतस्त्वक्तं अत्र वसिष्ठयो वाक्ये का
लत्रयकथनं सामर्थ्यासामर्थ्य हृतं ध्येयं तथा हि या त्वादि सा तु शीतलोदकस्नाने स्यासामर्थ्य स्यात् सा सूतक
त एव शांतिस्तत्राप्यशक्तौ तृतीये मासि शांति र्दायेरोगादितानदशा क्लिष्टो वहिर्वर्षसमाप्तिदिवसे शांतिमात

मु.टी.
४१

नगंडेतुविशेषांसेनैवोक्तःमातंगंगंडेसुतेजातेसूतिकांतेविधानतःकुर्याच्छांतिंततस्तेवातदोषस्यापनुत्तयेइति
शिष्टास्तुसर्वेष्वयस्मिंनृक्षेजन्मतत्रक्षत्रएवशांत्याशांतिरिति रितिव्यवहरंतिनतुमूलपादचतुष्टयेपिशां
तिःकर्तव्येत्युक्तंतत्रचतुर्थचरणस्याशुभफलत्वात्शांतिपरमुक्तेतिप्रतिभातिअनिमित्तकृताशांतिर्निमि
त्तायोपजायतेइतिस्मरणात्उच्यतेयद्यपिचतुर्थचरणेधनागमरूपंशुभफलंमन्निर्दिष्टंतथापिकल्पपे
नसुहृद्भ्रातुरीयजइतिसुहृन्नाशरूपस्यफलस्यापफलेनिर्दिष्टस्योक्तेस्तद्धयाकरणार्थमवश्यंकर्तव्याशां
तिःनहिकस्यचिद्धिशिनाशवन्मातुलाद्यनेकसुहृन्नाशइष्टःकिंचमूलदृष्टत्वविचिवारेपिचतुर्थपादुकेपुरुष
कन्ययोरशुभफलकथंनाचमूलदृष्टस्तुसमनंतरएवमयावक्ष्यतेकिंचयदिमूलाश्लेषादिदोषसंभवेशां
तिर्नक्रियतेततश्चानिष्टंभवत्येवेत्याहनारदःवत्सरात्पितरंहंतिमातरंतुत्रिवर्षतःजातंवासंवत्सरेणवर्षैःपंच
भिरश्वजंशालकंवाएवमेवैरनुक्रान्हंतिससनितस्याछांतिंप्रकुर्वीतप्रयत्नाद्विधिपूर्वकंमितिधुंथनंत

राम::
४१

स्य

तस्मादेवत्पंचरणचतुष्टयेपिशांतिर्विधेयेयेति अहिनेविलोमीति अहिनेश्लेषायामुक्तंतत्फल
माश्लेषाचतुर्थपादोत्पन्नस्यात्मूलस्यद्वितीयपादेमातृनाशस्याइत्युक्तंफलंतदश्लेषात्तृतीयचरणोत्प
न्नस्यमूलस्यतृतीयचरणेधननाशइत्युक्तंतदश्लेषाद्वितीयचरणोत्पन्नस्यमूलस्यतृतीयपादेशु
भइत्युक्तंतदश्लेषाप्रथमचरणोत्पन्नस्यादित्यर्थःतदाहकश्यपःफलंतदेवसार्पेस्त्रीप्रतीपंत्यस्यपादत
इतिवसिष्ठोपिमूलाद्यपादजनितःपितरंनिहंतिद्वितीयजःस्वजननींत्रिपदोर्थहंतितौरीयोऽशुभकरः
फलमेतदेववैलोमतोनुजानीयात्भवस्यसर्वैर्विमितिद्वितीयपर्वेवदेतियःअब्जाद्देशकृतिगणत्वास्यार्थे
णएवंतौरीपवैलोमशाङ्कोसाध्यौअयमर्थःस्पष्टज्ञोनास्करेणव्यवहारेसाप्यांशोमयसेराज्यंद्वि
तीयेतुधनक्षयःतृतीयेजननीनाशश्चतुर्थेमरणंपितुरितिश्रीशाश्वरणःअन्त्यलग्नदोषोसत्तिशु
ष्टफलमविकलंनवतीत्याहबादरायणःमूलसार्पादिजंदोषंस्यात्संपूर्णंतुलग्नपे—ततकुरुष्वेववि

जैः ५

मु. ली.
४८

बले मुर्न दृष्टिर्विवर्जित इति अतो श्लेषादौषे पि शांतिकं विधेयं अत्र संमतिवाक्यं प्रागनितं तत्र मू
ल शांतिरश्लेषाशांतिश्च स्मानिगंगंडांते तेनेनिद्रपद्यव्याख्यानामंतारं लि[redacted]ष्यते अथात्र प्रसंगात्मूल
वृक्षविचारो लिखीयते जोंशों वैमूले स्तंनस्त्वचा शाखा पत्र पुष्पं फलं शिखा मुनयो वेद दिशो रूद्र अः सु
र्याः पंचां[redacted]योग्रयः मूले तु मूलनाशः स्यात् स्तंभे वंशुविनाशनं त्वचि मातुर्न वैले शाखाया [redacted] मातुलस्य पत्रे रा
जं विजानीयात्सुष्ये मंत्रिपदं स्मृतं फले त्र विपुलां स्त्रीः शाखायामुख्य जीवितेति अथ मूलाख्यस्य पुरुष
स्यांगे पुष्प दी विन्यासस्तत्रैव मूलस्य घटी कान्यासो मूर्ध्निपंचक योजवे[redacted]नुमुखे सप्तमतिंपि त्रो स्कंदे दृष्ट वे
दाम ह्या बलः बाहौ रहो बलीया [redacted] रयोः [redacted] स्ती सो हत्यात्यान्विर्तोन वेत् हृदि खे वानूपमंत्री आत्मैवो
ब्रह्मविद्द्वैत [redacted] गुह्ये दृष्णति कामी स्यात् जानुनो षण्मास महामतिः पादयोः पण्मतिस्तस्यैत्युक्तं वान्कम
ला सनइति अथमूलोद्भूतायाः कन्यायाः फलार्थं मूलांग विनागस्तत्रैवैव तस्रो नाडिकाः शीर्षकुर्वंतिप

या
बा ली

तू
त्रि

रामः
४८

हे

वि त

जानुयुग्मके ॥ पादयोर्दशनाड्यश्च तत्रैव यथा दिशेत् ॥ इति मूल [redacted]तायां मुनिभिः फलमीरितं ॥ अस्यार्थः शीर्षे पंचर
घुनाशनं सुखे षड् धनहानिश्च कंठे पंच धनागमः कौटि स्म हृदये पंच बाकौ ज्ञानगमं चर्तुवेदा [redacted] पादपो द्दे
या धर्मवेदाः गुह्यैति कौमिनी ज्येष्ठमातुर्ज्ञाशाश्च जंघयोर्युग्मनाडिकाः ज्येष्ठ[redacted]श्रोत्र विनाशश्च तस्रो घ
टिका मुखे षड्[redacted]कंठे पंच मेहूदये पंच बाहौ वा बाहु हृदये दे दे। २।२। एवं चतस्रः जंघायुग्मये दे एवं चतस्रः
जानुद्वये दे एवं चतस्रः पंच पंचेत्येवं दश। १०। एवं मिलित्वा षष्टि ६० घटिका भवंति अथ श्लेषाजातयोः
पुत्रकन्ययोः रंगविनागेन फलं तत्रैवोक्तं मूर्ध्नि पंच सुपुत्राप्ति मुखे सप्त ७ पितृक्षयं नेत्रे [redacted] जननीना
शो ग्रीवायां त्रिपुलं पदः स्कंदे वे दागुरौ न ह्यि [redacted] पादे पंच धनं दृतिसार्ध्या हृतत्क लंक
मार्दिति अथाश्लेषाष्ट्रोपि तत्रैवोक्तः फलं पुष्यं हृल [redacted] शाखात्वन्नता कं[redacted]दराव च सार्पचस्यांद्रे गौ[redacted]क
स्वरति [redacted]र्कसागराः नाडिकास्तद्वेबाले फलं ज्ञेयं यथाक्रमं श्री आराजनयं हानि ॥ मान्य पित्रातस[redacted]सं
हो पड़ति अयंच विनाशो नात्र स्व षष्टि घटिकात्मकत्वे ज्ञेयः न्यूनाधिकत्वे तु त्रैराशिकमूल्लं च सिष्टेन त्वन्य
हत्तिशो चबली भकस्तु ॥ हृदयकारशमिश्वासमपाती संजायते नरः ॥ स्त्री वाना भोम्भमः षड्गुर्दे चैत पाधनः ॥४

४पादयोः

श्वा

चं
दे
दे
कां
धं२

मु. दी.
४९८ स्व
३ य

ष्वपि किंच मूलनक्षत्रेषु जातस्यारिष्टमुक्तं [redacted] चित्राघर्धपुष्यमध्ये द्विपादे पूर्वाषाढाधिष्ण्यपादे तृतीये जा
तः पुंश्चा नराद्येविधत्ते माता पित्रोर्भ्रातृं खान्नुजातांद्विमासस्योहरा दोषः पुष्येचैवत्रिमासिकः पूर्वाषाढास
ह्यवर्षात् अतस्तपिनक्षत्रेषु अपि यात्राक्तिमूलवच्छांतिकं दोषपरिहारार्थं विधेयं [redacted] रत्वत्र देवतामे
[redacted] दराव केवलं ध्येयं सचतत्स्वामिकृतः तन्मंत्राश्च वेदोदेवनागंतछांतिके चतिथिग्रंडांनशांना देवा
वसालिर्वेष्टतइति अलमतिप्रसंगेन अथमूलनिवासफलमिंद्रवस्राछंदसाहस्वर्गे [redacted] शुचिशौ पुष्प दे
षमाघेन मौनतः कार्त्तिकचैत्रपौषे [redacted] लंघधत्तामुतपस्समार्गवैशाखमुके [redacted] तंवतत्रशुचि गृ
षाचप्रौष्ठपदौ नाइपदः ईषाश्विनः माघः प्रसिधः राषुमासेषुमूलं मूलनक्षत्रं स्वर्गेनिवासत्वस्मनन्नाः एमः
श्रावणः अन्येप्रसिधाः श्रावणका [redacted] कैचे त्रपौषेषु मूलौ मूलं तिष्ठति [redacted] मूलं निवास उक्तः एतत्फलं च ४९८
मूलं नक्षत्रं यस्मिन्मासे यत्र वसति तत्रैव स्वर्गमूमिपातालेषु वस्वो क्रमशुभाशुभफलं ददतिअयमत्रा
न र्ति र्न

तात्पर्यार्थः इयाघवभावेनशांतिकं कर्तुम [redacted] कुर्वन्तः पुंसः स्वर्गपातालनिवासित्वेन मूलस्यारिष्टदोष
स्तथानभवेत् नैतावता प्रागुक्तेय तुतुन्भूमौ एवनिवासस्तद्दा दोषनिवारणं नैव स्यादित्यर्थानापिनैतोन्न वन
गुक्तो विषये शांत्याभावएवकिंतु यथाशक्ति तत्रापि शांतिकं नवेत् शेक्तेनतुसर्वत्रैवविधेयं तदुक्तं ज्योति
त्ह षार्णवे मार्गफाल्गुनी वैशाखज्येष्ठमूलंरसा [redacted] लेमाघाश्विनननस्येषुशुचौ मूलसुरालयेपौषश्रावणचैत्रेषु प
कार्त्तिकेनभसिसंश्रितं मूलमिष्टं दोषबहुलं स्वस्मान्नबसंश्रितमिति क्वचित्संक्रांतिपरत्वेन मूलानिवासोनि
दितः वृषालिसिंहेषु घटेतुमूलं दिवि [redacted] स्थितं युग्मतुलांगनात्ये पातालगंमेषधनुःकुलीरनक्रेषु मर्त्या वि
तिसंस्मरंति स्वर्गेमूलेन्नवेद्राज्यंपाताले च धनागमं मर्त्यलोकेयदामूलं तदाशून्यं समादिशेदिति ज्योति
षरत्ने तिद्दितत्वात् अयमूलप्रसंगादुष्टेषु गंडांतादिनिमित्तेषु सुतजातस्यारिष्टसपरिहारं शार्दूलवि
क्रीडितेनाह गंडांते इनशूलपातपरिघव्याघातगंडवज्रेसंक्रांतिव्यतिपातवैधृतीसिनीवालीकुहूदर्शकेषु

छो र्न

मु॰ डी॰ ज्ये कृष्णाच्चतुर्दशी शुभमघं टे स्थयोगेमृतौ वि[illegible]सोदरस्यै जनिं पितृमेवाशुस्ताशुना॥ उपांतितः ५५ एते शुभप्र
५० टी॰ दीशुसन्तुजानिःशि[illegible]स्त्वहिःन त्रम्भ्रातुष्ट फलदसां डांतःसंधिविशेषःसत्रिविधस्नेन स्वनतिथिल[illegible]नेदेन म्न
तद्य हर्तारि ज्येष्ठापोसनेत्यादिनाव स्यतिरिक्तं ज्येष्ठान स्त्र[illegible] मूर्धव्योदुष्टयोगः पांतोम हा पातःमहपाति ति
तसाव्योव्यती पातोस्यैवैधतास्य[illegible]परिघखाघातमंड[illegible]दुष्टयोगःसाव्योव्यती पातास्वैवै[illegible]वमसि
यि हृयःसंक्रांतिसूर्यस्यराश्यंतरसंक्रमपुरएव कौ ती पातवैधृतिस हदर्शसविंशतितमौदुष्टयोगोसिन
ज्यः५ ती नीवार्क्र्दष्टेदुरमावास्याकुहूर्न्नष्टेंदुरमावास्याद्दष्टेदुसीनीवाली सानष्टेंदुकलाकुहूरित्यनिधान
तार्दशी श्रृंडदर्शनिरहिता मावास्याएतत्त्वायेसम्यक्प्रतिपादयिष्यतेवज्रोदुष्टयो[illegible]गरूपयहे रामः
ष्ण चतुर्दशी कृष्णचतुर्दशी बहुवचनमाद्यत्पसिप्रायं यमघंटे मघाविशाखाइत्युक्तेदुष्टयोगेदग्धयोगे ५०
रूपयेत्राएंचाम्निरसा ष्टनं दाइत्युक्तेदुष्टयोगेकेचित्तुवापात्ययोगेगौघ्र टगेपतंगाइतिवदसमारोदु
सा४

सुतस्य

ए ष्टयोगेवांचस्त्रुःमनौर्द्धीशाद्वोयादित्यादिनोक्तेमत्युत्युयोगेविहेनक्रायांसोदरस्यभ्रातुर्भगिन्यावासेन
न्हे त्रेपितृस्तेमर्तान्वपितान्वपीतरौतयोर्मेमातृस्तेपितृस्त्वेरएषुतिमिरेषुसुतायांवाजन्मचेस्याद्दति
त्री ष्टरुत्स्यादित्यर्थःदुर्निमित्तसोपहतात्वान्सूर्येवंदयहराेन्वजन्म[illegible]तरजन्माप्यनिष्टंसजातीयाप
त्यत्रयप्रसवानंतरंविजातीपापत्यप्रसवस्त्रीतरःयथापुत्रत्रयप्रसवानंतरंकन्यायाजनंकन्यात्र
यप्रसवानंतरंपुत्रस्यजननंअतएवत्रिम्यःसजातीयेम्यइत्रवैविजातीयत्तरःस्त्रीचेत्रीतरेनिमुत्स
हिसत्रीतरभ्रत्रीतरान्वत्रीतरोपुमान्स्त्रियेस्त्वेत्पेकत्रोषःअथपरिहारोप्युच्युतेसाजनिशांतीतोव
सिष्टाषिप्रोक्ताःयाःशांत्याःस्वनुष्टिताःयाःशुनापरिणामेसुखदायिनीशामरक्तेशांतुनवदैकरातरोगादीर्घो रव
षी सुख्यांशि[illegible]स्यादित्यर्थः अत्रमूलवाक्यानिशांतिकानिलिरव्यंतेतत्राप्राक्पयप्रतिज्ञा
तासकलशांतिसामान्यकर्मैमयिकीत्वमूलशांतिस्तावदुच्यतेशौनकउवाच। अथातःसंप्रवक्ष्यामिमूलजा

मु॰ दी॰

स्य   कारयेद्बुधः॥ मंडपं ४

५१ तद्दृताप्रश्चमातापितृोर्धनस्यापि कुले शांतिं हीतायत्वत्या गोवामूलजातेस्यादृष्टाष्टाश्चदर्शनं अनुक्रमूलजा

ता तानां परित्यागो विधीयते अदर्शने वापि तु सतु तिष्टेत्समाष्टके एवं च दुहितुर्ज्ञेयं मूलजात फलं बुधैः मु

ख्यकालं प्रवक्ष्यामि शांति होमस्य सम्प्रयत्नतः जातस्य द्वादशाहे तु जन्मर्क्षे वा शुभे दिने समाष्टके वा मतिमा

न्कुर्याद्धि शांतिमासूरात्यदैव शांतिकं कुर्यात्कर्म तत्र प्रवक्ष्यते सुसमे पुण्यदेशे तु मंडपं त्वष्टनिर्हस्तेश्च तुर्नि

न वसिसंततः चतुर्द्धारसमायुक्तं तोरणाद्यैरलंकृतं पिष्टै कल्पयेत्सर्वतथा गोमयमंडलैः कुंडं च तद्ध

हि कुर्यात् हयज्ञोक्तमार्गतः इति पुनः शौनकः पुण्याग्निमखितिः स्तोयैः प्रोक्षितौ ततः तत्रोदकुंभं सुभ्र

दृणी मैरकृवर्णविं तितं अक्षतसम्पूर्णं तिलर्णकं पूरयेन्निर्मलांनसावस्त्राव गुंठितं कुर्यात्पूरयेत्तीर्थवारिणा एमः

कुर्चद्विमससमायुक्तं वृत पल्लवसंयुतं स्वस्तिकोपरि विन्यस्य हृाशिद्रुमस पल्लवैः ह्रीं हांश्च निक्षि ५१

प्य ईशानेवनिधापयेत् पंचवल्लानि क्षिप्य सर्वौषधिसमन्वितं अर्चितं गंधपुष्पाद्यैः रुद्रं याजयेत्

निर्मि   र   नि

अप्रति   लक्ष   त

तिरथं सूक्तं शतरुद्रानुवाचकं रक्षोघ्नं च पुरंपरा ज्ञोध्रं वृषभं शैलं जपेत् त्रियंवकं जपेत्सम्यक् अ धोरेश्वर

सहस्रकं एकवारं तथा जापी पावमानीस्ततान् जपेत् जयस्य पंचकुंभं अग्न्ह्रदयं वोद्लानतः आरुद्रस्यैककुं

त भअग्नसर्वस्क्तानि तच्चतुतर्षास्त्वमं कुंभं पूर्वोक्तैः लक्षणैर्युतं चतुःप्रस्थ वर्णं कुर्यात्पंचवक्त्रं च तद्वचेत् व

स्त्रावगुंठितं कुर्यात्पूरयेत्तीर्थवारिणा पंचरत्न समायुक्तं ताम्रपल्लवसंयुतं गजाश्वरथ्या वाल्मी

दृ कसंगमात्कृदगोकुलात् राजद्वार प्रदेशाच्च मृदमानीय निक्षिपेत् कुंभस्यैनेर तेषु चौ होमदे कं

शं प्रकल्पयेत् गोमयालेपिते देशे कुर्यात् स्थंडिलमुत्तमं कृत्वाग्निमुखपर्यंतमुत्तरे वादिशच्छ गण्वतं पू

च र्णपात्रविधानं कृत्वा पूजासमारंभेतत्र तत्र देवतारूपं सुवर्णेन मयंततः निष्कमानेन चार्द्धेन पादे

नाप्य शक्तितः प्रतिमां लक्षणोपेतां कारयित्वा विचक्षणः यद्वा मूलं सुवर्णस्य स्थापयित्वा प्रपूजये

त् सुवर्णं सर्वदेवत्यं सर्वदेवात्मको निलः सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः संस्मरेन्निर्ऋतिं रुप

स्वस्तिकेका

मुण्टी० मेनरवाहनं रक्षोधिपं खड्गहस्तं द्विभ्यां नरेण च रूपितं प्रतिमाप्रजनार्थाय वस्त्रयुग्मं प्रकल्पयेत्
५२ का पंच[illegible]रैयेद्रूनीरकाले व्रीहितंदुलैः चतुर्विंशद्दलोपेतं शुक्लैर्वा कर्णिकान्वितं तस्योपरि विन्यसेत्पात्रं स्व
र्णं वा रौप्यमन्यं शुद्धवस्त्रेण संछाद्य तत्र मूलानि निक्षिपेत् मूलानि च तन्मूलानि तद्दलात् विष्णुक्रांता सहदेवि
च तुलसी शतावरी मूलानि मानि गृह्य पाद्यनालानि विशेषतः स्थापयेत्कर्णिकामध्ये वस्त्र[illegible]घलेक्षते ता
कुर्पीके हेमजलोपेतं कुंकमौषधिसंयुतं कुंभोपरि न्यसेद्विद्वान् मूलनक्षत्रदेवतं अधिप्रत्यधिदेवौ च दक्षिणो
त्तरदेशयोः अधिदेवं जपे [illegible] दाक्षेज्यैशान नक्षत्रदेवतां पूर्वाषाढायां जलं उत्तराषाढायां स्व[illegible]विश्वे
ष्णुः देवः विष्णुः वसवः वरुणः अजैकपात् अहिर्बुध्न्यः पूषा अश्विनौ यमः अग्निः प्रजापतिः सोमः रुद्रः अदितिः रामः २
बृहस्पतिः सर्पाः पितरः भगः अर्यमा सविता त्वष्टा वायुः इंद्राग्नी मित्र इंद्रस्त्वाद्या अनुराधा नमः अर्चयेत् शादीश २ ५२
न पर्वतं पूजयेत्स्वनामतः स्वैर्लिंगोक्तमंत्रैर्वा [illegible] प्रधानादीन् पूजयेत् पंचोपचारैस्तेन संस्नाप्य आ

स्व स्य नी४

चाद्याय समर्पयेत् उपचारैः षोडशभिः पंचोपचारकैः रक्तचंदनगंधाद्यैः पुष्पैः कृष्णसितादिभिः मेषशृं
गादिरूपैश्च घृतदीपैस्तथैव च सुरापोलिकमांसाद्यैर्नैवेद्यैर्भोजनादिभिः मत्स्यमांससुरार्थी निर्ब्राह्मणा री
नां विवर्जयेत् सुरास्थाने प्रदातव्यं क्षीरं सैंधवमिश्रितं। पायसं लवणोपेतं मांसस्थाने प्रकल्पयेत् उक्त
श्री गंधाद्यलाभे तु यथालाभं समर्पयेत् पुष्पांजलिं तु समस्य होमं कुर्याद्यथोदितं। निर्वापप्रोक्षणादीन्वि
रो कुर्याद्यथाविधिः हविर्गृहीत्वा विधिवद्वह्नौ [illegible]त्येव च हव्यवाहनेन पौष्णः परापरेति यज्ञेन देवेति वा पुनः पा
यसं घृतसंमिश्रं हुनेदष्टोत्तरं शतं हुनेत् होमयेत् समिदाज्यचरून्श्च [illegible]क्षितः संख्यया हुनेत् अधिदेव
तयोश्चैव जुहुयात् स्वमंत्रतः चतुर्थ्यांते नमोंते च स्वाहांते स्वमंत्रकेन नक्षत्रदेवतान्येभ्यः पायसेन तु होमयेत्
समिदाज्यचरूंश्च इति पंचदशाग्निर्जुहुयात् कृशारं ततः गायत्र्या जातवेदसेति त्र्यंबकमिति च
मानस्तोकासु जंतिनामग्निवास्तोष्पत्यमग्निमेव च तामग्निवर्णांतपसा ज्वलंतीवेरोचनी कर्मफलेषु जुष्टां दुर्गां

मु॰ टी॰
५३

देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः ह्रो॰ स्यपतिनागणेनाग्निर्हुतं तत श्रीसूक्तेन तथा विद्वान्समिदा
ज्याचरून् क्रमात् अष्टोत्तरशतेर्वापि अष्टाविंशाविंशतिः क्रमात् अष्टाष्टसंख्यया वापि जुयात्कृतो बुधः त्र्यंबक
सोमेन पायसं जुहुयात्तत्र योदक्षां चतुर्गृहीतमाज्यं च यातेरुद्रेति मंत्रतः स्रुवेणाज्यं जुहुयाद्दाज्यं महाव्याहृति
भिः क्रमात् हुत्वा स्विष्टकृतं पश्चात्प्रायश्चित्ताहुती हुनेत् आचार्यो यजमानो वाग्नौ पूर्णाहुतिं हुनेत् होममंत्रोषंस
माप्याय वह्निं सारोय येद्बुधः कुंभानभिमंत्रणं कुर्याद्दक्षिणेनाभिमंत्रयेत् मस्तुप्रशमनार्थाय जपेत्र्यंबकं
कुंभयुग्मे निवेदयेत् प्रसादयेत्तद्वा देवान् शांतरुद्रं मंत्रेणपशांत जपेत् धूपं दीपं च नैवेद्यं कुंभयोर्गे निवेदयेत्
तस्मिन्काले गृहानिष्यं कर्तव्यं मूर्तिमिच्छता पापरूपप्रशांत्यर्थं तत्रैव नह्नत्रैयासहैश्च अभिषिंचेद्विधिवद्दंपे
सर्वावार्यैरुदीनशसनो यविष्टस्य यजमानस्य ऋत्विजः दारपुत्रसमेतस्य कुर्युः सर्वेभिषेचनं अग्नी स्वामि
हितिसूक्तेन पावमानीरेव च आपोहिष्ठेति नवभिरायद्रवये द्रव्याद्रव्येन वसस्साद्वन्नच्चेनायि देवस्य त्वेति

राम॰ २
५३

मंत्रकैः शिवसंकल्पमंत्रेण वरुणमार्गेश्च मंत्रकैः शिवसंकल्पमंत्रेण वरुणमार्गेश्च मंत्रकैः योसौ वज्रध
रो देवो महेंद्रो गजवाहनः मूलजातशिशोर्दोषं व्यपोहंतु यमोसौ खड्गधरो देवो तिह्वाह्नसाधिपः प्र
शामयतु मूलोत्थं दोषं गंडांतसंभवं योसौ पाशधरो देवो तारुणो न जलेश्वरः नक्रवाहः प्रचेतास्तालुजी
कोमूलोत्थाघं व्यपोहतु योसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं गंडांतसं
भवं योसौ पाशधरो देवरुणश्च जलेश्वरः बालस्य शांतिदः श्रीनिधिपतिर्देवः खड्गन्दहाजिवाहनः मा
तापित्रोः शिशोश्चैव मूलदोषं व्यपोहतु योसौ पशुपतिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः अश्लेषामूलगंडां
तदोषमाशु व्यपोहतु विघ्नेशा क्षेत्रयो। दुर्गा लोकपालान्नवग्रहाः सर्वकामप्रदं दिव्यं मंगलानां च मंग
लं वस्त्रांतरित कुंभास्यां पश्चात्तु स्नानपयेद्बुधः ततः शुक्लांबरधरा शुक्लमाल्यानुलेपनः यजमा वो
दक्षिणाभिः स्तोषयेदृत्विगाद्रिकामधेनुं पयस्विनीं दद्याद्वा यावसवत्सां गां निर्दोतिं प्रति मां च

मु. टी.
५४

स्वंकुंभे होमंच कारयेत् आचार्याय प्रदद्यार्थं वस्त्रप्रतिमां तत्र योनृश्वदापयेत् श्रीरुद्रजापिते देयः कृतनवा
न्नमयत्नतः इतरेभ्योपि विप्रेभ्यो दद्यात् साद्यावदक्षिणां उक्ता लाभे ततो दद्यादाचार्याय ब्राह्मणो ऋत्विजा
त तत्स्तूत्स्वं प्रदातव्यं शक्त्या वा यथा प्रदापयेत् आचार्याय प्रदत्तद्द्रव्यं ब्राह्मणो नवेत् सस्माय ब्राह्मणो
र्द्धं ऋत्विग्भ्य अतदर्धकं आचार्ये अत्रैतेभ्यो गृह्णीयात्प्रणम्याथ क्षमापयेत् दद्याद्दन्नपायसादि ब्राह्म
णान् भोजयेच्छतं अलाभे सतीयं वा शादेशकं तद्दनावतः सर्वशांते अपहन्ने ब्राह्मणो शांतिशि बि
त्तथा गृही क्षमापयेद्विद्वान् निर्द्वंद्वनिःश्रीयतां इति विधाने वरीतेस्मिस्तु ततः शांतिर्भवेद्ध्रुवं तां डं
ते एवं कर्तव्यं पुष्पार्थं तद्वदेवन्नु समाष्टके द्वादशाहे कुर्याद्वा शांतिमादरात् इत्युक्तं मनुनास
म्यक् मूलजातहितायच माता पित्रोर्धनाय्या पि वंशोशोकोपशांतये इति श्रीशौनकप्रोक्तंम्मूल
त शांतिविधिः अथाश्लेषाशांतिविधिरुच्यते अश्लेषायां जातानां शांतिविस्तरास्मनः परंजातस्

राम:२
५४

दाशाहेव शांतिहोमं समाचरेत् असंभवे तु जन्मर्क्षे अन्यस्मिन्वा शुभे दिने । स्नातो नांगादिभिस्ता
स्मिन्वरयेत्स्तु द्विजांपुमान् विभवे पंचकुंभांस्तद्द्वयं तद्वत्स्यात्ततः देवतास्थापयेत् चैकं मेकं रुद्रा
निमंत्रेण मूलह्रीं रूपप्रकारेण कुंभे निक्षिप्य पूजयेत् गोमयालेपिते देवो ध्यात्वा धेः परिगोलि
ते पंचकं कारयेन्नतु विंशाहन्ना स्वितं तंदुलैः कारयेद्घटारूपीतसितैः कर्णिकां धान्यसेद्दा ह्यास्था
पयेत्तेषु कुंभेकं अकसरोश्वित्समया कलशस्थापनं अत्र संमंत्र इतिमंत्रेणपूरयेत्तीर्थवारिणा कुंभे
ष्वगंधवस्त्राद्यैस्तत्तन्मंत्रैः प्रजयेयाः फलीनिक्षिप्य याज्ञि पेदस्त्रोषधादिकान् कुंभोपरिस्थपात्रेतु
अश्लेषाप्रतिमां मजेत् तितिक्षनिकार्धपादैर्वा कारयित्वा स्वशक्तितः तत्पूर्वोत्तरनक्षत्रे दक्षि
दक्षिणोत्तरयोर्यजेत् शेषादीन्नागान पर्यंत मितरत्वां हि पूजयेन्मूलोक्तेन कुंभयोरभिमंत्रणं रुद्र
चैरुद्र कुंभेतु पूर्ववद्देशमाचरेत् नमोस्तु सर्पेभ्य इति पूजो मंत्र इतितः स चौरकस्त्रिनेचश्वदिनुग

पीतवस्त्रकः फलकाद्दीधरस्ती ह्यणोदिव्यातरणाभूषितः एवं ध्यात्वा ततोऽभ्यर्च्य होमकर्म समाचरेत् कर्तुः
शाखोक्तमार्गेण आचार्यस्याथवाचरेत् सुखांते कर्म निर्माय हविरादाय शास्त्रतः इदं सर्पेभ्यो नु हूया
त्साधिप्रत्याधिदैवतं अष्टोत्तरशतं वाथ अष्टाविंशतिमेव मूलनक्षत्रवच्छेषं होमशेषं समापयेत् पू
र्णाहुत्यंतकं विप्रा निकृत्वा संपातकं तथा पौराणमंत्रैश्च पद्यैर्वै कुंभाज्जलं तु मस्तिष्य अभिषेकमथा
चरेत् अभिमंत्रितकुंभाद्भिः अभिषेचनमाचरेत् ततस्तथा पौराणमंत्रैश्च पद्यैर्वैरभिषेचयेत् अश्लेषा
जातस्य मातापित्रोर्धनस्य च भ्रातृज्ञातिकुलस्थानां दोषसर्वं व्यपोहतु। योसौ वागीश्वरो नाम अधिदेव वृ
हस्पतिः मातापित्रोर्द्विजश्रेष्ठ गंडोत्थं व्यपोहतु पितरः सर्वदेवानां रक्षंति पितरः सदा सर्पेण नक्षत्रजातस्य
विघ्नं ज्ञातिनं पांघे धवानू एवं कृते निषेकेन सर्पशांतिर्भवेद्ध्रुवं ततः शुक्लांबरधरो यजमानः सुभूषि
तः दक्षिणाभिस्तते विप्रान्मूलवत्प्रतोषयेत्तनु कुर्यान्विप्रेभ्यः स्वाकुर्याद्दक्षिणां गृहीत इत्यु

क्तेन विधानेन सेवंरिष्टं व्यपोहतु सर्वकामाश्च साधयंतिवेदोक्तायुर्जवीष्यनि इत्युक्तं सर्पशांत्यर्थं सारमाग
मानैर्दिते मानवानां हितार्थाय मनुना सर्वकामिकं सर्पाधीशान मस्तु भ्यं नागानां वरणाधियं गृह्णा णं
र्घ्यं मया दत्तं संसर्वारिष्टप्रणाशयेइत्यर्घमंत्रः मूलनक्षत्रवत्कुर्यात्सर्पगंडेस्वना मतः इतिश्रीमानव
संहितायां अश्लेषाशांतिविधिः एतच्च मूलाश्लेषाशांतिविधिः एतच्च मूलाश्लेषाशांतिकृत्यं विवा
होउपस्थिते श्वशुरस्य श्वश्रूश्चासत्वे मूलाश्लेषोत्पन्नयोः रपि वधूवरयोस्तत्रदनिष्टनिवृत्त्यर्थं वि
धेयं उपलक्षणत्वाच्च ज्येष्ठाविशाखेस्योत्पन्नयाव ध्यावरस्य ज्येष्ठ वंधु कनिष्ठ वंधु पीगुशांतयेच
यदाह वसिष्ठः नैऋत्यमूलजः सुतः सुता वा क्षिप्रादवरुपं श्वश्रुरं निहंतितत्दंत्सपादेजनितो निहं
ति नैवो स्तकमेणाहिनवः कलत्रं अश्लेषाअहिनवइति पुस्तमविवक्षिप्रं सुरेशातारा जनिनादवो
ग्रजेद्दिदैवाता राजनिता तु देवरमिति नारदोपि मूलजा श्वसुरं हंति व्यालजा चतदंगनाऐंद्रीयस

मु॰दी॰ ५६ त्र जं हंति दैवरं तु ह्रीदेव जा शांतिर्या पुष्कलावेत्स्मात् हर्दिशोषोन कथ्यते तत्र आपान्याः शांतपः श्लोकऋये
रोम्च्यं तेतत्र ताब त्र ह्न त्र गंडांत शांति विधि अंतेगंडा शांतिं प्रवक्ष्यामि सोममंत्रेण नक्रिमान् कांस्यं पा
त्रे प्रकुर्वीत पले षोडशान्विनेवं अष्टान्निश्चतुर्निश्च षा स्यां वा शोभनं तत्पात्रमध्ये पायसं शंखेनावती
तेन पूरितेराजतं चंद्र वर्मेति सितपुष्पसहस्रकेः देवज्ञः क्षौमवासास्तु शुक्लमाल्यांबरर्चितः सोमे
ह मिति संचित्य पूजां कुर्यादतंद्रितः जपेत्साहस्रकं मंत्रं अथ ध्यानः समाहितः आप्यायस्वेति मं
त्रेण पूजां कुर्यात्समाहितः दध्याद्दैरक्षिप्यामि शंगंडदोषप्रशांतये शुक्लं वा गोमिथुनं चैव तात्मपात्रसम
न्वितं गंडदोषप्रशांत्यर्थं दद्याद्दैवविदे शुभि ॥ इति श्रीनक्षत्रगंडांतशांति विधिः अथ नक्षत्रगंडांतल रामः॰ ५६
क्षणमन्येमुनिभिः एवमुक्तं अश्विनीमघामूलादौ त्रिषट्कनवनाडिका रेवतिसार्प्पशक्रांतेषास्त्रत्र
तु साप्यक अश्विनीमघामूलादौ नाडिकाद्वितयं तथा रेवतीसर्प्पशक्रांते नाडिकाद्वितयं तथा अ

श्विनीमघमूलानां पूर्वाद्धे बाध्यते पिता पूषाहि शाक्रपश्चार्द्धे जननी बाध्यते शिशुः पितृहा तु दिवाजातो रात्रि
जातो रात्रिजातस्तु मातृहा आश्लेषधक् संध्यायो जातो नास्ति गंडो निरामयः सर्वेषां गंडजातानां परित्यागो वि
धीयते वर्जयेद्दर्शनं राव तत्र षण्मासिकं तु वेत् अथ तिथिलग्नगंडांत शांति विधिरुच्यते अनुक्तेन रजा
तस्य सूतकां तु दितेषु वा शांति शुभे द्वित्वा कुर्यात्तावत्पुत्रं नलोकयेत् तिथिगंडे त्वनड्वाहं नक्षत्रे धेनुरु
च्यते कांचनं लग्नगंडे तु गंडदोषो विनश्यति आद्यनागे पितुर्गंडं त्रय। मंत्रिषेचनं इतरत्र शिशुर्मातुर
भिषेकं च कारयेत् तिलपात्रं स्यात् त्रिष्वेगो दानमुच्यते अजाप्रधानं त्वाष्ट्रे च पूर्वाषाढे च कांच
नं त विजासु पूर्वाषाढोद्भवस्य च कुर्याच्छांतिं प्रयत्नेन नक्षत्राकारजां बुधः सुवर्णेन तदर्थेन
यथाविज्ञानुसारतः नक्षत्राधिपते रूपं कृत्वा वस्त्रद्वयान्वितं वरुणस्यार्चनं कार्यं स्वस्ति वाचन पूर्वकं क
तोषधीतिस्त्वा कपछव संयुतान् पूजां ते समिद्भ्राज्यैर्होमं तिलयुवै तथा पूर्णाहुतिं हुत्वा वेधा वे धा

मु॰टी॰
५७

येकुर्वंतितेऽक्षराप्रथमेध्यापापादेतिलपात्रंतथैवच॥तिष्येतुगांसवत्सांचसुवर्णालांचपयस्विनींअजां-
वित्रासुवेदघात्पूर्वाषाढेतुकांचनंयवांश्चवीहिमाषाश्चतिमुखंश्चदापयेत्यथाविज्ञानुसारेणकुर्या
द्ब्राह्मणभोजनंपितृरायुष्यदध्यर्द्धशांतिरत्राविधायतेएवंयःकुरुतेसम्यक्शांतिकर्मसमाहितःनदो
षैर्लिप्यतेनूनंपद्मपत्रमिवांभसाआयुरारोग्यमैश्वर्यंसंप्राप्नोतिदिनेदिनेधान्यसमृधिंचपुत्रपौत्रसमृध
मान्।इत्युत्तरगार्ग्योक्ततिष्यादिशांतिशांतिविधिः॥अथशांतिविधिरुच्यतेतत्रप्रत्येकघटीकाषट्कस्यफ
लान्याहनाडघाजेःज्येष्ठादौमातृजनतीमातामहद्वितीयेमातुलंतृतीयेचतुर्थेजननींतथाआत्मानंपंचमेहंति
षष्ठेगोत्रक्षयोभवेत्सप्तमेकुलनाशःस्यादष्टमेज्येष्ठसोदरःनवमेश्वशुरंहंतिसर्वंदशमेत— तिशौ रामः
नकउवाचसुखासीनंरदेवर्षिंश्रेष्ठंगणमुत्तमंगणान्वितंकृत्वांजलिपुटोनत्वापप्रच्छकिलशौनकःज्येष्ठान् ५७
क्षसंभूतंगंडदोषविनिर्णयंतस्यशांतिविधानंचवदमेमुनिसत्तमशौनकस्यवचःश्रुत्वाप्रत्युवाचमहामुनि

शृणुशौनकयत्नेनगंडदोषविनिर्णयंनस्यशांतिविधानंचयथावत्कथयाम्यहंघटिकैकमंत्रांतेज्ये
ष्ठादौघटिकाद्वयंतयोसंधितिज्ञेयंत्रिमुगंडंसमीरितंप्रथमेचद्वितीयेचज्येष्ठर्क्षेचतृतीयकेपादत्रये
जातनरःअश्लेषेयत्रप्रजायतेज्येष्ठांत्यपादेजातसुपितुस्वस्यविनाशनःजायतेनात्रसंदेहोदशादे
ष्यंतरेतथाज्येष्ठर्क्षेकन्यकाजातंतिश्रीध्रंधवाग्रजंतछोतितस्यवरस्यामिगंडदोषप्रशांतयेसुदिनेशु
भनक्षत्रेचंद्रतारावलान्वितेस्वस्तकांतेतथाकुर्याज्येष्ठाशांतिविधानतःवध्वाकुशाधरंदेवंमैरावान
गतान्वितंकुर्याच्छचीपतिंरम्यंदेवंसुरनायकंकर्षमात्रसुवर्णेनकर्षार्द्धेनाथपादतःतद्विधानंप्रकु
र्वीतवस्त्रेणाच्छ्यंनकारयेत्शालितंडुलसंपूर्णंकुंभस्योपरिपूजयेत्इंद्रायेंद्रोमरुत्वानइतिमंत्रेणवाग्पतिःगंध
पुष्पैश्चधूपदीपैनानानैवेद्यनैःपूजयेद्विधिनाविप्रलोकामालेगालान्वितंरक्तवस्त्रद्वयोपेतंपूजयेत्सु-
रनायकंतत्रस्थापयेत्कुंभानश्चतुर्दिक्षुविशेषतःतन्मध्येस्थापयेत्कुंभंशतछिद्रसमन्वितंपुष्पैरिकस

मु.शां.
५९

मासुक्काच्चवस्त्रयुग्मेन वेष्टितान् कुंभेषु विन्यसेद्धीमान् पंचवृक्षकषायांश्च पंचपल्लवकांस्तथा सुवर्णं कुश
दूर्वांश्च शतौषधि विनिक्षिपेत् पूजयेद्वारुणैः मंत्रैः कुंभान् धीमान् प्रयत्नतः त्वनो ग्रश्रे जपेदादौ सत्वेनापि
क्षितिय कं समुक्ष्येष्टा इति चेमंमेगंगं चतुर्थकं पूजयेद्वस्त्रयुग्मायैश्चतुरः कलशान्पिजपं कुर्युः प्रय
त्नेन मंत्रैरेभिर्द्विजोत्तमाः आनो नद्राज पंचादौ नद्राग्नेयैर्द्वितीयकं इदं स्तुकं रुद्रजाप्यं जयंस्तु जयेत्
ततः इत्थं संपूज्य देवेशं वरुणं कुंभसंस्थितं स्वसंकस्य विधानेन होमं कुर्यात्तत श्चरेत् समिद्भिर्ब्रह्मवृक्ष
स्य शतमष्टोत्तरं तथा सर्पिषा वरुणस्यैव मूलमंत्रेण वा ततः ३ हुते जाप्यं च तेनैव यतइं होमयंती चतिला
त्याहुतिभिर्हुत्वा शतमष्टोत्तरं पृथक् कृत्वा योग्नि शुसमोपेतं यजमानं विशेषतः अभिषेकं प्रकुर्वीत रुक्मैर्वा
रुणसंहितोदितैः समुक्ष्येच्छादिभिर्मंत्रै– मंमे वरुणस्तथा यो शांतेभ्यास्तिर्मंत्रैः अभिषेकं समाचरेत् । अभिषे
कविधौ तु यजमानसमाहितः शुक्लांबरणि धृत्वा च कुर्यादाज्यावलोकनं रूपंतिमंत्रेण विंत्रंततश्च सुरेव

एमः
५९

वा देवतापुरतः स्थित्वा भूपदीनिवेदनं दद्याच मनं सम्यक्कृतां ब्रूयादर्थतथैव वचनं नमोस्तु सुरनाथाय नमस्तुभ्यं
शचीपतेः गृहाण अर्घ्यं मया दत्तं गंडदोषप्रशांतये कार्यं तत्पूजकादीनां कारितं यत्फलं शुभं तु तत्फलं
सर्वं देवेशाय समर्पयेत् आचार्याय च गां दद्यात् स्वशक्त्या विपश्चिनां रूक्षवर्णं च सुयुतां सवत्सां कांस्यदूधीतां
वसुयुग्मां पिधानां च यथा विभवसारतः यथा यत्नगंधर्वैसिधैश्च पूजितो सि शम्बीपतेः दानेन देवेशगंडदो
षं विनाशय अष्टोत्तरशतं संख्या कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं तेभ्योपि दक्षिणां दत्वा प्रणिपत्य समापयेत् इमं
कृत्वा ज्येष्ठशांतिं यथाविध्युक्तमार्गतः गंडदोषं विनिर्जित्य आयुष्मान् जायते नरः इत्युक्तं वृद्धगार्ग्ये
ण शौनकाय विशेषतः ज्येष्ठानक्षत्रसंभूते गंडदोषप्रशांतये अज्ञानाद्वाथवा ज्ञानादेकस्मादाधनयत्कृत
मतिरिक्तं च तत्सर्वं क्षंतुमर्हसि ॥ इति श्री वृद्धगार्ग्यसंहितायां ज्येष्ठानक्षत्रप्रसूतिशांतिविधिः । अथ
शूलयोगस्य महागणित साध्ययो वैधृतिव्यतिपातारव्ययोपातयो परिघव्याघातगंडावमानां च न

मु॰ दी॰
५९

रुग्भयाश्च वज्रं स्याच्च मघं त्वस्य मत योः दग्धयोग योश्च शांतिविधिरभिधीयते। अथातः संप्रवक्ष्यामि जन्म
काले विशेषतः गंडांतानां च मापं मायापातिमहादोषकराणि च दिनक्षये व्यतीपाते व्याते व्याते व्याघाते वि
ष्टि वैधृतौ शूले गंडे च परिघे वज्रे च यमघंटे केकलगंडे मृत्युयोगे दग्धयोगे सुदारुणे तस्मिन् गंड
दिने प्राप्ते प्रसूतिर्यदि जायते अतिदोषकरी प्रोक्ता तत्र पापपर्युतसंततिविबाधते तत्र दैवज्ञः शांति कु
र्याद्यथाविधिः यजनं च देवानां ब्राह्मणानां देवपूजनं दीपं त्रिवालने स्नापयेते जपरिदापयेत् अनि
षेकं शोकराय अग्न्यस्य सप्रदक्षिणं आयुर्वृद्धिकरं जाप्यं सर्वारिष्टविनाशनं गुरुदैवतविप्राणां पू
जनं गोत्रवर्धनं पुष्ट्यायस्तुष्टिः शांतिस्त्यर्थमनीष्टफलसिद्धये सर्वारिष्टहरार्थाय यज्ञं समाप्य रत्नवाय वि रामः
धिवत् स्नादीयदानं करोति यः अखंडं गोघृतेनैव सर्वैर्मृत्युंजयेन नरः विमुमूर्तिर्महापुरुषं मन्त्रस्य श्रीक ५९
रं सदा प्रदक्षिणेन रोन— कृत्वा मृत्युंजयं जयेत् सर्वपत्सम्ध्यर्थं नित्यं त्पकल्याणं ध्येयं अनीष्टफल

सी॰— ध्यर्थं कुर्याद्ब्राह्मणभोजनं अभिषेकं कं त्रिवेशांति कृत्वा न स्वानरोत्तमः अकालमृत्युं निर्जित्य दीर्घायुर्जा
यते नरः गणपतिं पुरुषसूक्तं सौरं मृत्युंजयं शुभं शांतिजाप्यं पुनश्चैवं कृत्वा मृत्युंजयान्नवेत् मूले वा सार्पगंडे च
कुर्यादितानि यत्नतः आयुर्वृद्धिकरार्थाय गंडदोषप्रशांतये इति श्रुत्युक्तसर्गार्ग्यप्रोक्त मूलादिदुष्टयोग शां
तिविधिः। अथ सूर्यसंक्रांतिव्यतीपाते च महादोषोऽस्ति जायते। कुमारजन्मकाले तु व्यतीपाते च वैधृतिः सं
क्रांतिश्च रवेस्तत्र जातो दारिद्र्यकारकः देविकाणां दुःखं व्याधिपीडा महद्भयं आधिर्यं मृत्युमाप्नोति नात्र
कारणस्त्रीणां वंशो कटुखं च सर्वनाशकरं भवेत् शांतिर्वा पु— कृत्वा चेत्स्यात्तत्र दोषघ्नकं स्वनगोमुखप्र
सर्वं कुर्यात् शांतिकर्माण्यप्यतः आयुर्वृद्धिकरार्थाय जपाभिषेकदानैश्च होमादपि विशेषतः नवग्रहमुखं
रखं कुर्यात्तस्य दोषोपशांतये प्रग्रहसंगोमुखाजन्मततः शांतिं समाचरेत् गृहस्य पूर्वदिग्भागे गोमयेनानुलि
प्य च अलंतस्व देशे तु व्रीहिराशिं प्रकल्पयेत् न्यत्रितयराशौ तु अष्टपत्रं लिखेद् बुधः पुण्याहं वाचयित्वा तु

आचार्यंवृणुयात्पुराआचार्यंवेदंतंधर्मज्ञंकुलीनंतुकुटुंबिनंमंत्रतत्त्वार्थतत्त्वज्ञंशांतिकर्मणिकोविदंस्वांग
भूषणंदद्यात्दद्यादंगुलीयकंराज्ञःप्रतिष्ठितंकुंभमव्रणंसुमनोहरं॥तीर्थोदकेनसंपूर्यसर्वौषधिपल्ल
वपंचगव्यंपंचरत्नंवस्त्रयुग्मेनवेष्टयेत्तस्योपरिन्यसेत्पात्रंस्वर्णस्यवस्त्रेणसंयुतंप्रतिमांस्थापयेद्धीमान्सा
धिप्रत्यधिदेवतंचंद्रादित्याकृतीपात्रेमध्येवेधतिमर्चयेत्निष्कमात्रेणवार्धेनपादेनापिस्वशक्ति
तःप्रतिमांकारयेद्धीमांस्तत्रग्रहस्वरूपेण।लक्षितःप्रतिमापूजनार्थ्यंयवस्त्रयुग्मंनिवेदयेत्।त्रधिदेवंचंद्रवे
सूर्यश्चरुःप्रत्यधिदेवतत्र्यग्याहतिपूर्वेणतत्तन्मंत्रेणपूजयेत्त्र्यंबकेनमंत्रेणप्रधानप्रतिमांय
जेत्ततःसूर्यइतिमंत्रेणसूर्यपूजांसमाचरेत्आप्यायस्वेतिसोमपूजांसमाचरेत्उपचारैःषोडश
भिःपंचभिरथवाउपचारकैःअर्चितंगंधपुष्पाद्यैःफलनैवेद्यमर्पयेत्मृत्युंजयेनमंत्रेणप्रधानप्रति
मांसमर्चयेत्अष्टोत्तरसहस्रंवाअष्टोत्तरशतंवाअष्टाविंशतिवाचाथमजप्यायस्वशक्तितःस

र्वसोरंप्रजप्यायसोमार्थ्यसोममंत्रतःआनोडइतिसूक्तंचनमःअग्नेश्चसूक्तंजपेच्चपौरुषंसूक्तंत्र्यंब
कमतःपरंकुंभस्यदक्षिणचतुर्दिक्षुजपंकुर्युस्वघत्विजःकुंभस्यपश्चिमेदेशेस्थंडिलेग्निंप्रकल्पयेत्स्वगृह्यो
क्तविधानेनकारयेत्संस्कृतानलेत्र्यंबकेनमंत्रेणसमिदाज्यचरूहूनेत्अष्टोत्तरसहस्रंवाअष्टोत्तर
शतंतुवाअष्टाविंशतिवाचाप्रयथास्वशक्तितःसर्वसोरंप्रजाप्याथसोमार्थसोममंत्रतःआनो डेति
सूक्तंचनमःअग्नेश्चसूक्तंजपेच्चपौरुषंसूक्तंचत्र्यंबकेमतःपरंस्वस्यशाखानुसारतःमृत्युंजये
नमंत्रेणतिलकेहोमंसमाचरेत्ततःस्विष्टकृतंहुत्वाअभिषेकंचकारयेत्समुद्रज्येष्ठःसूक्तेनआपोहि
ष्ठेतवेनचअग्नेमीन्यामितिसूक्तेनपावमानीभिरेवचत्र्यंबकेनतत्सूर्यस्यआप्यायस्वेतिमंत्रतःसुरास्त्वामिति
मंत्रेणअभिषेकंसमाचरेत्अभिषेकान्तेयुतंवस्त्रंआचार्यायप्रदापयेत्श्वेतवस्त्रधरोभूषणाद्यैरलंकृतःयजमा
नःस्त्रियासुतःआज्यावेक्षणमाचरेत्आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्दद्याद्धेमंगुलीयकैःगोदानेवस्त्रदानेनस्वर्णदानेनवि

ष्टतः तद्दोषशमनार्थाय आचार्याय प्रदीपयेत् प्रच्छादनं पट्टं रं घा ततः शांतिर्निविष्यति जापकेभ्यो ब्रा
ह्मणेभ्यो दक्षिणां सिंश्च तोषयेत् दीनांधकृपणेभ्यश्च प्रदद्यात् भूरिदक्षिणां ब्राह्मणान् शतसंख्यामिष्टान्नै
र्भोजयेद्व्रतान्वंधुभिः सह भुंजीत यथाविभवसारतः एवं यः कुरुते सोऽनिवडुखमवाप्नुयात् आयुरारोग्यमै
श्वर्यं मातापित्रोः शिरोगरयिस्वेडुःखनिवृत्तमर्थं पुत्रपौत्रप्रवर्धनं सर्वान्कामानवाप्नोति शांतिकुर्वन्न हि
मानवः॥ इति श्रीसुंदरमार्त्योक्तिव्यतिपातवैधृतसंक्रांतिशांतिविधिः अथ कुहूसिनीवालीरूपजनयल
क्षणाव्यतिरिक्तश्चेतियतो द्विविधामावास्या दर्शः सूर्येंदुसंगमः अमावास्या त्वमावास्या दर्शः सुसंग
मः स्यात्सेंदुसिनीवाली सानष्टेंदुकला कुहूः इत्यमरः तिथिचंद्रवतासातुर्शिमानुमा निश्वासादि वा
चंद्रवरीराकातद्वद्देवद्विधाप्यमासिनीवाली चंद्रवतीनष्टचंद्रा कुहूर्मनेति कर्पपोक्तेश्च अमावास्या
या द्विविधात्वमेवावसीपते युक्तं चैतत् दृष्टचंद्रात्वमावास्यायां संभवतीन्नपुनरुक्तमयावेन ततीयाम

वास्येविनत्वाद्रमस्युयुक्तं यतोरवेर्वदृदृश्यपांराविप्रकर्षचंद्रदर्शनं कालांशावशेनोक्तंतदाह भास्करः
दृश्येदृष्टः शैलसुवश्च शाकाराख्यः स्वचंद्रास्तियः क्रमेण चंद्रादितः काललवानिरुक्ताज्ञशुक्रयोव
क्रगतौ द्विहीनाइतितिद्वादशीमितेनवांतरेणामावास्यालक्षणस्यातिव्याप्तिः उक्तं च सूर्यसिद्धांते अर्का
द्विनिःसृतः प्राचीं यद्यात्यहरहः शशी तच्चांद्रमानमंशैस्तुज्ञेया द्वादशभिस्तिथिरिति एवं च कथं द
ष्टचंद्रा सिनीवालीत्युक्तं कथं च नष्टचंद्रा कुहूरिति कथं वानयोर्भेद इति विनाप्रयोजनं चैकस्य व
स्तुनोनेकीसंज्ञाकरणं न युक्तमिति चेत् उच्यते नहि कालांशावशेन यद्दर्शनमस्तोदययोगितद्धि स्ते
शावशेन तदुक्तं सूर्यसिद्धांते अष्टादशकलाः शातास्तः दृशाः स्वोदयास्तुमिः विनरज्यत्र दृग्दृष्टे ता शशा
तैर्दृश्यादृश्यता मध्या ते तितस्याचरूर्यास्तकालिको पश्चादास्तमुदयकालिको दृष्ट्या करणगतो कुर्या
दर्कमार्षगहस्पत्विस्याद्निमप्रकारेण द्विवाधद्र कर्मसंस्कारसंस्कृतांशश्चंद्रादेनारास्तमुदयवैपम्ये

मु. टी.
६२

नष्टे शशिनि दृष्टेन वानियत्वात् कदाचिद्दर्शामावास्यायामपि साधैर्दर्शनिः अत्रैरं तदित्थं न द्रावनगोचरो भवति क
दाचित्षोडशांतरितो द्वितीयायामपि साधैर्दर्शचंद्रो न गोचरो न भवति एवमेव कदाचिच्चतुर्दशान्तेषेव
न दृश्यते कदाचिद्दृत्याय त्रिंशायां प्रतिपद्यपि दृश्यते अत एव गर्गेण मत्त्विपदुदितस्य चंद्रस्य फल
विशेषोदितः तथा च गर्गसंहितायां दर्शचंद्रः प्रतिपदि मासे यदा दृश्यते उपद्रवो ज्वलशृंगास्यात् स्निग्ध
श्चाति मनोहरः क्षेमं सुभिक्षमारोग्यं सर्वभूतेषु निर्दिशेदिति अत एव च मारविणापि प्रसामंत्यनपाय
मुत्थितं प्रतिपच्चंद्रमिम प्रजानत्यपि वेतिकिरातार्जुनीये प्रयुक्तं अत्रैनस्य टीकाकृतः प्रतिप्रतिपच्छ
ब्देन प्रहीपत्सत्त्वरिता द्वितीया गृह्यते प्रतिपच्चंद्रदर्शनाभावादिति तिव्याचख्युस्तेवित्योक्तयोमे राम:
ध्येयः तनु प्रतिपच्चंद्रोदयत्स्मात् तस्य दर्शनमशुभफलमिति चेत् न गणितविसंवादिबुध्यादिदर्शनं ६२
गणितज्ञानाशक्तमेव केत्वादिदर्शने चोत्पात इति नदुक्तं भास्करेण त्रिप्रश्नाधिकारे मयाचंद्रोदयस्तु

हापिगणितं न यन्निचरतातिमस्त्र दर्शनात् प्रतिपदुदितत्वं चंद्रस्य गर्गेण प्रशस्तफलानि घातान्यनुत्पातानां
समीचीनं फलं कुत्राप्युक्तं स्वार्जुनीयानुत्पातान्विहाय यववतात् येन प्रतिपच्चंद्रोदयउत्पात इत्युच्यते ते
न चतुर्दशीषष्ठ्यां प्रतिश्चंद्रोदयाभावो व्युत्पातो वा इति तत्त्वायुक्तं उत्पादत्वहेतोः तस्मात् त्रिचौरावत्रोने
वाभ्राणाम स्तोदयोन वतः कालांशोकिसुद्दे चौंरावितान भूतत्वाय सामान्यन उदयास्तज्ञानसिध्ये चत
देतत्प्रितत्त्वरणो षोडशांने देवेंद्रवारविलासेसम्यक् प्रतिपादितं तस्माद् कर्मसंस्कारवशेन चतुर्दशी
शे प्रातश्चंद्रो दृश्यते च एवं प्रातरमावास्यामपि चंद्रो दृश्यते तस्मात् सुष्टूक्तं स्याद्दृष्टेंदुसिनीवाली सा नष्ट
दुकला कुहुरिति तद्देवद्विधाश्यमासीनीवाली चंद्रवति नष्टचंद्रा कुहूर्मतेति कल्पयोयिद्विदेवामास्येमा
हस्मादिदमुक्तमेव यदमावास्यायां चंद्रो दृश्यते तदामावास्या सिनीवाली पदवाच्येमावास्या न दृश्यते कहु
हरिति परं किं निंद्यमुक्तं यदनयराद्विश्वानामावास्यांतरमप्यस्तीन्यसंभवात् अत्र समाधिर्वेदिका

मु. टी.

स्तावदाहः यस्याः कस्याश्चिद्दर्शमावास्याया अष्टौ विभागान्कृत्वा प्रथमविभागे चंद्रदर्शनं नास्ति नचेत्तिथ
६३ दा चंद्रदर्शनं तदा सिनीवाली यदा चंद्रदर्शनं तदा अमावास्या सकलचंद्रक्षये कुहूरिति तदेतदुक्तं छो
गो लोगपः शिशिरे इंदुक्षयकालः श्राद्धकाल इति प्रस्तुतस्तत्र इंदुक्षयकालपरिमाणमुक्तं अष्टमे शो
चतुर्दशपः क्षीणो न वति चंद्रमाः अमावास्याष्टमे भागे पुनः किल न वेदृश्युरिति आग्रहायणमावास्यान
याते ज्येष्ठयान्नवेत् विशेषमाम्नांवुवते चंद्रवारदिद्वोजवानाः॥ अर्केंदुराशेमयमे वतिष्ठते चंद्रर्धेना
गोन कलावशिष्टः तदृत्तदेव क्षयमेव वकृत्स्तराणं वदि ज्योतिश्चक्रविदो वदंति इति अन्यांमितिलिप्तो
पीपंचमी एते अमावास्यो प्रतिकृतित्यर्थः एतत्कारिकात्र यंत कष्णकारेण व्याख्यातं प्रह्वान्सक रामः
क्षचंद्रक्षयकाल इति तत्र व्यायासद्वमाष्टेो कृत्स्नक्षयकालः चतुर्दशी शेषयामदर्शादियामौ चंद्रस्य ६३
क्षताकाल इति किलशब्दाभ्यामयमर्थो घेतेन चतुर्दश्यंते क्षीणः एवं सत्सम्यंन्नमात्यभागे कृत्स्नस्यक्षमका

ल इति अमावास्याविशेषे ज्येष्ठादावामाघयामे चंद्रोदयपत इत्यर्थः ज्योतिश्चक्रविद इत्यस्यार्थः
पित्र्यचरणे । रविनिहितः देशकालगणनाकुशलं यथा गणयति तद्देवांगे कार्यमिति सूच्यते तत अष्ट
दिकालनिहितः देशकालगणनाकुशलाय यथा गणयति तद्देवांगे कार्यमिति सूच्यते ततश्च ज्येष्ठादिक
लनित्रकालेप्येवं विशेषोपलंबः ज्येष्ठादौ चनोपलंभो देशकालभेदेन संभवतीति तेन दायमत्र विषयविवे
कः यस्याममावास्यायां प्रथमदेशाद्याप्रत्यक्षेत्यो वीक्षं चंद्रदर्शनं स्यात्सिनीसवेवादी सिधात त्रोत्सग्रस्यासिनीवा
लीजन्तकफमादेशं सिनीवालिप्रयुक्ता शांतिश्च विधेया अथ तस्याममावास्यायां यद्दानष्टेंदुकलात्वस्वात्तदा कुहूरि
तितत्रैकस्याश्चंद्रकलायाः किंविशेषो वाखिलनाशो वेतिसंदेहे विनिर्गमनाविनहान्कृत्स्नक्षकलाक्षयविवक्षितौ मुख्य
त्वात्यदिकंचित्राशास्तुपवीयमानत्वाक्षोणासुख्यगोणमुख्ययोर्मुख्ये कार्यसंप्रत्ययः इति न्यायात् मुख्यस्यैवात्र ग्रहणं
मुक्तं सवक्कृत्स्नक्षयकालो ममावास्यांतिमरं ऋणएवतस्याः वातिसूक्ष्मत्वात्कत्वादुर्ज्ञानत्वात्संक्रांतिकालवदित्यमावा

स्यायाः सप्तमाष्टमप्रहरयोरुक्तस्य क्षयकालस्य भाष्यकारेण परिभाष्यत्वात्सप्तमाष्टमप्रहरात्मकः कालः कुहू
शब्दवाच्यस्तत्रैत्यत्रस्य कुहूर्जनफलंतच्छांतिश्चादेरमापुनस्तस्यामेवावस्यायां कालभेदेन त्रयं संभवतीति यद्वा
त्विमावास्यायां चंद्रदर्शनाभावविस्तद्वाद्वयमेवदर्शकुहूत्वारूपं संभवति अत्र केचित्सिनीवाल्यां विशेषमाहुः च
तुर्दशीशेषमाहुः चतुर्दशीशेषे रूर्ये दयात्प्राक् चंद्रदर्शने सति परदिने यामावास्या सा सिनीवाली तथा च
जगन्मोहने बोधायनेइत्युक्तायदि तंमध्याह्नं समयं याचचतुर्दश्यं तु वर्द्धते सिनीवालीति सान्येषामपि पितृकर्म
णी शस्यंते इति धर्मशास्त्रेप्येतादृशानिन्यमांसि चनानिसंतितेषामिदं श्राद्धकालनिर्णयोपयोगिपरिभाषिकं सि
नीवालीत्वं न पुनर्जननाशो कुतः निरुक्तिविरोधात् तथाहि दृष्टेंदुः सिनीवालीत्यादिवाक्येषु दृष्टश्चंद्रो यस्यां सा सि
नीवालीति बहुव्रीहिः सर्वान्नेकमन्यपदार्थइति विहितस्तत्राप्यासन्नार्थतयोपस्थितामावास्यैवक्ष्यते प्रकरणात् न
चैवं सति चतुर्दश्यां चंद्रोदये सिनीवालीत्वं स्यात् दृष्टचंद्रा सिनीवावीलीत्येतावतेव लक्षणे न सर्वासामपि दृष्टेंदु

त्वात्सीनिवालीत्वेतथ्यांनिकोस्ति रथैनार्थकास्यानुचद्दृष्टश्चंद्रोयस्यासित्यन्यपदार्थे सप्तमी सामीप्ये परेति व्या
ख्यायते इति चेत् तस्याः सामीप्यसप्तम्याः गौणाधारपरत्वात् मुख्यसंभवे हि गौणग्रहणं युक्तं अत्र तु मुख्य एवा
धारः संभवत्यमावास्यारूपइति गम्यते गौणमुख्ययोर्मुख्ये संप्रत्ययकार्यइति न्यायात् न नु दृष्टश्चंद्रो यस्या इति ष
ष्ठं तेन्यपदार्थे बहुव्रीहौ संबंधमात्रं मुख्ययोर्मुख्ये संभवे हि गौणग्रहणं एव षष्ट्यर्थ इति सामीप्यसंबंधवादि
षष्ठं तेबहुव्रीहावन्यपदार्थे वयं न विष्यतीति चेत् उच्यते सामीप्यादिसंबंधो मन्वर्थायः प्रत्ययो बहुव्रीहिर्वा न कोर
पिव्योयाकरणैरिष्यते तत देतत्सद सास्मिन्निति मनुविन्यत्र महोभाष्यकारेण प्रत्ययादिनकुर्वन्येष्वपि कुहूः सीनाव
स्यपि नष्टदृष्टचंद्रे स्मृतिर्वासितपंचदशरूपावित्यादिवाक्येषु बहुव्रीहिनीर्दैशोमनुनिर्देशो वा नास्ति तत्र लक्षणचतु
दश्यां मपि चंद्रोदयस्य दृष्टत्वाद्दव्यास्या याः सिनीवालीतिसंज्ञा स्यादिति चेत् न संभवती सामानाधिकरण्ये वैयधि
करणस्यान्यायत्वात् चंद्रोदयसमानाधिकरणमावास्यायाद्दस्यैव युक्तत्वात् किंच सिनीपदेन श्वेतांबद्रकलोच्यते सित

शाद्वश्चेतवर्णवाचात्तस्मात्स्त्रियावर्णोदनुदात्तात्तोपदात्तोनः इतिङीष्नकारौसिनीतांवलन्तेप्राप्नोति अतुहृस्पु
दितवंशश्चयायाममावास्यायांयुज्यते कृष्णितसमानामसन्निधानांनियायमकसितिनाथ्यकारस्मरणादितितस्मा-
दृष्टेंदुसिनीवालीत्यमावास्यैवाभिधीयतइतियस्तुक्तं रूद्रेवज्यापः एवमेकस्मामेवामास्यायांसिनीवालीकुहदर्श
संज्ञेदृत्रयमुक्तं अघसिधांविद्रोन्यथासमादधुः तत्रयस्यादृष्टेंदुसिनीवालीसानष्टेंदुकलाकुहूरितित्र्यादिषुहि
दर्शनशाद्ववाच्यमेधायाच्वरणेहिदृष्टेनचाहुषंदर्शनंविवक्षितंतन्नद्योहपास्तधिकाररीन्यादर्शनयोगपत्त्वेसतिमृ
वेक्षितिजकांतिसंबंधिवत्वंयत्रहादेदर्शनशवाच्यंव्याघाघाच्वरणेहिणस्वायेदर्शनदृग्निवर्तते आत्माऽदृष्टव्य
इत्यादिवत् अत्रार्थपश्चार्थपश्चार्थैत्यातालोच्वने पाणिनिरप्युनुकूलः अतोभास्करेणाप्युक्तं निजनिजोदयस
मसमुद्दर्शसमुदयेपिनवेंदुनतः सदृशेनितितथैवरीत्यादर्शनायोपत्वेपूर्वेक्षितिजक्रांतिदृशसंबंधवत्वमदृ
-नशाद्ववाच्यंयत्नुमतिवास्तविलयसमुद्भमेप्रतिदिनेस्तमयःप्रवदृक्रमादितिभास्करेणोक्तंतद्गतमः

सदाक्रांतिदृक्पश्चिमक्षितिजसन्निधिवशेनास्तलक्षणमुक्तंननुपूर्वेक्षितिजेदर्शनाभावलक्षणमितिचे
न्नदर्शनाभावलक्षणं अतोदर्शनशब्दवत्यमावास्यासिनीवालिना अदर्शनंलक्षणंवात्यामावास्याकुहु
र्नामलक्षणंद्वयानाक्रांतामावास्यादर्शशब्दवाच्यइतियदुक्तंतदमावास्यासूर्येंदुयात्राकथंघटिकात्रयं
घटिकाचतुष्टयंप्रतिपन्नंयथावातदासीनिवाल्येन अयतादृश्यमेवन्नूनायांबाधिकायांवामावास्यां
यांतुदर्शसंस्कारवशेनचंद्रस्यदर्शनत्वमागतंसामावास्यासंपूर्णाकुहूर्नामचंद्रोदर्शनलक्षणसत्वादे
वतत्रकुहूजननफलंशांतिश्चादेरूपायदातुसूर्येंदुवानेरंकियतीषुघटीषु अविक्रांतास्वमावास्याप्र
दृष्टिस्ततः पूर्वंचतुर्देश्यांवावस्थितस्यामुष्टिपसिद्धकर्मवशात्चंद्रोदृष्टोमावादर्शितयामावास्यां
पांचदर्शनलक्षणक्रांतत्वात्सामावास्यासंपूर्णादर्शनामतत्वाद्दर्शजननफलंशांतिश्चविधियेतिए
वममावास्यानेदेनसानीवालीकुहुदर्शरूपंसंज्ञात्रयंरावकारीमित्यस्मन्मतं अथस्वर्गमप्रकारेण

मु॰ दा॰ ६६ नेदृत्रयंब्रूमः तत्रसिनीवालीसर्ववादिसिद्धासोवकुहुप्रकारेणवादिनाषकायदा इवसिद्धांतदृत्रेयस्य
दर्शांतेविषनाड्यांनवेघटिकुहूयोगइतिख्यातोव्यातोन्वाधिमृत्युनयादिति अयमर्थः अस्मिन्दृत्रेयाविषना
ड्यउक्तास्तस्मिन्कालेयादिदर्शस्यासमाधिर्दर्शावरमानाडीनवेत्तत्रदृत्रेयस्यपुरुषस्यजन्मर्क्षजन्मका
लेकालांतरेवास्यातस्यपुंसोव्याधिमृत्युनयादि कुहुयोगोध्येयः तत्रकुहुजनेनफलंशांतिश्चस्यात्
कालांतरेपिकुहुयोगसंभवेशांतिर्विधेया अत्रकुहुयोगेविशेषमाहसएवजन्मांतरेयदिजन्मनवांशे
चेद्दस्तदोषणासमध्येमृत्युः यदिजन्मलग्नंतस्मिन्कालेजन्मांशगश्चेत्पुनयसंभवेमासत्रयेणमृतिः दिनाव
ः अतएवोक्तंजगन्मोहनेवसिष्ठेनयस्यजन्मस्थगश्चांद्रोविषनाड्यांकुहूर्भवेत् अनीत्वारेणकिंतस्यस्वय राम॰ ६६
मसिद्ध्यतिइति अतोविषघटिकालःपूर्वकालोदर्शांशः वाच्यः इतिएवमस्माभिःप्रकारत्रयेणसिनी
वालीकुहुदर्शांनांनेदृउपपादितस्तत्रयथासंभवंव्यवस्थोत्पन्नमतिप्रसंगेनज्योतिशास्त्रमतोदन्व

दवगाहनिविष्टधीः नीलकंठंशागोविंदहन्नुमांकेनवार्यता अथप्राकुप्रतिज्ञातासिनीवालीकुहुशांतिस्सावव
प्रसूच्यतेसिनीवाल्यांप्रसूतास्याघस्यनार्योपशुपशुसत्यागवां अश्वमहीषिचैववराकस्यापिश्रीयंहरेत्ययेवंस
निद्विजाश्चान्येस्वप्रसादोपजीविनः वर्जयेत्तानषेशांस्तुपशुपक्षिमृगाधिकान् द्विजः कुहुस्तनारीणर्यसर्व
दोषकरीनृणां यस्यप्रसूतितेषांतस्यायुर्धननाशनं सर्वेगंडसमस्तत्रदोषस्तुशावलोनवेत् नारीविनावरो
षाणांपरित्यागोविधीयतेगोमहिष्यादीनांसिनीवालीकुहूप्रसवेतसांत्यागोनतुनारीणांमितिभावः परि
त्यागात्रशांतिकुर्यात्धीमान्द्विजन्मनः तत्फलततक्षणार्धेनपुनरेवविलीयते नन्यजेत्यंडितोमोहाद्दर्याद
र्याददहानतोपिवातघोगंनाशयेदाशुस्वयंवानाशमिच्छानिकस्योक्तशांतिकर्मव्याशाधंदोषापनुत्तये
रुद्रशाक्रश्चपितरः पूज्याविंताः क्रमात्क्रमात्कर्षमात्रसुवर्णेनतथार्धार्धेनवापुनः अथवाशक्तित
ः अथवाशक्तितःकुर्याद्दीनशाठ्यविवर्जितप्रतिमांकारयेच्छंनोअतुर्गजमन्वितां त्रिविश्नुलस्कवरदान

मु॰ दी॰ घं हस्तयुग्मात्क्रमात् श्वेतवर्णं श्वेतपुष्पां श्वेतांबरधरं षस्थितं त्र्यंबकेन मंत्रेण पूजां कुर्याद्यथाविधिः इंद्रश्च
६७ तुर्भुजो वज्रांकुशबाणपसमायकाः रक्तवर्णो गजारूढो ध्येयतं इंद्रेति मंत्रतः पितरः धूम्रवर्णाश्च चतुर्हस्ता
विमानगाः पद्मद्वयहस्ताः रुद्राक्षकमंडलुन्यासांच धारिणः येसत्या इतीमंत्रेण पूजां कुर्यादृतं डितः॥ आश्रीया
। शादिशामारस्य कुंभान्कोणेषु विनिक्षिपेत् तन्मध्ये स्थापयेत्कुंभं शतछिद्रसमन्वितं तथैव पंचगव्यादी
स्तवान्मंत्रेश्च निक्षिपेत् कल्पोक्त शांतिकल्पव्याकुर्यात् छिद्रं प्रयत्नतः गोदानं वस्त्रदानं वसुवर्णं चौर्णं वृद्धि
मंदक्षादानानि वोक्तानि क्षीरमारमाज्यं गुडं तथा आज्यावेक्षणमेतानि तन्मंत्रेश्च कारयेत् समिदाज्यचरो-
होमं तिलसर्षपैश्च सर्षपैः अभ्यन्यस्त्र हृतयालाश्चामि द्विः स्वादिरे शुभैः अष्टोत्तरशतं सुखं प्रत्येकं जुहुयाद्वि रामः ६७
जः त्र्यंबकेन मंत्रेण तिलास्तु आहुतिर्निः पुनः चतुर्भिः कलशैर्युक्तं हस्तकुंभसमन्वितं शांतिवत्कलशं कार्यं
अभिषेकेत् पितृमातृशिशूनां च कारयेत् पितृशिशूनां च अभिषेकं च वारुणैः शंकरस्याभिषेकं च कुर्या

द्ब्राह्मणभोजनं अन्येषां चैव सर्वेषां बालानां चैव तर्पणं यथाशास्त्रानुसारेण द्विजवाचनपूर्वकं इत्युत्तरगा
र्ग्योक्ता मूलजातबालकुठु शांतिविधिः अथ दंतशांतिरुच्यते। अथातो दंतजातानां मातापित्रोर्हितेच्छ्या
तद्दोषपरिहारार्थं शांतिं वक्ष्यामि नारद पुण्याहं वाचयित्वा होतृकतुसंकल्पपूर्वकं मंडलेवासं मंडलं कुर्याद्दि
दृढे शुभे स्थापयेत् कलशं तंत्रोक्तं निक्षिपेत् व्यंदधिक्षीरघृतादिकं न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थः सप्तचूतविकास्तथा रागतेषां
हरमूलानां त्वाग्गादीन्पत्रवांस्तथा पंचरत्नानि निक्षिपन्वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् सर्वे समुद्राः सरितः स्तीर्था
नि जलदा नदाः आयांतु यजमानस्य दुरितक्षयकारिकाः आपो हिष्ठा तत्त्वेताय कयान श्चित्रयस्त्वायत्कि
चिदृमतावेवसमुद्रज्येष्ठा इत्यत्वा अतिसं ओदकं पश्चात् ग्रेपूर्वप्रदेशेके हारिंद्र रक्तकं चैव कं रूलं श्वेतं च
नीलकं एतेते तेषां तंडुलैश्चैव सर्वतोभद्रमुद्धरेत् दक्षिणे च देवतां या मसोमरूपं स्वरूपकाः प्रतिमां स्वर्णजांनि
त्यं राजं ते तीताम्रजास्तस्य सर्वतोभद्रमध्ये च स्थापयेद्दंत देवतां आदव वर्णं वस्त्रयुग्मं गंधं गुग्गुलधूपपुष्पकं आप्याय

स्येतिमंत्रेणसवीतापश्चात्तमेवत्वंउपचारैःसमाराध्यततोहोमंसमाचरेत्कृत्वावह्निसंनिधानाध्यस्तुसंक-
ल्पमादशंत्रायुरारोग्यमैश्वर्यंसर्वारिष्टप्रशांतयेतेषांमायुःश्रियंचैवशांतिंहोमंकरोम्यहंसमिधश्चचरू
नाज्यंक्रमेणजुहुयात्ग्रहानृतेसमेनसवितर्मंत्रेणसोमोधेनुर्भवमंत्रतःएतैर्मंत्रैश्चप्रत्येकंहुनेदष्टोत्तरंशतं
तदर्धंस्यदेवताहोममष्टाविंशतिसंख्ययाहोममेवंतुकृत्वाथविंध्यावाराग्निकेभनंश्रीसूक्तमायुष्यसूक्तमायु
ष्यसूक्तंसमुच्चज्येष्ठपदेवारुणेनैर्मंत्रैरभिषेकंमातापित्रोःत्रिषोस्तथाततःस्विष्टकृदादिसाहोमशेषंसमा
पयेत्द्विरण्यंइजतेचैवच्छस्यधेनुश्चदक्षिणाब्राह्मणान्भोजयेत्तत्रकारयेत्स्वस्तिवाचनं।।इतिश्रीनारदक्षे
दर्शीशांतिविधिः अथमूलस्यचतुर्दर्शशांतिविधिरुच्यतेमंदरस्थंसुखासीनंगर्गंमुनिवरंशुभंनमस्कृत्याथप
प्रच्छशौनकोमुनिःशांतिकर्माणिसर्वाणित्वत्तोजानाम्यहंपुरा अधुनाश्रोतुमि– मिलस्यपश्चतुर्दशांघ्रिष-
ङ्गणांकुर्याद्दोषुभंस्वतंक्षितीयेपितरंहंतितीयेमातरंतथाचतुर्थेमातुलंहंतिपंचमेवंशनाशनंषष्ठेतुधनना

निस्यादात्मनोवंशनाशनंषष्ठेतुधननाशःस्यात्शांतिकुर्याद्विधानतः आचार्यंवरयेद्धीमान्पुत्रदारसमन्वितंस्वकर्मनि-
रतंशांतंश्रोत्रियंवेदपारगंसर्वालंकारसंयुक्तंसर्वलक्षणसंयुतंब्राह्मणान्ऋत्विजश्चैवस्वस्तिवाचनपूर्वकंरुद्रे
धिदेवतातस्याःकर्षमात्रसुवर्णतःतदर्धार्धेनवाकुर्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितःप्रतिमांकारयेच्छंभोःसर्वलक्षणसं
युतेवृषभेचसमासीनवरदाभयपाणिकंशुद्धस्फटिकसंकाशंश्वेतमाल्यांबरान्वितंत्र्यंबकेनमंत्रेणपूजां
कुर्याद्विधानतःस्थापयेच्चतुरःकुंभान्चतुर्दिक्षुयथाक्रमंपुण्यतीर्थजलोपेतान्धान्यसोपरिविन्यसेत्तन्म-
ध्येस्थापयेत्कुंभंशतछिद्रसमन्वितंत्वरत्नानिपंचत्वक्पंचपल्लवान्पंचधान्यंसुवर्णंचतन्मंत्रैर्विनिक्षिपेत्
शतौषधानितत्रक्षिप्यप्यश्ववस्त्रैश्चवेष्टयेत्सुरभिणीचपुष्पाणिश्वेतानिपरिवेष्टयेत्सर्वेसमुद्राःसरितःतीर्थानि
जलदानदाःआयांतुयजमानस्यदुरितक्षयकारिकःआवाह्यवारुणैर्मंत्रैःअन्येनचविधानतःइमंमेव
रुणेत्यस्यतत्त्वायामीत्यस्यत्वन्नोअग्नेइत्यनयोस्तत्वंत्र्यइतिमंत्रतःआग्नेयकुंभमारभ्यतत्त्वायामीत्य

ज्योदक्षिणांदद्यात्माषत्रयसुवर्णकंदद्यात्देवताप्रतिपाद्यान्धान्यवस्त्रादिभिःसहयानशय्यासनादीन्दद्या
त्तद्दोषशांतयेभोजयेन्मासमेकान्सर्वान्द्विजान्पापविवर्जितः इत्थंगार्ग्योक्तैकनक्षत्रेजननशांतिविधिः॥
अत्रैकस्मिन्नेवनक्षत्रेभ्रात्रोर्वापित्रोरितिगर्गवाक्येभ्रात्रोरितिपदेकिंभ्राताचस्वसाचभ्रातरौस्वसृदुहितृ
भ्यामित्येकशेषःउतभ्राताचभ्राताचभ्रातरौसरूपाणामेकशेषएकविभक्तावित्येकशेषःतत्रप्रथमप
क्षेसोदरयोर्भ्रातृभगिन्योरेवएकनक्षत्रजननिषेधःस्यात्ननुपुंभ्रात्रोः।द्वितीयपक्षेतुसोदरयोःपुंभ्रा
त्रोरेवनिषेधःस्यात्भ्रातृभगिन्योर्दृष्टत्वेद्वयोरपिभ्रात्रोर्निषेधःनवभ्रातरौचेत्यत्रद्वेसत्येकशेषेणसिद्धमि
तिवाच्यंतथायद्यासतितेषांचतुर्णांभ्रातृणामितिपाठंस्यात्एवंपितृपौत्रयोरित्यत्रापिपिताचपुत्रश्चेतिद्वं
द्वेपितापुत्रयोरेकनक्षत्रजनननिषेधःस्यात्ननुपुमान्मात्रपुत्रायोनवस्माच्चपिताच्चपितरौपितामात्रेत्येषः
पितरौचश्चेतिद्वंद्वेमातापित्रोःपुत्रस्यकन्यायाश्चैकनक्षत्रजननिषेधःस्यात्यतःप्रथमपक्षेपितृपुत्राण

मितिवृद्धवचनांतंपाठंपदस्यपाठंस्यात्द्वितीयपक्षेतुसदोषोऽस्त्येवयत्तुयथासंख्यमपिलगतियथामाता
पुत्रयोरेवपितादुहित्रोरेवचैकनक्षत्रजननिषेधःस्यात्मान्नपितृदुहित्रोःपितापुत्रयोश्चेतिइष्यतेवान्यो
रपिषेधइत्यतोनैतद्वचनंनिर्णीतंपदवीमवगाहतेसत्यंगर्गवाक्यस्यत्वेतावानेवार्थःपरंतुवचनांतरानुरोधादि
ष्टविषयोपिसंगृहीतोभवतियदाहवसिष्ठःपित्रोर्जन्मर्क्षेकर्मर्क्षेजातस्तुपितृमातृजन्मर्क्षेऽप्येवंतद्वज्जात
ःसद्योमृतिमवाप्नोतिदेवकीर्तिःयद्येकस्मिन्भेजाताःदुहितरोऽथवापुत्राः॥पितुरंतकराह्येतेयःपरेद्युजातःसद्ये
तिरस्तुसास्यादितिअपरेऽन्यनक्षत्रेपूर्वोद्दिष्टोनवत्वोवेतिस्मिन्नावेपक्षेरूपंगर्गसंहितायांमपियस्यैव
जन्मनक्षत्रेजातेभ्रातासुतोपिवासजातीयःसजात्यावासोऽस्यप्राणान्प्रसाधयेदितियस्येतिपुंस्त्वमुपलक्षण
त्वेनव्याख्यानात्सूर्येचेद्ग्रहणसमयजननशांतिविधिरुच्यतेग्रहणेचेद्द्रूर्यस्यप्रसूतिर्तिर्यदिजायतेव्या
धिपीडातस्यशास्त्रीणामादौतुश्चेतुदर्शनात्इत्थंसंजायतेयस्तुदर्शस्तुर्नसंज्ञापःव्याधिपीडाचदारिद्र्यंशो–

मु॰ शां॰
७१

कश्चलहोमं वेत् शांतिं तेषां प्रवक्ष्यामि तत्त्वतः कालयाय स्मिन्नृक्षे विशेषेण यत्र प्रजायते तन्नक्षत्राधि
पतेरूपं सुवर्णेन स्वशक्तितः आंगं चंद्रस्य हेधी मात्र जतेन विशेषतः राहुरूपं प्रकर्वीत नागेनैव विचक्षण
नागेन सीसकेन धूम्रकेतोः प्रयत्नेन गोमयेन प्रलेपयेत् तस्योपरि न्यसेत् सीसं नूतनं वस्त्रं सुशोभनं त्रयं
णां देवरूपाणां स्थापनं तत्र कारयेत् नूतनं रक्तं सुगंधरक्तपुष्पाणां वराणि विरूपधर्म हेमदातव्यं चंद्रमी
तिकरं च यत्नतः राहुर्वे चैव दातव्यं कृष्णवस्त्रं वराणि च दद्यात् तत्र तत्र यथा योक्तेन गंधानुलेपनं सर्वं संपूजये
द्धीमान् आकृष्णेनेति मंत्रतः चंद्रस्य देवपाला होमः समिद्भिर्जुहूत्ततः पूर्वाद्भुर्वाग्निर्जुहूयाद्धीमान्राहोः संप्रीणनाय
वसमिद्भिर्होमः होमः होस्येयः स्वशाखा जूह्याद्बुधः नेषायन नक्षत्राधिपतये आज्येन वरुणाश्चैव तिलैश्च जुहुयात्ततः
पंचगव्यैः पंचरत्नैः पंचकत्वक् पंचपल्लवैः जलैरशेष धकल्कैश्च समाहितैः कलशोदकैः औषधिकल्कैः सर्वौः
सर्वौषधिकल्कैः अभिषेकं प्रकुर्वीत यजमानेप्र यत्नतः मंत्रैर्वारुणदैवत्यैः आपोहिष्ठादि तिस्रिभिः इममेगंगे

शां॰
७१

पितरः स्नात्वा तत्वायामीति मंत्रकैः अभिषेकोनि ह क्षयेत्तु यजमानः समाहितः आचार्यं पूजयेत्पश्चाच्छांतो विजि
तेंद्रियः तस्मै दद्यात् प्रयत्नेन नक्षत्रप्रतिकृतिं त्रयं दक्षिणाभिश्च संयुक्तं यथाचारानुसारतः ब्राह्मणान्भोज
यित्वा तु प्रणिपत्य क्षमापयेत् तेभ्यो वि दक्षिणां दद्याद्यजमानः समाहितः अनेन विधिना शांतिं कृत्वा सम्यग्विशेष
तः अकालमृत्युशोकं च व्याधिपीडां न चाप्नुयात् सौख्यं सौमनसं नित्यं सौभाग्यं लभते नरः इत्येवं प्रजाजातानां स
र्वारिष्टविनाशनं कथितं मार्गवेणेदं शौनकाय महात्मने इति श्रीशौनकविरचितसूर्यग्रहणे समये जननशां
तिविधिः अथ चीतरशांतिरथ वक्ष्यते सावणशांति सर्वस्वेनिदितासु तत्रैव वा सुतो यदि माता पित्रोः कुलस्यापि तद्
रिष्टं महद्भवेत् ज्येष्ठनाशो धनु ज्यानि दुःखं वा प्नुनमहद्भवेत्तत्र शांतिं प्रकुर्वीत विघ्नशा ह्यविवर्जितः जा
तस्यैकादशे हेतु द्वादशाहे शुभे दिने आचार्यमत्विजोप्र दक्षपुरः सरं सदवाग्र दमज्ञस्य यथाविद्यानुसारत
ः ब्रह्मणो विष्णुमहेश प्रतिमाः स्वर्णतः कृताः पूजये द्धान्नराशस्थ कलशोपरि शक्तितः पंचमेकलशोरुद्रं प्रजये

मु० टी०
७२

दुःसंरब्धयारुग्दाहस्त्रकातिशांतिस्त्रकातिशांतिस्त्रकानि सर्वेशः द्विजएकोजपेद्धोमकाले शुचिः समाहितः आचार्यो
जुहुयात्तत्र त्रसमिदाज्यतिति लान् अरुं अष्टोत्तरसहस्रं वा शतं वा विंशतिं तु वा देवेभ्यश्चतुर्थ्यंतादि स्नेनाम्न हृ पुर
सुरं प्रणवादिर्मंत्रैरिंद्रस्य यतः शुक्रमयामास ततः स्विष्टकृतं हुत्वा बलिपूर्णाहुति तथा अभिषेकं कुटुंबस्य कृत्वा
चार्यं प्रपूजयेत् हिरण्यं धेनुरेका च वस्त्रदृत्विग्भ्यो दक्षिणा। ततः प्रतिमा गुरवे देया उपस्कारसमन्विताः कांस्या
ज्याक्षेत्रं दत्वा शांतिपाठं तु कारयेत् ब्राह्मणान् भोजयेद्भक्ष्यादीनानाविधं अतर्पयेत् एवं। शांतिविधानेन सर्वारि
ष्टं प्रलीयते इति त्रीतरशांतिः आलोकार्णवपौरुषाश्च ग्रंथान्मूलादिशांतियः नीलकंठतनुजेन गोविंदेनोदि
तः क्रमात् अथ लग्नगणप्रसंगाद् देवाश्विन्यादीनां नारं नां तारकासान्समुपजातिकयाह त्रित्र्यंगपंचाग्निकु वे
दैवक्रयः शरेषु नेत्राश्विशरेंदुभूकृता वेदाग्निरुद्राश्वियमाग्निवह्नयो ब्धयः शतं द्विद्विरदाः रतनारकाः अ
श्विन्यादीनां नांना तारकाः क्रमतो ज्ञेयाः अथ अश्विन्यास्तारकास्तिस्रः भरण्यास्तिस्रः कृत्तिका या षट् रो

राम १५
७२

हिण्याः पंच मृगस्य तिस्रः आर्द्रायाः एका पुनर्वसुश्चतस्रः पुष्यस्य तिस्रः आश्लेषायाः पंच मघायाः पंच पूर्वा
फाल्गुन्या द्वे हस्तस्य पंच चित्राया एका स्वात्या एका विशाखाया श्चतस्रः अनुराधाया श्चतस्रः ज्येष्ठायास्ति
स्रः मूलस्यैकादश पूर्वाषाढाया द्वे उत्तराषाढाया द्वे अभिजितस्तिस्रः श्रवणस्तिस्रः धनिष्ठाया श्चतस्रः शतता
रकायाः शतं पूर्वाभाद्रपदायाः द्वे उत्तराभाद्रपदायाः द्वे रेवत्या द्वात्रिंशत्तारकाः एतावंतनिस्तारास्तिः अश्विन्या
दीनां स्वरूपस्त्वात्स्तु उक्तं रत्नमालायां वह्निस्त्रि। ऋत्विगसुगुणेंदुकृताग्निभूतवाणाश्विनेत्रशरभूकयुगा
ब्धिरामगुणाब्धिशतद्वीयुग्मदंता युधैर्निगदिताः क्रमशोभतारा इति तत्वत्रसंतिवा केसस विंशतिनानि प्रति
प्रतीयंते ग्रंथकृता के अष्टविंशतिरिति विरोधिः अत्र समाधिः अत्र समाधिः उत्तरा द्वैरूपदीत्य चाय यश्चतस्र
स्त्रदा पूर्वाषाढे तराषाढयोः तत्र द्वे पूर्वाषाढायाः द्वे उत्तराषाढायाः इत्यर्थः एवमष्टाविंशति नक्षत्राणि नारद्दे
नापि दृष्टौ राषाढयोः द्विद्वितारात्वमुक्तं यथा रामा अग्नि हुतु बाणाग्नि भूवेदाग्नि शरेषवः नेत्रबाहु शिरद्विरुयुगवे

मु॰ही॰
७२

दृग्नि रांकराः वाहुने त्वाग्मविध्विशतवाहुने त्ररद्राः क मातॄनां संख्यावविज्ञायादस्रादीनां पथ्यमिति अव
श्यंचैतद्देवं विज्ञेयं तुरगमुखरहस्यं इत्यादिना अष्टाविंशतिनक्षत्राणामाकृतिकथनात्सप्तविंशतिनक्षत्राणि च
नारामात्रोक्तेरिति पूर्वापरशंकेत वारकामानोक्तिमयोजनं विवाहेन नक्षत्रतारकातुल्यैर्वर्षैः रुक्षसदृस्फलाव
स्तिरित्यादितदुक्तं वराहेण नक्षत्रमुखाहेणफलमष्टोत्तारकामितैः सदृसतदिवसैर्ज्वरस्यनाशो व्याधेरन्यस्य
वाच्य इति तथा शौनकेन विवाहे प्रत्येकं नक्षत्रफलान्यभिहितानि तत्र प्राजापत्ये सुतगणो युतानि प्रियानद्दु
:पुत्रधनानि वल्लभते साकंन्या पंचमेवर्षे इति रोहिण्यास्तारा: पंचतावद्भिर्वर्षैतन्नवति अष्टा – णविषोगं त्वद्ग्म
प्रोतिम्नन संसर्गात्तस्यास्वज्ञाति कुलं कामपरायतिदृगस्त्वमितिविचात्रायाश्चसत्फलं तद्धित्रातारे काण केनवर्षे
नवतिरेवं ज्वराद्युत्याव पितारकामानद्दिवसैर्ज्वरस्यान्यस्य व्याधेराग्यस्य वानाशो वाच्य इत्याद्युक्तं नतु वात्र नेदे
नपूर्वमपि ज्वरनाशकादिवसाप्रोक्ता आत्रतु तारकामित संख्यादिवसा उक्ता इति ग्रंथविरोध इति चेदत्र वरराभे

राम॰ ३८
७२

७

द्यत्रविरोध इति वयं ब्रूमः अश्व्याश्विन्यादीनामुपजातिरपोक्ता स्यामाह अश्व्यादिरूपं तुरगयोनि क्षुरोपणारण
स्यामगर्ईच मधुकृव केन वनंन्वंसंबः शय्यःकरो मौक्तिकविद्रुसंचतोरणंबलिनिभंच कुंडलंसिंहपुच्छगंईत जदं
तुसंबिकाविस्तिचविवरणामनर्दैलोद्द्संसंर्लोनमर्दैलः अश्विन्यादीनां नक्षत्राणां रूपमाकृतिरूच्यते तत्राश्विन्यास्तु
रा गास्यमश्वमुखसदृशं रूपं नरराणां यानिनगस्त दुपकृतिकायानापित क्षुराकृतिरोहिण्या अनः पः कटरूपं गरा
स्यणामुखंसदृशं अर्द्रायमणि। सदृशं पुनर्वसो गृहतुल्यं पुष्यस्यपषत्कोवाणस्तत्तुल्यं अश्लेषायाश्चक्राकारं म
घायानवनंगरहर्शे सपूर्वाफाल्गुन्याः नवः खघातदाकारं उत्तराफाल्गुन्याः शय्याकारं मघा हस्ताकारं मैत्री त्री
मासो। क्तिकाकारं स्वातिंस्वाविद्रुसंप्रवालस्तद्दाकारं विशाखायास्तोरणाकारं अनुराधायाबलिर्नैकं सुज स्तद्दृ
कारं ज्येष्ठाया कुंडला कृतिमूलस्य सिंहपुच्छाकारं पूर्वाषाढायाः गजदंत दंतसदृशं उत्तराषाढायाम्
वसदृशं अभिजित स्त्रिकोणाकारं श्रवणस्य त्रिविक्रमस्त्री – चरणो वामनस्तत्स्वरूपं धनिष्ठायाम्

मु.ची.
७४

ईलसदृशं दृशो ततार कोऽर्द्धमं वर्तुलं पूर्वानाकपदायामंचसदृशं उत्तरानाकपदायायमलानं रे
वत्यामर्दलाकारं स्वरूपमित्यर्थः ऊर्ध्वं चरलमालायां तुरगमुखसदृशो योनिरूपं क्षुरासंज्ञक ऊसमय
येणसोहस्तमांगेनतुल्यं ॥ मणिगदृशस्त्वक्रानातिशालोपमं नैरायनसदृसमन्यद्याङ्गपर्यंकतुल्यं दृश्याक
रसतश्च मौक्तिकसमं चान्यप्रवालोपमं धिष्ण्यं तोरणवस्थितं बलिनिभं निर्नेसत्कुंडलाभं परं क्रुध्यत्केसरवि
क्रमेणसदृशं शं व्यासमावं परं चान्यत्यदंतविलासवस्थितीस्ततः श्रृंगाटक व्यक्तिचत्रिविक्रमाभं चमस
गरूपं दृष्टं ततोन्यघमलद्वयान यंकरूपं सुरजानुकारमित्येवमश्वादिमवक्ररूपमिति अथ अथजला
यारामदेवप्रतिष्ठामुहूर्तं सपादोपजातिकयाहजलाशयारामसुरप्रतिष्ठा सौम्यायनेजीवशशांकशुक्रेदृश्ये रामकृ०
मृदुक्षिप्रचरध्रुवेस्यान्यक्षेसिते स्वर्क्षतिथिक्षणे वा रिक्तारवर्जे दिवसे विशस्ता जशान्याद्युत्सर्गे आरामोत्स ७४
र्गश्चदेवानां विष्णादीनां प्रतिष्ठावक्ष्यमाणप्रकारेणोक्तं तेत त्रजयाणामपि सामान्यतो हितसुचिरिदं विचा

र्यायथा सौम्यायनेउत्तरायणे मकरादिषट्राशि– तेसूर्ये सति तथा जीवशशांकशुक्रेषु दृश्य
मानेषु सत्सु तथा मृदुगण क्षिप्रगणचरगणनक्षत्रेषु तथा सिते शुक्लेपक्षे स्वर्क्षतिथिक्षणे यस्य देवस्य
प्रतिष्ठा कर्तुमिष्टा तस्य तत्स्वामिकेनक्षत्रे तिथौ वा क्षणे मुहूर्ते वा तथा रिक्तारवर्जे दिवसे पूर्वमुक्ता स्तिथ
यः आरो मंगलः एतान्वर्जयित्वान्यतिथिषु अन्यवारेषु च एवंविधेषु दिनेषु जलाशयस्तडागादिः आरा
मउपवनं सुराः देवाः तेषां प्रतिष्ठा क्रमेण कर्तव्या उपक्तोगयोग्यत्व पूजायोग्यत्वरूपातिशस्ताति विदि
तास्ति अत्र दक्षिणायनगुर्वस्तशुक्रास्तवेशस्तानां सामान्यतः शुभकार्येषु निषेधात्यादिशेषतोगुरुशु रामः ९
क्रबंधश्वकोदयो ब्रायणातिप्रशस्तानि दक्षिणायणनिषेधश्चो लेवस्मतेतत्र जलप्रतिष्ठायां दीपिका
मार्कंडेयः दुंदुभिः सुधी सुरजिद्रायनमाघषट्कस्य शुक्ले मूलपादोनराशि श्वराकरगुरुकरे पौष्णशाक्राजन्म्ये
मैत्रेभा लेव पूर्णा मदनरविति यौसहिती मात्रतीये कार्ये कार्यतो यं प्रतिष्ठा गुरुसितदिने कालेषु धे

सुलग्नेइतिसुरद्विस्सुप्तस्याशयनंशयनाभावःवि–शयनव्यतिरिक्तेकालेइत्यर्थःआर्याःदेवारामवाप्या
दिप्रतिष्ठासुत्तरायणेमाघादिपंचमासेषुशुक्लपक्षेपंचमेदिनंदक्षिणेत्वयनेकुर्वन्नतत्फलमवाप्नुयात्तत्र
यंचोत्तरायणेजलंजलाशयेसांप्रतीत्येवंनिश्चितेनिषेधःमत्स्यपुराणेपिचैत्रेवाफाल्गुनेवापिज्ये
ष्ठेवामाधवेपिवामाघेवासर्वदेवानांप्रतिष्ठाशुभदानवेतमाप्यपक्षंशुभंनक्षेमतातिचोत्तरायणे
देवानांइत्युपलक्षणंतेनदेवरामवाप्यादिप्रतिष्ठाशुभदेत्यर्थःमकरसंक्रमउत्तरायणपदेनोप
लक्ष्यतेअतोमकरसंक्रमोत्तरकालःशुभउच्यतेअन्यथामाघादिपंचकंमासाक्षादिहितमुत्तराय
णविक्रमेहिदक्षिणेदेणायनसंग्रहइतिसर्वकालसंग्रहेवर्ज्यात्वात्कालोपदेशानाथेक्षपायधेतउ
पलक्षणत्वंचतत्रविष्णुत्प्रयनेमतातेचोत्तरायणाइत्यदृश्यतेयद्यातुदक्षिणायनराजलस्थितिसंभवस्त
दानकालनियमःनकार्तिकमस्तत्रप्रमाणंससलिलंयतइतितत्रविष्णुपुराणोक्तेःतत्रापिकार्तिक

मासेशुभफलदःसंक्रांतौवाशुभतिथौमेषधनुःसिंहवर्जितेलग्नेवापिकूपतडागादिप्रतिष्ठाप्यमितिध्येयंउ
क्तंचतत्रविष्णुपुराणेतस्मिन्सतिलसंपूर्णेकार्तिकेचविशेषतःतडागस्यविधिःकार्यःस्थिरनक्षत्रयोगतः
अग्निपुराणेसंक्रांतिनेदेनफलनेदेशेत्यधायिवापिकूपतडागादिप्रतिष्ठाप्यमितिध्येयंउक्तंवापिकूपतडा
गानांतस्मिन्कालेविधिस्ततःसुदिनेशुभनक्षत्रेप्रतिष्ठाशुभदाःसर्वाःकष्टेपुत्रलाभश्चसोस्वंतुमकरेभ
वेत्मीनोर्थघोलाभश्चकुंभेवसुबहुदकंकषेवलिपुदधिष्टश्चिकेवजलंभवेत्पित्तत्तस्मिसुकन्यायांतु
लामंशाम्यतिगातिःसिंहेमेषेधनुर्लग्नेलक्ष्मीश्चद्विजगच्छतीतिदेवप्रतिष्ठायांतुविशेषस्तत्रवसिष्ठःअ
यप्रतिष्ठायांकयामिसस्यकृत्शिवस्यविष्णोःस्वपथवारेषायांतुविशेषरेखोसौम्यामन्नेदेवगुरोवशुक्रेसंद
दृश्यमानेपरिवारकानांशिवविष्णुग्रहणंप्राधान्यस्थापनार्थंअत्रसोस्यप्रकृतीनांदेवानामुत्तरायणेस्था
पनामुक्तंउग्रप्रकृतीनांतुदक्षिणायनेपिकार्यंतदुक्तंवैखानससंहितायांमातृभैरववाराहनारसिं

मु॰ दी॰
७६

हत्रिविक्रमः महिषासुरहंत्रीच स्यावैरं। ह्नीणायनेपि कार्यमिति त्रिविसिधांते शेषरेतु अष्टोत्तरे प्रतिष्ठ
स्यादयनेनुक्तिमीष्टतां दक्षिणोतु मुमुक्षूणां मलमासेत साद्ययोरित्युक्तं अत्र दक्षिणेतु मुमुक्षूणामित्यवि
मातॄणां भैरवेत्यादिपरतया योज्यं मन्यथा प्रतिपदं मासगणनाव सिष्टदिषु नयुज्येत यद्वा वसिष्टः मासेतप
सिप्रतिष्ठा धनारोग्यकारि वकर्तुः चैत्रमहाशोकानयदाव भुक्रे समाधवे पुत्रधनप्रदा स्यात् नारदेयविवि
ध्वैत्रे श्रेव मासेषु माघादिषच सुवसिष्टः आषाढमासादिचतुष्टये यि कलत्रसंतानविनाशदास्यात्
।। ऊर्जेच कर्तुः निधनप्रदाच सौमे सपैषे खिलदुःखदा स्यात् वलक्षपक्षः शुभदः समस्तः स देवतत्राध
दिनं विहाय अंत्यं त्रिभागं परिहृत्य कृष्णपक्षोपि शस्तः खलु पक्षयोश्च रिक्तांच मन्युक्तदिने श्च निधये
गे श्च वैनाशिकवर्जितेषु दिने महादोषविवर्जितेव शशांकताराबलसंयुतेच वैनाशिकनक्षत्रे ७५
णनारदेनोक्तः जन्मनाक्षत्रां संकर्मसंघातर्क्षंतु षोडशं अष्टादशं सामुदायं त्रयोविंशं विन

नाशनं मानसं पंचविंशकं नाचरे छुभमेषु त्विति अथ तिथी नाह नारदः यद्दिनं यस्य देवस्य तद्दिने तस्य संस्थि
तिः द्वियादिकयोः पंचेम्यादितस्तिस्रषु क्रमात् दशम्यादिचतस्रषु पौर्णमास्यां विशेषतः शुक्लतिथ्य संभ
वेउक्ततिथौ स्थापनं कार्यमित्यर्थः अथ वारफलमाह वसिष्टः कीर्तिप्रदं क्षेमकारं कुर्यादनुमयप्रदं दपि
करं दद्यं च लक्ष्मीकरं स्थिरं धन्विनादिवारेषु संस्थापनमामनंति अथ नक्षत्रविवेकः नत्र जलप्रतिष्ठा
यांदियामुक्तां अधुना नक्षत्राणि आरामप्रतिष्ठायैं नक्षत्राणि अथ देवप्रतिष्ठानक्षत्राणि वसिष्ठेनोक्तानि
हस्तत्रयेमैत्रहरित्रयेवयो स्वदमादित्यसुरेज्यनेषु तिष्योत्तराधात्तशशांकनेषु सर्वामरस्थापनमुक्तमंत
त् अत्र षोडशानानि ध्रुवमृदु क्षिप्रचलभूरुपाणि वोधो ऊक्तानि तत्रयंथकर्त्ता जलाशयारामसुरप्रतिष्ठानक्ष
त्राणीव हृधातुल्यत्वादेतानि उक्तानि दिवाणि तु निवाणि नात्युक्तं विशेषवचनं वचनेभ्यो अवसीयानि नित
जलाशयादासमयो निमित्तं प्रधानत्वात् प्रकुर्वीतः प्राप्निहितः देवताध ज्मसुहूर्तस्यतेमयात्र दीपिका।

वलधूमडु वर्गे वारुणे विसुदेवेमरुदृष्टि धितिधतिष्टे शोभनेवासारेच त्रिदशमदीनजन्मेकादशे शीतरश्मे
विवुधक्ष धक्षनिरसीष्टानाजान क्षत्रहीने इतिनाडीनक्षत्राणिवैनाशिकनक्षत्राणि अथदेवताप्रतिष्ठायां
सामान्यतोलग्नशुद्धिं दैवज्ञाविशेषाणांलग्नविशेषंनक्षत्रविशेषंचपादैर्मनोपजातिकास्यामाहरिकार
वर्जेद्दिवसेतिशास्त्राशार्शांकपापैः स्थिनवांगसंस्थैः स्वक्षांत्यगैः सत्सुचरैस्तगेंद्रस्थेयोघ्रदेकेध्रुवतोच्चविसु
:५१॥ त्रिवोनसुग्मेक्षितजोवदेम्मः सुक्राश्रयेसर्वइमेस्थिरर्षेपुष्येमहाविमपयक्षसर्पैः भूतादयोत्येश्रवणो
जनतश्च जलाशमप्रतिष्ठायामाराममप्रतिष्ठायांचसुंममात्रंविवार्यदेवमप्रष्टार्यातुशशांकश्चेत्रः पापाः शनिः
सूर्यभौमसञ्ज्ञानिराहकेतवतेस्थिनवांगसंस्यस्ततीयषेकादशस्थानास्थितेस्त्रपलक्षितेलग्नेतथासत्खेरैः
सोमबुधगुरुशुक्रैर्युगांत्यगैरिरसमवादशाव्यतिरिक्ताखिलस्यास्थैः सद्भिर्देवमतिष्ठातिष्ठतिशास्त्राः तच्छु
क्लंरत्नमालायांकेन्द्रत्रिकोणनववम्महिंयुसग्रहेषुचंद्रर्कभोमशनिषुत्रिषडायगेषुसांतिध्यमेतर्न्नियतंप्र

तिमासुदेवः कर्त्तुः स्वार्थस्तुतसंपद्दरोगताचसौम्यालग्नाधाश्रिताम्र्हिंद्र्वीनान्वीर्यैरुत्कटावर्धयतिषष्टेस्थि
नावमोतेक्षितश्चशत्रुध्वस्तंकरोरुत्यादयंतिशनिश्चदृगंराहुकेत्वोरप्युपहंकंयद्वायदाहवसिष्टः सूर्येडुभौमार्के
रिकेतवश्चलग्नस्थितानैधनेधनदाश्चभर्तुः सोमाग्रहालग्नगतास्तदेवस्यायुर्बलारोग्यकराश्चनूनंसर्वेत्रहानेश्चन
शस्तुजसंसोम्याश्चसोम्यास्वलुत्तुसंस्याइतिश्चत्रमसंगाात्रवांशाक्विचारः पंचहकेजीवशशांकसूर्यमुख्यग्रहैः सो
म्यनवांशयुक्तैः लग्नेस्थिरेवोनयराश्चियुक्तैः नवांशाकेवोनयगेस्थिरस्थिरेवाजनयगेक्षित्वनावेवशोइतिमडुत्वा
छ्युनस्वामित्वात्नारदोपिशुनलग्नेशुनांशेचकर्त्तुबरोदयेलग्नगतेनकार्यसंस्थापनेनेवपरांशाकेपिचरो
पिमुख्यः सतुलांशाकेश्वसदामडुत्वात्सुरसंतिवेशोइतिमडुत्वाछ्युनस्वामित्वात्नारदोपिशुनलग्नेशुनांशेच्च
कर्त्तुनेनिधनोरयेराशयाः सकलाः श्वेष्टस्तुनयहयुतेक्षिताइतिश्चथलग्नदोष्ठेपवादोवसिष्टेनोक्तंराकोपि
जीवोबलवांस्तमुख्यः सितोप्यसोमीतिवाबलीचेत्तेषानशेषान्वितिद्दंतिसघः स्कदोययातारकदैत्यवर्गम्

मुं॰ टी॰
७९

तिमरोगंड इति स्त्रीसंगडे सिंहलग्ने स्थाप्यः तथा कोत्रस्मा घटे कुंभलग्ने पुदेव्यो दुर्गादक्षिणामूर्त्यादयः चरमे बोधकके
तुलामकरलग्नेषु क्षुद्रदेव्यश्चतुःषष्टिः योगिनीप्रभृतयः सर्वे इमे उक्ता अनुक्ताश्च देवा इत्यर्थः उक्ता महादेवा र
यः अनुक्ता इंद्रादयः ते स्थिरलग्ने वृषसिंहवृश्चिककुंभलग्नेषु स्थाप्याः यदाह श्रीपतिः सिंहोदये दिनकरो मि
थुने महेशो नारायणस्य युवतौ घटेन्ने विधाः देव्यो द्विमूर्त्तिभवने बत्निच निवेशनीयाः क्षुद्राश्चरे स्थिरगृहे नि
खिलाश्च देवा पुष्ये ग्रहा इति ग्रहाश्चंद्रादयो ऽपि पुष्यनक्षत्रे स्थाप्या इत्यर्थः उपलक्षणं चैतत् नक्षत्रस्य स्वनक्षत्रे
स्थापनं महादेव्यश्च हस्ते पुष्यश्रवणाभिजित्सु स्थापनं कुबेरस्कंदयोरनुराधायां दुर्गाप्रभृतीनां मूले स्था
पनं सप्तर्षीणां स्वाधिष्ठितानक्षत्रे लक्ष्मीव्यासवाल्मीकगस्त्यानामपि सप्तर्षीणां स्वाधिष्ठितानक्षत्रे लक्ष्मी ७९
व्यासवाल्मीकगस्त्यास्थापनमित्यर्थः उक्तं च रत्नमालायां पुष्यश्रुत्यभिजित्सु चेश्वरकयोर्विघ्नाधिपस्कं
दयोर्मैत्रे तिग्मरुचेः करे निर्ऋतिभे दुर्गादिकारनां श्रुते कोब्रह्मा पुष्याश्व श्रुत्यभिजित्सु तेषु पुष्यश्रुत्यभि

जित्सु महादेवब्रह्मणोः स्थापनं कार्यमित्यर्थः तथा सप्तर्षयोच्चचरंति धिष्ण्ये का यो प्रति खलु तत्रै तेषां श्रीव्यास
वाल्मीकि किघटोद्भवानां च या स्तिवाक्तिनेश्रद्दधानामिति सप्तर्षयस्तु कश्यपोत्रिरद्वाजो विश्वामित्रो
थगोतमः जमदग्निर्वसिष्ठश्च सप्तैते स्वर्षयः स्मृताः इति स्मृते ते परस्मिन् नेहेसंचारंतो दृश्यते तस्मिन् नक्षत्रे
तेषां स्थापनं श्रीव्यासवाल्मीकिघटोद्भवानां तथा सप्तर्ष्यधिष्ठितनक्षत्रे ग्रहाणां वाक्यतोन्ने पुष्ये घटोद्भवो गस्त्यः वि
घ्नपो गणेशः यक्षो देवयोनिः सर्पा वासुकादयः भूतो देवयोनिः विद्याधराप्सरोयक्षरक्षोगंधर्वकिंनराः पिशा
चो गुह्यकः सिद्धो भूतो मी देवयोनयः इत्यभिधानात् आदिशब्देन राक्षसासुरप्रमथसरस्वतीप्रभृतयो
ग्राह्यास्ते ते सर्वे वत्यां स्थाप्याः तथा श्रवणे श्रवणनक्षत्रे जिते क्रोधः स्थाप्यः उपलक्षणं चैतत् इंद्रं कुबेरवर्जिता
नां लोकपालानां धनिष्ठायां स्थापनं इतो वसिष्ठानां स्वमुखसुसुन्नररोहिणीषु स्थापनं स्यादित्यर्थः एतदुक्तं रत्न
मालायां गणपरिवृढरक्षोयक्षभूतासुराणां प्रमथफणिसरस्वत्यादिकानां च पौष्णे श्रवसि सुगतनाम्ने

मु॰ टी॰
[illegible]

वासवंलोकपालानांनिगदितमखिलानांस्थापनंहिस्थिरेश्चीतिपरिच्छदःस्वामीप्रनोपरिच्छदःइतिसाधुः
गणपरिच्छेगणेज्ञःप्रमथोमहादेवस्यपरिषद्गःश्वावसिश्रवणनक्षत्रेसुगतोबौद्धःसर्वज्ञःसुगतोबुधो
धर्मराजस्तथागतःसुमंतोनद्गेलगवान्मारजिल्लोकजिज्जिनइत्यमरःस्थिरेध्रुवेहिरण्यश्रुत्तरास्वत्यर्थेइति
त्रिवंश्रर्थनक्षत्रप्रकरणगर्ग्रेनोपसंहरति।इतिश्रीदेवज्ञानंतसुतदैवज्ञरामविरचितेमुहूर्तचिताम
णौनक्षत्रप्रकरणं॥इदंपूर्वंव्याख्येयंज्योतिर्विद्वरनीलकंठविदुषःश्रीचंडिकायास्तथापुत्रेणाहि
गवीप्रसादितधियामौहूर्तचिंतामणेः॥गोविंदेनविनिर्मितेनयनिधौपीयूषधाराभिधेव्याख्यानेति
थिवारनप्रकरणंसंपूर्णतामध्यगात्॥इतिश्रीविद्वद्दैवज्ञमुकुटालंकारनीलकंठजोतिर्वित्सु १४९
तगोविंदज्योतिर्विद्विरचितायांमुहूर्तचिंतामणिदीपिकायांपियूषधाराभिधायांसविचारंनक्ष
त्रप्रकरणंसमाप्तिमगात्संख्या२८२८७। ॥०॥ शुभंभवतु॥ ।।०।।०।।०।।०।।०।।२८८